

T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANS VE BANKACILIK BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE DEVLETİN OPTİMAL BÜYÜKLÜĞÜNÜN SAPTANMASI

Doktora Tezi

İ. GÖKÇE KAYA

İstanbul, 2010

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FİNANS VE BANKACILIK BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE DEVLETİN OPTİMAL BÜYÜKLÜĞÜNÜN SAPTANMASI

Doktora Tezi

İ. GÖKÇE KAYA

Danışman: PROF. DR. ORHAN ŞENER

İstanbul, 2010

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: İ. Gökçe Kaya
Bilim Dalı	: Finans ve Bankacılık
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Orhan Şener
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora – Aralık 2010
Anahtar Kelimeler	: Optimal Kaynak, Devletin Büyümesi, Sosyal Hizmet, Kamusal Büyüme

ÖZET

“TÜRKİYE’DE DEVLETİN OPTİMAL BÜYÜKLÜĞÜNÜN SAPTANMASI”

Devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Sanayileşmiş ülkeler refah toplumunu genişletirken, gelişmekte olan ülkelerin çoğu devlet denetimindeki kalkınma stratejilerini benimsemişlerdir. Bunun sonucu olarak bütün dünyada kamu büyüklüğü artmış kapsamları genişlemiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin optimal büyüklüğünün saptanması ana amaç edinilmiştir. Bu doğrultuda optimal büyüklüğe ulaşmak için de kamuya sunulan sosyal hizmetlerin (eğitim, sağlık, toplu taşıma, sosyal konut ve sosyal güvenlik) yeterli kalite ve kantitede sunulması gerekmektedir. Yapılan literatür taraması ve uygulama verilerine göre Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal hizmetlerin sunumuna ne derece önem verildiği görülmüştür. Neticede de Avrupa Birliği ülkeleri optimal büyüklüğü sağlamış bulunmaktadır. Türkiye ile optimal büyüklük karşılaştırılması yapıldığında, Türkiye oldukça gerilerde kalmıştır. Birincil neden olarak da uygulanan yanlış politikalar yer almaktadır. Türkiye’de iktidar değiştikçe sosyal hizmetlerin uygulanma biçimleri de değişmiştir.

Bu tez çalışmasında kamu ekonomisinin temel amaçlarına ulaşabilmek için, devletin optimal büyüklük olarak teori ve uygulamada, genel ekonomiden aldığı payın büyütülmesi gerektiği sonucuna ulaştık. Şöyle ki, kaynak ayırımı etkinliği ve gelir dağılımı adaletinin sağlanması gibi iki temel fonksiyonunu yerine getirebilmesi için Türkiye’de de kamunun payının büyütülmesi gerekmektedir. Ancak, belirli bir büyüklüğe erişen kamunun bütçesinden sosyal hizmetler için yeterli pay ayırabilir.

Gerçekten, Avrupa Birliği üye ülkelerinde genel bütçenin % 50’si sosyal hizmet sunumuna ayrılırken, Türkiye’de ise % 20 kadar bir pay ayrılmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu taşımacılık ve sosyal konut gibi sosyal hizmetler bu nedenle Türkiye’de yetersiz kalite ve kantitede sunulmaktadır.

Bu tezde kanıtlanmaya çalışılan, Türkiye’de sosyal hizmetlerin yeterli miktar ve kalitede üretilmemesi neticesinde makro ekonomik sorunların da çözülemediğidir. Şöyle ki işsizlik, enflasyon, istikrarsız büyüme ve artan dış açık gibi sorunlar kamu sektörünün küçüklüğü nedeniyle, nüfus artışının da etkisiyle giderek daha da artmaktadır. Ne var ki, kamu sektörünün büyümesi bir yandan toplum refahını yükseltirken, öte yandan yayacağı önemli dışsallıklar nedeniyle piyasanın daha etkin işlemesine katkıda bulunacaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : İ. Gökçe Kaya
Department : Finance and Banking
Thesis Advisor : Prof. Dr. Orhan Şener
Degree and Date : Ph. D. – December 2010
Keywords : The Optimal Source, The Growth Of Government,
Social Service, Public Growth

ABSTRACT

“DETERMINATION OF THE OPTIMUM SIZE STATE IN TURKEY”

What the role of the state should have been in economy is one of the important research area in recent years. While welfare society has been expanding in the industrialized countries, developing countries had been embraced many state-controlled development strategies. As a result, the increased size of the scope of government has expanded to all over the world. The main objective is to determine the optimal size of Turkey in this study. In this direction, the social services which were offered to public like education, health, public transportation, social housing must be in high quality in order to reach the optimal size. According to the reviewed literature research and application data, social services has been served with high quality in the European Union. As a result, the optimal size of the European Union countries has been provided. When it is compared with Turkey, which has been quite behind at optimal quantity. The primary cause of which is the wrong policies that has been implemented. When the government has been changed in Turkey, the application forms of social services have also been changed.

It is concluded that, the share of state in general economics should be increased in order to reach the principle aims of public economy as a matter of optimal size in theory and practice in this thesis. In such a way that, it is needed to increase public share so that the two basic functions like the efficiency of resource allocation and equitable income distribution, could be implemented. It should be allocated enough share for the social services only if the public budget reaches such a size.

Indeed, while it is allocated at least 50 % of general budget of the European Union member countries for social service delivery, it is only up to 20 % in Turkey. The social services like education, health, social security, public transport and social housing are being provided in Turkey with insufficient quality and quantity.

As it is tried to prove in this thesis, macroeconomic problems can not be solved because social services can not be produced in sufficient quantity and quality. That means the problems like unemployment, unstable growth, inflation, growth and increasing external debits has been continuously increasing by the time because the public sector has a small size, and population is growing. However, while the growth of the public sector increases the welfare of society, it also contributes to a more effectively working market because of reflected externalities.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLO LİSTESİ.....	v
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER.....	5
1.1 Klasikler.....	5
1.2 Keynezyen Yaklaşım.....	10
1.3 Neo – Liberal Görüşler.....	14
1.4 Marksist Görüşler.....	18
1.5 Sosyal Denge Yaklaşımı.....	19
1.6 Optimal Devlet Yaklaşımı.....	23
1.6.1 Optimal Devlet Ve Optimal Kaynak Ayırımı.....	25
2. EKONOMİK AÇIDAN DEVLET BİÇİMLERİ.....	33
2.1 Minimal Devlet.....	33
2.2 Sınırlı Ve Sorumlu Devlet.....	34
2.3 Karma Ekonomi Modeli.....	36
2.3.1 Neo - Liberal Devlet.....	36
2.3.2 Sosyal Devlet.....	39
2.3.3 Refah Devleti.....	47
2.4 Sosyalist Devlet.....	57
2.5 Müdahaleci Devlet.....	64

3. KAMU SEKTÖRÜNÜN BÜYÜME EĞİLİMLERİ.....	67
3.1 Büyük Buhran	68
3.1.1 Büyük Buhran Öncesi Dönem	69
3.1.2 Büyük Buhran Dönemi	69
3.2 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Uygulamalarının Etkileri....	76
3.3 1958 - 1977 Arası Dönem.....	83
3.4 Küreselleşme Dönemindeki Gelişmeler	85
3.5 2009 Krizi Sonrası Gelişmeler.....	91
3.6 Avrupa Birliği Ülkelerinde Büyüme Eğilimleri	98
3.7 OECD Ülkelerinde Büyüme Eğilimleri.....	102
3.8 Seçilmiş Ülke Uygulamaları.....	104
3.8.1 Finlandiya	104
3.8.2 Polonya	105
3.8.3 Yunanistan	106
3.8.4 Latin Amerika	107
3.8.5 Çin.....	108
3.8.6 Japonya	109
3.8.7 Amerika Birleşik Devletleri.....	111
3.8.8 Almanya.....	112
3.8.9 Fransa.....	113
4. TÜRKİYEDE DEVLETİN BÜYÜME EĞİLİMİ.....	116
4.1 Cumhuriyetin İlk Dönemi (1923 - 1945).....	117
4.2 Liberal Devlet Dönemi (1945 - 1960)	120
4.3 Refah Devleti (1960 - 1980).....	125
4.4 Neo - Liberal (1980 - ...).....	130

**5. SOSYAL HİZMETLERİN SUNUMU İLE DEVLETİN
BÜYÜKLÜĞÜ İLİŞKİSİ AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMASI 145**

5.1 Sosyal Hizmetlerin Sunumu İle Devletin Büyüklüğü İlişkisi Yönünden Avrupa Birliği Uygulaması.....	145
5.1.1 Eğitim.....	146
5.1.1.1 Eğitim Hizmetlerinin Sosyal Faydaları	147
5.1.1.2 Türkiye’de Eğitim Sisteminin Durumu.....	150
5.1.1.3 Avrupa Birliği’nde Eğitim Uygulamaları.....	155
5.1.1.4 Eğitim Hizmetleri İçin Reform Önlemleri	158
5.1.2 Sağlık	160
5.1.2.1 Sağlıkla İlgili Evrensel İlkeler.....	163
5.1.2.2 Avrupa Birliği’nde Sağlık Uygulamaları	166
5.1.2.3 Türkiye’de Sağlık Hizmetleri	172
5.1.2.4 Sağlık Hizmetlerinde Reform Önlemleri	176
5.1.3 Sosyal Güvenlik	177
5.1.3.1 Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi.....	179
5.1.3.2 Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Uygulamaları	185
5.1.3.3 Sosyal Güvenlik Reform Önlemleri	187
5.1.4 Toplu Taşımacılık	189
5.1.4.1 Toplu Taşımacılığın Faydaları	189
5.1.4.2 Türkiye’de Toplu Taşımacılık.....	192
5.1.4.3 Avrupa Birliği’nde Toplu Taşımacılık	196
5.1.4.4 Toplu Taşımacılık Reform Önlemleri	201
5.1.5 Sosyal Konut.....	203
5.1.5.1 Türkiye’de Sosyal Konut.....	204
5.1.5.2 Avrupa Birliği Sosyal Konut Uygulamaları	207
5.1.5.3 Sosyal Konut Reform Önlemleri	210

5.2 Makro Ekonomik Göstergeler Ve Kamu Sektörünün Büyüklüğü	
İlişkisi.....	212
5.2.1 Ulusal Gelir.....	212
5.2.2 Büyüme.....	217
5.2.3 Enflasyon.....	219
5.2.4 Gelir Dağılımı ve Yoksulluk.....	222
5.2.5 İşsizlik Ve İstihdam.....	225
SONUÇ.....	234
KAYNAKÇA.....	238

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. Seçilmiş Batı Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin Yıllık Büyüme Oranları.....	77
Tablo 2 Dünya Ekonomik Görünümü Raporu Göstergeleri.....	92
Tablo 3. Yıllık Ortalama Büyüme Hızları (%).....	100
Tablo 4. OECD Ülkelerinde Kamunun Büyüklüğü, 60 - 70 - 80 - 90'lı Yıllarda (GSYH'nin % si Olarak Toplam Kamu Giderleri).....	102
Tablo 5. Fransa 2003 - 2008 Yılları Arası Büyüme Hızı	114
Tablo 6. Kamu Kesiminin Nispi Büyüklüğü	137
Tablo 7. Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları.....	142
Tablo 8. Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Net Okullaşma Oranları (%).....	151
Table 9. 2009 Yılında Okul, Derslik, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	152
Tablo 10. MEB Bütçe Payı ve GSMH'ye Oranı	153
Tablo 11. Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcama (ABD Doları)	154
Tablo 12. Ülkelere Göre Eğitim Harcamaları (GSYH%) (2010).....	155
Tablo 13. Ortaöğretim Düzeyinde Okullaşma ve Okuryazarlık Oranları (2010).....	156
Tablo 14. Eğitimde ve Eğitim Dışında Olan Genç Nüfusun Değişim Eğilimi (1998 - 2007).....	157
Tablo 15. Sağlık Alanında Yayımlanan Bildirgeler	164
Tablo 16. Ülkelerin Sağlık Harcamaları Oranları.....	169
Tablo 17. Ülkelerin Hastane Durumları	182
Tablo 18. Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus.....	189
Tablo 19. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları	183
Tablo 20. Genel Bütçeden Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler	184
Tablo 21. Boru Hattı, Karayolu, Otoyol ve Demiryolu Uzunluğu (km)	193
Tablo 22. Ulaştırma Sistemlerine Göre Yolcu Taşımaları	195
Tablo 23. Ülkelere ve Ulaştırma Sistemlerine Göre Yolcu Taşımaları.....	196

Tablo 24. 1998 Yılından Bu Yana Yıl Ortası Nüfusu, Gayri Safi Yurt içi Hasıla, Kişi Başına Milli Gelir ve Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	213
Tablo 25. 2005 - 2010 Yılları Arası Ekonomik Büyüme Oranları.....	218
Tablo 26. Enflasyon (TÜFE) Hedef ve Gerçekleşmeleri	220
Tablo 27. AB Ülkeleriyle Bazı Ülkelerin Enflasyon Oranları (2005 - 2009).....	221
Tablo 28. Hanehalkı Büyüklüğü Yoksulluk İlişkisi	223
Tablo 29. Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı.....	227
Tablo 30. Avrupa Birliği'nde İşsizlik Oranları.....	230
Tablo 31. Avrupa Birliği'nde Toplam İstihdam/Nüfus	231
Tablo 32. Ülkeler İtibarıyla Temel Ekonomik Göstergeler - OECD Tahmini	233

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1 : Transformasyon (Dönüşüm) Eğrisi.....	26
Grafik 2 :Seçilmiş Ülkelerde Sektörler Arası Kaynak Ayırımı.....	28
Grafik 3 : Vadeli Piyasa İstatistiği.....	93
Grafik 4 : Kişi Başına GSYH (Gelir) 1500 - 2005, 1990 ABD Doları İle Satın Alma Gücü Paritesine Göre	99
Grafik 5 : Finlandiya Ekonomik Büyüme Eğrisi.....	104
Grafik 6 : Polonya Ekonomik Büyüme Eğrisi.....	105
Grafik 7 : Yunanistan Ekonomik Büyüme Eğrisi.....	106
Grafik 8 : Çin Ekonomik Büyüme Eğrisi	109
Grafik 9 : Japonya 1991 - 2009 Arası Büyüme Eğrisi.....	109
Grafik 10 : Yurtiçi Hasıla Değişimleri	110
Grafik 11 : ABD Ekonomik Büyüme Eğrisi.....	111
Grafik 12 : Almanya Ekonomik Büyüme Eğrisi	112
Grafik 13 : Fransa Ekonomik Büyüme Eğrisi	113
Grafik 14 : Türkiye’de Kamu Büyüklüğünün Yıllar İtibariyle Seyri (1970 - 1999)...	136
Grafik 15 : Kişi Başına GSYH, 1820 - 2005 Batı Avrupa ve ABD’nin % si Olarak..	139
Grafik 16 : Kişi Başına GSYH, 1820 - 2005 Batı Avrupa ve ABD’nin % si Olarak..	139
Grafik 17 : Kişi Başına GSYH Ülkelerin Sağlık Harcamalarının Oranları.....	171
Grafik 18 :Türkiye’nin Yıllık % 3, % 5 ve % 6,5’luk Kişi Başına Milli Gelir Artış Hızlarıyla AB - 15’in Kişi Başına Milli Gelir Düzeyine Yakınsaması, 1975 - 2005, Satın Alma Gücü Paritesiyle	215
Grafik 19 : Yıllara Göre TÜFE Enflasyon Oranları (1993 - 2009).....	220

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AEA	:Association of European Airlines
AESK	:Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
AGÜ	:Az Gelişmiş Ülkeler
AKP	:Adalet ve Kalkınma Partisi
AR - GE	:Araştırma Geliştirme
AT	:Avrupa Topluluğu
BOJ	:Bank of Japan
ÇHC	:Çin Halk Cumhuriyeti
ÇTYA	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları
DB	:Dünya Bankası
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DİK	:Devlet İhale Kanunu
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
ECA	:European Cockpit Association
ECB	:European Central Bank
ECSA	:European Community Shipowners' Association

ERA	:European Regions Airline Association
ESK	:Ekonomik ve Sosyal Konsey
FED	:The Central Bank of the United States
FST	: European Transport Workers' Federation
GOÜ	:Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSS	:Genel Sağlık Sigortası
GSYH	:Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	:Gelişmiş Ülkeler
ILO	:International Labour Organization
IMF	:International Monetary Fund
İTO	:İstanbul Ticaret Odası
JAP	:Joint Assessment Paper
JIM	:Joint Inclusion Memorandum
KDV	:Katma Değer Vergisi
KİT	:Kamu İktisadi Teşekkülleri
MB	:Merkez Bankası
MEHTAP	:Merkezî Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi
NHS	:National Health Service
NPM	:New Public Management
OECD	:The Organization for Economic Co-operation and Development

SB	:Sağlık Bakanlığı
SDP	:Sağlıkta Dönüşüm Programı
SGK	:Sosyal Güvenlik Kurumu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	:Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	:Sivil Toplum Kuruluşları
TCDD	:Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TEN - T	:Trans-European Transportation Network
TINA	:Transport Infrastructure Needs Assessment
TÜFE	:Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	:Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
WHO	:World Health Organization
YGK	:Türkiye İlaçta Patent ile İlgili İlk Yasa Gücünde Kararnamesi

GİRİŞ

Tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran (1929)'dan sonra devletin ekonomik fonksiyonlarının önemi büyük ölçüde hissedildi. Ancak, bu durum Refah Devleti anlayışının benimsenmesine kadar devam etti. Keynes, devletin temel ekonomik amaçlarından sadece istikrarı sağlama fonksiyonu üzerinde yoğunlaşırken, buna karşın, devletin temel ekonomik fonksiyonlarının tutarlı bir biçimde ortaya konulması ancak, Musgrave (1958), "Kamu Maliyesi Teorisi" adlı yapıtında formüle edildi. Böylece, günümüzde de benimsendiği biçimde Musgrave'in devletin ekonomik amaçlarına ilişkin formülasyonu devletçiliğin önemini açıkça ortaya koydu.

Musgrave'e göre devletin temel ekonomik fonksiyonları önem sırasına göre; kaynak ayırımında etkinliğin, gelir dağılımında adaletin ve ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Bu fonksiyonları yerine getirirken belli kurallara uyulması gerekmektedir. En başta fonksiyonların öncelikler sıralamasına göre yerine getirilmesi gelirken, bir üst fonksiyonu yerine getirmeden bir alt fonksiyonu başarma olanağı yoktur. Fonksiyonların yerine getirilmesi sırasında ayrıca, aralarındaki birbirine bağımlılık ve çatışma durumları da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, Türkiye'de hükümetlerin hep enflasyonu önlemeye birinci derecede önem vermelerine karşın, daha önemli fonksiyonlar yerine getirilemediği gibi, ayrıca enflasyon sorunu da çözüme kavuşturulamamıştır. Bu örnek, Türkiye'nin sosyo - ekonomik sorunlarını kamu ekonomisinin temel fonksiyonlarına öncelik verilmemesi nedeniyle niçin çözülemediğini göstermektedir. Buna karşın, özellikle Refah ekonomisi (1945 - 1980) döneminde, Avrupa ülkelerinde fonksiyonlar arasındaki önceliklere önem verildiğinden, sosyo - ekonomik sorunlarını daha kolay çözmüşlerdir.

Kaynak ayırımı fonksiyonu, özel ve kamusal gereksinmelerin etkin bir biçimde giderilebilmesi için, ulusal gelirin özel ve kamu sektörü arasında optimal bir biçimde paylaşılmasıdır. Bu fonksiyonun yerine getirilebilmesi için kamu sektörünün optimal sayılan bir büyüklüğe erişmesi gerekir. Bu oran uzun deneyimlerden sonra Avrupa ülkelerinde % 50 dolaylarında istikrar kazanmış bulunmaktadır. Buna göre, çoğu Avrupa ülkesinde ulusal gelirin yarısı devlet tarafından kullanılmaktadır. Geçmiş yıllarda söz konusu oran bazı ülkelerde % 60'ları geçmiştir. Bu açıklamalarımıza göre

Türkiye'nin önemli sosyo - ekonomik sorunlarını çözememesinde, devletin büyüklüğünün yetersizliği gelmektedir. Şöyle ki, söz konusu oran Türkiye'de uzun yıllardan beri % 18 - 22 gibi çok düşük bir düzeyde bulunmaktadır.

Kaynak ayırımında etkinliğin sağlanabilmesi için kıt kaynakların hem özel ve hem de kamu sektöründe savurganca kullanılmaması gerekir. Çünkü, kamu ve özel sektör arasında rekabet etme yerine birbirini destekleme durumu söz konusu olmalıdır. Buna göre bir sektörün kaynakları savurganca kullanması, öbür sektörü olumsuz bir biçimde etkiler. Bu ilişkilere göre özel ve kamu sektöründe kaynak ayırımında etkinliğin sağlanabilmesi yönünden, aynı ekonomi ilkeleri geçerli değildir. Kamu sektöründe refah maksimizasyonu için kamu yararı sağlayacak biçimde kaynak ayırımı etkinliği sağlanmalıdır. Kamu yararının söz konusu olduğu durumlarda ise, özellikle eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu taşıma ve sosyal konut gibi sosyal hizmet üreten kuruluşların zarar etmeleri, kamu yararının maksimizasyonu için gerekmektedir. Bu nedenle, kamu hizmetlerinin serbestleştirilmesi ve iktisadi devlet teşekküllerinin özelleştirilmesi kamu sektöründe kamu yararını ortadan kaldırmaktadır.

Toplum refahının maksimizasyonu yönünden gelir dağılımı adaleti birinci derecede önem taşır. Ne var ki, kaynak ayırımı fonksiyonunda etkinlik sağlanmadan gelir dağılımının iyileştirilmesi olanağı bulunmamaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesiyle gelir dağılımının sağlanamayacağı gerçeği son yıllarda Dünya Bankası (DB) verilerinde de açıkça görülmektedir. Makro ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik bu amaca, ancak kaynak ayırımı etkinliği ve gelir dağılımı fonksiyonlarının birlikte yerine getirilmesiyle ulaşılabilir.

Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu taşımacılık ve sosyal konut gibi sosyal hizmetlere gelişmiş ülkeler bütçelerinden önemli paylar ayırmaktadır. Sosyal hizmetler tam kamusal mal özelliğine sahip olmalarına karşın, kolayca pazarlanabilmeleri nedeniyle, serbestleşmeye de konu olmaktadır. Ancak, bu hizmetlerin yoğun dışsal ekonomiler yaratmaları nedeniyle, bilimsel olarak özelleştirmeleri ve serbestleştirilmeleri düşünülemez.

Türkiye’de devletin ulusal gelirden aldığı payın önemsizliği nedeniyle ekonomik ve sosyal alt yapı yeterli düzeyde geliştirilememiştir. Bu tez çalışmasında, Türkiye’nin, kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirebilmek için, kamu ekonomisinin neden büyümesi gerektiğini ve bu optimal büyüklüğün ne olması gerektiğini Avrupa Birliği refah deneyimini temel alarak kanıtlamaya çalışacağız. Bu amaçla modern kamu ekonomisinin kaynak ayırımı, adil gelir dağılımı ve istikrarı (tam istihdam, fiyat, büyüme oranı ve dış ödemeler bilançosu) sağlama fonksiyonlarını temel aldık.

Bu tez çalışması aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

1. Bölümde: Devletin büyüklüğüne ilişkin çeşitli yaklaşımlara yer verilmiştir. Klasikler, Neo - Liberaller, Keynezyenler ve Marksistler bu yaklaşımlardan olup özellikleri ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Akabinde John Kenneth Galbraith’in sosyal denge yaklaşımından bahsedilmiş ve optimal kaynak ayırımına değinilmiştir. Kaynak ayırımı devletin büyüklüğü açısından oldukça büyük bir öneme sahip olduğundan, çalışmada optimal bir devletin özelliklerinin ne olduğu ve yapılması gerekenler aktarılmıştır.

2. Bölümde: Ekonomik açıdan devlet biçimlerine değinilmiş, minimal devlet, sınırlı ve sorumlu devlet, karma ekonomi modeline dahil olan neo - liberal, sosyal devlet ve refah devletine, sosyalizm ve sosyalist devlet modelleri incelenmiş ve son olarak da müdahaleci devlet modeli ve özellikleri aktarılmıştır.

3. Bölümde: Kamu sektörünün doğuşu ve büyüme eğilimleri anlatılmıştır. Dünyada bu eğilimin büyük bunalım dönemi, öncesi ve sonrası durumu; II. Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşen gelişmelere değinilerek 2009 krizi sonrası olaylara yer verilmiştir. Devamında İktisadi İşbirliği Ve Kalkınma Teşkilatı (OECD – The Organization for Economic Co-operation and Development) ve AB Ülkelerinde büyüme eğilimlerinin ne derece gerçekleştiği ülke örnekleriyle sunulmuştur.

4. Bölümde: Türkiye’deki büyüme eğilimine yer verilmiş ve dönemler Cumhuriyet Dönemi, Liberal Devlet Dönemi, Refah Devleti Dönemi Ve Neo - Liberal Dönemindeki gerçekleşen olaylar ve gelişmeler aktarılmıştır.

5. Bölümde: Sosyal hizmetlerin sunumu ile devletin büyüklüğü ilişkisi kurulmuş ve devletin büyümesine olan etkileri anlatılmıştır. Bu sosyal hizmetlerin günümüzdeki durumları, uygulamaları, yanlışları aktararak, düzenli ve kaliteli sunumlar için reform önlemleri alınmıştır. Bu bölümün uygulamasında AB örneklem seçilmiş ve değişik açılardan karşılaştırmalara yer verilmiştir.

Son olarak ise, genel bir değerlendirme yaparak; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu taşıma ve sosyal konut gibi temel sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde sağlanmasıyla kamu ekonomisi amaçlarına daha kolay bir biçimde ulaşılacağını kanıtlamaya çalıştık. Böylece, bu amaçlara ulaşabilmek için Türkiye’de devletin niçin büyümesi gerektiği sonucuna ulaşmaktayız.

1. DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Tarih boyunca devletsiz hiçbir toplum yüksek refah seviyelerine erişememiştir. Toplumlar devlet olmadan ekonomik üretimler yapmış yalnız fazla verim alamamışlardır. Devletin ortaya çıkması, dolayısıyla hukuk kuralları ve mülkiyet haklarının oluşması, medeniyetlerin ekonomik gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur.

Devletin ekonomiye giderek karışması zorunluluğu karşısında, meydana gelen sorunları çözüm getirmeye yönelik çalışmaların bir sonucu olarak kamu ekonomisi ortaya çıkmıştır.¹ Bu nedenle devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği üzerine çeşitli görüşler sergilenmiştir. Şimdi ise çalışmanın bütünlüğü açısından bu görüşler açıklanacaktır.

1.1 Klasikler

16. yy. dan 18. yy. a kadar etkili olan “merkantilizm” düşüncesinde devletin, ekonominin her alanında düzenleyici ve aktif rol oynaması önerilmiştir. Klasik İktisat Teorisinin kurucusu Adam Smith’in temellerini oluşturduğu ve 18 ile 19. yy. larda hakim olan “liberalizm” düşüncesi, merkantilist dönemdeki anlayışı değiştirmiştir. Artık, ekonomik görevleri sınırlandırılmış küçük bir bütçeye sahip devlet modelinin öne çıkarılmaktadır. 1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomik krizi uluslararası ilişkilerde birçok değişmeyi gündeme getirdiği gibi ulus devletlerde devletin ekonomik müdahalesini de arttırmıştır.

¹ Orhan Şener, **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Ekim-2010, s. 2.

Smith, devletin piyasa mekanizmasının işleyişine karışmadığı bir ortamda toplum refahının maksimum olabileceğini savunmuştur. Bu amaç doğrultusunda da devletin ekonomik görevlerini dört başlık altında toplamıştır. Bunlar:

- i. Savunma
- ii. Adalet
- iii. Bayındırlık
- iv. Hukuki yapı oluşturmaktır.

Bu şartlar doğrultusunda da toplum refahının maksimize edilmesini “insanların birbiriyle çatışan güdülerini - görünmez bir el - kendiliğinden dengeleyerek toplumsal ahengi sağlar” şeklinde sağlanacağını savunmuştur.²

Smith (1776) "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations" adlı kitabı, üretim ve gelir dağılımı teorisini içermekte ve bu prensiplerin ışığında geçmişi değerlendirmektedir. Politika uygulamalarına da yer verdiği bu kitapta üzerinde önemle durduğu konu ekonomik büyümedir. Büyümenin itici gücünü işbölümü oluşturmaktadır. İşbölümü, üretim artışına, teknik ilerlemeye ve sermaye birikimine yol açmaktadır. İşbölümü, mübadele gerektirmekte ve piyasanın büyüklüğü tarafından sınırlanmaktadır. Her insan başkalarının elindeki malları arzu ettiği, çıkarlarına göre hareket ettiği için mübadele meydana gelmektedir. Büyümeyi sağlayan diğer bir unsur sermaye birikimidir. Büyümenin başarılı olması için toplumsal, kurumsal ve hukuksal çerçevenin doğru yapıda olması gerekmektedir. Smith'e göre, doğal hürriyet sisteminde her insan kendi çıkarlarını izlerken, istemeden toplumun çıkarını da sağlamaktadır. Aslında Smith, tam rekabet sistemine güvenmekte ve bu sistemin, kaynakların optimum dağılımına yol açacağına inanmaktadır. Laissez - faire sistemini savunmasına rağmen, devlet müdahalesinin gereğine de yer vermekte; yeni kurulan sanayilerin gümrük tarifesiyle himayesine ve devletin üç ana fonksiyonu olan emniyet, adalet ve altyapı yatırımlarına ağırlık vermektedir.

² Orhan Şener, **Ünlü Ekonomistler**, İstanbul: Bahar Yayınevi, 2003, s. 171.

Smith, arz ve talebin birlikte işleyerek, sosyal dengeyi nasıl sağlamakta olduğunu ise “üreticiler, temel olarak kâr maksimizasyonunu sağlayacak biçimde davranırlar. Ancak bu amaçlarına ulaşabilmeleri için toplum tercihlerine uygun malları üretmelidirler. Diğer yandan arz edilen mal ve hizmetlerin miktarı da toplumun talebini karşılayabilecek düzeyde bulunmalıdır. Eğer, tüketiciler talep edilen miktarlardan daha az mal üretirse, bu durumda fiyat yükselir. Böylece de daha sonraki dönemlerde tüketici talebini karşılayabilmek için gerekli olan üretim miktarı kendi kendine artar” şeklinde ifade etmektedir.³

Smith, "bunalımlara sebep olan muazzam borç yükünün gelişimi ve büyük Avrupa uluslarında uzun dönemde meydana gelebilecek tahribatlar" hakkında çeşitli yorumlamalar yapmıştır. Daha siyasi bir bakış açısıyla, "Amerika'daki Demokrasi" adlı eserinde de Tocqueville⁴, hem evrensel oy verme hakkı hem de gelir dağılımında eşitsizlik bulunan bir ülkede, devlet harcamalarının her zaman büyük olacağını belirtmiştir. Yani, fakirlerin sadece kanun yapma gücüyle memur edildiği ülkelerde, kamu harcamalarından fazla bir şey beklenmemelidir. Bu harcamalar her zaman üzerinde düşünmeye değerdir; çünkü vergiler, o vergileri koyanlar üzerinde bir yük olmamaktadır veya o sınıflara yük olmayacak bir şekilde konulmaktadır. Başka bir deyişle, demokratik bir devlet vergi ödemekten kaçınanların vergilerini düzenleyen yetkilere sahip bir devlettir.⁵

³ Şener, *Ünlü Ekonomistler*, s. 171.

⁴ 1805-1859 yılları arasında yaşamış ve liberalizmin ön plana çıkardığı özgürlükle, sosyalizmin temele aldığı eşitlik arasında bir denge kurmaya çalışmış olan düşünür. Temel eseri: *De la Democratie en Amerique* (Amerika'da Demokrasi Üzerine). Devlet müdahalesini en aza indirmeye çalışan demokrasinin eşitlikçiliğini ön plana çıkartan liberal bir düşünür olarak Tocqueville özgürlüğü eşitlikle nasıl bağdaştırmak gerektiği ya da eşitlikçi bir ortamda özgürlüğün nasıl sağlanacağı sorusunu temel soru olarak belirlemiş ve özgürlüğün ancak iki yoldan kurtarılacağını söylemiştir. Bu yollardan birincisi ona göre, bir ademi merkeziyet sistemi, diğeri de çeşitli alanlarda özellikle de siyasi, ekonomik ve bilimsel alanda birtakım dernek ve birliklerin kurulmasıdır. Tocqueville, küçük bölgelere yönetsel özerklik tanımak ve böylelikle de yönetimin tek merkezde toplanmasını önlemek suretiyle siyasi özgürlüğün gerçekleştirileceğini ve bu arada vatandaşların kişiselikten kurtularak kamu işleriyle ilgilenmelerinin sağlanacağını dernekler yoluyla da çeşitli çıkarların savunulmasının olanaklı olacağını öne sürmüştür. (http://www.turkcebilgi.com/alexis_de_tocqueville/ansiklopedi (10 Mayıs 2010)), s. 1.

⁵ James T. Bennett And Manuel H.Johnson, "The Political Economy of Federal Economic Growth, 1959-78", College Station, Texas A.M. University Press, 1980, çev. Aytaç Eker, "**Devletin Büyümesi Teorileri**", yay. haz. Aytaç Eker, Coşkun Can Aktan, **Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme (Seçme Çeviriler)**, Takav Matbaası, İzmir, 1993, s.8.

J. M. Buchanan, siyasal karar alma mekanizmasına ekonomik teoriyi uygulayıp, modern kamu ekonomisinin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Aynı zamanda ekonomi ile politika bilim dallarını birleştirerek siyasal ekonomi ismiyle yeni bir bilim dalının doğmasına öncülük etmiştir. Buchanan, kamusal mallarla ilgili sorunların temelinde karar almaya katılan kişilerin sayılarındaki artışa bağlı olarak demokrasinin işleyişinde aksaklıklar olduğunu savunmaktadır.⁶

Buchanan'ın, devlet faaliyetlerinin büyümesiyle ilgili çok net açıklamaları mevcuttur. Bu büyümeye sebep olan etkenler iki tanedir. Bunlar: Nüfus artışı ve enflasyondur. Eğer toplum için üretilen hizmetlerin türü ve miktarı devamlılık arz ediyorsa, birçok insana hizmet edildiği kadar, kamu çalışanlarının sayısı da harcamalarla ilişkili olarak artacaktır. Dahası, devlet tarafından satın alınan girdilerin fiyatları zaman içinde artış gösterirse, üretim miktarı değişmiyorsa, istihdam artmasa da devlet harcamaları artacaktır.

Borcherding, refah, nüfus artışı ve enflasyonun kamu harcamalarının artışı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla, 1902 - 1970 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'inde toplam kamu harcamalarının (yerel devlet ve federal düzeyde) gelişimini incelemiştir.⁷ Yaptığı bir hesaba göre devletin büyümesinde; nüfus artışı % 25 oranında, kamu hizmetlerindeki fiyat artışları ortalama % 12 oranında ve kişi başına milli gelir artışları yaklaşık olarak % 25 oranında rol oynamıştır. Netice itibarıyla şu sonuca varmıştır.⁸

⁶ Şener, *Ünlü Ekonomistler*, s. 37-38.

⁷ TÜSİAD, "21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet", Şubat 1995, [http://www.tusiad.org/FileArchive/optimaldevlet.pdf\(10](http://www.tusiad.org/FileArchive/optimaldevlet.pdf(10) Mayıs 2010).

⁸ Son 70 yıl içinde görülmüştür ki, kamu hizmetlerinin fiyatlarındaki artış refah artışı ve nüfus artışı, kamu kesiminin gerçek harcamalarındaki artışın, muhtemelen bir buçuk katından biraz fazladır. Buna bağlı olarak, 1970 yılında (1929 yılı fiyatlarıyla) kişi başına kamu harcamalarının 622 \$ değil de 375 \$ civarında olduğunu açıklayabilirim. Bütün bu faktörler, neden GSMH'nın 1/3'ünün değil de, 1/5'inin doğrudan kamu kesimine harcandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Asıl sorun, enflasyon , nüfus artışı ve refah artışına bağlı olarak ortaya çıkan büyümeyi izah edecek bir açıklama yapmaktır. Bu konuda birçok temalar ve çeşitlenmeler geliştirilmiştir. Devletin büyüme teorilerinde hiçbir abartılı iddia yoktur. Bu teorileri yedi ayrı kategoride toplayabiliriz.

- i. Devlet büyümesiyle ilgili Wagner Kanunu,
- ii. Baumol'un dengesiz büyüme hipotezi,
- iii. Ekonomideki yapısal değişimler ve sıçrama etkisi,
- iv. Direktör Kanunu
- v. Politik davranışlar üzerinde duran modeller,
- vi. Bürokratların önemini vurgulayan çalışmalar ve
- vii. Dışsal etkenler.⁹

Bu kategoriler birçok yerde birbiriyle kesişmekte olup büyüme olgusunu izah eden birden çok açıklama mevcuttur. Bu kategoriler arasındaki sınırı kesin olarak belirlemek oldukça güçtür. Bu alandaki çalışmalar oldukça temsilidir. Gelişmemiş ekonomilerde devletin büyümesi üzerinde önemli çalışmalar yapılmış ancak bunlardan çok azı literatüre geçmiştir. Gelişmemiş devletler, sanayileşmiş devletlerden daha farklı sosyal ve ekonomik sistemlere ve kurumlara sahiptir.¹⁰

⁹ Eker, s. 1.

¹⁰ Eker, s. 2.

1.2 Keynezyen Yaklaşım

J. Maynard Keynes (1936) “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” adlı kitabı ile devletin makro - ekonomik sorunlarla mücadelede ekonomiye aktif olarak müdahalede bulunabileceği tezi büyük destek bulmuştur. Böylece devletin ekonomide ortaya çıkan dönemsel (konjonktürel) dalgalanmalara karşı; vergi, harcama, bütçe ve borçlanma düzeylerindeki ayarlamalarla müdahale edebileceği anlayışı genel kabul görmüştür. Keynezyen İktisat Teorisi, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte çok etkin ve geçerli olmuş, önceki dönemin liberal ekonomi politikalarının uygulamasından vazgeçilmesine yol açmıştır.¹¹

1929 Büyük Buhran üzerine yaptığı gözlemlerden yola çıkan J. M. Keynes, çağdaş ekonominin temellerini atarak, Klasik Okulun ekonomideki tarafsızlık politikasını eleştirmiş ve devletin ekonomiye karışması gerektiğini savunmuştur. Ekonomideki önemli yapısal aksaklığın piyasa güçleri tarafından giderilmesinin olanaklı olmadığını; ekonomide yaşanan sürekli ve yaygın işsizliğin ekonomide ve toplumsal yaşamda büyük tehlike yaratacağını belirtmiş ve tam istihdamı sağlayacak önlemlerin alınması gerektiğini savunmuştur. Keynes’e göre; Klasik Okulun savunduğu Laissez - Faire yaklaşımı kabul edilebilir bir politika değildir. Keynes, devletin yapması gereken işler konusunda şöyle bir açıklama yapmıştır: “Devlet, piyasanın yaptığı işleri özel firmalardan biraz daha iyi ya da biraz daha kötü biçimde yapmak için yapmamalıdır. Piyasanın nedeni ne olursa olsun yapmadığı işleri yapmalıdır.”¹²

Likidite Tercihi Teorisi, Keynes’in para çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu teori, dar anlamıyla bir para talebi teorisidir. Teori bu anlamıyla, insanların üç farklı güdüyle para talep ettiklerini savunmuştur: işlem güdüsü, ihtiyat güdüsü ve spekülasyon güdüsü.

¹¹ <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=528> (5 Mayıs 2010).

¹² Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 3.

Yapısalcı Post Keynezyenler, likidite tercihi konusunda, Keynes'in genel teorisinde ele aldığı "Paranın Ve Faizin Özellikleri" kısmında ileri sürdüğü görüşlerinden de büyük ölçüde faydalanmaktadırlar. Burada Keynes faiz konusunu işlerken sermaye malları da dahil olmak üzere her bir varlığın kendine ait bir faiz oranı (buğday faiz oranı, bakır faiz oranı, ev faiz oranı ve hatta çelik fabrikası faiz oranı) olduğunu ve faizin parayı diğer varlıklardan ayıran özellik olmadığını vurgulamıştır. Parayı diğer varlıklardan ayıran özellik paranın sahip olduğu yüksek likiditedir. Likidite diğer varlıklarda da vardır ama likiditesi en yüksek varlık paradır. Faiz oranı, gelecekte teslim edilecek bir para toplamının %'lik fazlasından daha fazla bir şey değildir.¹³

Keynes, belirsizlik, beklentiler ve likidite tercihini birbirlerine bağlı olarak ele almıştır, yani bu üçü birbirinden ayrı olarak düşünülmemiştir. Belirsizlik koşulları altında şekillenen beklentiler likidite tercihinin derecesini belirler. Eğer, iktisadî karar birimlerinin geleceğe yönelik beklentileri iyi ise likidite tercihleri düşük olacaktır. Geleceğe yönelik beklentiler kötümser ise likidite tercihleri de yüksek olacaktır. Likidite tercihinde görülecek artış ve azalışlar da faiz oranlarını etkileyecektir. Keynes'e göre, tek bir likidite tercihi de yoktur. Likidite tercihi zaman içinde değişebilir ve likidite tercihi büyük oranda toplumsal kurumlara bağlı olarak belirlenir.¹⁴

Belirsizlik - para ilişkisi Keynes için önemlidir. Para, sadece iktisadî mekanizmadaki çarkların yağı değil, aynı zamanda belirsizliğe karşı da kendisine güvenilen bir varlıktır. Belirsizlik durumlarında elde tutulan para stokları bir güvence sağlamaktadır. Belirsizlikle paranın yakın ilişkisine rağmen, belirsizlik paranın var olma nedeni de değildir. Belirsizlik olmasa da para var olacaktır.¹⁵

¹³ John Maynard Keynes, **İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi**, 1936; A. Baltacıgil (Çev.), İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969, s. 203-204.

¹⁴ Keynes, s. 240.

¹⁵ R.Wray, "The Credit Money and State Money Approaches", *CFEPS WorkingPaper*, 2004, No: 32. <http://www.cfeps.org/pubs/> (10 Temmuz 2010), s. 11.

Post Keynezyen İktisat, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında hem İngiltere'de hem de ABD'de gelişen bir ekoldür. Nicholas Kaldor ve Richard Kahn İngiltere'deki, Paul Davidson, Hyman Minsky, Basil Moore öncü Post Keynezyenlerdir. Örneğin; bu iktisatçılardan Kaldor İngiltere'de, Minsky ABD'de para arzının içsel olduğunu gösteren teorik modeller geliştirmeye başlamışlardır.¹⁶ Çakmak'a göre, Keynes'in takipçileri içinde Keynes'i en doğru şekilde tanımlayanlar Post Keynezyenlerdir.¹⁷

Post-Keynezyenler, yerleşik iktisada karşı eleştireldirler. Bu eleştiriler, Lavoie'nin tabiriyle, dışarıdan yapılmış eleştirilerdir çünkü yerleşik iktisadın genel denge yaklaşımı başta olmak üzere hemen hemen bütün teorik varsayımlarını reddedilmektedirler.¹⁸

1970'li yıllarda Keynes tarafından yapılan çalışmaların bir araya getirilerek yayımlanması, Post Keynezyenler için oldukça faydalı olmuş ve 1980'lerden sonra geliştirdikleri analizlerin daha sofistike olmasını sağlamıştır. Carvalho, Keynes'in çalışmalarının bir araya getirilmesinden önce de Post-Keynezyen İktisat'a önemli katkıların yapıldığını söylemektedir. Robinson, Kahn, Shackle, Weintraub, Davidson, Minsky ve Well, Post-Keynezyen düşünceye öncülük eden iktisatçılardandır. 1980'lerden sonra ise Barrera, Kregel, Chick, Wray gibi iktisatçıların büyük katkıları olmuştur.¹⁹

Post Keynezyen İktisatçılar, kendi aralarında Uyumcu Post Keynezyenler ve Yapısalcı Post Keynezyenler olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Basil Moore, Nikolas Kaldor ve Marc Lavoie gibi iktisatçıların öncülük ettiği Uyumcu Post Keynezyenler, Keynes'in 1936 yılından önce, yani genel teorisi yayımlanmadan önce, yapmış olduğu

¹⁶ C. J. Niggle, **The Endogenous Money Supply Theory: An Institutional Appraisal**, Journal of Economic Issues, Vol: 25, No: 1, 1991, s. 190.

¹⁷ 1. Post Keynezyen İktisat Okulu'nun temelini atan iktisatçılar Keynes'in en yakın çalışma arkadaşlarıdır. Keynes birçok çalışmasını bu arkadaş grubuyla yapmıştır. Keynes'in bu yakın çalışma arkadaşları Circle olarak adlandırılmaktadır. Post Keynezyen iktisatçıların öncüleri bu gruptan çıkmıştır. 2. Bu iktisatçılar, Post Keynezyen İktisat'ın temellerini atarken Keynes'in çalışmalarından çok sayıda alıntı yapmışlardır. Ve yaptıkları alıntılarla ikna edici şekilde Keynes'le kendi aralarındaki düşünce paralelliğini gösterebilmişlerdir. Keynes üzerine en yetkili otorite onlardır. 3. Keynes'in takipçisi olduklarını ileri süren Yeni Keynezyen ve Neo Keynezyen gibi bazı iktisat okullarını temsil edenlerin ya Keynes'i çok az okudukları ya da hiç okumadıkları anlaşılmaktadır.

¹⁸ Marc Lavoie, **The Endogenous Flow of Credit and The Post Keynesian Theory of Money**, Journal of Economic Issues, Vol: 18, No: 3, 1984, s. 771-772.

¹⁹ F. J. C. Carvalho, **Mr. Keynes and The Post Keynesians**, Edward Elgar, 1992, s. 10.

çalışmaların içsel para arzı ile uyumlu olduğunu ve bu çalışmaların içsel para arzı ile ilgili çalışmalarda referans olarak alınması gerektiğini ileri sürerler. Bu bağlamda genel teorinde ileri sürülen görüşlerde para arzının dışsal olarak ele alındığı ve Merkez Bankası (MB)'nın para arzı üzerinde kontrolünün olduğu kabul edildiği için genel teorisinin para arzının içselliğinden bir sapmayı temsil ettiği kabul edilir²⁰. Ayrıca bu gruptaki iktisatçılar, Keynes'in Likidite Tercihi Teorisini de içsel para arzı yaklaşımıyla uyumlu bulmamaktadırlar. Bu gruptaki Post Keynezyen İktisatçılar, Uyumcu Post Keynezyenler olarak bilinirler ve para arzının yatay olduğunu ileri sürdükleri için "Horizontalist" olarak da isimlendirilirler.

Para arzı ve para talebi ile ilgili olarak hareket noktaları Keynes'in 1936 yılında yayımladığı "The General Theory of Employment" (GT) ve 1937 yılında Economic Journal'da yaptığı çalışmalarıdır. Bu gruptaki Post Keynezyen iktisatçılar, Yapısalcı Post Keynezyenler bilinirler ve "Structuralist" olarak isimlendirilirler. Post Keynezyenler, kendi içlerinde her ne kadar Keynes'in parayla ilgili görüşlerini yorumlama noktasında bazı görüş ayrılıkları yaşasalar da paranın temel olarak içsel olduğu ve para arzının büyük oranda talep tarafından belirlendiği konusunda hem fikirdirler²¹. Görüş ayrılığı içinde oldukları konular temelde iki noktada toplanmaktadır²²:

- i. Paradan sorumlu otoritelerin tepki fonksiyonu ile bankaların varlık ve yükümlülük yönetimleri arasındaki karşılıklı ilişki,
- ii. Para politikasının, hedeflenen rezerv büyüklükleriyle uyumlu olacak şekilde yürütülebilir olup olmadığına yönelik inanç.

²⁰ Basil Moore, **The Money Supply Process: A Historical Reinterpretation**, Edward N.J.ve G. Deleplace (Edit). Money In Motion (İçinde), Macmillan Press, 1996, s. 92.

²¹ G. Fontana ve E. Venturino, **Endogenous Money: An Analytical Approach**, Scottish Journal of Political Economy, Vol: 50, No: 4, 2003, s. 149.

²² T. I. Palley, **Accommodationism Versus Structuralism: Time for An Accommodation**, Journal of Post Keynesian Economics, Vol: 18, No: 4, 1996, s. 585.

1.3 Neo - Liberal Görüşler

Liberalizm²³, siyasal hayatta ortaya çıkan kavramlar arasında yeni sayılmasına rağmen, öneme alınması ve yönetim tarzlarını etkilemesi açısından dikkat çeken bir akımdır. Ortaya çıkışına bakıldığında temeli Avrupa ülkelerine dayanan liberalizm, daha sonra bütün modern yönetim tarzlarına sahip ülkeleri etkisi altına almaya başlamıştır. Liberalizm, ‘‘özgürlük’’, ‘‘hürriyet’’, ‘‘serbestlik’’ gibi anlamlara gelen İngilizce ‘‘liberty’’ kelimesinden türemiştir.²⁴ Bu anlamları içeren liberalizm, daha sonraları modern devletlerin yönetim tarzlarında en önemli yeri almıştır. Gelişimiyle beraber modern yönetim tarzlarından biri olan liberalizm, zaman zaman popüleritesini korurken, bazı gelişmelerle arka plana itilmiştir.

Liberalizmi savunan düşünürler, insanın birey olarak çok daha verimli ve akılcı olduğunu söylerken, buna karşılık toplumsal düzeyde ise kuşatıcı bir akıl olmadığı için başarısız olunmaya mahkûm olduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenle toptancı ideolojik düşünceler düzeni kendiliğinden totalitarizme götürecektir.

Ferdin kendi kendine yön verebileceği, serbestiyet temeli üzerine kurulu, fertleri özgürlüğe kavuşturmak, temel hak ve özgürlükleri korumak bireysel özgürlüğü, sosyal hak ve hürriyetleri güvence altına almayı hedefleyen bir sistem olarak tanımlanabilecek liberalizm, esas itibariyle klasik ve sosyal liberalizm olarak iki başlığa ayrılabilir. Bunun yanında bir diğer ayrım da siyasal liberalizm ve ekonomik liberalizm ayrımında yaşanmaktadır. Siyasal liberalizmin kurucusu olarak J. Locke, ekonomik liberalizmin kurucusu olarak da, Adam Smith kabul edilmektedir.

Klasik liberalizm, liberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Klasik liberalizm, Locke’un eserleriyle doğmuş ve 18. yy. ile 19. yy. da gelişimini devam ettirmiştir. Fakat liberal düşünce geleneğinin doğusunun 1215 Magna Carta veya daha eskilere dayanan Yunan Şehir Devletleri’ne kadar uzandığı söylenmektedir. Klasik

²³ Liberalizm kelimesi ilk kullanıldığı yer açısından bazı soru işaretlerini içerse de, Adam Smith, ‘‘Ulusların Zenginliği’’ adlı eserindeki ‘‘Liberal İhracat ve İthalat Sistemi’’ ifadesiyle liberal kavramını ilk kullanan yazar olmuştur.

²⁴ Can Aktan, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, İzmir: T. Yayınları, 1996, s. 24.

liberalizm geleneği, kurucuları olan Locke ve Hume'un dönemi olan 17. yy. dan günümüze kadar gelmektedir. Klasik liberalizm; negatif özgürlük, negatif adalet, bireycilik, liberal rasyonalizm, devletin sosyal hayattaki yerinin küçültülmesi, kendiliğinden gelişen sosyal düzen, serbest piyasa ekonomisi gibi konuları esas almaktadır. Sosyal liberalizm, Thomas Hill Green tarafından bir yandan klasik liberalizme tepki için, diğer yandan klasik liberalizmi geliştirerek ona sosyal içerik kazandırmak amacıyla geliştirilmiştir. Sosyal liberalizm; pozitif özgürlük, toplumculuk, sosyal adalet, devletin toplum ve birey hayatında daha fazla yer edinmesi, pozitivizmin belli ölçülerde benimsenmesini savunmuştur²⁵.

Avrupa'da doğan iktisadi liberalizm, 1800'lerde ve 1900'lerin başlarında ABD dahil, bütün dünyada hakim iktisadi görüş haline geldi. Kapitalist ekonominin 1930'larda yaşadığı büyük buhran sonrası Keynes, liberalizmin sermayeciler için en iyi politika olduğu görüşüne meydan okuyan bir teori ortaya attı. Bu teoriye göre; kapitalizmin büyümesi için tam istihdam gerekliydi; bunu sağlamanın tek yolu ise hükümetlerin ve merkez bankalarının istihdamı artırıcı müdahalelerde bulunmasıydı. Böylece, devletin kamu yararını gözetmesi gerektiği anlayışı, geniş kabul görmeye başladı. Özellikle son 25 yılda yaşanan kapitalist kriz sonrasında kar hadlerindeki düşüş, büyük sermaye çevrelerinde iktisadi liberalizmin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Ortaya çıkan yeni liberalizm anlayışı, neo - liberalizm adını almıştır.

1960'lı yıllar ve özellikle 1970'li yılların başlarından itibaren klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş liberal düşünce okulu akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başlamıştır. Friedrich Hayek'in kurucusu olduğu Neo - Avusturya Okulu; Milton Friedman'ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu; James M. Buchanan'ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynadılar. Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan üç düşünürün muhtelif eserleri ile "Neo - liberalizm" doğmuştur. Klasik liberalizmin temel ilkelerinde birleşmekle birlikte bu iktisatçıların mensubu oldukları iktisat okullarının liberalizm anlayışlarında bazı farklılıklar söz konusudur. Bu

²⁵Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s. 156-157.

sayılan liberal düşünce okulları dışında, Almanya’da Freiburg Okulu’na mensup ORDO liberalleri de Neo - liberalizmin doğusunda önemli rol oynadılar. Öte yandan, ABD’de ortaya çıkan “Libertarianizm” akımı da liberalizmin aşırı bir eksenini olarak özellikle 1970’li yıllarda kendine yer edinmeye başlamıştır²⁶.

1920’li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan “Refah İktisadı Teorisi” kapsamında geliştirilen “Piyasa Başarısızlığı Teorisi”, devletin ekonomik fonksiyonlarını incelerken devletin etkin olarak ekonomiye müdahale gerekçelerini oluşturmuştur. Altmışlı yılların sonlarından itibaren Klasik ve Neo - Klasik İktisadın yeniden yorumlanmasının yanı sıra yetmişli yılların ortalarında yaşanan petrol krizleri ve stagflasyon olgusu Neo - Liberal İktisadi düşünce kapsamında devletin ekonomik görevlerinin yeniden sorgulanmasını gündeme getirmiştir. 1980’li yıllarda arz yönlü iktisat ya da Neo - Liberal İktisat görüşü temelde devletin ekonomiye, dolayısı ile piyasalara müdahalesine karşıdır. Bu görüş, Keynezyen İktisadın önerilerini tamamıyla reddederek; vergi, harcama, bütçe ve borçlanma politikalarını içeren maliye politikası ile para politikası ve hatta dış ticaret politikası araçlarının piyasadaki tasarruf, yatırım, üretim ve tüketim kararlarını olumsuz etkileyeceğini öne sürmektedir.

1980’li yıllarda daha da güçlenen Neo - Liberal İktisat Teorileri uygulamaya da yön vermiş ve 1990’lı yıllarda gelişen küresel ekonomik ilişkilerde devletin küçültülmesi yaklaşımlarının şiddetle savunulmasına yol açmıştır. 1989 - 1990 yıllarından itibaren planlı komuta ekonomilerinin uygulandığı sosyalist ülkelerin bu sistemden vazgeçerek kapitalist sisteme geçmeleri ile Neo - Klasik İktisat’ın temelini oluşturan liberalizm adeta altın yıllarını yaşadığı 19. yy. a geri dönmüştür.

²⁶ Okan Aktan, **Atatürk’ün Ekonomi Politikası, Ulusal Bağımsızlık İle Ekonomik Bağımsızlık**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyet’in 75. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1998, s. 29-30.

Günümüzde devletin, ekonomiye müdahalesini gerektiren önemli gerekçeler bulunmaktadır. Ancak, bu gerekçeler refah iktisadının temel gerekçelerinden biraz farklıdır. Çünkü refah iktisadı teoreminde piyasa başarısızlıkları gerekçesi vardır. Diğer deyişle, piyasa ekonomisi işlemektedir, ancak, işleyişte bazı problemler ortaya çıkmaktadır ve bunun da çözümü devletin müdahalesinden geçmektedir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle geçiş ekonomilerinde devlet, piyasa ekonomisi henüz oluşmadığı ve/veya yeterince gelişmediği için ekonomiye müdahale etmektedir²⁷.

Neo - Liberalizm, yeni bir olgu değil, liberal düşüncenin temel tezlerinin farklı bir konjonktürde ve farklı olanaklarla yeniden vücut bulmasıdır. Liberalizm, kapitalist sistemin ideolojisidir. Fikri dünyası, önermeleri temelde sermaye birikiminin sürekliliği ve artışı üzerine kuruludur.

Neo liberalizm, Friedrich Hayek ve Milton Friedman gibi serbest piyasa iktisatçılarının ve Robert Nozick gibi filozofların yazılarında geliştirilen klasik siyasi iktisadın güncelleştirilmiş bir türüdür. Liberalizmin önündeki “Neo” eki liberalizmin yeni bir türünün ortaya çıktığını göstermektedir.

Neo - liberalizmin temel kabulleri şunlardır;

- i. Piyasanın kayıtsız şartsız egemenliği,
- ii. Özelleştirme,
- iii. Deregülasyon: Çevre korunması ve iş güvenliği dahil tüm alanlarda, karları azaltabilecek tüm devlet düzenlemelerinin getirilmesi ve nihayetinde tamamıyla ortadan kaldırılması,
- iv. Eğitim ve sağlık alanlarında sosyal hizmetler için yapılan kamu harcamalarının kesilmesi,
- v. Kamu yararı kavramının yerini bireysel sorumluluğun alması.

²⁷ Asuman Altay, “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri Ve Kobi’lerin Durumu”, 2003, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/gecis.pdf> (10 Ağustos 2010), s. 4.

1.4 Marksist Görüşler

Marksizm, demokrasi için siyasi eşitliğin yeterli olmadığını bunun yanında sosyal eşitliğin de sağlanması gerektiği savunur. Marksist yaklaşım görüşleri itibarı ile halk demokrasisine yakındır. Daha çok liberal demokrasiyi eleştirir ve eleştirilerini liberal demokrasinin siyasi eşitlik vaadi ile kapitalist sistemin oluşturduğu sosyal eşitsizlik çelişkisine dayandırır²⁸.

Tarihsel materyalizmin kurucusu Karl Marx'ın (1818 - 1883) biyografisi, Almanya, Fransa ve İngiltere'deki sosyal ve politik gelişmelerle şekillenmiştir. Onun bu üç ülkede yaşadığı dönemlerin ana özellikleri eserlerinde oldukça belirgindir. Mesela, Almanya dönemi (1818 - 1843) idealist felsefeyle ve sosyal ideler düşüncesiyle yoğun bir şekilde mücadele ettiği bir dönemdir. Bu bağlamda, Marx'ın felsefesini geleneksel Alman idealist felsefeye bir başkaldırı olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerektir. Bu anlamda o bir Alman filozofu olarak betimlenebilir²⁹.

Marksist devlet kuramının teorisyenleri Marx, Engels ve Lenin'dir. Bu yaklaşıma göre, devlet sınıf çatışmasını denetlemek için vardır. Ekonomik olarak egemen olan sınıf, devletin aracılığı ile siyasal olarak da egemen sınıf olur ve ezilen sınıfları sömürmek ve baskı altında tutmak için yeni araçlar elde ederler. Sınıf farklılıkları ortadan kalktığı ve bütün üretim halkın elinde toplandığı zaman, devlet iktidarı siyasi niteliğini yitirecektir³⁰.

Marksist görüş, bütün toplum düzenini alt ve üst yapıdan oluşan iki tabaka olarak ele alır. İktisadi ilişkiler (üretim - bölüşüm ilişkileri) altyapıyı oluşturur. Bu altyapı üzerine oturan üst yapı esas olarak, altyapı tarafından biçimlendirilir. Bu nedenle devlet - tıpkı din, ahlak, eğitim, politik ideoloji gibi - iktisadi ilişkiler bütününcelendirilen bir unsurdur. Her ne kadar, diğer üstyapı kurumları örneği, devletin de altyapıdan kısmî bir bağımsızlığından ve üstyapının altyapıyı bir miktar etkilemesinden

²⁸ <http://www.e-demokrasi.org/index.php?option=comContent&view=article&id=20&Itemid=25> (20 Mayıs 2010).

²⁹ Arslan Topakkaya, "Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx'ı Yeniden Okumak", http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/topakkaya_arslan.pdf (20 Mayıs 2010), s. 2.

³⁰ Güneri Akalın, **Kamu Ekonomisi**, Ankara: SBF Yay., 1986, s. 40.

bahsedilebilse de bu etkiler hayli sınırlıdır. Kapitalist üretim ilişkileri içinde ortaya çıkmış devlet kesimi, egemen sınıfın emekçi sınıfı ezmesi için bir araçtan ibarettir ve bütün örgütlenmesi, ideolojisi bu amaca yöneliktir. Ancak, sermayenin kendi arasındaki çatışmaları ve işçi sınıfının mücadeleleri kapitalist sistemde devlet kurumunun çalışmasında bazı değişiklikler yapar. Devletin sermayeye karşı birtakım sınırlamalar getirmesi, çatışan sınıflar arasında tarafsız davranıyor gibi görünmesi v.s. bu tür değişikliklerdendir. Fakat bunlar, devletin sermaye sınıfının hizmetinde olduğu gerçeğini değiştirmez. Bütün bu uygulamalar sermayenin özellikle de tekelci sermayenin uzun dönemli menfaatlerini kollamak, onu yıkılmaktan korumak ve kapitalist sistemin işleyişindeki çeşitli karşıtlıkları, açmazları hafifletmek amacına yöneliktir³¹.

1.5 Sosyal Denge Yaklaşımı

Sosyal devletin temel amaçlarından ve sosyal gelişmenin vazgeçilmez unsurlarından olan sosyal dengenin gayesi; gelir dağılımdaki adaletsizliği mümkün mertebe azaltarak, sosyal hizmetlerden yararlanma ve iktisadi imkânlarla ulaşabilmekte ortaya çıkan farkları asgariye indirmek, başta yardıma ve bakıma muhtaç insanlar olmak üzere bütün alt gelir gruplarının sosyal gelişmelerini ve kişilik gelişmelerini sağlamak ve eşit fırsat ilkesine uygun olarak daha yüksek bir hayat seviyelerine kavuşmasına yardımcı olmaktır.

Kaynakların kamusal ve özel ihtiyaçları etkin bir biçimde gidermesi amacıyla, kamu ve özel sektör arasında optimal ayırımı, John Kenneth Galbraith tarafından “sosyal denge” kavramı ile ifade edilmektedir³².

Galbraith’e göre, günümüzde gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi tüketim toplumlarında da, sosyal dengesizlik sorunları yaşanmaktadır. ABD’de, reklamların da etkisiyle, tüketicilerde yapay istek yaratılarak özel mal tüketimi teşvik edilmektedir. Böyle bir tüketim anlayışı ise kamusal hizmetlerin yetersiz sunulmasına yol açmaktadır.

³¹ Özhan Uluatam, **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997, s. 17.

³² Kenneth Galbraith, **The Affluent Society**, Houghton Mifflin, 1958.

Galbraith (1958), “The Affluent Society” (Bolluk Toplumu) adlı yapıtında, üretimdeki sürekli artışın, tüketicide oluşan doyumu dikkate almadığı ve insanın temel gereksinimlerine gerekli önemi vermediği düşüncesini savunmuştur. Böyle bir tüketim anlayışı ise kamusal hizmetlerin yetersiz sunulmasına yol açmaktadır.³³

Galbraith, sanayileşme ve reklamların toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ele alan bir profesördür. Kanada asıllı olan ekonomi profesörü, özellikle Amerikan kapitalizminin toplum yararına aykırı olarak, ortaya çıkan sosyal sorunlarının ekonomik olarak yorumlamıştır. Bu sayede kapitalizmin meydana getirdiği sosyal sorunların ekonomistler tarafında yorumlanmasına imkan sağlamıştır. Galbraith, özel kesimin reklamlar sayesinde tüketicilerde yapay istekler yaratarak ve gereğinden fazla lüks mal üreterek, kamusal mal üretiminde yetersizliğe yol açtığına değinmiştir. Ayrıca serbest girişimciliğin doğal sonucu olarak tekelleşmenin ortaya çıktığını toplumu da olumsuz etkilediği düşüncesindedir³⁴.

Günümüzde kaynaklar, sosyal dengeyi sağlayacak biçimde ayrıldığı ülkelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu ülkelere örnek olarak, İskandinavya ülkeleri ile bazı Kıta Avrupası ülkeleri verilebilir. Bununla beraber bu ülkelerin hepsinin de gerçek manada sosyal dengeyi sağladıkları söylemez. Mesela, gelişmiş ülkelerde toplu taşımacılığın payı oldukça yüksek olmasına rağmen aile başına düşen özel oto sayısı son derece fazladır. Toplu taşımacılığın yaydığı potansiyel dışsallıkların tam olarak içselleştirilmesini önleyen bu durum nedeniyle kaynak ayırımındaki etkinlikten uzaklaşmaktadır. Bu nedenle de günümüzde kaynak ayırımında etkinlik yönünden genellikle sosyal dengesizlik durumu hakimdir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler yönünden ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır.³⁵

³³ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 37.

³⁴ Şener, *Ünlü Ekonomistler*, s. 65.

³⁵ John Kenneth Galbraith, *The Affluent Society*, Houghton Mifflin, Boston, 1958, s. 332.

Yirminci yy. ın başında ABD'de gelişen bir akımdır. İktisat düşüncesinin Thornstein Veblen'in "İktisat Niçin Evrimci Bir Bilim Değildir?" başlıklı makalesiyle başladığı kabul edilir. Veblen, kurumsalcı ekolün kurucusu olarak tanınmaktadır. Norveç asıllı Amerikalı ekonomi profesörü, “gösteriş motifi ile tüketim yapma” kavramını ekonomiye sokmuştur³⁶. En etkili olduğu dönem, iki dünya savaşı arasındaki dönemdir. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Keynesgil İktisadın yaygın kabul bulması sonucu etkisi azalmıştır. Bugün dört ayrı akıma bölünmüş durumdadır.

Veblen'in ilk yaptığı, insan doğasını tanımlamak olmuştur. Neo - klasik iktisat insanların ussal tercihleri temelinde yapılanmışken, Veblen buna karşı çıkar. Ona göre insanlar birer hesap makinesi değildir; aslında, doğaları gereği her an yeni bir şeyler denemeye hazır 'meraklı' varlıklardır ki temel saikleri alışkanlıkları ve doğal temayülleridir. Veblen, burada 'atıl merak' kavramını önerir. Bu önemli bir katkıdır. Çünkü neo - klasik iktisat 'denge' koşullarını incelerken, Veblen 'iki denge arasındaki süreçleri' incelemiştir. Ona göre, fizikçilerden esinlenen neo - klasik iktisatçılara göre denge bozulur; fakat zaman içerisinde tekrar eski denge haline dönüş gerçekleşirse, değişen bir şey yok demektir. Halbuki Veblen'e göre, insanlar 'atıl merakları' gereğince, denge halinin bozulup yeniden tesis edilmesi sürecinde yeni şeyler öğrenmişlerdir ki bu, yeni dengenin aynı yerde tespit edilmiş olmasına rağmen eski dengeden farklı olduğu anlamına gelir. Bu yüzden Veblen'e göre iktisat, 'berekatli bir süreç'tir³⁷.

Neo - klasik iktisat anlayışının çok soyut ve mekanik teorilerine karşı, Kurucular daha somut gerçeklere yönelmiştir. Bunlardan Galbraith, ileri sanayi kapitalizminin kurumlaşmasından doğan, rekabeti engelleyen oligopolcü yapısını; Mitchell ise konjonktür dalgalarının istatistiki tahlillerle gerçek tablosunu araştırmıştır. Kurucular, daima somut gerçeklerden hareket etmiş ve insanın önemini vurgulamışlardır. Toplumu ve ekonomiyi kendi içinde dengeli ve optimal durumları sağlayan mekanik kanunlara bağımlı saymamış, devlet müdahalesini olağan kabul etmişlerdir.

³⁶ Şener, *Ünlü Ekonomistler*, s. 185.

³⁷ <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=thorstein+veblen%2F%40zifir&iphone=1&İtarget=Topic> (20Mayıs2010).

Kurucuların özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kurum bir düşünce alışkanlığı ve organize olmuş grupsal davranış biçimidir ve ekonomik yaşamda çok önemlidir. Dolayısıyla kurum kavramı; gelenekleri, sosyal alışkanlıkları, yasaları, düşünce biçimlerini ve yaşam biçimlerini de kapsar.
- Kurucular, iktisatta Darwinci Yaklaşımı benimserler. Onlara göre, sorulması gereken soru “klasik doktrinde olduğu gibi bu nedir?” değil, “buraya nasıl geldik?”, “buradan nereye gideceğiz?” soruları olmalıdır.
- Kuruculara göre, ekonomik yaşamda uyum yoktur; çıkar çatışması vardır.
- Kurucular, tündengelim metodu yerine tümevarım metodunu benimserler.

Üretim, tüketim, gelir dağılımı gibi konular, Klasik ve Neo - klasik teorilerle açıklanamaz. Kurumların kendi kararıyla adı geçen sorunlara çözüm yolları aranmalıdır³⁸.

³⁸ Kurumsallık Teorileri, (t.y.), <http://www.ingilizcefinans.com/?id=633&kid=3&sfl=1> (1 Haziran 2010).

Avrupa'da kapitalist sistem, ABD'dekinden çok daha derin bir tarihe dayanır. Bu, yirmi beş yüz yıllık bir dönemi olan bir kültürdür. ABD kültürü, 17. - 18. yy. da ve Avrupa etkisiyle oluşan bir tarihsellikte şekillenir. İki tarihi kıyasladığımızda, yüz elli yıllık bir siyasi ve kültürel oluşumla, yirmi beş yüz yıllık oluşum arasındaki farkı görürüz. 1930'lu yılların sonuna kadar ABD'nin, Avrupa politikasının, kültürünün ve sanatının etkisi altında olduğu görülür. ABD'nin göçebe boyutu, özgürlüğü de beraberinde getirir. ABD ve Kıta Avrupası arasındaki farklılıklar, uluslararası siyasette de yansımalarını gösterir.

Avrupa, ulus - devlet modelinin doğduğu ve dünyaya yayıldığı coğrafyadır. Amerika, belirli yönlerden Avrupa'nın siyasal birikimlerini miras alsada, çağdaş dünyada özgün bir yapı olarak varlık kazanmıştır. 20. yy. Amerikan siyasetine damgasını vuran gerilim, ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan Soğuk Savaş'tan kaynaklanır. Medya kadar tüketim nesnelere ve kültürü de Amerika'ya, Sovyetler'e karşı savaşında silah hizmeti gördü. Kısa ve orta vadede bakıldığında, savaşta Amerika kazanmıştır.

1.6 Optimal Devlet Yaklaşımı

Başlangıçta, insanların doğa ve diğer topluluklar karşısında korunması ve savunulması işlevini üstelenen devlet, uygarlık düzeyinin gelişmesi, insanların gereksinimlerinin çeşitlenmesi sonucu çeşitli ekonomik işlevler de üstlenmek durumunda kaldı. Kamu ekonomisi, devletin giderek ekonomiye katılımı zorunluluğu nedeniyle, çeşitli sorunlara çözüm getirme çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır³⁹.Devletin ekonomideki işlevi ve işlevlerinin boyutu sürekli olarak tartışma konusu olmuştur.

³⁹ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 2.

Tarih boyunca devletsiz hiçbir toplum, yüksek refah düzeyine erişememiştir. Toplumlar, devlet olmadan ekonomik üretimden daha az verim alabilmişlerdir. Devletin ortaya çıkması, dolayısıyla hukuk kuralları ve mülkiyet haklarının oluşması, batı medeniyetlerinin ekonomik gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Bu katkıdan diğer topluluklarda nasibini almıştır. Eğer, devlet kaynak kullanımında ve diğer ekonomik kararlarda monopol durumunu alırsa, o ekonomide yüksek refah düzeyine ulaşmak mümkün değildir. Ekonomik gelişme, devletin tamamen egemen olduğu ve hiç etkin olmadığı hallerde sınırlıdır. Sovyetler birliği deneyimi, soğuk savaş sırasında Doğu ve Batı Almanya karşılaştırması ortaya çıkarmıştır ki; devletin faaliyet alanının geniş olması büyümeyi yavaşlatır ve girişimci ruhunu olumsuz etkiler.

Adam Smith' den bugüne liberal iktisatçılar devletin ekonomideki rolüyle ilgili olarak minimal bir alan tanımlamıştır. Liberal iktisatçılara göre devlet, temel kamu hizmetleri, ulusal savunma, yasama ve yargı işleriyle sınırlandırılmalıdır. Devlet, ekonomik hayata müdahale etmemeli ve sadece bireylerin mülkiyet haklarını ve sözleşmeleri garanti altına almaları, bireylerin ekonomik ve politik özgürlüklerini korumalıdır. 19. yy. da devletin ekonomideki rolü çok sınırlı tutulmuş ve genellikle tahsis karakteri taşıyan fonksiyonlar üstlenilmiştir. 20. yy. da yaşanan politik nedenler krizler gibi ekonomik nedenler ve Marksist ve Sosyalist tezlerin yarattığı ideolojik nedenler ile devletin ekonomideki rolü gittikçe genişlemiştir. Devlet harcamalarının gayri safi milli hasıla (GSMH) içindeki payı büyüyerek, ortalama 1913'de % 12' den 1995'de % 45' e yükselmiştir. Bu genişlemenin⁴⁰ altında, devletin istikrar, bölüşüm ve büyüme kaygılarına dayalı olarak ekonomide daha büyük bir kaynağa hükmetme kaygısı yatmaktadır.

⁴⁰ 1. Marksist ve sosyalist düşüncenin bölüşümcü adalet çerçevesinde yaratmış olduğu baskı 2. Keynezyen iktisat düşüncesinin tam çalışma ve fiyat istikrarı sağlamaya yönelik baskı 3. Devletin ekonomiye müdahalesini haklılaştıracak kamu malları, dışsallıklar ve asimetric bilgi gibi iktisat literatüründeki gelişmeler 4. Kalkınma iktisadi alanındaki, özel sektörün oluşmadığı ekonomilerde devletin rol üstlenebileceği ve büyük sermayenin gerektiği üretim alanlarına özel sektörün yatırım yapamayacağı tezlerine dayanan gelişmeler 5. Hangi malların üretilmesi gerektiği, vatandaşların daha çok neyi istediği ve piyasaların nasıl çalıştığı konularındaki devlet yargısının en iyi sonucu vereceği varsayımının yaygınlık kazanması ve bu sektörlerin vergiler ve sübvansiyonlar aracılığıyla devletin yönlendirmesine bırakılması 6. Savaşların ve krizlerin yol açmış olduğu her ülkenin kendi kendine yeterliliğinin sağlanması gerektiği ve devletin krizleri engellemesi gerektiği fikirlerinin yaygınlık kazanmasıdır.

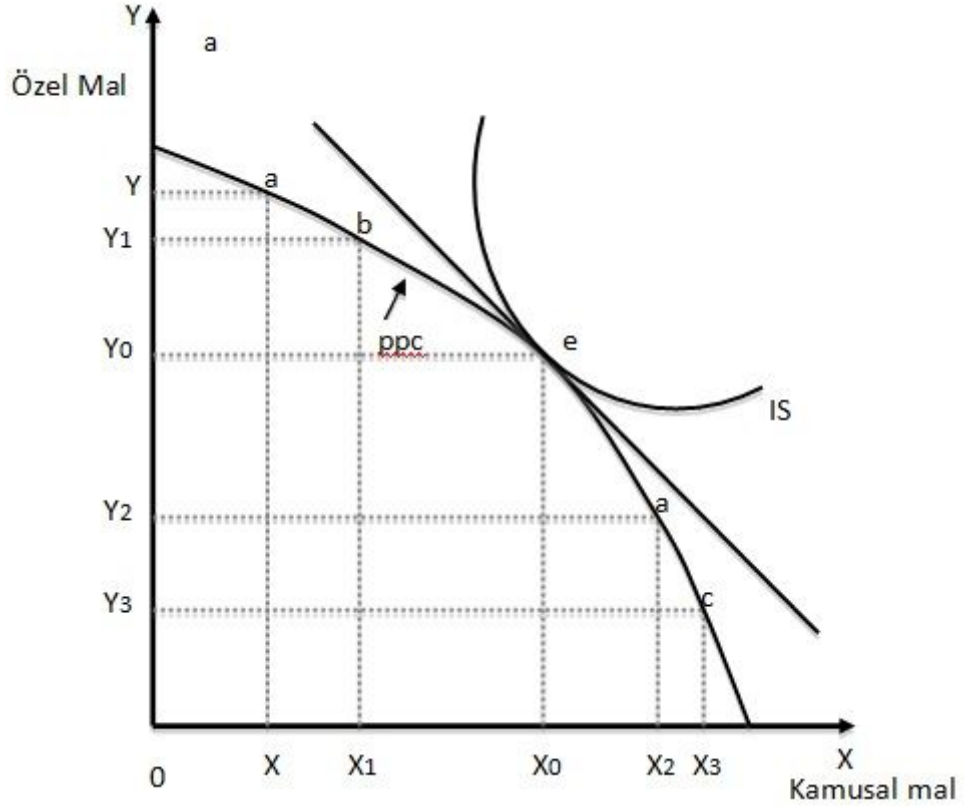
Devletin genişleyen rolü, kapasitesinden daha fazla bir alanda faaliyet göstermesine ve etkinsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin çok daha fazla işle uğraşması, etkin şekilde yapabileceği işleri dahi yerine getirememesine ve devletin yürütmekte olduğu tüm faaliyetlere ilişkin şüphelerin doğmasına neden olmuştur. Devlet, organlarının yürütmüş olduğu faaliyetlerle ilgili olarak hukuksuzluk, yolsuzluk, etkinsizlik, israf ve kayırmacılık her zaman her toplum için dile getirilen özelliklerdir.

1.6.1 Optimal Devlet Ve Optimal Kaynak Ayrımı

Optimal Devlet modeli, sınırlı ve sorumlu devlettir. Bu devlet modeli, rekabetçi piyasa ekonomisi kurallarının geçerli olduğu, negatif müdahale yapmayan, bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, tarafsız, demokratik ve katılımcı devlet modelidir.⁴¹

Bir piyasa ekonomisinde, devletin kaynak ayırımı üzerindeki rolü, piyasa aksaklıkları ile birlikte ortaya çıkar. Piyasa mekanizmasının bazı hizmetlerin üretilmesi, ya hiç mümkün olmaz veya üretilen hizmetin düzeyi sosyal optimumun altında veya üstünde olabilir. Piyasa mekanizmasının etkin kaynak ayırımını sağlayamaması birçok nedene bağlı olabilir. Aşağıda bunlar daha yakından incelenmektedir.

⁴¹ Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul: İTO Yayınları, Yayın no: 32, 1996, s. 190.

Grafik 1. Transformasyon (Dönüşüm) Eğrisi

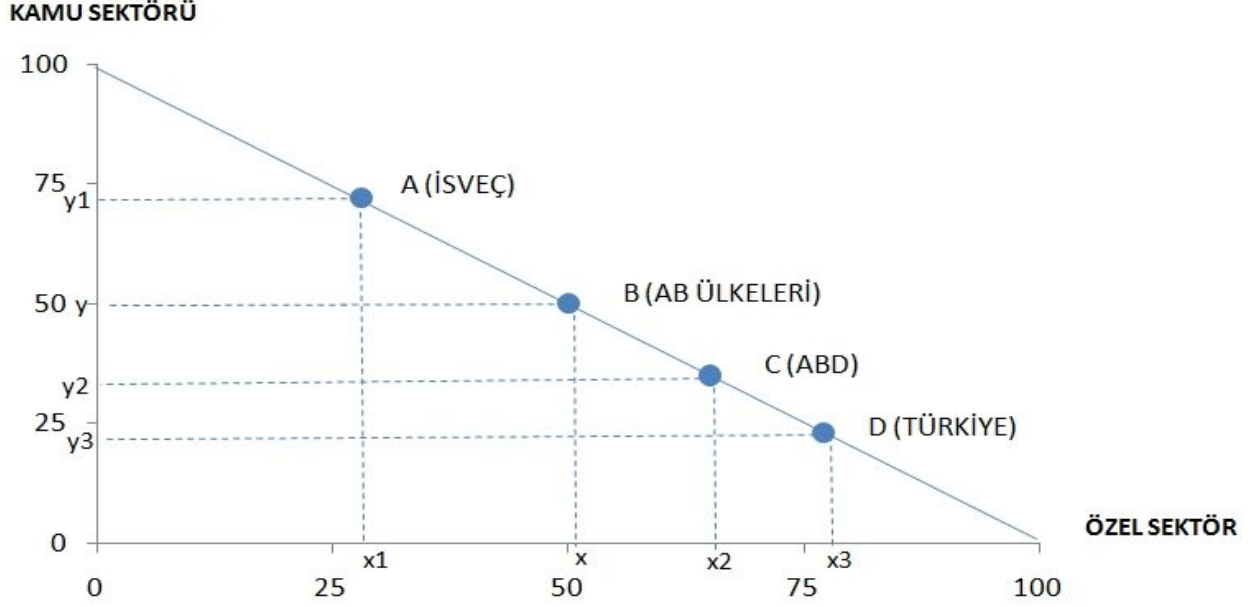
Kaynak: Orhan Şener, **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, 11.Baskı, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş. Ekim, 2010, s. 11.

Grafik 1’de, dikey eksende özel mal ve hizmet üretimi: yatay eksende ise kamusal mal ve hizmet üretimi görülmektedir. Grafikte (ppc) eğrisi ise, özel ve kamusal mal üretimiyle ilgili olarak, marjinal transformasyon ilişkilerini gösteren “transformasyon eğrisi” (sosyal üretim olanakları eğrisi) dir. Bu eğrinin orjine olan içbükey konumu, kıt kaynakların özel ve kamusal mal üretimine ilişkin olarak her iki sektörde de aynı etkinlikle kullanılamayacağı anlamına gelmektedir. Bu durum, transformasyon eğrisinin üst ve alt kısımlarında açıkça görülmektedir. Örneğin, dönüşüm eğrisinin üst bölümünde (a) noktasından (b) noktasına hareket edildiğinde, üretimden vazgeçilen (YY1) kadar özel mal karşılığında (XX1) kadar (daha fazla) kamusal mal üretim olanağı elde edilmektedir.

Aynı şekilde eğrinin alt bölümünde, (c) noktasından (d) noktasına doğru gidildiğinde daha az miktarda kamusal mal üretiminden vazgeçmekle, daha fazla miktarda özel mal üretim olanağı meydana gelmiştir. Ancak, eğrinin üzerindeki (e) noktasına yaklaşıldığında üretimden vazgeçilen mal miktarındaki artış ile diğer mal üretimindeki azalış dengelenmektedir. Bu nedenle (e) noktasında iki sektör arasında kaynakların ayırımına gerek yoktur. Yani kaynakları iki sektörde aynı verimlilikle kullanabilir. Sosyal kayıtsızlık eğrileri diye adlandırılan şekilde yer alan (IS) eğrisi özel ve kamusal mal üretimiyle ilgili olarak, marjinal ikame oranları arasındaki özel ve kamusal mal üretimine ilişkin marjinal transformasyon oranları arasındaki ilişkiyi gösterir. Böylece sosyal kayıtsızlık eğrisi ile sosyal kayıtsızlık eğrisi ve bütçe doğrusunun birbirine teğet olduğu (e) noktası toplumsal refahı maksimize eden optimal kaynak ayırımının sağlandığı noktadır⁴².

Transformasyon eğrisi ne kadar yukarıdan seyrederse, toplumun üretim kapasitesi o derece yüksek olduğundan toplumun refahı da artar.

⁴² Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 10-12.

Grafik 2. Seçilmiş Ülkelerde Sektörler Arası Kaynak Ayırımı (%)

Kaynak: Orhan Şener, **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**, 11. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., 2010, s. 1, 123 ve Herber Bernard, **Modern Public Finance, The Study of Public Sector Economics**, Irwin Inc. Illinois, 1986, s. 3 – 8. kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda yazar tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 2’de dikey ekseninde İsveç, AB ülkeleri, ABD ve Türkiye’nin kamusal mal ve hizmet üretimi; yatay ekseninde ise özel mal ve hizmet üretimi yer almaktadır.

Görüldüğü gibi günümüzde kamu sektörünün genel ekonomi içindeki oransal büyüklüğü; AB ülkelerinde % 50’lere ulaşırken, bazı İskandinavya ülkelerinde (örneğin: İsveç) % 65 oranını bile aşmıştır. ABD’de ise bu oran %35’lere ulaşmıştır. Ancak Türkiye’de kamu sektörünün büyüklüğü, AB ülkelerinin büyüklüğüne ulaşamayarak, % 20 – 25 dolaylarında seyretmektedir.

Dışsallık, bir ekonomik birimin yürüttüğü faaliyetin başka bir ekonomik birime, herhangi bir karşılık söz konusu olmaksızın, sağladığı fayda ya da yüklediği maliyettir. Dışsallığın kaynağı ve etki alanı bir üretim ya da tüketim faaliyeti olabilir. Dışsallık pozitif ise, dış fayda, negatif ise dış maliyet ismini almaktadır. Dış maliyete örnek olarak, çevre kirlenmesi sonucu ortaya çıkan olumsuzlar gösterilebilir. Bulaşıcı hastalığa karşı aşı olan bir bireyin kendini koruması yanında, taşıyıcı olma olasılığı ortadan kalktığı için, başkalarını da korumuş olması ise dış faydaya bir örnektir. Dışsallıkların söz konusu olduğu bir durumda, üretim, tümüyle piyasa mekanizmasına bırakılırsa, optimal kaynak ayırımı gerçekleşmemektedir. Diğer bir deyişle, bu durumda tam rekabet koşulları bulunsa bile, dış maliyet yada dış faydanın varlığı, kaynakların optimal ayırımını engellemektedir. Çünkü, örneğin, dış maliyetin söz konusu olduğu bir durumda, piyasaya hiçbir müdahalede bulunulmazsa, aşırı üretim sorunu doğmakta, dış faydanın söz konusu olduğu bir durumda ise, piyasaya hiçbir müdahalede bulunulmazsa, eksik üretim durumu meydana gelmektedir. Dış maliyetin söz konusu olduğu bir durumda, piyasaya müdahalede bulunulmadığında nasıl aşırı üretim sorunu ile karşı karşıya kalındığını belirlemek. Dış maliyetin üretilen mal birimi başına sabit olduğu ya da dış maliyetin belli bir üretim miktarından itibaren ortaya çıktığı ve devletin piyasaya müdahalede bulunmadığı durumlarda, dış maliyet hesaplara katılmadığı için toplumun taşıdığı maliyetlerin tümü gözönüne alınmamakta ve bunun sonucunda da aşırı üretim sonucunda da aşırı üretim sorunu doğmaktadır. Dış maliyetin söz konusu olduğu durumda, devletin müdahale araçlarının neler olduğunu ve müdahalenin başarısının nelere bağlı olduğunu açıklamak gerekir.

Dış maliyet karşısında devlet farklı yöntemlere başvurarak müdahale etmektedir. Bunlar: Fiziksel sınırlama, vergi ve mülkiyet hakkının düzenlenmesidir. Fiziksel sınırlama yönteminde, bir takım fiziksel sınırlamalar getirilmekte; örneğin, belirli üretim faaliyetleri tümüyle yasaklanabilmekte ya da bu faaliyetlerin yürütülebileceği yerler sınırlanabilmektedir. Vergilerle yapılacak müdahalede ise, dış maliyet özel maliyetlere eklenmekte, bir başka deyişle vergi kullanılarak dış maliyet içselleştirilmektedir. Mülkiyet hakkının düzenlenmesi yönteminde ise, bu yaklaşımı ilk ortaya atan Ronald Coase'a göre, dışsallığın, olayın tarafları arasındaki bir pazarlık ve alışverişle optimal çözüme bağlanabileceği ifade edilmektedir. Olayın tarafları

arasındaki alış verişte kimin kime ödeme yapacağı ise, mülkiyet ve kullanım haklarının nasıl düzenlendiğine bağlı olacaktır. Dış faydanın birim başına sabit olduğu ve devletin piyasaya müdahalede bulunmadığı durumda ortaya çıkan eksik üretim sorunu, devletin birim başına sabit bir sübvansiyon uygulaması ile çözüme kavuşturulmakta, böylece üretim düzeyi optimal düzeye çekilmiş olmaktadır⁴³.

Devletin büyümesine ilişkin teori ve görüşler incelendiğinde, devletin büyümesine neden olan faktörler açık bir şekilde anlaşılabilir. Devletin büyümesinin tek bir nedeni yoktur. Ekonomik, siyasal ve sosyal bir takım nedenlerden dolayı devlet sürekli bir şekilde büyümektedir. Burada bir hususu belirtmekte yarar bulunmaktadır. Devletin faaliyetlerinin ve harcamalarının genişlemesi bazı durumlarda bir zorunluluktur. Örneğin, nüfus artışı, devletin büyümesini kaçınılmaz kılmaktadır. Yine, savaş ve ekonomik depresyon gibi durumlar devlet müdahalesini ve devlet harcamalarını artırmaktadır. Ancak, devletin büyümesi bazen siyasal aktörlerin bir çıkar kavgalarının sonucunda "yapay" ve "gereksiz" bir şekilde artabilmektedir. Örneğin; seçim dönemleri yaklaştığında siyasal iktidarların yeniden seçilebilmeyi garantilemek için kamu harcamalarını artırma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Yine, "gereksiz" bir şekilde bazı ekonomik çıkar ve baskı gruplarının lobicilik faaliyetleri sonucunda devlet harcamaları artabilmektedir.

Türkiye'de yolsuzlukların yaygınlığının çeşitli nedenleri vardır. Genel olarak baktığımız zaman bugünkü yapısıyla yönetim sistemimizin bireyleri yolsuzluk yapmaya ittiğini ya da en azından yolsuzluğu önleyemediğini söyleyebiliriz. Bunun da en önemli nedeni, kamudaki şeffaflığın ve denetlenebilirliğin yeterli olmamasıdır⁴⁴. Bu kapsamda; kamunun kural koyma, izin verme, belge ve lisans işlemlerinin etkin kurallara bağlanmaması; vergi mevzuatının yeterince açık olmaması; Devlet İhale Kanunu (DİK)'yla bağlantılı olarak ihalelerde ve harcama kararlarında belirsizlik; özelleştirme ve hazine arazisi tahsis işlemlerindeki belirsizlikler; bürokrasinin kalitesi, karmaşıklığı ve dokunulmazlığı; iktidar ve bakan değişikliklerinde izlenen personel politikası; kamu

⁴³ <http://www.egitimaileforum.com/forums/3-sinif-kamu-ekonomisi-ders-notlari-35320.html?s=0381f00caaf66e23bdcdcf833005048f&>; (1 Haziran 2010).

⁴⁴ Tunçer, s. 20.

personeli ücret düzeyi ve genel olarak kamu personel rejimi; adli sistemin etkin olmayışı ve kurumsal kontrollerin yetersizliği Türkiye'deki yolsuzlukları besleyen faktörlere örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'deki yolsuzlukların büyüklüğü ve bunun yaygınlığına olan inanış da vergi uyumunu azaltan önemli sosyo - psikolojik faktörler arasında yer almaktadır. Türkiye'deki yolsuzlukların büyüklüğü hem ulusal hem de uluslararası yayınlarda açıkça belirtilmektedir. Örneğin, Başbakanlık Teftiş Kurulu'nun hazırladığı "Yolsuzlukla Mücadele ve İyi Yönetim" başlıklı rapora göre, Türkiye'de yabancı yatırımların gerçekleşmemesinin en önemli nedeni olarak % 65 oranıyla 'yolsuzluk' gösterilmektedir.

Uluslararası "Yolsuzluk Algılaması Endeksi" (Corruption Perceptions Index) ne göre, en az yolsuzluğun olduğu ülkeye 10 puanın verildiği sıralamada, Türkiye 2000 yılında 99 ülke arasında 3,6 puanla 55. sıradayken⁴⁵; 2001 yılı verilerine göre yine 3,6 puanla 91 ülke arasında 56. sırada yer alabilmiştir⁴⁶. Bir başka endeks, Türkiye'nin, yolsuzlukların ülke ekonomisine verdiği zarar bakımından, incelenen ülkeler arasında ilk sıralarda yer aldığını göstermektedir. Price Waterhouse Coopers'ın⁴⁷ yayımladığı The Opacity Index'e göre, dünya genelinde ekonomik ve coğrafi özellikleri dikkate alınarak seçilmiş 35 ülke sıfırdan 150' ye kadar puan verilerek sıralanmış ve bu sıralamada, yolsuzlukların en fazla olduğu ve şeffaf olmayan Çin, birinci olurken; 74 puan alan Türkiye, dördüncü sırada yer almıştır. Çalışmaya göre, devletin gelir kaybı ve kaynak israfı nedeniyle yolsuzluklar, ekonomilerde gizli bir vergi gibi mali yük oluşturmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin, yolsuzluklar nedeniyle % 36 arasında fazladan vergi ödemek durumunda kaldığı belirtilmektedir. Benzer şekilde, DB'nin hazırladığı raporlarda Türkiye, yolsuzlukla suçlanarak, kamu ihalelerinde kazanan firmaların, ihale

⁴⁵ TI (Transparency International), "Annual Report", 2000, <http://www.transparency.org/documents/annual.report/ari2000/ti2000.html>. (09 Haziran 2010).

⁴⁶ TI (Transparency International), "Corruption Perceptions Index", 2001, <http://www.transparency.org/documents/cpi/2001/cpi2001.html#cpi>. (27 Haziran 2010).

⁴⁷ Price Waterhouse Coopers , "The Opacity Index", 2001, <http://www.opacityindex.com/scripts/download.pl?qfilename=opacityindexifu.11.pdf&rm=sendifile>. (10 Haziran 2010).

tutarının % 15' ine varan miktarda siyasi partilere 'katkı' yapmak durumunda kaldıkları vurgulanmaktadır.⁴⁸

⁴⁸ Mehmet Tunçer, “Hükümet Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/467/5364.pdf> (30 Haziran 2010), s. 15.

2. EKONOMİK AÇIDAN DEVLET BİÇİMLERİ

Bir önceki bölümde devletin ekonomideki rolü üzerine çeşitli yaklaşımlar ve düşünürleri hakkında bilgi sunulmuştur. Bu yaklaşımları sıralayacak olursak; Keynezyen Yaklaşımı, Klasik Yaklaşım, Neo - Liberal Yaklaşım, Marksist Yaklaşım, Sosyal Denge Yaklaşımı, Optimal Devlet Yaklaşımıdır.

Optimal Devlet kavramı ile, esasen "en uygun ve en iyi devlet" ifade edilmektedir. Bu bölümde de optimal devlet kavramı genişletilerek, görev ve fonksiyonları yönünden başlıca beş ayrı devlet modeline yer verilecektir.

2.1 Minimal Devlet

Minimal devlet, sadece vatandaşlarının mal ve can güvenliğini sağlamak üzere oluşturulmuş bir devlet modelidir. Minimal devletin görev ve fonksiyonları; iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri ile sınırlıdır. Minimal devlete; koruyucu devlet, gece bekçisi devleti, jandarma devlet gibi isimler de verilmektedir. Günümüzde minimal devlet, uygulamada mevcut değildir.

Devletin sahip olduğu “ekonomik” güç, yetki, görev ve fonksiyonlarının çerçevesi ve sınırları mutlaka devlet anayasasının bir bölümünü oluşturan “Ekonomik Anayasa” içerisinde sınırlandırılmalıdır. Devletin ilk ve temel görevi, insanların canlarının ve mallarının güvenliğini sağlamaktır. Bir toplumda devletin temel fonksiyonları (iç ve dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri) dışında diğer bazı hizmetlerin ve görevlerin devlet tarafından üstlenilmesi kaçınılmazdır. Ancak, devletin görev ve fonksiyonlarına bir sınır çizilmemesi devletin giderek genişlemesi ve büyümesi sonucunu doğurmaktadır. Artan devlet faaliyetleri, kamu harcamalarını artırmakta, bunun sonucu olarak da vergi ve borç yükü ağırlaşmakta, hükümetler para basma yoluyla harcamaların finansmanına yönelmektedirler⁴⁹.

⁴⁹ Coşkun Can Aktan, “Sivil Toplum İçin İdeal Devlet”, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/devlet-reformu/aktan-sivil-toplum-icin-devlet.pdf (3 Haziran 2010), s. 4.

Giovanni Arrighi'ye göre; Smith, ne çoğunun iddia ettiği gibi minimal devlet yanlıdır ne de sermayenin kuramcısıdır; Smith'in iktisadi kalkınmadan anladığı şey, bir mekânın insanlarla ve sermayeyle doldurulmasıdır. Bu tür bir kalkınmanın içsel zorunluluğu bir üst denge tuzağıdır ve Smith'e göre, bu hususta piyasanın görünmez eli bir işe yaramamaktadır. Olabilecek tek şey hükümetin görünür elinin yasalarla kurumlarda uygun değişiklikleri gerçekleştirmesidir⁵⁰.

Minimal devlet ile birlikte; serbest pazar ekonomisinin oluşturulması yönündeki neo - liberal politikaların üretim ve bölüşüm alanlarında pazarı serbest bırakması, ekonomik ve siyasal alanda birtakım sorunların doğmasına neden olmuştur. Üstelik şirketleşmiş kapitalist ekonomi ve getirdiği özgürleşme fikri; paylaşım, dayanışma, gönüllü yardım gibi değerlerin unutulmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda neo - liberal politikalar, devletin sosyal yardım, güçsüzleri koruma gibi hizmetlerden elini eteğini çekmesi anlamına gelmiş ve yoksul kesimin karşılaştığı zorluklar giderek artmıştır. Bu durum, yalnızca ulusal ekonomilerle sınırlı kalmamış, dünya ölçeğinde yoksullaşmaya da neden olmuştur⁵¹.

2.2 Sınırlı Ve Sorumlu Devlet

Sınırlı ve sorumlu devlet anlayışında devletin görev ve fonksiyonları, anayasalarda belirlenmiş ve sınırlanmıştır. Sınırlı ve sorumlu devlet, minimal devletten farklı olarak iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yargı hizmetlerinin dışında diğer bazı hizmetleri yerine getirir.⁵² Sınırlı ve sorumlu devlet, esasen liberal sosyal düzenin temel ilkelerini (oyunun kurallarını) belirlemektedir. Devlet, örneğin piyasa ekonomisinde hakem rolünü üstlenmekte ve oyuncuların (üretici ve tüketicilerin) oyunun kuralları içerisinde oyunu sürdürmelerini sağlamaktadır. Devlet, oyuncuların oyunun kurallarını ihlal etmelerini cezalandırmakta, bunun dışında oyuna direkt müdahale etmemektedir. Devlet, oyuna ancak gerektiğinde girmekte ve çok sınırlı bazı dolaylı müdahalelerde

⁵⁰ Giovanni Arrighi, "Adam Smith Pekin'de (21. Yüzyılın Soykütüğü)", (Çev. İbrahim Yıldız), İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 416. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/997/12139.pdf> (10 Mayıs 2010), s. 6.

⁵¹ Seyhan Aksoy, "Yoksulluğun Türkiye Yazılı Basınında Sunumu", 2010, http://joy.yasar.edu.tr/makale/no19_vol5/05_seyhan_aksoy.pdf (5 Haziran 2010), s. 5.

⁵² Vildan Serin (haz.), **İktisat Politikası**, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998, s. 460.

bulunmaktadır. Sınırlı ve sorumlu devletin, görev ve fonksiyonlarının bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz⁵³:

- i. Dış güvenlik, iç güvenlik, adalet ve yargı hizmetlerinin sağlanması,
- ii. Çevrenin korunması,
- iii. Rekabeti teşvik edecek, aksak ve haksız rekabeti engelleyecek düzenlemeler yapılması,
- iv. Para sistemine ilişkin genel çerçevenin oluşturulması,
- v. Mali sisteme ilişkin düzenlemelerin yapılması,
- vi. Dış ticarete ilişkin düzenlemelerin yapılması,
- vii. Sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemelerin yapılması,
- viii. Eğitim ve sağlık alanında genel politikaların belirlenmesi,
- ix. Gelir ve servet dağılımına ilişkin düzenlemelerin yapılması,
- x. Piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı alanlarda hizmetlerin yürütülmesi,
- xi. Altyapı hizmetlerinin (ulaştırma, enerji, haberleşme) yerine getirilmesi veya düzenlenmesi,
- xii. Paternalistik karakter arz eden hizmetlerin yapılması (örneğin, kimsesizlere, yaşlılara, akıl hastalarına, sakat kimselere yardım yapılması, bu alanda gönüllü kuruluşların teşvik edilmesi),
- xiii. Mal ve hizmetlerin kalite kontrolü ve standardizasyonu.

⁵³Coşkun Can Aktan, "Sınırlı Devlet", 2002, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-gercek/sinirli-devlet.htm> (1 Mayıs 2010), s. 1.

Sınırlı ve sorumlu devlet adını verdiğimiz devlet, özünde liberal siyasal düzenin ve liberal ekonomik düzenin kurallarını tespit eden bir devlettir. Bir diğer ifadeyle, sınırlı ve sorumlu devlet, anayasal - yasal - kurumsal yapıyı oluşturan bir devlettir ve piyasa ekonomisine müdahaleleri ancak sınırlı ölçüde söz konusudur.

2.3 Karma Ekonomi Modeli

Bu bölümde karma ekonomi modeli; neo - liberal devlet, sınırlı - sorumlu devlet ve refah devleti olmak üzere üç ayrı başlık altında incelenecektir.

2.3.1 Neo - Liberal Devlet

Neo - liberalizmin pek çok tanımı yapılmasına karşın, Pierre Bourdieu tarafından yapılan tanım, kısa ve anlaşılır olması açısından dikkate değerdir; Bourdieu'nin tanımlamasıyla neo - liberalizm, “saf pazar mantığının yoluna çıkabilecek tüm kollektif yapıları ortadan kaldırmaya yönelik bir programdır”⁵⁴. Neo - liberalizmin ortaya çıkış nedenini anlayabilmek için, ondan önceki döneme bakmakta yarar vardır. Neo - liberalizm öncesi dönemde, 1970’li yıllarda gelişmiş ülkelerde uygulanan Keynesçi refah devletinde mali krizler baş göstermiştir; bu yüzden talep yanlısı Keynesçi sosyal refah devleti projesi yara almıştır.

Refah devleti, Batı Avrupa’da kapitalizmin demokrasi ile, sermayenin de işçi sınıfı ile uzlaşmasının arkasındaki yapı taşıydı. Bu toplumsal uzlaşma, sermayeyi ekonomik açıdan serbest bırakırken, işçi sınıfını siyasal açıdan güçlendirmiştir. İşçi sınıfı genel olarak üretimle ilgili kararlarda - emek olarak - söz sahibi değilken vatandaş olarak bölüşüm üzerinde müdahalelerde bulunabileceği bir konumdaydı. Yani, üretimdeki rolüyle değil, vatandaşlık rolüyle üretimin ve dağıtımın örgütlenmesine müdahale etmekte, böylece refah devletini ve refah toplumunu gerçekleştirme yönünde yol almaktaydı⁵⁵.

⁵⁴ S. Tekin, “Neo-liberalizm, Teknik akıl ve Üniversitenin Geleceği”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 97, 2003, s.144-163.

⁵⁵ M. Koray, “Refah Devleti Nereye?”, **Avrupa Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2, 2001, s. 9-19.

Yeni liberalizmin siyasal ideolojisi daha demokratik, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi olduğunu iddia etmesine rağmen, ekonomik ideolojisi ile ekonomiyi siyasetleştirir. Yeni sağın refah devletine yönelik temel eleştirisi ekonomi ile devlet arasındaki ayrımın muğlaklaşmış olduğu yönündeydi. O nedenle yeni sistem, ekonomik bir anayasa ile devleti sınırlandırmayı öngörür; bunun anlamı ise yeni sağın ekonomik görüşleri devletin resmi ideolojisi haline getirmesi demektir⁵⁶.

Devlet, ekonomideki yerini özel sektöre bırakmaktadır. Bu sistemde; özel sektör ekonomik büyümenin motoru haline getirilir, devlet bürokrasisi azaltılır, devlete ait kuruluşlar özelleştirilir, rekabeti artırmak için ekonomide yapısal düzenlemeler yapılır, yargı sisteminde idari yargının alanı daraltılır, kota ve gümrüklerden vazgeçilir. Bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkiler nasıl olup da demokratik ve tartışmacı bir zemine oturtulabilecektir.

Burada devleti mümkün olduğunca küçültmekle esas amaçlanan şey, bireysel alanı ve özgürlükleri genişletmektir. Bazı liberal düşünürler, kendi mantıklarına uygun olarak çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bir liberal düşünür olan Robert Nozick de “görünmeyen el” kavramını tüm sorunların anahtarı olarak sunmaktadır⁵⁷.

Milton Friedman’ın tanımı, “ Adam Smith’in görünmeyen eli ile karşıt doğrultuda işleyen bir görünmeyen el vardır... Yalnız, genel çıkarı sağlamak için çaba sarf eden bireyler, sağlamak istemedikleri bir özel çıkarı sağlamak doğrultusunda yönlendirilirler” şeklindedir. Onun anlayışına göre, ortak yararı sağlama amacıyla ortaya konulan tüm çabalar gibi, sosyal devlet anlayışı faydadan çok zarar getirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin ve kurumlarının ortaya koyduğu hizmetler, yardımcı oldukları sanılan kitlelere ulaşmamakta ya da gerçek ihtiyacı olanlar yerine

⁵⁶ N. Çağan, “Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı”, **Ekonomide Durum**, 1997, s. 129-130.

⁵⁷ Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara: İmge, 2003, s. 71.

daha az ihtiyacı olanlara gitmektedir. Ulusal gelirin yeniden dağıtımını yapanlar hükümetin bürokratlarıdır; bundan herkesten önce kendileri yararlanmaktadır⁵⁸.

Tüm neo - liberallerin (bütün özgürlükçülerin) savundukları temel tez, devletin her türlü refah faaliyetinden elini çekmesidir. Yeni düzende devletin müdahalesi yerine, - özel kişi ve kuruluşlarca sağlanması düşünülen - bağış ve isteğe bağlı yardım şekli devreye sokulmaktadır. Aslında bir anlamda bu, 18. yy. sivil toplum anlayışına bir geri dönüş anlamına gelmektedir.⁵⁹ Neo - liberalizmin devlet ve sivil toplum arasına bir çizgi çekmek gibi bir endişesi de olmamıştır. Fakat bu noktada, devletin sivil toplumdan ayrı olamaması yeni sağın pratik söylemleri ile örtüşmemektedir. İktisadi alanın ve toplumun devlet karşısında güçlendirilmesi gereken alanlar olarak tanımlandığı bir “demokrasi” söylemi yeni sağ anlayışın değişmez bir kuralı olmuştur⁶⁰.

Neo - liberal devlette, refah devleti modelinde düzenleyicilik işlevi gören devletin yerini piyasa alır. Piyasa sadece ekonomik verimliliği artıracığı için değil, siyasal özgürlüğü sağlayacağı içinde çok önemli bir konumdadır. Toplum kendi haline bırakıldığında, hem ilerleme, hem de özgürlüğü sağlayacak - başta piyasa olmak üzere - çeşitli mekanizmalara sahiptir⁶¹.

Neo - liberallere göre genellikle krizlerin nedeni (özelde de refah devleti krizi); korumacılık, düzenleme ve müdahalelerle birlikte bütçe açıklarını kapatma isteksizliği, yani diğer bir deyişle mali gevşeklik olarak tanımlanan ekonomik popülizmdir. Buna karşılık neo - liberal politikalarda uygulamalarda olumlu sonuçlar vermemektedir. Bu politikalar sonucunda eşitsizlikler ve yaşam standardında olumsuz değişimler ortaya çıkmış ve düşük gelir grupları en çok zarar gören kesimler olmuşlardır⁶²; dahası bu eşitsizlikler nedeniyle fakir ülkelere zengin ülkelere doğru müthiş bir göç dalgası başlamıştır, göç dalgası çok büyük boyutlar ulaşmış ve zengin ülkeleri tedirgin eder hale gelmiştir. Buna benzer olumsuz sonuçlardan dolayı, uygulanan neo - liberal politikalar

⁵⁸ Alparslan Işıkli, “Neo-liberalizm ve Sosyal Güvenlikte Reform”, **Ekonomide Durum**, Sayı 6, 1999, s. 205-219.

⁵⁹ Şaylan, s. 71.

⁶⁰ Aylin Topal, “Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ”, **Praksis**, Sayı 7, 2002, s. 63-84.

⁶¹ Alev Özkazanç, “Refah Devletinden Yeni Sağa”, **Mürekkep**, Sayı 7, 1997, s. 21-35.

⁶² Zeki Görenel, “1980 Sonrası Neo-Liberalizm ve Neo-Popülizm” **İktisat Dergisi**, Sayı: 418, 2001, s. 41-42.

alternatif olarak yeni modeller tasarlanma yoluna gidilmiştir, üçüncü yol fikride bunlardan biridir. Bu düşünceye göre neo - liberaller devlet müdahalesinin kaldırıldığı, piyasaların yol açtığı sosyal problemleri tamamen göz ardı etmiş ve bu ortaya çıkan yeni durum ise toplumsal bağlılık için ciddi tehditler yaratmıştır.⁶³

Giddens'e göre, "devlet kurumları, aşırı genişleyerek, bürokratik veya diğer vatandaşların ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiklerinde sönerler veya kamusal alandaki güvenliklerini yitirirler. Neo - liberaller bu açılardan devleti eleştirmekte haklıydılar, fakat kamu mallarının piyasalardan sağlanabileceğini düşünmekle hata etmişlerdir". Hükümetin, makro - ekonomik istikrarı yaratmak, eğitim ve altyapı yatırımlarını teşvik etmek, eşitsizliklerin önüne geçmek için çaba göstermesi gerekir. Yurttaş, tüketiciden farklıdır ve özgürlükte piyasa alanı içinde satma, alma ve satın alma özgürlüğü ile eşit tutulmamalıdır. Piyasalar, "demokratik diyalog yoluyla meşrulaştırılması ve kamusal eylem yoluyla devamının sağlanması gereken etik değerleri yaşatmaz ve yaratmaz"⁶⁴.

2.3.2 Sosyal Devlet

Sosyal devlet, klasik liberal demokrasinin ekonomik ve siyasal temellerini değiştirmeden sosyal güvenliğin sağlanması, işsizliğin önlenmesi, emeğiyle yaşayanların korunması ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla sosyal eşitsizlikleri giderme işlevini yüklenen devlete denir⁶⁵. Kapitalizmin getirdiği sosyal dengesizlik ve sosyal adaletsizliğe, emekçi sınıflardan gelen güçlü tepkinin sonucu 20. yy. da ortaya çıkmıştır.

Bütün bunlar devletin sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesini zorunlu kılar. Sosyal devlet kavramının gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkelerdeki anlamları arasında önemli bir fark vardır. Gelişmiş ülkelerde sosyal devletten beklenen, kapitalizmin iç ve dış kaynakları kullanarak yarattığı zenginlikleri biraz daha adaletli biçimde yeniden paylaşması, emekçilerin ve sosyal bakımdan zayıf sınıfların

⁶³ Anthony Giddens, **Üçüncü Yol**, Çev. Nihat Şad, Ankara: Phoenix, 2001, s. 53.

⁶⁴ Giddens, s. 53.

⁶⁵ Ana Britannica, Cilt 28, s. 171.

tepkilerinin yumuşatılması ve böylece temel düzenin korunması işlevini de görür. Az gelişmiş ülkelerde ise, sosyal devlet bu klasik ödevinin yanında, ulusal zenginliklerin yaratılması için kalkınmasını sağlamak gibi yapıcı ve dinamik bir işlevi de yüklenmiştir. Sosyal devlet, yurttaşlarının manevi ve fikri gelişme koşullarını da hazırlamakla görevlidir. Bunun için devlet yurttaşların eğitim ve öğretim ihtiyaçlarına cevap vermekle yükümlüdür⁶⁶.

Bu kavram daha çok Kıta Avrupasına aittir. Sosyal bakımdan zayıf sınıflara yardım ederek sosyal adaleti ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini sağlama fikrini savunur ve devlete bunları bir ödev olarak yükler. Ayrıca sosyal devlet anlayışı, Ergun Özbudun tarafından “devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayış” olarak tanımlanmaktadır⁶⁷. Bir başka kaynakta da, yurttaşların toplumsal (sosyal) durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen ve yurttaşlara asgari bir yaşam düzeyi sağlayan devlet olarak tanımlanmaktadır⁶⁸.

Sosyal devlet anlayışının benimsenin temeli, bireylere eşit ve genel oy hakkı, seçme ve seçilme hakkı, parti kurma ve partilere katılma gibi bireysel politik hak ve özgürlüklerin tanınmasının siyasal demokrasiyi tam anlamıyla gerçekleştirmek için yeterli olmadığı şeklindeki düşüncelerdir. İlker H. Duman, bu hususu şöyle belirtmektedir: "Bir ülkede demokratik düzeninin gerçek anlamıyla hakim olması için, siyasal temsil, sosyal ve ekonomik olgu ve gerçekleri yansıtmalıdır. Eğer, tüm toplumsal sınıf, katman ve kümelerin siyasal temsiline etkin biçimde katılımı sağlanmazsa, devlet bu kesime yönelmez, görevler üstlenmez, görevlerini yerine getirmez⁶⁹". Bu ise, açıkça demokrasinin ruhuna aykırıdır. Ayferi Göze, demokrasinin, bir siyasal kavramı, bir yönetim biçimini belirtmekle birlikte, daha genel olarak "insanlar arasındaki tüm ilişkilerde uygulanması gerekli bir temel ilke" olduğunu ifade

⁶⁶ Mehmet Emin Çakallı, “Sosyal Devlet”, 2009, <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/> (1 Temmuz 2010), s. 1.

⁶⁷ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 2005, s. 106.

⁶⁸ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Ankara, 2005, s. 619.

⁶⁹ Can Aktan ve Özlem Özkıvrak, “Sosyal Devletin Temel Özellikleri”, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/ozellikler.htm> (20 Mayıs 2010), s. 1.

etmektedir⁷⁰. Konuya bu şekilde yaklaşıldığında sosyal demokrasinin hayati bir önem taşıdığı söylenebilir. Buna göre, Duman'ın ifadesiyle "yoksul ve dar gelirli insanlar, emeği ile geçinen halk kesimleri demokratik ve siyasal haklarını kullanıp ağırlıklarını koydukları zaman, ekonomik ve sosyal demokrasiyi kendi sınıf ve katmanlarının yararına kurup işletmesi için devleti etkileme ve yönlendirme olanağı ve fırsatını elde ederler, ekonomik ve sosyal özgürlüklere daha kolay kavuşurlar⁷¹".

Sosyal devlet, bu doğrultuda, demokratik uygulama ve ilkeleri yalnız siyasal alanda değil sosyal ve ekonomik alanda da geçerli kılma çabasıdır. Sosyal ve ekonomik demokrasi; halkın halk tarafından halk için yönetiminin sosyal ve ekonomik alana da uygulanmasını sağlayarak, kişilerin hem üretici hem de tüketici olarak ekonomik alanda karar alma sürecine katılmalarını gerçekleştirecektir. Diğer bir ifadeyle, sosyal devlet anlayışında, bir yandan siyasal demokrasi vasıtasıyla bireylerin siyasal hak ve özgürlüklerini korumak, diğer taraftan da bireylere ekonomik ve sosyal haklar sağlamak vasıtasıyla siyasal demokrasiyi tam olarak işletmek amaçlanmaktadır.

Türkiye'de sosyal devlet anlayışının yerleşmesinin başlangıcı olarak 1961 Anayasası gösterilebilir. 09.07.1961 tarihli Anayasamızın Genel Esaslar kısmının 2. maddesi Cumhuriyetin Nitelikleri başlığı altında "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir." ibaresiyle sosyal devlet anlayışını açıkça kabul eder⁷².

Anayasamızın tüm ilkeleri, sosyal devlet prensibini destekler niteliktedir. Böylece 1961 Anayasası Türkiye'de ilk defa sosyal devlet rejimini kurmuştur diyebiliriz. Anayasa'nın 41. maddesi "İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının

⁷⁰ Can Aktan ve Özlem Özkıvrak, s. 1.

⁷¹ Aktan ve Özkıvrak, s. 1.

⁷² 1961 Anayasası, **Genel Hükümler**.

gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak devletin ödevidir.” der.

Sosyal devletin en başta gelen görevlerinden biri de sosyal güvenliktir. Anayasanın 48. maddesi ise, sosyal güvenlik hakkına ayrılmış olup, ”bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurma” yı devletin ödevlerinden biri kabul eder. Böylece devlet, 1961 Anayasası’nda kabul edilen sosyal devlet prensibini çıkarttığı kanunlarla destekleyerek devletin sosyal alandaki düzenleyici, denetleyici gücü ortaya konulmuştur.

1961 Anayasası ile devlet, ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemek üzere sosyal devlet anlayışına da uygun olarak kalkınma planları yapmaya başlamıştır. Kalkınma planları aracılığı ile sosyal devlet bu anlayışın gerektirdiği hedefler doğrultusunda ülkenin sosyal ekonomik ve kültürel politikasını düzenleyici, bu konularda yol gösterici ve bizzat devlet yürütme organlarınca da bu politikaların uygulayıcısı olarak ekonomik ve sosyal hayata müdahalelerini arttırmıştır.

1982 Anayasasının 2. maddesi “demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti” ibaresine yer vermektedir. Anayasanın devletin temel amaç ve görevlerini belirleyen 5. maddesinde ise “kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamaya, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya” devletin temel görevleri arasında yer verilmiştir⁷³.

Sosyal devletin temel amacı, herkese insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi sağlamaktır. Eğer, devlet kendini sosyal devlet olarak tanımlıyorsa şu hakları da vatandaşlarına sağlamalıdır:

⁷³ 1982 Anayasası, 2. Md.

a. Çalışma Hakkı: 1982 Anayasamızın 49. maddesi çalışma hakkını tanımıştır. Bu maddeye göre “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır”. Tabi ki çalışma hakkı tanımak yanında devletin çalışma imkanı yaratması gereği de kaçınılmaz bir sonuçtur. Ancak, devletimiz uzun yıllardır bu konuyu hep görmezden gelmektedir.⁷⁴

b. Adil Bir Ücret Hakkı: Çalışanların insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam seviyesine ulaşması içinde adil bir ücret elde etmeleri gerekir. Anayasamızın 55. maddesinde bu konu düzenlenmiştir. 55. maddede “Ücret emeğin karşılığıdır. Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır. Asgarî ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur⁷⁵”.

c. Sosyal Güvenlik Hakkı: Çalışan ve yeterli ücret alan insanların, yarın yaşlılık, hastalık, sakatlık, işsizlik gibi sebeplerle çalışamayacak duruma düştüklerinde, sosyal güvenlik haklarının tanınmış ve gerçekleştirilmiş olması gerekir. Sosyal güvenlik hakkı, Anayasamızın 60. maddesinde yer almaktadır. “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar”. Ayrıca 61. maddede özel olarak korunması gereken kişilerden bahsedilmektedir. “Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur⁷⁶”.

⁷⁴ 1982 Anayasası, 49. md.

⁷⁵ 1982 Anayasası, 55. md.

⁷⁶ 1982 Anayasası, 60. md.

d. Konut Hakkı : İnsanların asgari bir yaşam sürmesi için barınma ihtiyacı da olmazsa olmazlardandır. Barınacak yeri olmayan bir kişinin insan onuruna yakışır biçimde yaşadığı savunulamaz. Konut hakkı Anayasa madde 57’de açıklanmıştır. “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler⁷⁷”.

e. Sağlıklı Yaşama Hakkı: Bir insan hastalandığı zaman tedavi olabilmelidir. Anayasamız bu hakkı 57. maddesinde düzenlemiştir. “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir... Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir⁷⁸”.

f. Eğitim Hakkı: Eğitim olmadan insan onuruna yaraşır hayattan söz edilemez “Kimse, eğitim ve öğretim haklarından yoksun bırakılamaz... İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır... Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır”.

Şüphesiz bir insan için gerekli olan haklar sadece bunlar değildir. Çalışma, sosyal güvenlik, konut, eğitim, sağlık gibi sosyal hakların gerçekleşmesi için devletin bunları tanımış olması yeterli değildir. Bu tür sosyal hakların gerçekleşmesi için devletin olumlu edimde bulunması gerekir. Örneğin; devletin okul, hastane, konut vs. yapması gerekir ki bu haklar gerçekleşebilsin. İşte bu tür hakların salt anayasada yer almaları, kişilere dava yolu ile talep edebilecekleri subjektif kamu hakları vermez. Bu tür dava ve talep hakları, ancak yasama organının o alandaki kanunî düzenlemesinden

⁷⁷ 1982 Anayasası, 57. md.

⁷⁸ 1982 Anayasası, 57. md.

doğabilir. Bu açıdan bu tür sosyal hakları tanıyan Anayasa hükümleri, doğrudan doğruya uygulanabilir hukuk kuralları değil, yasama organına siyasal nitelikte direktifler veren veya yol gösteren “program hükümler ” niteliğindedir.

Bu haklar dışında, sosyal devlet gelir ve servet farklarının azaltılmasına yönelik tedbirler olabilir. Bunlar:

- i. Vergi adaleti,
- ii. Kamulaştırma,
- iii. Toprak reformu,
- iv. Devletleştirme’dir.

Sosyal devletin temellerinden biri de, gelir ve servet eşitsizliklerinin azaltılmasıdır. İşte gelir ve servet eşitsizliklerini azaltıcı tedbirlerden en önemlisi vergi politikalarıdır⁷⁹. Anayasamızın 73. maddesine göre, “herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, malîye politikasının sosyal amacıdır⁸⁰”. Kamulaştırma, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını sahiplerinin isteğine bakmaksızın, kamu mülkiyetine geçirmesidir. Kamulaştırma, normalde sosyal devletle ilgisi olmayan bir kurumdur⁸¹. Anayasamızın 46. maddesinde sosyal devlet ilkesi, doğrultusunda kamulaştırma yapılabileceği ön görülmüştür. Servet ve gelir eşitsizliklerinin temelinde, toprak mülkiyetindeki eşitsizlikler yatabilir. Bu durumda, toprak dağılımındaki bu eşitsizlikler giderilmedikçe, gelir ve servet eşitsizliklerinin azaltılması oldukça güçtür⁸². Anayasamız, 44.

⁷⁹ Özbudun, s. 106.

⁸⁰ 1982 Anayasası, 73. Md.

⁸¹ Özbudun, s. 106.

⁸² Kemal Gözler, **İdare Hukuku**, Cilt: 1, Bursa: Ekin Yayınları, 2003, s. 61.

maddesinde , “devlet..., topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır” demektedir⁸³.

Sosyal devlet, sadece bir zamanın yada bir görüşün eseri değildir. İnsanların en iyiyi ararken buldukları ve şimdilik en insancıl devlet modellerinden biridir. Uygulanması için bilinçli bir toplum ve önce insan diyen bir devlet erkanı lazımdır. Ayrıca, sosyal devlet devletlere ekonomik yönden bir baskı uygulamaktadır. Bu yüzden fakir ve az gelişmiş toplumlarda sosyal devletten söz etmek ya da tam bir sosyal devlet modeli görebilmek ancak bir hayaldir. Çünkü, sosyal devletin en önemli göstergesi ülkenin her yıl sosyal harcamalara GSMH’den ayırdığı payın büyüklüğüdür.

Sosyal devlet, Türkiye’de anayasada bile tam olarak netleştirilmeyen bir sosyal hukuk devleti kavramıyla hayatımızda yer almaktadır. Ülkenin ekonomik durumu gözönüne alındığında yine daha önce belirttiğim gibi kendi devletimizden de bir anda bazı şeyleri gerçekleştirmesini beklemek hata olur.

Dünyada sosyal devlet uygulamaları, başka bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Amerika ve Batı Avrupa’da sosyal devlet gelişimini tamamlamış ve etkili bir şekilde uygulanmaktadır. Örneğin; İngiltere’de 18 yaşını dolduran her işsiz gence işsizlik sigortası ödenmektedir. Bu ülkelerde her yıl gittikçe artan oranda refah devleti harcamalarına yatırım yapılmaktadır. II. Dünya Savaşı’ndan önce Amerika’da refah harcamalarına ayrılan pay % 10’lara ulaşmazken bu savaş sonrası hızla artmış, 1971’de % 20’ye yaklaşmıştır. Aynı yıllarda İngiltere’de bu rakam % 24 olarak gerçekleşmiştir⁸⁴.

⁸³ 1982 Anayasası, 44. Md.

⁸⁴ Çakallı, s. 1.

2.3.3 Refah Devleti

Keynes'in, makro ekonomik istikrarın sağlanmasına ilişkin görüşlerinin II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ciddi sosyo - ekonomik sorunlara kalıcı çözümler getirmesi şansı yoktu. Çünkü, Keynes Modeli konjoktürel dalgalanmaların piyasa ekonomisinin etkinliğini ortadan kaldıracı sorunlarına bir dereceye kadar çözüm getirmektedir. Buna karşın, savaş sonrası Avrupa'sında ortaya çıkan sorunlar başta işsizlik olmak üzere gelir dağılımı bozukluğu ve alt yapı yetersizlikleri ile ilgili bulunmaktaydı. Keynes ise, piyasa ekonomisinin etkinliğini sağlamak için, devlete talep yetersizliği sorununu çözmeye görev yüklemekteydi. Bu nedenle, Keynes Modeli ancak kısmi bir çözüm sağlamaktaydı. Bu nedenle, Keynes Modelinden daha farklı bir politikanın uygulanması ihtiyacı belirdi. II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı ciddi sosyo - ekonomik sorunlara daha etkin çözümlere olanak veren toplumsal değer yargılarındaki olumlu değişimler oldu. Böylece, yöneticilerin kamu sektörünün büyütülmesine ilişkin projelerinin halk tarafından desteklenmesi işlerini oldukça kolaylaştırdı.

Devlete sorumluluk yükleme anlayışı, savaş sonrası toplumunda geçerli olan anlayışa göre, ciddi sosyo - ekonomik sorunları ve özellikle işsizliği çözmeye öncelik piyasa ekonomisine değil, devlete verilmelidir. Çünkü, piyasa ekonomisi endüstriyel devrimden beri hep konjoktürel dalgalanmalar (business cycles) a yol açtığından, işsizlik başta olmak üzere diğer sosyo - ekonomik sorunların çözümünde devletin sorumlu tutulması (inspection effects) gerekir.

Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama gerektiği anlayışı, yine toplum tarafından devletin ekonomik ve sosyal alt yapı harcamalarını karşılayabilmesi için vergi gelirlerinin de aynı düzeye yükseltilmesi gerektiği görüşü kabul edildi. Şöyle ki, II. Dünya Savaşı öncesi açık bütçe uygulamaları bir yandan alt yapı harcamalarının yerine getirilmesini önlediği gibi öte yandan sosyal devlet olma çabalarının başarısını da önlemiştir. Bu nedenle, vergi gelirlerinin de artarak artan kamu harcamalarının düzeyini yakalaması (displacement effect) gerektiği anlayışı genel olarak toplum genelinde benimsendi.

Devlete sorumluluk yükleme anlayışının gelişmesi sonucu olarak, artan kamu harcamalarını finanse etmeye yetecek kadar vergi ödemenin gerekli olduğu anlayışının toplumca kabul edilmesidir. Bu anlayışın doğal sonucu olarak, mükelleflerin vergiye karşı direnci kendiliğinden ortadan kalktığı için devlet kolayca gerekli vergileri toplayabildi. Böylece, vergi mükellefleri artan oranlı tarifeye uygun olarak üst gelir dilimine geçmeleri durumunda da, daha fazla vergi ödeme zorunda kalmalarına karşın, vergi kaçırma yollarına başvurmazdılar. Böylece kritik eşiği geçme etkisiyle (threshold effect) ekonomik sorunlar kendiliğinden ve devletin zorlamasına gerek kalmadan çözüme kavuştu.

Merkezileşme eğiliminde artış, toplumun sosyo - ekonomik sorunların çözümünde ya da sosyal devletin oluşumunda piyasa mekanizması yerine devleti sorumlu tutması ve artan kamu harcamalarını finanse edecek vergi artışlarına karşı direnç göstermemesi nedenleriyle, Avrupa’da kamu sektörü hızla büyümeye başladı. Böylece, refah devleti döneminde devletin büyüklüğü % 50 ortalamasına, İskandinavya ülkelerinde % 60’ları geçti. Büyük bunalım sırasında % 25’lerde olan kamu sektörünün büyüklüğünün kısa sürede iki katını geçmesi merkezileşmenin etkisi (concentration effect) nin ortaya çıkmasına yol açtı. Ancak, refah devleti uygulamasının sonuna doğru, Avrupa ülkelerinde kamu sektörünün büyüklüğü yönünden % 50 ortalamasına ulaşılarak, merkezileşmenin yol açtığı bürokratik sorunlar da giderek azaltıldı.

“Refah devleti (welfare state)” kavramı, savaş zamanında Nazi Almanyası’nın “otoriter devlet (power state)”i ile savaş sonrası müttefik devletlerin yeniden inşa edilmesi tutku ve ümidini ifade eden “refah devleti (welfare state)”ni birbirinden ayırmak için ilk kez Archbishop Temple tarafından İngiltere’de kullanılmıştır⁸⁵. Ancak, burada paradoksal bir durumun varlığı söz konudur. 1941’den çok önce daha 1880 yılında sosyal sigorta sistemi Bismarck Almanyası’nda kurulmuş ve “Refah Devleti (Wohlfahrstaat)” kavramı 1920’lerde yine Almanya’da gündeme gelmiştir⁸⁶.

⁸⁵ Christopher Pierson, **Modern Devlet**, (Çev.Dilek Hattatoglu), İstanbul: Çivi yazıları, 2000, s. 277.

⁸⁶ Vural Savaş, “**Politik İktisat**”, İstanbul, Beta Yayınları, II. Baskı, Eylül 1994, s. 36.

Asa Briggs, refah devletini, amaç ve görevlerinden hareket ederek şöyle tanımlamaktadır⁸⁷: “Refah devleti, kişilere ve ailelere, sahip oldukları mülklerin piyasa değerine bakmaksızın minimum bir gelir garanti ederek; kişisel ve ailevi krizlere yol açabilecek hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi belirli “sosyal riskleri” karşılayabilecek güce kavuşturmak suretiyle kişiler ve aileler için güvensizlik alanını daraltarak ve nihayet statü ya da sınıf ayrımı yapmaksızın tüm vatandaşlara belirli sosyal hizmetleri en iyi standartlarda sunmayı garanti ederek, piyasa güçlerinin işleyişini değiştirmek amacıyla devlet erkini politikalar ve idare yoluyla bilinçli olarak kullanan devlettir..”

Briggs’in tanımı, refah devletinin amaç ve görevleriyle birlikte; refah devletinin belkide en belirgin ve en fazla eleştirilen özelliğini de ortaya koymaktadır: “..piyasa güçlerinin işleyişini.....değiştirmek amacıyla, devlet erkini politikalar ve idare yoluyla bilinçli olarak kullanan devlet..” tir.

Gerçekten refah devleti (welfare state), denildiği zaman, genel olarak sosyal refahın maksimizasyonu amacıyla devletin ekonomiye aktif ve kapsamlı müdahalelerde bulunmasını öngören bir devlet modeli anlaşılmaktadır. Refah devleti, en genel anlamda piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini ortadan kaldırma amacını gütmektedir ve aynı zamanda müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci bir devlet anlayışıdır.

Refah devleti, "araçları" yönünden, diğer bir ifadeyle sunduğu hizmetlere göre de tanımlanmaktadır. Ancak, refah devletinin araçları konusunda bir görüş birliği mevcut değildir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO - International Labour Organization) tarafından kabul edilen minimum refah devleti araçları (refah devleti hizmetleri), kişilere sağlanan tüm nakdi faydalar (sosyal sigorta ve sosyal yardım) ve kamu sağlık hizmetleridir. Wilensky, bu listenin genellikle eğitim, kişisel sosyal hizmetler ve konutu da kapsayacak şekilde genişletildiğini ileri sürmektedir⁸⁸. Mishra, tam istihdam politikalarını; Titmuss, “mali refah” olarak isimlendirdiği vergi harcamalarını hatta

⁸⁷ Ian Gough, “**Refah Devleti**”, (Çev.Kamil Güngör), New Palgrave Dictionary of Economics, Vol 4, 2003, <http://www.canaktan.org/politika/antilleviathan/diger-yazilar/gungor-refahdevleti.pdf>, (11 Mayıs 2010), s. 895-897.

⁸⁸ Gough, s. 895-897.

işletmelerin kurum içi - mesleki refah programlarını; Gough ise, kişi ve firmaların, toplumdaki diğer kişilerin ve grupların yaşam koşullarını etkileyen özel faaliyetlerinin devletçe düzenlenmesini refah devletinin araçları arasında saymaktadır⁸⁹.

ABD ve Batı Avrupa'da sosyal devlet kavramından ziyade refah devleti kavramı kullanılmaktadır. Türkçe literatürde ise, farklı yazarlarca her iki kavramın da kullanıldığı görülmektedir. Refah devleti ile sosyal devlet kavramlarının farklı anlamlar taşıdığına ilişkin bazı yaklaşımlara karşın, biz, iki kavramın da aynı anlama geldiği kanaatindeyiz. Bize göre, refah devleti ile sosyal devlet arasında ayrıma temel oluşturan kriterler, esasen refah devletinin gelişim süreci ve refah devleti türleri ile ilgili hususlardır. Bu anlamda sosyal devlet - refah devleti ayrımı yerine biz, "az gelişmiş ya da gelişen" refah devleti (veya sosyal devlet) ve "ileri" refah devleti (ya da sosyal devlet) ayrımını tercih ediyoruz. Dolayısıyla, bu çalışmada sosyal devlet ve refah devleti kavramlarını aynı anlamda kullanıyoruz⁹⁰.

Keynes (1936) "General Theory of Employment, Interest and Money" isimli kitabında ortaya koyduğu ilkelerle, devlet - toplum ilişkisinde yeni bir dönem başlatmıştır. Keynes, ekonominin kendi kendine otomatik olarak tam istihdamı sağlayamayacağını kanıtlamış ve müdahalenin gerekliliğini ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, "görünen bir ele yani devlete" olan ihtiyacı ortaya koymuştur⁹¹. Townsend'in ifade ettiği üzere, Keynes'e göre kitlesel işsizlik, bir işgücü problemi olmayıp bir talep sorunudur. Amaç, aktif devlet müdahaleleriyle tam istihdamın sağlanmasıdır. Buna göre, devlet doğrudan yatırımlar yaparak tam istihdamı sağlamalıdır. Böylece iş bulan, gelir elde eden insanlar talep yaratırken hem özel, hem de devlet eliyle yapılan yatırımların artmasına olanak tanır.

⁸⁹ Gough, s. 895-897.

⁹⁰ Aktan ve Özkıvrak, s. 1.

⁹¹ Seylan, s. 132.

Ayrıca, devletin az gelirli kesimleri destekleyerek tüketimin artısına katkıda bulunması da yeni yatırımların önünü açacaktır⁹². Tam istihdamın sağlanmasına ek olarak refah devletinde, devlet, para miktarını ayarlayarak da ekonomiyi düzenler. Bu politikayla devlet, kâr oranlarının yükselmesini sağlar⁹³. Keynes'in düşüncelerinin temel hedefi, düşen kâr oranlarını yükseltmek, genişletilmiş yeniden üretimi sağlamak ve bu yolla sermaye birikiminin sürekliliğini gerçekleştirmektir. Diğer bir hedefi ise, işsizlik, yoksulluk nedeniyle sistem karşıtı mücadele zeminlerine kayan emekçi sınıfların ekonomik durumlarının çok sınırlı ölçüde de olsa düzeltilerek yeniden sisteme bağlanmasını sağlamaktır. Keynes'in politikalarında kamu yatırımları, devlet planlaması, kamu hizmetleri ve gelirin yeniden dağıtımı önemli bir yere sahiptir. Keynes'in düşüncelerine dayanan refah devleti uygulamalarıyla, kapitalizm bunalımını aşmış, büyüme sağlamış ve kâr hadlerinin yükselmesiyle sermaye birikimi krizine çözüm bulunmuştur⁹⁴.

Keynezyen, refah devleti dönemini karakterize eden üretim biçimi ise "Fordizm"dir. Kavram ilk olarak Antonio Gramsci⁹⁵ tarafından, Amerikan yönetiminin sömürücü özelliğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır⁹⁶. Fordizm, seri üretim ve tüketime (özellikle tüketim mallarının), kitlesel ve yarı vasıflı işgücü hakimiyetine dayanır.⁹⁷Bu üretim sistemi, montaj bantları gibi özel mekanik sistemler ve makineler kullanarak ölçek ekonomisi prensibiyle kitlesel üretim yapmaya dayanır. Fordizm, tüm üretim süreçlerini ve işçileri birbirine bağlayan, büyük işçi kitlelerini devasa işletmeler içinde toplayan bir fabrika modeli ve iş sürecidir⁹⁸.

⁹² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul: İTO Yayınları, 2004, s. 352.

⁹³ Özdemir, s.352.

⁹⁴ Seylan, s. 132.

⁹⁵ İtalyan düşünür, siyasetçi ve Marksist kuramcıdır. Marksist literatüre katkısı ana olarak hegemonya, sivil toplum, altyapı-üstyapı ilişkileri, toplumda aydınların işlevi üzerindedir. Devlet teorisi üzerine özgün görüşler ileri sürmüş, başta Althusser olmak üzere birçok marksist kuramcıyı derinden etkilemiş, görüşleri Batı Marksizminin temellerini oluşturmuştur.

⁹⁶ H.Engin Şener, "Yeni Sağın Yerellik Söylemindeki Değişimi Anlamlandırmak", **Kamu Yönetimi Dergisi**, Yıl:4,Sayı: 16, Ekim-Kasım 2003, s. 2-8.

⁹⁷ Bob Jessop, "**Post-Fordism And The State**",

<http://www2.cddc.vt.edu/digitalfordism/fordismmaterials/jessop3.htm>,1994 (12 Mayıs 2010), s. 1.

⁹⁸ Seylan, s.133.

Fordizmde, mülkiyet ve kontrolün ayrışması yoluyla merkezi planlama ademi -merkeziyetçi bir yönetime oranla baskın yönetim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, “tekelci fiyatlama, sendikaların tanınması ve toplu pazarlık sistemi, verimlilik ve tüketici fiyat artısına endekslenen ücretler, efektif talebi korumaya yönelik parasalcı emisyon ve kredi politikaları, fordist büyüme biçimine uygun kolektif tüketim araçlarıyla kitlesel tüketim kuralları ve altyapı şartlarının genelleşmesine yönelik devlet güdümlü toplumsal üretim, sermaye ve emek arasındaki hem bireysel hem de toplumsal ücret çatışmalarını kontrol etmede devlet müdahalesi” gibi göstergeler de fordist birikim rejiminin temel göstergeleridir⁹⁹.

Keynezyen, talep yönetimi yeniden dağıtım / bölüşüm aracılığıyla işleyen pozitif “birikim” planıdır. Çünkü makro ekonomik politikalar, sermayenin kârlılığını ve çalıştırma olanaklarını, yerli ürünlere olan talebi yükseltir. Buna karşılık, iş çevrelerinin istihdam yaratma olanaklarını artırır¹⁰⁰.

Fordist üretim biçiminin hakim olduğu Keynezyen, refah dönemi ekonomilerinin temel niteliklerinden biri de ulusal ekonomilerin kapalı olmasıdır. Bu dönemde, sınırlar üzerinde kontrol gücü ulusal çapta kurallar koyma gücüyle birleştirilmiş olup, vergiler orantılı hale getirilerek kamu hizmetleri ve transferleri sağlanabilmiştir¹⁰¹. Özetle, fordist büyüme biçiminde devlet, sendikacılığı, toplu pazarlığı, büyük işletmeciliği ve sosyal dayanışmayı desteklemek durumundadır.

⁹⁹Oğuz Topak, “Esnekliğin Ötesi: Yeni İş Kanunu Tasarısı”, <http://www.petroil-is.org.tr/2003icd/18iesneklik/govde.htm>, (12 Mayıs 2010), s. 1.

¹⁰⁰Robin Stryker, “Globalization And The Welfare State”, International Journal Of Sociology And Social Policy, Vol: 18 Number 2/3/4, 1998, s. 1-49.

¹⁰¹W. Fritz Scharpf, “Globalization And The Welfare State: Constraints, Challenges And Vulnerabilities”, “Social security in the global village”, The Year 2000 International Research Conference on Social Security, Helsinki, <http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic0/2scharpf.pdf>, (12 Mayıs 2010).

Keynezyen refah devleti, emek ile sermaye arasındaki uyum / uzlaşma üzerinden yükseldi. Peter Katzenstein'in ortaya koyduğu üzere sosyalist gelişme ve otoriterim korkusu, depresyon, savaş ve 1930'ların krizi Avrupa'da demokratik korporatist devletin gelişmesine sebep oldu¹⁰².

Refah devletinin hakim olduğu II. Dünya Savaşını takip eden ilk yirmi yıl boyunca temel ekonomik hedef tam istihdam, ikincisi konjüktürün sürdürülmesi ve talebin yükseltilmesi, üçüncüsü ise temel yapısal değişiklikler ve dördüncüsü ise kapsamlı sosyal yardım programları olmuştur¹⁰³.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, refah politikalarını uygulamakla devlet, yedek bir işçi ordusunu halihazırda tutmak için iş yokken başka herhangi bir üretim aracına sahip olmayan mülksüz topluluğun yaşamını sürdürmesine yardım etmiştir. Bunu, sermayenin hareket özgürlüğünü korurken, emeği denetim altında tutarak yapmıştır¹⁰⁴.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Keynezyen, refah devletine geçişin ABD'deki New Deal (Yeni Düzen, 1930'larda ve daha sonrasında benimsenen politikalar) uygulamaları ile başladığı görülmektedir. Keynezyen refah devletinin üzerinde şekillendiği anlayış, devletin iş yapmasıdır¹⁰⁵. Ancak, devletin ekonomide bu hakim durumu, sektöründe uzmanlaşmış yerli ve çok uluslu şirketlerin olduğu özel sektörü tamamlamak şeklinde olmuştur. Çünkü devlet firmaları, özel sektöre (çelik,

¹⁰² Kanishka Jayasuriya, “**Globalization And The Changing Architecture Of The State: The Regulatory State And The Politics Of Negative Coordination**”, Journal Of European Public Policy, <http://www.tandf.co.uk/journals..> (16 Nisan 2010); Zaky Eshrak, (Nisan 2004), “State-Capital Relationship: Incorporating The Role Of labor”, www.socialeconomics.org/zaky.pdf5/25/2004, (12 Mayıs 2010).

¹⁰³ Georgs Libermanis, “**The Regulatory Role Of The State In The Transition From Command Economy To A Market Economy**”, State And Local Government Aspromoters Of The Economy, <http://vip.latnet.lv/hss/liberman.htm..1997> (12 Mayıs 2010).

¹⁰⁴ E. Meiksins Wood, “Küreselleşme Ve Devlet:Sermayenin İktidarı Nerede?”, (Çev. Başak Can), **Conatus Çeviri Dergisi**, Sayı: 2, 2004, s. 43-52.

¹⁰⁵ John Braithwaite, “**The New Regulatory State And Transformation Of The Criminology**”, Brit J. Criminol, Is. 40, 2000, s. 222-238.

elektrik vs.) ucuz girdi sağlamışlardır. Ayrıca devlet, kamu ve özel yatırım aktiviteleri için temel finans kaynağı olmuştur¹⁰⁶.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra refah devleti uygulamalarının Avrupa'da da yaygınlaştığı görülmektedir. Bu bakımından değerlendirildiğinde Fransa'da 1937'de demiryolları ve silah sanayii devletleştirilirken savaştan sonra enerji sektörü devletleştirilmiştir. Bunlara ek olarak bankacılık ve sigorta sektöründe pek çok kuruluş devletleştirilmiştir. İngiltere'de ise, 1946'da adil ve eşitlikçi bir toplum sloganıyla İşçi Partisi iktidara gelmiş ve 1946 - 1950 arasında, refah devleti uygulamaları kapsamında bankacılık, enerji, demir - çelik gibi pek çok alanda devletleştirme ve düzenleme yapılmıştır. "Ulusal Sağlık Örgütü" kurularak kapitalizmin tarihinde devlet, ilk kez tüm yurttaşlarına ücretsiz ve sınırsız sağlık hizmeti sunma girişiminde bulunmuştur¹⁰⁷.

Gökal'ın tanımına göre, refah devletinin "Altın Çağı" olarak anılan süreçte, dünya daha çok üretir ve ürettiği hızdan daha yüksek bir hızda ticaret yapar hale gelmiştir. Öyle ki, 1948 ile 1953 yılları arasında ticaret artış hızı yıllık ortalama % 6,7 olurken 1958 ile 1963 yılları arasında yıllık ortalama ise % 7,4; 1963 ile 1968 arası dönemde ise % 8,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar dünya modern iktisat tarihinin o güne kadarki en yüksek oranlarını göstermektedir.¹⁰⁸

Gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ülkelerde refah devleti yerine "kalkınmacı devlet" gelişmiştir. 19. yy. itibarıyla bürokratik yönetim mekanizması patrimoniyal yönetim mekanizmasının yerini aldı. Bu devlette bürokrasi orta sınıfın artığa el koyma aracıdır. Liberal devlette piyasa aracılığıyla artık, doğrudan sermayedarların eline geçerken kalkınmacı devlette artık,

¹⁰⁶ Edmund Amann ve Baer Werner, "From The Developmental State to The Regulatory State: The Transformation of The Government's Impact On The Brazilian Economy", Mart 2003, <http://www.socialsciences.man.ac.uk/socialanthropology/postgraduate/courses/documents/AmannFromDevelopmental.pdf>, (16 Nisan 2010).

¹⁰⁷ Seylan, s. 133.

¹⁰⁸ İlhan Dağdelen, "Liberalizasyon" Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Issn: 1303-5134, Ekim 2004, www.insanbilimleri.com, (12 Mayıs 2010), s. 1-66.

bürokratik sınıf ile kapitalistler arasında paylaşılır. Bu amaçla, siyasi kontrol, devlet mekanizması ve piyasa bir arada kullanılır¹⁰⁹.

Uluslararası iş bölümüne bağlı olarak söz konusu ülkelerde, ancak iç pazara dönük dayanaklı/dayanaksız tüketim malları üretimine, eskimiş teknolojilere ve montaja dayanan bir hafif, orta sanayi gelişme imkanı bulabilmiştir. Çünkü, sanayi için gerekli olan ara mallar ithalata dayanmaktadır. Söz konusu ithalat ise geleneksel ihrac mallarının satışı ile karşılandığından geçmişten gelen geleneksel hammadde ve yiyecek vb. ihracı da genişleyerek devam etti. Bu ise var olan bağımlılığı derinleştirmiştir.¹¹⁰

Sonuç, gelişmekte olan ülkelerde, tekeli nitelikte, dışa bağımlı, borçlanan ve bunları ödeyemeyen, sürekli kriz içinde olan bir ekonomi olmuştur. Dolayısıyla, bu ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi, daha çok emperyalist ülkelerde olduğu gibi, tekeli sermayenin elinde biriken sermayenin, kâr oranları yüksek alanlara yatırılmasını sağlamak için değil, emperyalist tekeller ve zayıf yerli işbirlikçilerine toplumsal artığı aktarmak ve sermaye kıtlığını gidermeye yönelik olmuştur¹¹¹.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, refah devleti, öncelikle sermaye birikimini sağlamış olan batılı ülkelerde başarılı olmuştur. Keynezyen refah devleti, savaşın yıkıntı ve yaralarını yok etmiş, çok yüksek bir büyüme hızı sağlamıştır. Polonya'nın "Büyük Dönüşüm" adını verdiği şey gerçekleşmiştir¹¹².

Ancak az gelişmiş ülkelerde ise, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarında iyileştirmeler olsa da, henüz tam bir sermaye birikimi sağlamamış olan bu ülkelerde devlet, elinde toplanan toplumsal artığı eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarına aktaracağına, çeşitli mekanizmalar aracılığıyla, sermaye birikimini sağlamak için

¹⁰⁹ L.C. Bresser Pereira, "Managerial Public Administration: Strategy And Structure For A New State", Journal Of Post Keynesian Economics, 20 (1), s. 7-23. ; Sudo Sueo, "Regional Governance And East And Southeast Asia: Toward The Regulatory State? Japanese Journal Of Political Science 4 (2) United Kingdom Ci Cambridge University Press, 1997, s. 331-347.

¹¹⁰ M. Seyhan, "1945 Sonrası Emperyalizmin 3. Bunalım Dönemi, Kapitalist Dünyada ve Devlette Dönüşüm", 1992, Sosyalist Barikat, 8. Sayı, <http://www.barikat-lar.de/barikat/8/devlet2.htm>.(12 Mayıs 2010), s. 1.

¹¹¹ Seyhan, s. 133.

¹¹² Burak Ülman, "Uzun Süreçte Küreselleşme: Sihirli Bir Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi", M.Koray (Ed.), Küreselleşme Ve Ulus- Devlet Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, 2001, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>., (12 Mayıs 2010).

egemen sınıflara aktarır. Bu sebeple, devlet, öncelikle kapitalistleşmeye öncelik vermektedir. Bu da bu ülkelerde refah devleti uygulamalarını aksatmaktadır¹¹³.

Bu anlamda, 1960'ların ilk yılları ve 1970'lerin ortalarına kadar devam eden uzun süreli dönem içinde sosyal harcamalarda bir patlama olmuştur. OECD ülkelerinde harcamalardaki büyüme oranının gayri safi yurt içi hasıla (GSYH)'ya elastikiyeti, sağlık için 1,75, gelir sürdürme bakımından 1,42 ve eğitim için 1,38 olmuştur. İngiltere hariç bütün OECD ülkelerinde 1970'lerin sonlarında sosyal harcamaların kamu harcamaları içindeki payı % 50'yi aşan bir orana kavuşmuştur. 1980'lere kadar sosyal refah hizmetlerine ayrılan kaynak GSMH içinde giderek artmıştır. 1981 itibarıyla diğer ülkelere oranla Hollanda, Danimarka, İsveç ve Batı Almanya'da sosyal harcamalar, GSYH'nin 1/3'ü oranında artmıştır. Refah devletinin büyüklüğü ile ilgili milli farklılıklar geniş ve sürekli olup sıralamada İsveç'le birlikte Hollanda ve Danimarka üstlerde yer alırken, Japonya ve Amerika alt sıralardadır¹¹⁴.

1960'ların sonlarına doğru pek çok kişi ekonomik güçlüklerin, Keynesçi refah devleti rejiminin katı yanlarının toplamından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, 1945'ten sonra sermaye birikiminin yeniden üretimi için gerekli koşulları sağlayan bu düzenlemelerin, artık katılmış ve ekonomik büyümenin önünde engel olduğu ileri sürülmüştür. Ücretlerin fazlasıyla yüksek ve değişmez olduğu, ücret farklılıklarının az olduğu, işçi haklarının, yasal zemini ve istihdam koruma planları ve sosyal güvenlik sistemlerinin fazlasıyla abartılı olduğu ve bu durumun gönüllü işsizliği teşvik ettiği iddia edilir hale gelmiştir. Bunlara ek olarak, sermaye piyasalarında ve hükümetin yasal düzenlemelerinde esnekliğin olmamasının risk alma cesaretini kırdığı ileri sürülmüştür¹¹⁵. Sonuç olarak, kâr hadlerinin düşmesinden kaynaklanan krizden çıkmak amacıyla, toplum ekonomik, sosyal ve politik yönden yeniden yapılandırılır. Dolayısıyla, refah devleti 1970'lerde krize girerken yeniden yapılandırılıp dönüştürülmüştür.

¹¹³ Özdemir, s. 352.

¹¹⁴ Gough, s. 895-897.

¹¹⁵ Christopher, s. 277.

2.4 Sosyalist Devlet

Sosyalizm, iktidar ve üretim araçlarının halk tarafından kontrol edildiği bir toplum fikrine dayanan bir düşünce sistemidir. Bununla birlikte, sosyalizmin fiili anlamı uygulamada zaman içinde değişmiştir. Siyasi bir terim olması nedeniyle, sınıfsız bir toplumun oluşturulması amacıyla, devrim ya da toplumsal evrimle örgütlü bir emekçi sınıf kurulmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Sosyalizm, kökenlerini sanayileşme dönemindeki aydınlanma düşüncesinde dile getirilen siyasal ve sosyal eşitlik isteğinden almıştır. Giderek artan bir şekilde modern demokrasilerde de sosyal reformlar üzerine yoğunlaşmaya başlanmıştır. Sosyalizm ve sosyalist terimi, bir dizi ideolojiye, bir ekonomik sisteme, var olmuş veya var olan bir devlete işaret edebilir.

Sosyalizm terimi ilk olarak 19. yy. ın. başlarında kullanılmıştır. İlk kez 1827’de Robert Owen’ın takipçilerini adlandırmak için Fransa’da ise, 1832 yılında “l Encyclopedie Nouvelle”deki Saint - Simon¹¹⁶, ardından Pierre Leroux ve J. Regnaud’un fikirlerinin takipçisi olanlar için kullanılmıştır. Kelimenin kullanımı hızlı bir biçimde yayıldı ve değişik zamanlarda ve yerlerde değişik şekillerde kullanıldı. Farklı kişiler ve gruplar kendilerini sosyalist ve sosyalist karşıtı olarak tanımladılar. Sosyalist gruplar arasında büyük farklılıklar olmakla birlikte, neredeyse hepsi, toplumun seçkin bir azınlığına hizmet etmektense halk çoğunluğuna hizmet eden bir iktisat bilimiyle birlikte, dayanışma prensiplerine göre işleyip, eşitlikçi toplumu savunarak, sanayi ve tarım işçileriyle birlikte mücadele eden, 19. ve 20. yy. a dayanan bir ortak tarihle bağlandıklarını kabul edeceklerdir¹¹⁷.

¹¹⁶ Claude Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon, genellikle Henri de Saint-Simon veya Claude Henri de Saint Simon olarak anılır. Fransız sosyalizminin kurucusudur ve Paris'te doğmuştur. Toplum, çaba, üretim, eylem ve yaratma olarak görür. Düşünce tarihinde, toplumun bilimi olarak gördüğü sosyolojinin düşünce babası olarak tanınan Fransız filozof ve iktisatçısıdır. Saint-Simon, toplumda bir reforma gitmeyi amaçlamış, toplumun endüstri çağının, endüstrinin gereklerine göre düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/saint-simon> (12 Mayıs 2010)).

¹¹⁷ *Sosyalizm*, <http://tr.wikipedia.org/wiki/sosyalizm> (20 Mayıs 2010).

Sosyalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte, yeni ekonomik koşullar temelinde yeni ekonomik yasalar ortaya çıkar ve etkimeye başlar. Bunlar; sosyalizmin temel ekonomik yasası, halk iktisadının planlı (orantılı) gelişmesi yasası, emek üretkenliğinin sürekli artması yasası, yapılan işe göre dağılım yasası ve diğerleri. Sosyalizmde meta “üretimi var olmaya devam ettiğinden, değer yasası sosyalist iktisatta etkimesini sürdürür ve ona bağımlı kategoriler var olmaya devam eder. Ancak, eski kategorilerden esas olarak biçim kalmakta ve bunun içeriği ise temelden değişmektedir. Eski, tümüyle yok edilmemekte ve doğası yeniyle uyum içinde değişmekte ve yalnızca biçimini korumaktadır; bununla birlikte yeni eskiyi tümünden yok etmez, tersine eski biçimi yeninin büyümesi ve pekişmesi için kullanarak, eskinin içine işler ve bunun doğasını ve işlevini değiştirir. Sosyalizmin zaferi sonucu oluşmuş olan yeni ekonomik koşullar, meta üretiminin ve meta dolaşımının karakterini değiştirmekte ve bunların etkime alanını sınırlamaktadırlar. Sosyalizmde, meta üretimi ve meta dolaşımı, kapitalistler olmaksızın var olmakta ve sosyalist iktisada hizmet etmektedirler. Değer yasasının etki alanı sıkı bir şekilde sınırlanmıştır. Para, ticaret ve bankalar, sosyalist insanın hizmetine konmuştur.

Sosyalist üretim tarzının gelişmesi de; örneğin, üretim ilişkilerinin üretici güçlerin karakteriyle mutlak uyumu yasası gibi tüm formasyonlarda ortak olan ekonomik yasalara tabidir. Sosyalizmin ekonomik yasaları, sömürüden kurtulmuş emekçilerin dostça ortak çalışma ve karşılıklı yardımlaşma ilişkilerini, buna karşın kapitalizmin ekonomik yasalarıysa emeğin sermaye tarafından sömürsünü dile getirmektedir. Sosyalizmin ekonomik yasalarının etkimesi, sosyalist toplumun birliğinin giderek daha fazla pekişmesine, iktisadının kalkınmasına ve halkın refah düzeyinin artmasına yol açmakta ve komünizme yavaş yavaş geçişin ön koşullarını yaratmaktadır. Buna karşın, burjuva toplumunun ekonomik yasalarının etkimesi, sınıf antagonizmalarının artan keskinleşmesine, kitlelerin yoksullaşmasına, kapitalist düzenin çürümüşlüğüne ve sonunda onun çöküşüne yol açmaktadır.

Sosyalizmin ekonomik yasaları, tıpkı diğer her üretim ilişkisinin yasaları gibi, insanların iradesinden bağımsız olarak oluşmakta ve etki göstermektedirler, yani bunlar nesnel karaktere sahiptir. Bunlar, insanların iradesine göre yaratılamaz, ortaya atılamaz, dönüştürülemez ya da ortadan kaldırılamaz.

Sosyalizme göre, tüm üretim araçları devlet kontrolünde olmalı ve devlet tarafından işletilmelidir. Özel mülkiyeti ortadan kaldırır ve serbest rekabeti yasaklar. Serbest rekabet yerine merkezi planlama vardır. Sosyal devlet taraftarlarına göre, "sosyal devlet, sosyalist devlet" değildir. Sosyalizm ya da sosyalist sisteme ilişkin çok sayıda tanım bulunmakla birlikte, sosyalizmi belirleyen temel özellikler tüm üretim mallarının devlet mülkiyetinde bulunması ve işçi sınıfın iktidarı elinde tutması ya da diğer bir deyişle devlet yönetimine hakim olmasıdır.

Sosyalist sistem, kapitalist sisteme tepki olarak doğmuştur. Önemli olan bireylerin mutluluğudur. Kapitalist sistemin oluşum sürecinde; düşünce, teknoloji, din, kültür gibi birçok alandaki gelişmeler etkili olmuştur. Diğer bir deyişle, iktisadi doktrinlerdeki değişmelerle ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmelerin karşılıklı etkileşimi kapitalist sistemi doğurmuştur. Toplum ve toplumun mutluluğunu temel alan, ekonomik tercih, bireylerin hak, sosyalist sistem ise daha ile birlikte uzun bir etkisinde faktörlerin etkisine süreç tarihsel gelişim süreci içerisinde karar ve hareketlerinin doğuşunda düşünce, gelenek, din ve yeni üretim tekniği etkili olmuştur. Sosyalist sistem ise, daha çok bir düşünce bütünüdür. Kapitalist sistem içinde kişi ve kişinin ekonomik hareket ve kararlarında, en azından prensipte, tam bir serbestliğe sahip olması esas kuraldır. Sosyalist sistem içinde ise kişinin rolü ve serbestliği en az düzeye indirilmiş, kişinin yerini toplum ya da toplum adına karar vermeye yetkili sayılan gruplar almıştır¹¹⁸.

Türkiye Cumhuriyet Anayasası'nda sosyal devleti gerçekleştirmek üzere öngördüğü tedbirlerden birisi de devletleştirmedir. Anayasanın 47. maddesine göre, "kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde

¹¹⁸ Aktan ve Özkıvrak, s. 1.

devletleştirilebilir. Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir”. Devletleştirme işleminin konusu, özel teşebbüslerdir. Devletleştirme ancak, özel teşebbüsün kamu hizmeti niteliği taşıması ve kamu yararının devletleştirmeyi zorunlu kılması hallerinde mümkündür¹¹⁹.

Sosyal devlet taraftarları sosyal devletin sosyalizme giden bir yol olmadığını ileri sürmektedirler. Buna göre, bireyler, liberal felsefenin öngördüğü devlet anlayışı ve toplum düzeni içinde sosyal sorunlar karşısında; diğer yandan sosyalist devlet uygulaması çerçevesinde ise devlet baskısı karşısında yalnız ve savunmasız kalmışlardır. Sosyal devlet taraftarları işte bu nedenle toplumların, bir baskı unsuru oluşturmayan ancak sosyal sorunlar karşısında vatandaşlarını yalnız da bırakmayan bir devlet anlayışını benimsediklerini, bunun ise sosyal devlet anlayışı olduğunu savunmaktadırlar. Diğer bir deyişle, sosyal devlet anlayışı onlara göre, liberalizm ve sosyalizmin öngördüğü devlet anlayışlarının ortasında yer alan ve söz konusu iki anlayışın katılıklarını taşımayan bir üçüncü yolu işaret etmektedir. Diğer yandan, sosyal devlet taraftarlarına göre, sosyal devletin, insan hak ve özgürlüklerine saygılı demokratik bir hukuk devleti olması da, sosyal devlet uygulamasının sosyalist devlet anlayışının kabulü ile sonuçlanmasını önleyecektir.

Ancak "sosyal devlet"i "sosyalist devlet"e geçişte bir aşama olarak görenler de vardır. Gerçekten birçok demokratik sosyalist yazara göre, refah devleti, sosyal hastalıklara tam bir çözüm olmayıp, sadece bu yönde atılmış bir adımdır ve liberalizmden sosyalizme geçişte bir aşamayı işaret etmektedir. “Demokratik sosyalistler için refah devleti, “laissez faire” kapitalizminden sosyalizme dönüşümde önemli bir aşamadır. ... Onlar daima bu dönüşümün, diğer dönüşüm şekilleri sürekli reddedildiği için, tedricen ve yavaş olacağını anlamış ve kabul etmişlerdir.....Sosyal politika bu dönüşümde çok önemli bir rol oynar¹²⁰...”

¹¹⁹ Özbudun, s.106.

¹²⁰ Aktan ve Özkıvrak, s. 1.

Sosyalizmin ekonomik temel yasası, sosyalist düzenin kapitalist düzene karşı olan temel üstünlüklerini dile getirmektedir. Modern kapitalizmin ekonomik temel yasası, üretici güçlerin gelişmesini giderek daha fazla kösteklemekte ve emekçi kitlelerin artan sefaletine, geri kalmış ülkelerin ve sömürgelerin halklarının köleleştirilmesine ve yağmalanmasına, iktisadın askerileştirilmesine ve milyonlarca insanı imha eden kanlı savaflara yol açmaktadır. Sosyalizmin ekonomik temel yasasının etkimesi, üretici güçlerin güçlü bir şekilde büyümesine, emekçilerin maddi ve kültürel yaşam düzeyinin sistemli olarak yükselmesine, barış iktisadının geliştirilmesine ve halklar arasındaki barışçıl ortak çalışmanın pekişmesine götürmektedir.

Sovyet toplumu, tüm halk iktisadında üretilen maddi varlıkların miktarını yıldan yıla artırmakta ve sosyalist üretimin sürekliliğini ve yüksek gelişme temposunu güvence altına almaktadır. Sovyet sanayii, barış üretiminin yükselmesi temelinde sürekli artan bir gelişme kaydetmektedir.

1939 yılında sanayi üretimi, 1929 düzeyine göre, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nde % 552, ABD'de % 99, İngiltere'de % 123 ve Fransa'da % 80 arttı. Savaş sırasında Sovyet halk iktisadında yaratılan muazzam tahribatlara rağmen, SSCB'deki savaş öncesi üretim düzeyi, kısa bir süre içinde önemli ölçüde aşıldı. Böylelikle SSCB'deki sanayi üretimi, 1953 yılında 1929 yılına göre yaklaşık onaltı kat arttı. ABD sanayi üretimi, 1929 yılından 1939 yılına kadar yerinden oynamadı, bundan sonra da genişletilmiş savaş üretimi ve ateşli silahlanma sonucu, 1953 yılında 1929'a göre iki kattan fazla arttı. İngiltere'nin sanayi üretimi 1953 yılında 1929 düzeyinin yalnızca % 62 ve Fransa'da yalnızca % 5 üzerinde bulunmaktaydı¹²¹.

¹²¹ *Sosyalizmin Ekonomik Temel Yasası*, <http://kutuphane.halkcephesi.net/Politik%20Ekonomy/xxviii.htm> (12 Haziran 2010), s. 1.

Sosyalist üretimin kesintisiz büyümesi, Sovyet halkının maddi ve kültürel yaşam düzeyinin sürekli yükseltilmesinin istikrarlı maddi temelini oluşturmaktadır. Sosyalist toplum, burjuva düzen için karakteristik olan halk tüketiminin kısır düzeyini aşmıştır. Sosyalizmde kendisi için emek tarafından yaratılan ve emekçilerin bireysel tüketimine giren ürün kütlesi sürekli büyümektedir. Aynı şekilde, toplum için emek tarafından yaratılan ve üretimin genişlemesine ve emekçilerin maddi ve kültürel gereksinimlerinin giderilmesine hizmet eden ürün kütlesi de büyümektedir.

Sosyalizme geçtikten sonra sosyalist devlet kavramına yer verecek olursak; sosyalist devlet, özel mülkiyete yer verilmeyen ve tüm üretim faktörlerinin devlete ait olduğu bir ekonomik düzen modelidir. Bu devlet modelinde, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolü merkezden tespit edilen emredici planlara dayalı olarak yürütülmektedir. Sosyalist devlet içerisindeki bu komuta ekonomisi anlayışı piyasa ekonomisi anlayışı ile bütünüyle zıttır.

Piyasa mekanizması kaynak ayırımında etkinliği sağlıyor olsa bile, bunun sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımı, kabul edilen herhangi bir adalet ölçüsüne göre, adil olmayabilir. Çoğu zaman, kaynakların etkin, yani en verimli oldukları alanlarda kullanılmasını sağlayan durum, gelir dağılımında bozulmaya ve adaletsizliğe yol açmaktadır. Neo - klasik ekonomi teorisine dayalı refah ekonomisinin ikinci temel teoremi, devlete gelir dağılımını düzeltme rolü vermekte, ancak bunu kaynak ayırımını bozmadan yapması için bazı koşullar öne sürmekteydi. Örneğin; tek bir malı vergilendirmek mallar arasındaki dengeyi bozacak veya ücretleri yüksek oranda vergilendirmek insanları çalışmaktan alıkoyabilecektir.

Piyananın bazı bireyleri daha zengin, bazı bireyleri daha fakir yapması kuvvetli bir ihtimal olarak her zaman vardır. Demokratik toplumlarda, bu durumun ortaya çıkmaması veya ortaya çıktıktan sonra düzeltilmesi için bazı kurumsal düzenlemeler yapılmıştır.

Bilindiği gibi piyasa, devletin hiçbir müdahalesi olmadığı durumda, belirli bir gelir dağılımı yaratmaktadır. Buna faktörel gelir dağılımı veya birincil gelir dağılımı adı verilmektedir. Bu aşamada, üretim sürecine katılan üretim faktörleri üretim sonucunda kendi faktör paylarını gelir olarak almaktadırlar. Devlet, bu birincil aşamada gelir dağılımına bazı araçlarla müdahale edebilir. Devlet, bu aşamada gelir dağılımını vergi ve sübvansiyon gibi araçlarla değiştirebilir. Bu duruma gelirin yeniden dağılımı veya ikincil gelir dağılımı adı verilmektedir.

Sonuç olarak, devletin gelir dağılımı rolü, gerek birincil gerekse ikincil gelir dağılımı aşamasında ortaya çıkmaktadır. Her iki düzeyde de, gelir dağılımını istenilen düzeyde değiştirmek amacıyla kullanılan araçlar farklılık göstermektedir.¹²²

Birincil gelir dağılımı araçları ; devletin, piyasaya gelirin dağılması aşamasında müdahalesi daha çok yasal düzenlemeler yapma yoluyla gerçekleşir. Birincil gelir dağılımı, yani üretim faktörlerinin gelirden aldıkları paylar, özellikle emek piyasasına ilişkin olarak yapılan yasal düzenlemeler ile etkili bir şekilde değiştirilebilir ve tamamen piyasanın kendi işleyişine bırakıldığı duruma göre daha adil bir gelir dağılımı elde edilebilir. Bunun en tipik örneği asgari ücret yasaları olarak gösterilebilir. Bu uygulamayla devlet, ücretlerin belirli bir düzeyin altına inmesine izin vermez ise, emek faktörünün geliri olan ücretin milli gelir içindeki payını artırmış ve birincil gelir dağılımı içindeki yerini düzeltmiş olacaktır. Birincil gelir dağılımı aşamasında etkili olan bir diğer yasal düzenleme ise, devletin toprak reformu yoluyla, önemli bir üretim faktörü olan toprağın dağılımını değiştirmesidir.

Birincil gelir dağılımı araçları: devletin, piyasada oluşmuş olan gelir dağılımını bazı araçlarla değiştirerek, daha adil kabul edilen bir gelir dağılımı oluşturması ikincil gelir dağılımı olarak adlandırılır. İkincil gelir dağılımının en önemli araçları vergi ve sübvansiyonlardır. Devlet, bazı vergileme teknikleri ile yüksek gelirli bireyleri daha fazla vergilendirebilir. Bu teknikler içinde en çok kullanılanı artan oranlı vergi

¹²² Bülent Kutlu, “Piyasa Aksaklıkları ve Devletin Ekonomik Rasyoneli”, 2010, <http://www.webilgi.com/aof-burosu-acik-ogretim-fakultesi/12579-3-sinif-kamu-ekonomisi-piyasa-aksakliklari-ve-devletin-ekonomik-rasyoneli-unite-3-a.html> (12 Haziran 2010), s. 1.

tarifesidir. Aynı zamanda muafiyet istisna ve indirim gibi bazı tekniklerle, düşük gelirlilerin çok az vergi ödemesi veya bazı ülkelerde hiç ödememesi, bunun yanında çeşitli sübvansiyonlardan yararlanması, gelirin yeniden dağılımı fonksiyonunu güçlendiren uygulamalardır. Devletin bireysel gelir dağılımını değiştirmek için kullandığı araçlardan bir diğeri yoksullara yapılan sosyal yardımlardır. Bu harcamalar, kamu bütçesi içinde sosyal transfer harcamaları olarak adlandırılır. Bunlar; nakdi (parasal) veya ayni (mal olarak) olabilir. Bu destekler, birçok ülkede doğrudan gelir desteği (özellikle tarım kesimi için), çocuk yardımları; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin ücretsiz sunulması şeklindedir¹²³.

3.4 Müdahaleci Devlet

Müdahaleci devlet (sosyal refah devleti), sınırlı ve sorumlu devletten farklı olarak, piyasa ekonomisinin işleyişine fonksiyonel müdahalelerde bulunan bir devlet anlayışıdır. Bir örnek ile konu şöyle açıklanabilir: Müdahaleci sosyal devlet, eğitim ve sağlık hizmetini bizzat sunarken, sınırlı ve sorumlu devlet sadece eğitim ve sağlık politikalarını saptamakta; eğitim ve sağlık hizmetlerinin özel kesimce sunulmasını teşvik etmektedir. Müdahaleci sosyal devletin görev ve fonksiyonlarının bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- i. Minimal devlet ile sınırlı ve sorumlu devletin yukarıda sayılan görev ve fonksiyonlarının üstlenilmesi,
- ii. Piyasa ekonomisinde özel teşebbüslerin ürettikleri özel mal ve hizmetlerin, kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla sunulması,
- iii. Devlet eğitim ve sağlık kurumlarının kurulması ve işletilmesi,
- iv. Üretim faktörlerinin piyasada serbestçe oluşabilecek fiyatlarını tespit ve kontrol etmek; örneğin, mal ve hizmet fiyatlarının, faizlerin, döviz kurunun, kiralının, ücretlerin devlet tarafından tespit ve / veya kontrol edilmesi,

¹²³ Kutlu, s. 1.

- v. Gelirin yeniden dağılımına yönelik harcamaların yapılması,
- vi. Özel teşebbüslere teşvikler sağlamak,
- vii. Uluslararası ticarete engeller (tarife, miktar kısıtlamaları) getirmek,
- viii. Kamu yatırım harcamalarının arttırılması,
- ix. Ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik maliye ve para politikalarının aktif bir şekilde uygulanması.

Belirtmek gerekir ki, piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisinin eşit ağırlıkta olduğu bir “Karma Ekonomi” devlet yapısını, müdahaleci sosyal devlet olarak adlandırmak mümkündür. Karma ekonomi anlayışından ileri giderek devletin ekonomiye daha kapsamlı müdahalede bulunması ve düzenlemeler yapması da mümkündür. Piyasa ekonomisinden daha geniş bir alana sahip olan bu devlet, aşırı müdahaleci devlet olarak da adlandırılabilir.

Türkiye, 1980'den bu yana hiç olmazsa temel ilke olarak piyasa ekonomisine yönelen politikalar uygulamaktadır¹²⁴. Bununla birlikte para, döviz ve hatta mal piyasalarına devlet müdahalesi, geçmişle karşılaştırıldığında bir hayli yumuşamakla birlikte, hala devam etmektedir. Aslında, kişi başına geliri batı ölçüleriyle üç bin dolara yaklaşan ve ortalama büyüme hızı % 5 dolaylarında olan bir ülkede, ekonomiye devlet müdahalesinin şekil değiştirme zamanı geldi. Ancak, bunun için gerekli şart, enflasyonun hızla makul seviyelere indirilmesidir. Enflasyonun, iyice kontrol altına alınıp yavaşlaması halinde, devletin piyasalara müdahalesini asgariye indirmekteki çekingenlik de kendiliğinden ortadan kalkabilir. Şu halde, önce devletin ekonomiye topyekûn müdahale araçlarını, enflasyonu yavaşlatmak amacına da uygun olarak gözden geçirmek gerekmektedir.

¹²⁴E. Alkin, **The First Glance Doing Business With Turkey**, Kogan Page; London, 1995, s. 4.

Devletlerin ekonomiye topyekûn müdahale etmesini veya ekonomiyi tepeden yönlendirmeyi kolaylaştırabilecek iki politika vardır: Maliye ve Para Politikası. Faiz, döviz kuru, dış ticaret, sanayileşme, istihdam, vergi politikaları ve benzerleri, bu ana politikaların bir bakıma alt başlıklarıdır. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, küreselleşme ile birlikte ulusal maliye ve para politikaları eski etkinliklerini bir miktar yitirmişlerdir¹²⁵.

İlk petrol bunalımına kadar, durgunluk ve işsizlik dönemlerinde talebi uyarak yeniden canlanmayı sağlayan, enflasyon dönemlerinde ise talebi kısarak hızlı fiyat artışlarını önleyebilen bu politikalar, petrol bunalımı ve bunalım sırasında peş peşe yapılan hatalar yüzünden, yeni sorunlara yeni çözümler getirmekte zaman zaman çaresiz kalmışlardır¹²⁶.

Çünkü, 1974'den sonra artık birbirinin alternatifi olmaktan çıkıp kol kola yürüyen işsizlik ve enflasyon, maliye ve para politikalarının eski sorunlara göre kalıplaşmış uygulama biçimlerini açmaza sokmuştur. Yapılan yanlış teşhislerden ve acelecilikten dolayı, bu politikalar bir ara sorun çözer değil, sorun yaratır bir biçimde de algılanmıştır. Bununla birlikte maliye ve para politikaları, bugün birlikte kullanıldığında yine de istikrarı sağlamak için devletin kullanabileceği en dolaylı ama en etkin politikalar olma niteliklerini devam ettirmektedirler. Çünkü, bu politikalar başarıyla uygulanıp istikrar sağlandıktan sonra, devletin piyasalara doğrudan müdahalesine gerek kalmayabilir..

¹²⁵ E. Alkin, **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Türk ve Alman Ekonomisinin Yapısal Sorunları ve Çözümleri**, Konrad Alnaucs Vakfı, Ankara, 2004, s. 7.

¹²⁶ W. J. Baumol, ve A.S. Blinder, **Economics: Principles and Policy**, Harcourt B. Nevyork, 1979, s. 80.

3. KAMU SEKTÖRÜNÜN BÜYÜME EĞİMLERİ

Kamusal büyüme, ekonomik büyüme başarısının yanında, sosyal ve politika alanında da başarılı olabilmenin temel belirleyicisidir. Ülkeler, yüksek büyüme hızları elde etmenin yanında, büyümeyi sürdürülebilir kılmak çabası içerisindeyler. Bu çabanın altında yatan nedenler, ülkenin gelişmişlik düzeyini arttırmak, dolayısıyla daha ileri yaşam standartlarına ulaşarak siyasi istikrarı oluşturmak ve en önemlisi sahip olunan kaynakları en iyi biçimde kullanmak şeklinde özetlenebilir. Bu bakımdan büyümenin, zaman içerisinde izlediği aşamalar ve bu aşamaları belirleyen etkenlerin saptanması önem arz eden konular arasındadır.

Ülkelerin, kamusal ekonomilerindeki büyüme istekleri bazen büyük patlaklar yaratmıştır. Bunlardan bir tanesi de 1929 bunalımı diye adlandırılan büyük bunalımdır. Büyük bunalım 1929'da başlayan (ancak etkilerini ancak 1930 yılının sonlarında tam anlamıyla hissettiren) ve 1930'lu yıllar boyunca devam eden ekonomik buhrana verilen isimdir. Buhran, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı merkez almasına rağmen, dünyanın geri kalanında da (özellikle de sanayileşmiş ülkelerde) yıkıcı etkiler yaratmıştır. Büyük bunalım en çok sanayileşmiş şehirleri vurmuş; bu kentlerde bir işsizler ve evsizler ordusu yaratmıştır. Bunalımdan etkilenen birçok ülkede inşaat faaliyetleri durmuş; tarım ürünü fiyatlarındaki % 40 - 60'lık düşüş, çiftçileri ve kırsal bölge nüfusunu kötü etkilemiştir. Talebin, beklenmedik düzeyde düşmesi nedeniyle madencilik alanı buhranın en fazla etkilendiği sektörlerden biri olmuştur. Büyük bunalım, farklı ülkelerde farklı tarihlerde sona ermiştir.

Buradan hareketle, bundan önceki bölümde öncelikle devlet şekillerine değinilmiş olup, özelliklerinden bahsedilmişti. Bu bölümde de ilk etapta büyük bunalım öncesi ve sonrası üzerinde durulacak akabinde de kamu sektöründeki büyümeye yer verilerek ülke örnekleri sunulacaktır.

3.1 Büyük Buhran

Bir ekonomide istikrarın sağlanabilmesi, öncelikle fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması ve tam istihdam seviyesinin sağlanmasına bağlıdır. Ekonomik istikrar amaçlarının aynı zaman da gerçekleştirilmesi pek mümkün olmamaktadır. Çünkü, bu iki amaç arasında sürekli bir çelişki vardır. Ekonomi, eğer büyük çapta işsiz kütlesine sahip ise ve bunun yanında haksız kazançlara, kamu gelir kayıplarına, yatırım ve ödemeler dengesinin olumsuz etkilemesine ve daha pek çok soruna yol açan enflasyon olgusu yaşıyorsa, ekonominin bu sorunlarından kurtarılarak istikrara kavuşturulması gerekmektedir¹²⁷.

Otomatik istikrar sağlayıcılar, gelir düzeyi değiştikçe, ekonomiyi istikrara kavuşturmaya yardımcı olan transfer ödemeleri ve vergilerdeki değişimlerdir. Kamu harcamalarının vergilerle karşılanamaması durumunda oluşan bütçe açıklarını kapatmada en uygun yöntemdir. Otomatik istikrar sağlayıcılar arasında esnekliği en yüksek olan vergi kişisel gelir vergisidir. Gelir vergisinin artan oranlı bir yapıda olması özelliği gereği etkisi de çok yüksektir. Diğer istikrar sağlayıcılar ise; işsizliğe karşı getirilen garantiler ve kurumlar vergisi gibi vergiler söylenebilir.

Ülke ekonomileri incelendiğinde; hızlı büyüme ve refah artış dönemlerini, azalan üretim, artan işsizlik, düşük kâr oranları, genel ekonomik durgunluk dönemlerinin izlediği gözlenmektedir. Yani, iktisadi değişimlerin en belirgin özelliği; büyüme, istikrarsızlık ve bunalımların birbirini izlemesidir. Gözlenen bu makro ekonomik dengesizlikler, genellikle cari işlemler hesabında ve bütçede açıklara yol açar. Cari işlemler bağlamında, açıklar kolaylıkla finanse edilebilir ve dış ticarete ve dış ödemelere denetimler getirilebilir. Bütçe açıkları bağlamında, söz konusu olacak şey; istikrar programları uygulanmasıdır ki bu da çoğunlukla üretime göre aşırı talebin veya bütçe açıklarının giderilmesi için aşırı para yatırılmasıdır. Yani, makro ekonomik istikrar, arz karşısında talep fazlasını gidermeyi öngörür. Bu nedenle de, istikrar

¹²⁷ Aytaç Eker, **Kamusal Maliye**, Ankara: Doğu Matbaası, 1996, s. 4.

politikaları bir anlamda talep - yönetimi politikalarıdır ve ekonomilerdeki toplam harcama düzeyinin düşürülmesini sağlamaya yönelik önlemleri kapsar¹²⁸.

3.1.1 Büyük Buhran Öncesi Dönem

Dünya ekonomisi, 1850'lerden sonraki 50 - 60 yıllık dönemde, dalgalanmalara bağlı çöküntülerin bir sonucu olarak ani ve kısa süreli krizler dışında I. Dünya Savaşı'na kadar büyümeye devam etmiştir. Nitekim, 1876 Sanayi Devrimi'nden itibaren dünya ekonomi tarihi teknolojik ilerleme, sürekli ama dengesiz ekonomik büyümenin ve giderek artan küreselleşmenin tarihi oldu. Bu gelişmeler, dünya çapında işbölümünün giderek yayılmasına ve karmaşık boyutlara ulaşmasına neden oldu. Teknik ilerleme, dünya savaşları çağını hem dönüştürerek hem de bu dönüşümün etrafında dönerek felaketler çağı olarak belirtilen 1914 ve 1945 arasında ekonomik, sosyal ve siyasi alanda dünya dengelerini sarsmıştır.

3.1.2 Büyük Buhran Dönemi

1929 - 1936 yılları arasında Büyük Buhran'ın en üst noktaya varacak şekilde bir felaket olmasına karşılık, bu dönemde dünya ortalaması dikkate alındığında ekonomik büyüme durmadı, sadece yavaşladı. Belirtilen dönem itibarıyla, zamanın en büyük ve zengin ekonomisi olan ABD'de 1913 ile 1938 arasında GSMH'nin kişi başına büyüme hızı ılımlı bir düzeydeydi¹²⁹. Diğer alanlarda da olduğu gibi, uluslararası ticaret başta olmak üzere, küreselleşme yönündeki hareketlilikte iki savaş arası dönemde de büyük bir yavaşlama meydana geldi¹³⁰. Bilindiği üzere, savaş öncesi yıllar tarihte bilinen büyük göç dönemlerinden biri olmuştur. Bu hareketlenme savaşların ya da siyasal sınırlamaların yol açtığı kesintilerle, savaş sonrası dönemde geriledi¹³¹. 1914'ten önceki son on beş yıl içinde yaklaşık 15 milyon kişi ABD'ye yerleşmek amacıyla göç

¹²⁸ Nihat Falay, "İstikrar Programları Ve Türkiye", <http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf> (20 Mayıs 2010), s. 1.

¹²⁹ Eric Hobsbawm, **Nationals and Nationalism Since 1780**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 14-18.

¹³⁰ R. A. Mundell, **International Trade And Factor Mobility**, (Ed. J. N.Bhaagwati), International Trade: Selected Reading, Cambridge, Mit Press, 1981, s. 85-99.

¹³¹ Paul Hirst And Thompson Grahame, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev.: Elif Yücel ve Çağla Erdem), Dost Kitabevi, 1998, s. 262.

etmiştir. Savaş döneminde bu rakam 5 milyona gerilemiştir. Kıta Avrupası'ndan daha çok Latin Amerika'ya yapılan göç, 1911 - 1920 arası dönemde 1.750.000'den 250.000'in altına düştü. İktisat tarihçileri bunun nedenini, savaş ekonomisine paralel olarak artan kamu harcamaları ve istihdam düzeyindeki artışa bağlamışlardır.

Bu gelişmelere paralel olarak, dünya ticareti I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki krizin yarattığı bunalımın ardından savaş öncesi düzeye çıktıysa da, 1929'daki Büyük Kriz sırasında bu oran düşmüş ve bir daha 1913 yılının dünya ticaret hacminin üzerine ancak felaket çağının bitimi olan 1948'den sonra yükselebilmiştir¹³². Gerek iş çevreleri gerekse hükümetler, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı geçici kesintilerden sonra, dünya ekonomisinin 1914 öncesi mutlu günlere döneceğini beklemiştir. Gerçekten de, bu dönemde hem iş dünyası hem de hükümetler ücret artışlarını ve çalışma sürelerini kendi menfaatleri doğrultusunda biçimlendiren ve bunların sonucu olarak da maliyetleri yükselten güçlü bir emek piyasası ve sendikalardan rahatsız olmuş olsalar da bu konuda çok da tepki göstermemişlerdir. Çünkü, onlar devrim ve iç savaşlarla kesintiye uğramış ülkelerde savaş sonrası dönemde ekonomik genişleme beklemeye başlamışlardır¹³³. Ancak, yeni koşullara uyum sağlamanın beklenilenden daha zor olduğu görülmüş ve belirtilen bu fiyat ve ekonomik genişlemeler 1920'lerde büyük bir çöküşe doğru adım adım ilerlemişlerdir. Bu durum, iş gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönemde İngiltere'deki işsizlik % 10'un üzerine çıkmış ve sendikalar 1932'lere kadar geçen 12 yıllık sürede üyelerinin yarısını kaybetmiştir.

Böylece, işgücü piyasasındaki denge işverenlerin lehine bozulmuş ve refah düzeyinde azalma meydana gelmiştir. I. Dünya Savaşı'na taraf olan ülkeler, özellikle de kendi topraklarında savaşanlar ekonomik ve mali açıdan yıpranırken, savaşta tarafsızlığını koruyan İskandinav Ülkeleri, Hollanda ve İsviçre, savaşı da fırsat bilerek zenginliklerini artırmışlardır. Ancak, bu fırsattan en çok ABD, Japonya ve Latin Amerika ülkeleri yararlanmıştır. Mali ve ekonomik açıdan, savaş sonrasında özellikle ABD'nin dış ticaret fazlalarının arttığı ve dünya altın stokunun önemli kısmını elde

¹³² Wolt W. Rostow, **The World Economy**, History And Prospect, Austin, 1978, s. 7.

¹³³ J. M. Albertini, **Ekonomik Sistemler**, (Çev. Cafer Ünay), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1983, s. 7.

ettiği görülmektedir. Bu dönemde ABD savaş sonrası ülkelerin yeniden yapılandırılmasında her ülkenin başvurduğu bir ülke haline gelmiştir.

I. Dünya Savaşı ABD'yi dünyanın en büyük gücü haline getirmekle kalmamış, aynı zamanda tüm dünyanın en alacaklı ülkesi konumuna da getirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın taraflar arasında yarattığı bu dengesizlik, özellikle savaşı kendi topraklarında yaşayan ve kaybeden uluslar savaşın sarstığı ekonomilerinin mali yapı ve altın standardının korunduğu sağlam ve istikrarlı para politikalarına dönme çabası içine itmiştir. 1922 ve 1926 yılları arasında bu çabaların karşılığında uluslar belli ölçülerde başarılı olmuşlar da, Almanya'dan Sovyet Rusya'ya kadar uzanan kuşakta, parasal sistemde büyük ölçüde çöküş yaşanmıştır. Bunun en marjinal örneği, 1923'de Alman para biriminin 1913'deki değerinin milyarda birine inmesidir. Diğer bir ifadeyle, Alman para biriminin pratikteki değeri sıfıra inmiştir¹³⁴. Özetle, özel tasarruflar iş dünyası için neredeyse tam bir sermaye boşluğu yaratmıştır. Bu gelişmeler, II. Dünya Savaşı'nın dolaylı bir nedeni olarak gösterilen Alman ekonomisinin dış borçlara olan bağımlılığını artırmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, Alman ekonomisi son derece kırılgan hale getirmiştir¹³⁵.

Almanya'nın savaş tazminatı ve borç ödemeleri, ülkenin içine girdiği borç sarmalını göstermeye yardımcı olurken, aynı zamanda savaşta toplamda ABD'nin bu savaştan ne kadar karlı çıktığı da görülmektedir. Parasal anlamda özel tasarruflar düşük düzeyde olsa da Almanya'ya göre bu dönem için Rusya'nın durumunun nispi olarak daha iyi olduğu gözlenmiştir. 1922'lere kadar maliye ve para politikalarını kontrol etmede hükümetlerin dünya konjonktürüne ayak uyduramaması ve dışsal şokların, bu politikalar yapılsa bile uygulanmasını sınırlandırmasına paralel olarak, özellikle yaşanan büyük enflasyonist baskılar için hükümetlerin sıkı para politikaları uygulaması ve para birimini değiştirme kararı sona ermiştir. Ancak bu gelişme, o dönem için, Almanya'da sabit gelir ve tasarruflarla yaşayan halkın da sonu olmuştur. Dış şoklar ve I. Dünya

¹³⁴ James Foreman Peck, **A History Of The World Economy:International Economic Relation**, Since 1850, Harvester Wheatsheaf, Great Britain, 1983, s. 196.

¹³⁵ E. H. Carr, **International Relations Between The Two World Wars: 1919-1939**, Great Britain: The Macmillan Press Ltd., 1973, s. 29.

Savaşı'nın sonucunda oluşan dış borç ve savaş tazminatları, Orta Avrupa'yı faşizme hazırlamıştır. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nın ardından savaş psikolojisi 1924'te yatışmış ve dengeler savaş öncesi döneme dönme eğilimine girmişti. Bu dönemde küresel büyümeye dönüş denebilecek gelişmeler de olmuştu. Ancak, 1924'ten itibaren 1929'a kadar geçen süreçte ekonomik göstergeler de tekrar bir sapma yaşanmaya başlamış, bu yıllar arasında Kuzey Amerika'da yer alan çiftlikler de dahil olmak üzere, bazı hammadde ve gıda maddelerinin fiyatları kısa bir iyileşmenin ardından tekrar gerilemeye başlamıştır. Ücret ve fiyatlardaki bu gerileme, Batı Avrupa'nın büyük kısmında işsizlik oranında sürekli ve önemli artışlara neden olmuştur. Her iki göstergeden hareket edildiğinde ekonomide ciddi bir zayıflama olduğu görülmektedir. Bu gelişmelere paralel bir sonuç olarak temel ürünlerin fiyatları, talebin üretime ayak uyduramaması nedeniyle yavaş yavaş düşmeye başlamıştır.

Bu gelişmeler sonucunda dünya ekonomisi birkaç yıl içinde tekrar problemlerle karşı karşıya kaldı. Komünist Enternasyonel ekonomik ısınmanın zirvesinde yeni bir ekonomik krizi önceden görmüştü ve bu gelişmenin yeni değişimlere yol açacağını ileri sürmüştü. Ancak, kimse 29 Ekim 1929'da New York Borsası'nın çökmesiyle başlayan krizin bu denli derin ve evrensel olacağını beklememişti¹³⁶.

Meydana gelen kriz bir anda kapitalist dünya ekonomisini çöküşün eşiğine getirdi. Bu risk ve belirsizlik ortamında, ekonomik göstergelerdeki aşağıya doğru hareket diğer göstergelerdeki sapmayı güçlendirerek dünya ekonomisini tam bir kısır döngüye sürükledi.

1929 yılını izleyen yıllarda, sanayileşmiş dünyayı baştan başa kapsayan uluslar arası sermayenin büyük ve dikkat çekecek bir payının Almanya'ya kaydığı gözlenmiştir. Öyle ki, 1928 yılında dünya sermaye ithalatının yarısını tek başına Almanya yapmıştır. Bu gelişmeler o dönem için Almanya'nın 20 ile 30 trilyon mark borçlanmasına neden olmuş, ancak bu borç düzeyi 1929 krizinde Alman ekonomisini kırılğan bir hale getirmiştir.

¹³⁶John Kenneth Galbraith, **The Great Crash 1929**, Great Britain: Penguin Books, 1975, s. 12-13.

Nitekim, 1929 - 1936 yılları arasında iki güçlü ekonomi (Amerika ve Almanya) resesyona girmiş ve bu durum dünya üretim düzeyinin azalmasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle, temel malların üretiminde bir kriz meydana gelmiş ve bu gelişme 1931 Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan listelerde yer alan, dış ticareti birkaç temel mala bağlı olan ülkeleri (Bu ülkeler; Arjantin, Avustralya, Kolombiya,. Balkan Ülkeleri, Bolivya, Brezilya, Malaya, Hindistan, Kanada, Şili, Küba, Mısır, Ekvator, Finlandiya, Macaristan, Meksika, Endonezya, Yeni Zelanda, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela) de krize sokmuştur. Özetle, 1929'da başlayan ulusal ve uluslararası bu gelişmeler, depresyon kelimesine tam anlamıyla bir kimlik kazandırmıştır¹³⁷.

Büyük buhran, sanayileşmiş ülkelerde yaşayan insanların büyük kısmı için kitlesel işsizliğe neden olurken, ilgili ülkelerde alınacak siyasi ve ekonomik kararlar üzerinde büyük ve yaralayıcı etkiler meydana getirmiştir. Çünkü, işsizlik yardımı da dahil sosyal güvenlik sisteminin, özellikle de uzun dönemli işsizlik için, yeterli olmadığı görülmüştür. Büyük buhranın yol açtığı felaket ve belirsizlik duygusunun iş çevreleri ve politikacılar arasında yaygınlık kazanması, krizin şiddetini daha da arttırmıştır.

Krizin daha büyük boyutlara ulaşmasını engelleyen ise, bu dönem itibarıyla halkın iş çevreleri ve politikacılara nazaran daha olumlu beklentilere sahip olmasıdır. Şöyle ki, kitlesel işsizlik ve tarım ürünü fiyatlarındaki düşüş politikacıların ve iş çevrelerinin krizin atlatılmasına ilişkin beklentilerini yok etmiş ve aynı dönemde kitle diye tanımlanan yoksul insanlar kendi ihtiyaçlarının karşılanacağı konusundaki umutlarını bu dönemde bile kaybetmemişlerdir¹³⁸.

Kriz döneminin başları olarak nitelendirilebilecek olan, 1929 - 1932 arasında dünya ticareti, krizin yarattığı olumsuz gelişmelere bağlı olarak, bu dönemde % 60 düzeyinde gerilemiştir. Çünkü, devletler kendi ulusal piyasalarını ve paralarını dünya ekonomisindeki belirsizlik ve olumsuz akımlardan korumak için giderek yükselen engeller uygulamaya başlamış ve korumacılık anlayışı tekrar ekonomileri içe kapalı

¹³⁷ Bakırtaş ve Tekinşen, s. 7.

¹³⁸ J. S. DAVIS, **The World Between The Wars 1919-1939: An Economist's View**, London: John Hopkins University Press, 1975, s. 13.

hale getirmiştir. Bu gelişmeler, dünya refahının arttırılması için daha önce gerekliliğine inanılan çok taraflı ticaret sisteminin aksamasına neden olmuştur¹³⁹. Örneğin, kriz yılları olan 1931 - 1936 yılları arasında bir takım (1931 – 1932 yılları arasında İngiltere, Britanya, Kanada, İskandinavya, ABD; 1936'da Belçika, Hollanda, Fransa) ülkeler uluslararası sabit kurun temeli olarak görülen altın standardını terk etmiştir¹⁴⁰. Benzer şekilde 1931'de İngiltere neredeyse sembolü olarak kabul edilebilecek olan, 1840'lardan beri uyguladığı İngiliz ekonomi kimliğini ve Amerika'da Amerikan siyasal kimliğinin merkezini oluşturan serbest ticareti bu dönemde terk etmiştir¹⁴¹. Bu dönemde, hükümetler artık sadece yabancı rekabete karşı gümrük tarifelerini korumakla kalmamış, daha önce uyguladıkları tarifeleri daha da arttırmışlardır¹⁴². Uluslararası ticaret alanında bu gelişmeler olmakla birlikte, bu dönemde batılı ülkeler ulusal sınırları içinde aldıkları devlet politikalarında toplumsal düzenlemelerden daha çok, dönemin bir gereği olarak ekonomik düzenlemelere öncelik vermeye başlamışlardır. Ayrıca, depresyon döneminde tarımsal ürünlerin fiyatları güvence altına alınarak, tarım bu dönemde desteklenmiştir. Bu uygulamalar günümüzde uygulanan "Ortak Tarım Politikaları'na" ilişkin olarak ileri sürülen garip paradoksların da temelini oluşturmaktadır.

1920'lerin sonu ve 1930'ların başındaki klasik iktisadi düşünceye göre, muhafazakar bir maliye politikası resesyona karşı uygulanacak en uygun önlemdir. Nitekim, Amerika'da 1932 seçimlerinde hem demokrat hem de cumhuriyetçi adaylar, denk bütçe propagandası altında kampanyalarını yürütmüşler ve para politikalarında ise, gevşek bir para politikasının uygulanması düşüncesini benimsenmişlerdir. Ancak, bu iktisat politikası bileşeni o dönem için uygun görülmemiş olsa da, böyle bir uygulama ekonomik faaliyetler üzerinde şiddetli bir duraklamanın yaşandığı bir ortamda, tek başına pek bir işe yaramamıştır. 1930'ların sonuna doğru bu

¹³⁹ John G. Conklin, **From Ga Tt To The World Trade Organization: Prospects For A Rule-Integrity Regime**, (Eds. C. Roe Goddard, John T. Passe-Smith, John Conklin), *International Political Economy: State Market Relations In The Global Order*, Usa: Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 401.

¹⁴⁰ Peck, s. 197.

¹⁴¹ Michael Stewart, **Keynes Devrimi**, (Çev. A. Baltacıgil), İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 1980, s. 126.

¹⁴² Lester Thurow, **A New Economic Game**, (Eds. C. Roe Goddard, John T. Passe-Smith, John Conklin), *International Political Economy: State Market Relations In The Global Order*, Usa: Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 26.

düşünce değişmeye başlamıştır. Tam olarak bu değişimin bir nedeni olmasa bile en önemli arızalarından biri, Keynes'in 1936 yılında yayınlanan ve o dönem için iktisadi düşünce alanında olay yaratan ve devrim olarak nitelendirilen, aynı zamanda daha sonraki dönemlerde iktisatçıları önemli ölçüde etkileyecek olan "General Theory of Employment, Interest and Money" isimli kitabıdır¹⁴³.

Keynes'in çalışmasını sunduğu döneme bakıldığında, gerek söylemin gerekse oluşturulan teorinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. 1929'da başlayan büyük buhran 1932 yılına gelindiğinde içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu gelişme entelektüellerin, eylemcilerin ve sıradan yurttaşları yaşadıkları dünyada bazı şeylerin yanlış gittiği konusunda düşünmeye itmiştir. Yaşanılan krizin kurallarına uygun biçimde yürütülmüş olsa bile, sorunun serbest piyasa ekonomisi tarafından çözülemeyeceğini düşünmeye başlamışlardır. Çünkü, ekonominin kendi kendine dengeye geleceğini ileri süren iktisatçıların, deflasyonist politikalarla altın standardını koruma, mali ortodoksiye sarılma, bütçeyi dengeleme, maliyetleri kısıtlamak şeklindeki görüşleri ekonomiyi daha da büyük bir çıkmazın içine sürüklemiştir¹⁴⁴. Temel sorunu ve bileşenlerini bir analizle ortaya koyan ve müdahaleci devlet anlayışı çerçevesinde toplam talebin artırılmasına yönelik politikalarla krizin aşılabileceğini ileri süren J. Maynard Keynes, klasik iktisadi düşüncenin ilkeleri çerçevesinde hareket eden hükümetlerin ve iktisatçıların depresyonu derinleştirdiğini iddia etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, kitlesel işsizliği ortadan kaldırmak yani dar anlamda tam istihdamı sağlamak hükümetlerin ekonomi politikalarının ana hedefi haline gelmiştir. Bu konuda, Keynezyen argüman, sürekli kitlesel işsizliği ortadan kaldırmak için politik olmanın yanında ekonomik ağırlıklı bir argüman olarak literatürde yerini almıştır. Keynezyen argüman, tam istihdam durumunda işçilerin elde

¹⁴³ Paul M. Sweezy, **ABD'de Ekonomik Kriz**, (Çev. Kemal Çakman), Dünya Ekonomisinde Bunalım, Basım Yayım Ve Dağıtım Aş., 1983, s. 7.

¹⁴⁴ George Soros, **The Crisis Of Global Capitalism**, Public Affairs, Usa, 1998, s. 127.

ettikleri gelirlerin toplam talebi artıracakını ve bunun ekonomide uyarıcı bir etki yaratacağını ileri sürmüştür¹⁴⁵.

Keynezyen düşüncenin, toplam talebin artırılmasına yönelik önlemleri, kitlesel işsizliğin siyasal ve toplumsal olarak patlama noktasına geldiğine inanmalarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, büyük buhran sırasında yaşananlar da bunu göstermektedir. Büyük buhranın yarattığı sarsıntı, 1917 yılında Bolşevik ihtilaliyle kapitalizmden güdültü biçimde ayrılan Sovyetler Birliği'nin bu krizden dünya savaşları ve büyük buhran arasındaki etkileşimin ekonomi politiği etkilenmediğini de gözler önüne sermişti. Bilindiği üzere, 1929 - 1936 yılları arasında dünyanın büyük kısmı, özellikle liberal batı kapitalizmi büyük bir durgunluk içindeyken, Sovyet Sanayi üç kat büyümüştür. Bunun yanında, ülkede işsizlik de yok denilecek düzeye gerilemişti. Bu kazanımlar, 1930 - 1935 yıllarında ideolojisi ne olursa olsun tüm araştırmacıları, Sovyet ekonomisini incelemeye yöneltmiştir¹⁴⁶.

3.2 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Uygulamalarının Etkileri

Daha önceden de belirtildiği üzere Büyük Buhran Ekim 1929'da ABD'de başlamış ve 1930 yılı başından itibaren Sovyet Rusya dışındaki tüm ülkeleri içine almıştı. Bu büyük ekonomik kriz toplam arz fazlalığı karşısında toplam talebin azalması ve fiyatlar genel düzeyinin hızla düşmesi şeklinde ortaya çıkmıştı. Büyük Buhran'la, başta ABD olmak üzere bir anda bütün kapitalist ülkeler çökerken, dış dünyaya büyük çapta kapalı Sovyet Rusya ekonomisi bu yangının dışında kaldı. Komünist düşünürler büyük sevinçle "işte kapitalizmin sonu geldi" diye yazıp çizmeye başladılar. O tarihte, Stalin ne pahasına olursa olsun sanayileşmeyi hedef alan ve 1928 - 1932 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Plan'ı yürütmeye çalışıyordu. 1937 yılına gelindiğinde, ABD'den sonra Dünya'nın ikinci büyük sanayi mal üreticisi oldu. Bu hızlı büyüme, tarım

¹⁴⁵ B. Corry, "Keynes's Economics: Revolution In Economic Theory For Economic Policy", (Ed. R.D.C. Black), Ideas In Economics, Totowa: Barnes And Nomle Books, 1996, s. 5.

¹⁴⁶ Paul R. Gregory And C. Robert, **Stuart, Comparative Economic Systems**, Fifth Edition Houghton Mifflin Company, Usa, 1995, s. 2.

sektörünün dolayısıyla köylülerin önce yoksullaştırılmasıyla sonra feda edilmesiyle sağlanmıştı.¹⁴⁷

Tablo 1. Seçilmiş Batı Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin Yıllık Büyüme Oranları

Seçilmiş Ülkeler	1923 - 1925	1925 - 1938
Fransa	2,1	0,4
Almanya	- 0,5	3,6
Macaristan	- 0,1	3,8
İtalya	0,7	1,1
İngiltere	- 0,2	1,5
Sovyetler Birliği	- 2,8	5,4
İsviçre	0,8	2,8
Amerika Birleşik Devletleri	2,1	0,4

Kaynak: Foreman, James Peck, A History Of The World Economy:International Economic Relation Since 1850, Harvester Wheatsheaf, Great Britain, 1983. s. 197.

Tablo 1’de belirtilen dönem içinde seçilen ülkeler içinde en iyi büyüme 2,1 ile ABD ve Fransa’da gerçekleşirken, en kötü büyüme oranı - 2,8 ile Sovyetler Birliği’nde gerçekleştiği çizelgeden anlaşılmaktadır. 1925 - 1938 yılları arasında ise tam tersine en düşük büyüme hızları 0,4 ile Fransa ve ABD’de gerçekleşirken (yukarıda ifade edilenleri doğrulayacak şekilde), en iyi büyüme oranı 5,4 ile Sovyetler Birliği’nde gerçekleşmiştir.

Savaş sonrası dönemde, tazminatlar bitmek bilmeyen tartışmalara ve krizlere yol açmıştır. ABD, bu anlaşmazlıkların giderilmesinde o dönemde denge unsuru olmuştur. Amerika'nın bu görevi üstlenmesindeki sebeplerden biri olarak savaş döneminde ticaret nedeniyle Almanya'dan olan yüksek miktardaki alacaklarıdır. Bu nedenledir ki, ABD müttefikleri pek hoşnut kalmasa da Almanya'nın borçları ve bunların ödenmesi konusunda sağlanması gereken kolaylıklar ve ödeme periyotları konusunda daha ılımlı davranılması gerektiğine işaret ederek, yeni öneriler gündeme getirmiştir. Bunlardan, Dawes ve Young Planı en önemlileridir. 1924'te hazırlanan

¹⁴⁷ 1929 Ekonomik Buhranı ve Bunalımı, <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/1929-ekonomik-buhrani-iktisat-tarihi.html> (25 Haziran 2010).

"Dawes Planı" Almanya'nın yıllık olarak ödeyeceği miktarı belirlerken, 1929'da hazırlanan "Young Planı"nda bu ödeme planında değişiklikler yapılmıştır¹⁴⁸.

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Almanya'nın ödemek zorunda kaldığı bu tazminatlar ve ülkenin imarı için gerekli olan yatırımlar ülkenin ithalatının artmasına ve iç kaynaklarını en verimli şekilde kullanmasını gerektirmiştir. 1933'de Almanya'nın başına gelen Nasyolist Sosyalist partinin lideri Hitler, bu amaçla Dört Yıllık Plan'la ekonominin yeniden yapılandırılması için büyük çaba harcamıştır.¹⁴⁹ Büyük buhran ve savaş tazminatlarının haksız olarak düşünülmesi ve sıfır toplamlı oyunda genel yargının Alman ulusu arasında yayılması bir anda Hitler ve yoldaşlarının görüşlerinin genel olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Almanya bu dönemden sonra, II. Dünya Savaşı'nın başlangıç dönemine kadar iyi bir ekonomik gelişim gösterecektir. Ancak, savaş ekonomisi çerçevesindeki bu gelişim kamu harcamalarının genel ekonomi içerisindeki payını oldukça arttırmıştır. İzlenen bu politika geniş ölçekli savaş ve Alman Hegemonyasına yönelik hazırlıklar için gerekli adımlar olarak nitelendirilebilir¹⁵⁰.

Büyük ölçekli krizlerin, hem global hem de bölgesel olarak meydana geldiği düşünüldüğünde, kriz kaynaklı gelişmeler de diğer ülkeleri kolayca etkilemiştir. Bu etkileşim çoğunlukla sosyal çatışmalar şeklinde kendini göstermektedir¹⁵¹. Bu sosyal nitelikli çatışmaların en ileri safhası olarak savaşlar düşünüldüğünde, buhranın ve buhran döneminde Almanya'nın ödemek zorunda olduğu tazminatlarının global nitelikli bir sosyal krize yol açacağı bazı çevrelerce ileri sürülmüştür. Dış borçların, tazminatların ve krizin kamçılacağı milliyetçilik duyguları tüm dünyayı 1930'ların sonunda büyük bir sosyal çatışma içine yani savaşa sürüklemiştir¹⁵².

¹⁴⁸ Carr, s. 28.

¹⁴⁹ R. J. Overy, "Hitler's War and the German Economy: A Reinterpretation", *Economic History Review*, Vol 35, No. 2, 1992, s. 272.

¹⁵⁰ Arthur Schweitzer, "The Role Of Foreign Trade In The Nazi War Economy", *The Journal Of Political Economy*, Vol: 51, No:4, 1943, s. 322.

¹⁵¹ Barry B. Hughes, "The Future Of The Global Political Economy", (Eds. C. Roe Goddard, John T. Passe-Smith, John Conklin), *International Political Economy: State Market Relations In The Global Order*, Lynne Rienne Publishers, Usa, 1995, s. 527.

¹⁵² Overy, s. 272-291.

Büyük buhranda, ABD'nin krizi önlemek amacıyla aldığı önlemler krizi şiddetlendirmiştir. Bunun yanında, gayrimenkul alanında meydana gelen spekülasyonun etkilenen bankalar, hayalperest iyimserlerin ve finansal dolandırıcılarının her zamanki yardımı sayesinde krizin boyutu daha da büyümüştür. Ekonomiyi bu kredi ısınması karşısında kırılgan hale getiren unsur, tüketicilerin aldıkları kredileri geçinmelerini sağlayacak geleneksel tüketim mallarını satın almak yerine, dayanıklı tüketim mallarına yönelmeleri olarak belirtilmiştir. Tüm bu gelişmeler ilk bakışta, ABD ile dünyanın geri kalan kısmı arasında bir gelişme asimetrisini ve buna bağlı uluslararası ekonomide çarpıcı ve büyüyen bir dengesizliği, daha genel bir ifadeyle var olan dengenin çözülmesi ve yeni bir dengenin kurulmasını göstermektedir. Bir takım çevreler bu geçiş döneminde dünya sisteminin işlemediğini öne sürmüşlerdir. Çünkü, 1914'ten önce dünya dengesinin merkezinde yer alan İngiltere'nin aksine ABD, dünyanın geri kalan kısmına fazla ihtiyaç duymamış ve yeni denge oluşumu, merkez kaymaları ve güçlü devletlerin savaş sonrası içine düştükleri borç krizi 1929 buhranında önemli bir yere sahiptir. Bu borç kısır döngüsü, dünya ekonomisinin uzun süreli büyümesini sağlamaya yönelik talep oluşumunu sağlayamamasına neden oldu. Bu beraberinde ücretlerde düşme ve işsizlik meydana getirmiştir.

Kriz, genel hatlarıyla bu şekilde gelişmiş ve bunun da daha önceki dalgalanmalar gibi, kısa süreli olacağı, hatta orta vadeli bile olsa, er ya da geç sona ereceği düşünülmüştü. Buna karşın, bu dalganın hem boyu hem de genişliği beklenildiği gibi kısa dönemde normale dönmemiştir. 1929'da başlayan kriz 1932 yılından sonra en şiddetli dönemini geçirdi. 1930'lu yılların sonunda Japonya ve İsveç'in üretim düzeylerini arttırmış ve durgun olan Alman ve İngiliz ekonomilerinde canlanma görülmüştür¹⁵³. Ancak, beklenen yükseliş gerçekleşmemiş ve dünya depresyon içinde kalmaya devam etmiştir. Bu durum hiç şüphesiz, Amerika' da daha büyük bir sonuç meydana getirecek şekilde kendini göstermiştir. O dönemin Başkanı Roosevelt durgunluktan kurtulmak için , "New Deal" politikasını uygulamaya sokmuştur¹⁵⁴. Bu politikanın temel öğesi, resesyon ve stagflasyona karşı bütçe açıkları veren ve devlet

¹⁵³ Nicholas Kaldor, "The German War Economy", The Review Of Economic Studies, Vol: 13, No:1, 1945-1946, s. 41-47.

¹⁵⁴ Galbraith, *The Great Crash 1929*, s. 13.

borçlarının büyümesine göz yuman aktif bir maliye politikası olmuştur. Ancak bu politika uygulamada bekleneni vermemiştir.

1937 yılı sonunda Amerika'nın yeniden resesyona yönelen bir konjonktür dalgası ile birlikte, işsizlik yeniden tırmanmaya başlamış ve %19'lara ulaşmıştır¹⁵⁵.

Bunların yanında, büyük buhran hem siyaset hem de kamusal düşünceler üzerinde etki meydana getirmiştir. Nitekim, 1930 - 1931 yılları arasında 12 ülkenin 10'unda askeri darbeyle olmak üzere hükümet ve rejimler değişmiştir. Bu siyasi değişimler sonucunda Japonya (1931) ve Almanya (1933)'da ulusalcı, savaş yanlısı ve fiilen saldırgan partilerin zafer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme, çoğu iktisat tarihçisi tarafından, Büyük buhranın en uzun vadeli ve uğursuz sonucu olan II. Dünya Savaşı'nın kapılarını açtığı şeklinde yorumlanmıştır¹⁵⁶.

Avrupa'da krizin şiddetlendiği ve siyasi yapıların değiştiği dönemde, dünyanın diğer kesimlerinde durum biraz daha farklıydı. 1933 - 1945 yılları arasında ABD başkanlığını yapan Roosevelt'in yönetiminde radikal bir "New Deal" deneyimi yaşanırken, Meksika'da Başkan Lazara yönetiminde Meksika Devrimi'nin dinamizmi olan tarım reformu yeniden canlandırılmaktaydı. Kanada da ise, krizin etkilerinin aşırı derecede hissedildiği kırsal kesimde güçlü sosyo - politik hareketler yükselmeye başladı. Avrupa'nın tersine Amerika'da ise sol eğilimler hız kazanmıştır¹⁵⁷.

Dünyanın geniş sömürge kısmında, büyük buhran anti - emperyalist faaliyetlerde dikkat çekici bir artışa neden olmuştur. Bunun nedeni, kısmen sömürge ekonomilerinin bağımlı olduğu mal fiyatlarının çökmesi kısmen de bizzat metropol ülkelerin, Büyük buhranın sömürgeleri üzerinde yarattığı tepkilere bakmaksızın, kendi tarım ve istihdam düzeylerini koruma konusundaki çabaları olmuştur. Buna paralel olarak büyük buhran, sömürge dünyasının büyük bölümünde yerel düzeyde siyasal ve

¹⁵⁵ Sweezy, s. 83.

¹⁵⁶ Charles W. Kegley And Eugene R. Wittkoff , **World Politics: Trendand Transformation**, Fourth Edition, The Macmillan Pressltd, New York, 1993, s. 82.

¹⁵⁷ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, (Çev.Yavuz Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996, s. 128.

toplumsal hoşnutsuzluklara neden olmuştur¹⁵⁸. Batı Afrika'dan Karayip'lere kadar toplumsal hoşnutsuzluklar belirginleşmeye başladı.

I. Dünya Savaşı ve özellikle büyük buhran gelişmekte olan ve sömürge ülkeler üzerinde farklı etkiler yaratmıştır. Aslında, Arjantin, Brezilya, Meksika ve Şili gibi Latin Amerika'nın önde gelen ülkelerinde kapitalist gelişme süreci 19. yy. sonlarında başlamıştı. Özellikle Arjantin bu konuda önde yer almaktaydı. Batı'dan gelen sermayenin gelişmekte olan bu ülkelere girmesi bu sürecin başlamasını sağlayan ana unsur olmuştur. Savaş döneminde, savaştan uzak kalan Latin Amerika başta olmak üzere bazı dominyon ve sömürgeler kazanç sağlamıştır. Savaşa giren ülkelerin besin maddesi, hammadde ve araç - gereç ihtiyacı bu bölgelere yönelik talebin artmasında ve hatta sanayinin başlamasında itici rol oynamıştır. Savaş döneminde elde edilen gelire bağlı olarak iç tasarruf hacminin genişlemesi bu yöreler için sanayinin finanse edilmesini olanaklı kılmıştır. Dış talebe dayalı birikim ve büyüme modelinin terk edilmesi için gerekli koşullar, 1929'da başlamıştır. Krize bağlı olarak dış ticarete beliren tıkanıklıklar bu ülkelerin büyük bölümünün ithalat kapasitesini önemli ölçüde daraltmıştır. Hatta bazı ülkelerde kapasite daralması % 50'lere ulaşmıştır. Bu gelişmeler, ülkeleri daha önce ithal edilen ürünleri ülke içinde üretmeye yöneltti.

Nitekim, ithal ikameci sanayileşme politikalarının Türkiye ve Latin Amerika Ülkeleri'ndeki temeli bu dönemde atılmıştır. 1929 kriziyle birlikte Latin Amerika ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin depresyon ve dünya ticaret hacminin daralmasına bağlı olarak borç servislerini yerine getirmede ciddi sıkıntılarla karşılaştıkları görülmüştür. 1931 'de servis ödemelerini tamamen veya kısmen askıya alan Bolivya, Peru, Şili ve Uruguay'a, 1932 'de Kolombiya ve 1933'de Arjantin ve Küba eklenmiştir. Latin Amerika Ülkeleri'nde kamu gelirlerinin ve ihracat gelirlerinin ciddi biçimde düşmesi ve borç yükünün hafifletilmesi sonucunda mali baskı giderek şiddetlendi. Bu ülkelerde dış

¹⁵⁸ Albertini, s. 8.

borç servisinin kamu gelirlerinin ortalama olarak üçte birine eşit olduğu, hatta 1931'de Bolivya'da asıl oran % 72,7'ye ulaştığı saptanmıştır¹⁵⁹.

Büyük buhranın hem küreselliğini hem de etkisinin derinliğini uzun dönemler itibarıyla hissettirmesinin nedeni, Japonya'dan İrlanda'ya, İsveç'ten Arjantin'e, Yeni Zelanda'dan Mısır'a kadar geniş bir alanda ürettiği evrensel siyasal karışıklıklardır. Nitekim krizin yarattığı etkinin derinliği sadece kısa vadeli siyasal değişimleri değil, 19. yy. ın ekonomi ve sosyal anlayışının yeniden düzenlenmesi konusundaki beklentileri de olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler kriz döneminin yıkımlarını gidermek ve 1913 dünya refah düzeyine dönme konusunda bir imkansızlığı da ifade etmektedir.

Bunlara paralel olarak büyük buhran döneminde liberal anlayış büyük yara almış ve dünyada ekonomik - politik hegemonya için birbiriyle yarışan üç anlayış ortaya çıkmıştır. Bunların ilki Marksist komünizmdir. Bu anlayış gücünü, 1938'de Amerikan Ekonomi Birliği'nin de kabul ettiği Sovyetler Birliği planlı ekonomisinin krizden en az yara ile kurtulmasından almıştır. Bu nedenle, kriz döneminde başarılı olan bu sisteme doğru dünya ekonomilerinde bir hareketlenme olmaya başlamıştır. Serbest piyasaların optimallığına olan inancı kaybeden ve komünist olmayan işçi hareketlerinin ılımlı sosyal demokratlıkla birleşerek meydana getirilen kapitalizmin yeni versiyonu ikinci anlayışı oluşturmuştur. Bu anlayış, müdahaleci devlet anlayışı olarak da tanımlanmaktadır. Ancak, 1938 yılı itibarıyla bu anlayış, büyük buhran sona erdiğinde böyle bir durumun bir daha olmasına izin verilmemesi ve en iyi durumda bile klasik serbest piyasa liberalizminin bariz başarısızlığından kaynaklanan deneyime bir hazırlık anlamında bilinçli bir program ya da bir siyasi alternatif değildi. Üçüncü anlayış ise faşizmdir. Büyük buhran faşizmi bir anda dünya hareketine dahası dünya için bir tehlikeye dönüştürmüştür. Faşizmin Alman versiyonu olan "Nasyonal Sosyalizm" hem 1880'lerden beri uluslar arası geleneksel haline gelen neo - klasik ekonomik liberalizm teorilerine düşman olmuş ve ne olursa olsun toplumun işsiz kalmaması yönünde hareket etmiştir. Büyük buhran ile başa çıkma konusunda diğer anlayışlara göre, daha hızlı ve

¹⁵⁹ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm:Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, s. 82-83.

başarılı sonuçlar alınmış olması korumacılık temelinde milliyetçilik duygularının artmasına neden olmuştur. 1933 yılıyla birlikte Hitler'in güç kazanması, dünya güç dengelerinin oluşumu ve değişimi konusunda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1938 - 1944 arasında yoğun olarak kendini hissettiren Amerikan hegemonyası döneminde bile Alman ekonomik ve askeri gücündeki artış bunun bir göstergesidir. Bu gelişmeler, öncelikle, Avrupa hızlı bir silahlanma sürecine sokmuş, bu sürecin ardından ise 1939'da II. Dünya Savaşı başlamış ve dünya güçlerinin büyük bir mücadelenin içine girmesine neden olmuştur¹⁶⁰.

3.3 1958 - 1977 Arası Dönem

II. Dünya Savaşı sonrasında altın çağ olarak anılan çeyrek yy. lık genişleme dönemi, dünya ekonomisi tarihinin gerçekten de en güçlü büyüme ve refah dönemidir. Bu dönemde dünya ölçeğinde kişi başına gelirlerin ortalama artış hızı yılda % 3'e yaklaşmış ve 1950 - 1973 arasında kişi başına gelirdeki toplam artış % 100'ü aşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, doğusu ve güneyi de dahil olmak üzere hemen tüm bölgeleriyle güçlü bir büyüme eğilimi yakalamıştır. Japonya'nın yanı sıra İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İsrail, Güney Kore gibi Türkiye ile sık sık karşılaştırmalara konu olan ülkelerde kişi başına GSYH yılda ortalama % 5'in üzerinde bir hızla artmış ve bu ülkeler 1950 yılında kişi başına geliri en yüksek ülke konumundaki ABD ile aralarındaki farkı ciddi biçimde kapatmayı başarmışlardır. 1950 - 1973 döneminde ayrıca Güney Amerika, Afrika gibi gelişen bölgelerin de büyüme sürecine dahil olabildiği, dünya ölçeğinde düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının kapanma eğiliminin ağır bastığı görülmektedir. Özellikle 1960'tan itibaren gelişmiş ülkelerde Keynesçi, refah devletçi politikalar egemen olmuştur. Gelişen ülkelerin büyük çoğunluğu ise ithal ikamesi sanayileşme stratejisini benimsemişlerdir. Bu müdahaleci uygulamalar dünya ekonomisinin işleyiş kurallarıyla çelişmiyordu. Tam tersine Keynesçilik ve ithal ikamesi sanayileşme, II. Dünya Savaşı

¹⁶⁰ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükselişi Ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme Ve Askeri Çatışmalar**, (Çev. Birtane Karanakçı), 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 348-349.

sona ererken Bretton Woods'da benimsenen kurallar ve özellikle de sabit kur düzeni ile el ele yürümekteydi.

Türkiye'de 1950 - 1973 döneminde kişi başına GSYH yılda ortalama % 3'ün üzerinde bir hızla artmış, ortalama gelir toplam olarak % 100'ün üzerinde artış göstermiştir. Tarımda ekilebilir toprakların sınırına ancak bu dönem sonunda ulaşıldığı için, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında büyük yatırımlara gerek kalmadan tarımda hızlı üretim artışları gerçekleştirilebilmiştir. Benzeri bir eğilimin kent ekonomisinde de görüldüğü, üretim artışlarının girdilerin verimini arttırmaktan çok, girdilerin miktarını artırma, bir başka deyişle ekstansif büyüme yoluyla sağlandığı belirtilebilir.

Türkiye açısından bakıldığında, bu alt - dönemin 1979'a kadar olmasa bile 1977'ye kadar devam ettiği söylenebilir. Ancak, 1975 yılından itibaren büyümenin olumsuz koşullarda sağlanan kısa vadeli dış borçlanma sayesinde sürdürülebildiğini unutmamak gerekir. Eğer, ithal ikamesi sanayileşme sürecinin sağladığı üretim kapasitesi 1978 - 1979 bunalımını beklemeden - örneğin, 1970 devalüasyonu ile birlikte ihracata yönlendirilebilseydi - iktisadi ve siyasal bunalım bu denli ağır olmaz, 1980'lerde ödenen ağır iktisadi ve siyasal maliyetlere katlanılmadan sanayileşme sürecine yeni açılımlar sağlamak mümkün olabilirdi. Ancak, 1970'lerde yaşanan siyasal istikrarsızlık ve dalgalanmalar, uzun dönemli iktisat politikalarının gündeme gelmesine izin vermemiştir¹⁶¹.

¹⁶¹ Şevket Pamuk, **Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme**, 2007, s. 16.

3.4 Küreselleşme Dönemindeki Gelişmeler

1970’li yıllarda sabit kur düzeninin terk edilmesinin ardından petrol fiyatlarının yükselmesiyle yaşanan bunalım ve enflasyon dalgasından sonra, ABD ve İngiltere’de yeni iktidarlar Keynesçi, refah devletçi politikaları terk ederek neo - liberal bir strateji benimsediler. ABD’nin yönlendirmesiyle uluslararası kuruluşlar da uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını ve ülkelerin iç uygulamalarında piyasa süreçlerine daha fazla ağırlık verilmesini talep etmeye başladılar. Böylece Keynesçi ve ithal ikameci stratejiler terk edilirken dünya ekonomisi yeni bir küreselleşme dönemine girmiş oldu. Dünya ölçeğinde ülkelerin GSYH’lerinin gösterdiği eğilimlere bakıldığında, 20. yy. in son çeyreğinde iktisadi büyümenin yavaşladığı, Güneydoğu ve Doğu Asya gibi başarılı örneklerin varlığına karşılık, Afrika, Güney Amerika ve Ortadoğu’da pek çok ülkenin ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldığı, bu bölgelerde büyümenin çok yavaşladığı, hatta kişi başına gelirlerde gerilemenin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bir önceki dönemde gelişen bölgelerin hemen hepsi büyüme eğilimini yakalayabilmiş iken, yeni dönemde küreselleşmeye ayak uydurabilenlerle ayak uyduramayanlar arasında önemli farklılıkların ortaya çıktığı, uluslararası düzenin kurallarına, küreselleşmeye ayak uyduramamanın maliyetinin arttığı görülmektedir. Dünya ölçeğindeki veriler, 20. yy. in üçüncü çeyreğinde düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkeler arasındaki farkın yavaş da olsa kapanma eğilimi içinde olduğunu göstermekteydi. Ancak, son çeyrek yy. da bu eğilim ortadan kalkmış, Güneydoğu ve Doğu Asya dışındaki düşük gelirli ülke ve bölgelerle yüksek gelirli ülke ve bölgeler arasındaki fark tekrar açılmaya başlamıştır¹⁶².

1970’lerden itibaren Türkiye, siyasal yapıların zayıflığı ve istikrarsızlığı nedeniyle küreselleşen dünyaya ayak uydurmakta ve istikrarlı büyüme için gerekli önlemleri almakta zorlanmıştır. 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi, dışa açılmaya başlamış ve ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplininin sağlamakta başarılı olamamıştır. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe

¹⁶² Pamuk, s. 16.

açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır. Yine bu dönemde bütçe denklığı henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990 sonrasında Türkiye iç ve dış kaynaklı dört büyük iktisadi krizle (1994, 1999, 2000, 2001) karşı karşıya kalmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye, artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir. Mali sorunların da etkisiyle eğitime ayrılan kaynakların giderek azaltılması, uzun vadede politika seçeneklerini ve daha ileri teknolojilerin devreye sokulma şansını sınırlandırmıştır¹⁶³.

Türkiye, dünya koşullarının içe dönük, müdahaleci modele daha elverişli olduğu 1913 - 1975 yılları arasında dünya ortalamalarına yakın veya onun biraz üzerinde büyüme hızları yakaladıktan sonra, son dönemdeki piyasa ağırlıklı, küreselleşmenin daha sert koşullarına ayak uydurmakta bir hayli zorlanmıştır. 20. yy. ın son çeyreğinde Türkiye, iktisadi büyüme performansında olduğu kadar gelirin bölüşümü ve insani gelişme ölçütleri bakımından da, hem mutlak olarak hem de dünya ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, daha olumsuz sonuçlar sergilemiştir. Türkiye ekonomisi, 2001 yılındaki derin bunalımdan sonra devreye sokulan ve mali disiplini öne çıkaran programın da katkısıyla önemli ölçüde toparlanmıştır. Yıllık enflasyon hızı otuz yıl sonra ilk kez % 10 düzeyine çekilirken, kişi başına GSYH, 2001 yılında % 10'dan fazla düştükten sonra 2005 yılına kadar % 20'nin üzerinde artmıştır.

Avrupa Birliği (AB) sürecinin de ilerlemesiyle ilk kez ciddi düzeyde dolaysız yabancı sermaye girişi başlamıştır. Ancak, bu toparlanmanın şimdiye kadar sınırlı oranda istihdam yarattığını da vurgulamak gerekir. Kent kesiminde işsizlik 2005 yılında % 13'ün üzerinde kalırken, tarım kesimi çok sayıda az eğitimli ve düşük gelirli kişi barındırmaktaydı. Son çeyrek yy.da Türkiye ekonomisindeki en önemli gelişmelerden biri, ihracata yönelik stratejinin benimsenmesiyle birlikte, sanayileşme sürecinin Anadolu'ya yayılmasıdır. Mamul mal ihracatı Anadolu kaplanları olarak anılan Gaziantep, Denizli, Kayseri, Malatya, Konya, Çorum ve diğer kentlerin son dönemde

¹⁶³ Pamuk, s. 17.

önemli birer sanayi merkezi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin toplam ihracatında mamul malların payı % 90'ın üzerine çıkarken, bu kentler küçük ve orta ölçekli aile işletmeleri ve düşük ücretli, önemli bir bölümü sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan iş güçleriyle tekstil, gıda ve giderek diğer emek yoğun dallardaki ihracatta önemli pay sahibi olmaya başladılar. Bu süreci, 1930'lardaki devletçilik ve 1960'lar ve 1970'lerdeki özel sektörün başını çektiği ithal ikamesinden sonra Türkiye'nin sanayileşmesinde üçüncü aşama ya da dalga olarak nitelendirmek mümkündür. 1970'li yıllarda Marmara bölgesi merkezli sanayileşme korumacılık sayesinde ilerlerken dönemin sanayicileri Ortak Pazar'a katılmak konusunda istekli değillerdi. 1980'ler sonrasında devlet desteği olmadan, büyük ölçüde kendi yağlarıyla kavrularak ihracata yönelen Anadolu kaplanlarında ise sanayiciler ekonominin dışı açılmasına ve AB ile bütünleşme sürecine daha olumlu bakmaktadır¹⁶⁴.

“Reaganomics” adıyla 1981 yılında başkan Reagan, “Arz Yönlü Maliye Politikası” adıyla, yeni bir ekonomi politikasını uygulamaya başladı. Laffer Analizinin etkisiyle batı ülkelerinde de benimsenen “Arz Yönlü Ekonomi Politikası”nın gereği olarak, marjinal vergi oranlarında önemli düşmeler yaşandı. Laffer Eğrisi, artan oranlı vergi tarifesinin, marjinal vergi oranının artmasına bağlı olarak, devletin toplayacağı vergi gelirlerinin hızla azalacağını göstermektedir. Başlangıçta popüler olan bu görüş günümüzde benimsenmemektedir. Ekonominin içinde bulunduğu ve vergi yapısına bağlı olarak değişik sonuçlar vermesi nedeniyle, Laffer Analizi günümüzde tutarlı görülmemektedir. Ancak, daha küçük bir devlet modeli arayışında olan neo - liberal devletler, bu modeli küreselleşmenin bir aracı biçiminde genelleştirerek dünyaya benimsetmeye çalıştılar.

Friedman gibi devletin çok küçük olduğu bir piyasa ekonomisi modelini savunan iktisatçıların görüşleri de özelleştirmeyi teşvik etmek amacıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerine benimsetmeye çalıştılar. Böylece, 1980'li yıllardan sonra bu yaklaşımları savunan ekonomistlerin Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanmaları da küreselleşmenin alt yapısının oluşmasında katkıda bulunmuştur.

¹⁶⁴ Pamuk, s. 18.

Örneğin, ABD’de marjinal vergi oranı % 70’lerden Reagan Yönetiminde % 28’lere kadar düşürüldü.¹⁶⁵

Yatırımları teşvik edici olmasından dolayı kurumlar vergisi uygulamasında da önemli indirimler sağlandı. Politikanın etkinliğini daha da etkin hale getirmek için vergi dilimlerinin sayısı minimum düzeye çekildi. Enflasyonu kontrol altında tutmak için 18 ay gibi kısa süreli bir para politikası uygulamaya koyuldu. Piyasadaki bütün ekonomik etkinlikler üzerinden, kamu kontrolü kaldırılarak, yoğun bir serbestleştirme politikası uygulamaya koyuldu.

Bu uygulamalara rağmen sonraki yıllarda hedeflenen büyüme oranına erişilemedi. Enflasyon oranında stagflasyonun¹⁶⁶ daha da gelişmesini önleyecek ılımlı bir düşme başarısı sağlanabildi. Bilindiği gibi ABD’de uygulamaya konulan arz yönlü maliye politikasının amacı, büyüme oranının yükseltilmesine öncelik verecek şekilde tasarlanmıştı. Modelin başarısı, küçük bir kamu sektörü ve dolayısıyla kamu harcamalarının ve vergilerin azaltılması şeklinde gerçekleşti.

Federal sosyal ve cari harcamalarda önemli indirimler yapılırken, savunma harcamalarında çok önemli artışlar yapıldı. Kamu harcamalarında yapılan indirimlerin savunma harcamalarının yükseltilmesiyle dengelenmesi ise, önemli sorunları beraberinde getirdi. Bu durumda, arz yönlü maliye politikasının amacı olan vergilerin ve kamu harcamalarının azaltılması ilkesinden, savunma harcamalarının arttırılmasıyla sapılmış bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki, ABD’de uygulamaya konulan arz yönlü maliye politikasının başarısızlığında, savunma harcamalarında yapılan önemli artışların önemli rol oynadığı açıkça göze çarpmaktadır. Sonuç olarak ABD periyodik mali krizleri yaratan ve dünyaya yayan bir ülke konumuna geldi. 2009 yılında yaşanan küresel mali krizin ortaya çıkmasında da, arz yönlü ekonomi politikasının etkili olduğu net bir şekilde görülmüştür.

¹⁶⁵ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 126.

¹⁶⁶ **Stagflasyon:** Bir ekonominin, aynı anda hem işsizlik hem de enflasyon içinde bulunması durumunu ifade etmektedir.

Reaganomics, 1930'lu yıllarda uygulamaya konulan talep yönlü Keynezyen, maliye politikalarından önemli sapmalar biçiminde uygulamaya konulmuş olup, malesef sonuçları gelir dağılımında kötüleşme biçiminde oluşmuştur. Bu durumdan dolayı, enflasyonu önlemede geçici başarı sağlansa da, kamu ekonomisinin en önemli amacı olan adil gelir dağılımında bozulmaya neden olması, politikanın sosyal yönden başarısız olduğunu göstermektedir. Sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere ayrılan bütçe fonlarının azaltılması sayesinde uygulanan arz yönlü maliye politikası günümüzde giderek artan biçimde değerlendirilmektedir. Örnek olarak, Clinton yönetiminde, sosyal hizmetler alanlarında yol açtığı sorunlar nedeniyle, marjinal vergi oranı az da olsa % 34'e kadar yükseltilmiştir. Bush yönetiminde ise, arz yönlü maliye politikası savunma hizmetlerinin daha da artırılması biçiminde uygulanmakta olduğundan dolayı dünya barışını tehdit eden bir politikaya dönüşmüştür. Obama Yönetimi ise, arz yönlü iktisat politikasının sosyal hizmetlerde yol açtığı tıkanmaları önlemek için başta sağlık reformu olmak üzere, vergisel politikalarda da değişiklikler yapmaya çalışmaktadır.

Arz yönlü ekonomi politikasının dünya çapında bir uygulaması olan küreselleşme ise, gelişmekte olan ülkelerin sömürülmesine yol açarken, AB ülkelerinde de olumsuz etkilerini sosyal hizmetlerin giderek yok olması biçiminde göstermiştir. Bu açıklamalara göre, arz yönlü maliye politikasının bir istikrarı sağlama amacı olarak değil, fakat küresel sömürü politikasının bir aracı olduğu sonucuna varabiliriz. Küreselleşmenin gelir dağılımını bozucu ve kaynak ayırımında etkinlikten sapmaya yol açan ekonomi politikası, kamu ekonomisinin temel amaçlarına da ters düşmektedir. Politikanın ana hedefi, vergileri azaltıp arzı artırmak olduğu halde, vergilerin azaltılması ise, faizleri yükseltip yatırımları azaltarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Diğer taraftan, kamu harcamalarının azaltılması politikanın temel amacı olduğu halde, savunma bütçesinin daha da büyütülmesi başka bir amaç çatışmasına örnek olarak verilebilir.

Arz yönlü maliye politikası ABD dolayısıyla Uluslararası Para Fonu (IMF – International Monetary Fund) dayatmaları biçiminde birçok geri kalmış ülkede ve özellikle Türkiye ve Güney Amerika ülkelerinde daha da katı bir biçimde uygulandı. Gelir, kurumlar ve diğer dolaysız vergi gelirleri önemli oranda azaltılırken, dolaylı vergi gelirlerinde azami derecede artışlar yapıldı. Bazı uygulamalar ise şu şekilde gerçekleşti: ABD uygulamasına benzer biçimde 11 olan gelir dilimlerinin sayısı önce 5'e sonraları 4'e kadar düşürüldü. Marjinal vergi oranı % 68'den % 35'lere kadar indirildi, güçlü yerli para ve düşük döviz kuru politikası uygulaması teşvik edildi. Özelleştirme uygulamaları yoğunlaştırılarak borsanın % 72'sinin ve bankacılığın % 40'ından fazlasının yabancıların eline geçmesine sebep oldu. Böylece, yukarıda bahsi geçen ülkeler yoksullaştı. Dış borç nedeniyle bağımlı durumda olan çoğu geri kalmış ülkelerde mali krizler yaşanmaya başlandı.

Özelleştirmeler ve serbestleştirmeler teşvik edilerek, kamu ve piyasa sektörleri arasındaki dengeler bozuldu. Örnek olarak, dış ticaret bilançosu açığının kapatılması için IMF'den alınacak krediler özelleştirmeleri realize etme koşuluna bağlandı. Benzer koşullar uzun vadeli yatırım kredilerini elde edebilmek için Dünya Bankası tarafından da empoze edildi. IMF arz yönlü maliye politikalarının uygulanması konusunda çok ileri giderek, memur maaşlarının saptanması, belediye otobüslerinin bilet tarifelerinin belirlenmesi ve benzeri birçok konuda fiyatları belirledi. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi önemli sosyal hizmetlerin kalitesi ve kantitesi, devlet bütçesinden daha az pay alınması nedeniyle, önemli ölçüde azaltıldı. Hükümetler ve medya ise, bu olumsuz gelişmeleri olumlu gelişmelermiş gibi göstererek, kamuoyunda bir tür para illüzyonu yarattılar. Yani, ulusal gelir ve kişi başına düşen gelir, USD cinsinden hesaplandı ve geçmiş yıllara göre daha yüksek çıkan değerler, kişi başına düşen ulusal gelirin iki kat artması biçiminde yorumlanmasına sebep oldu. Ne var ki, olumlu gözükten göstergeler için payda olarak değeri her yıl düşürülen USD kullanıldığından, ulusal gelir artmış gibi gözükmekteydi. Düşük kur politikası ise, reel faiz oranının (cari faiz oranı – enflasyon oranı) oldukça yüksek tutulması karşılığında uygulanabilmektedir. Sonuç olarak, borsa kârlarının realizasyonu ve sıcak para çıkışları ile ulusal gelirden önemli düşüşler yaşandı. Bu durum ise, ülkenin hızlı bir biçimde fakirleşmesine yol açmaktadır. Bütçelerin en önemli bölümünü faiz ödemelerinin oluşturması ise, sosyal hizmetlere ayrılan

ödeneklerin azalmasına yol açarak, gelir dağılımını kötüleştirerek yoksulluğun artmasına katkıda bulunmaktadır. Güney Amerika ülkeleri IMF ile ilişkilerini keserek küreselleşmenin olumsuzluğunu giderecek yeni siyasal yapılanmalara doğru yöneldiler. Örneğin; Rusya başta olmak üzere çok sayıda gelişmekte olan ülke de, IMF ile ilişkilerini dondurarak ulusal politikalara yöneldiler. Bütün bu gelişmelere rağmen, Türkiye arz yönlü iktisat politikasını 1980’li yıllardan beri ısrarla uygulayan tek bir ülke konumundadır¹⁶⁷.

3.5 2009 Krizi Sonrası Gelişmeler

IMF, Nisan ayında yayımladığı Dünya Ekonomik Görünümü Raporu’nda, küresel ekonomideki toparlanmanın beklentilerden güçlü seyretmekle birlikte, ülkeden ülkeye farklılık arz ettiğini ifade etmiştir. IMF, dünya ekonomisinin 2010 yılında % 4,2; 2011 yılında % 4,3 büyüyeceğini öngörmektedir. Öte yandan, krizden çıkışta önemli katkı sağlayan genişletici maliye politikalarının bütçe açıklarında artışa neden olmasının orta vadeli mali konsolidasyon stratejilerine olan ihtiyacı artırdığını vurgulamıştır. Bu durumun, büyüme üzerinde risk unsuru oluşturabileceği belirtilmiştir.

Şimdi aşağıda verilen tablo ve şekillerle 2009 kriz sonrası gerek dünyanın, gerek gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları değişik kurumlardan alınan veriler doğrultusunda aktarılacaktır.

¹⁶⁷ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, 2010, s. 126-129.

Tablo 2. Dünya Ekonomik Görünümü Raporu Göstergeleri

IMF Tahminleri (%)	Nisan Ayı Tahminleri		Ocak Ayı Tahminlerinden Farkı	
	2010	2011	2010	2011
Dünya	4,2	4,3	0,3	-
Gelişmiş Ülkeler	2,3	2,4	0,2	-
ABD	3,1	2,6	0,4	0,2
Avro Alanı	1,0	1,5	-	- 0,1
Japonya	1,9	2,0	0,2	- 0,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	6,3	6,5	0,3	0,2
Türkiye	5,2	3,4	-	-
Çin	10,0	9,9	-	0,2
Rusya	4,0	3,3	0,4	- 0,1
Brezilya	5,5	4,1	0,8	0,4
Hindistan	8,8	8,4	1,1	0,6
Dünya Ticaret Hacmi	7,0	6,1	1,2	- 0,2
Enflasyon				
Gelişmiş Ülkeler	1,5	1,4	0,2	- 0,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	6,2	4,7	«	0,1

Kaynak: IMF, *Dünya Ekonomik Görünümü Raporu*, Nisan 2010

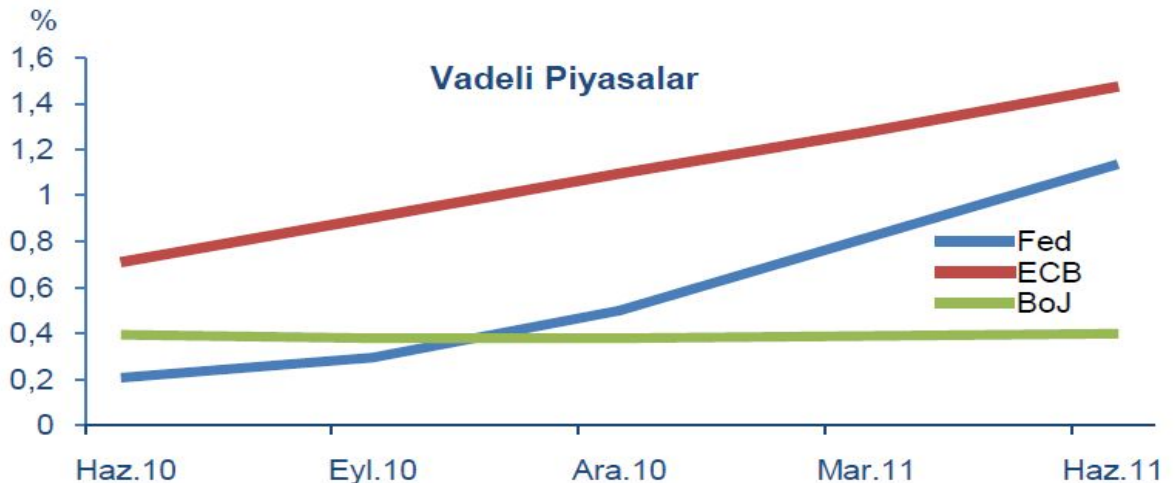
Nisan ayında yayımlanan Global Finansal İstikrar Raporu'nda, IMF küresel finansal sistemde iyileşme kaydedildiğini belirtmiş ve krizin başlangıcından bu yana dünya genelinde sorunlu varlıklardan kaynaklanan zarar tahminini \$2,8 trilyondan \$2,3 trilyona indirmiştir. Ayrıca, raporda özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişlerinin önümüzdeki dönemde enflasyon ve döviz kurları üzerinde etkili olabileceği ve bunun da ülke ekonomileri için risk unsuru oluşturabileceği ifade edilmiştir.¹⁶⁸

ABD Merkez Bankası (FED – The Central Bank of the United States), 28 Nisan'daki toplantısında kısa vadeli faiz oranlarını % 0 - 0,25 aralığında değiştirmeden bırakmıştır. FED, toplantı sonrasında yaptığı açıklamada, ekonomik aktivitedeki güçlenmenin sürdüğünü ve işgücü piyasasında toparlanmanın başladığını ifade etmiştir. Ayrıca, FED faiz oranlarının uzun bir süre daha düşük seviyelerde tutulacağı yönündeki görüşünü tekrar etmiştir. ABD ekonomisi yılın ilk çeyreğinde tüketim harcamalarındaki artışın etkisiyle % 3,2 büyümüştür.

¹⁶⁸ Türkiye İş Bankası, "Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler", Mayıs 2010, <http://www.isbank.com.tr/index/isbank.asp> (10 Temmuz 2010), s. 3.

Avrupa Merkez Bankası (ECB - European Central Bank), 8 Nisan'daki toplantısında kısa vadeli faiz oranlarını piyasa beklentileri paralelinde değiştirmeyerek % 1 seviyesinde bırakmıştır. Avro Alanı ekonomisi ABD ekonomisine kıyasla daha zayıf bir görünüm sergilemektedir. Avro Alanı'nın 2010 yılında % 1 civarında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, Yunanistan'a ilişkin gelişmeler ECB'nin çıkış stratejileri uygulamasını zorlaştırmaktadır.

Japonya Merkez Bankası (BOJ - Bank of Japan), 30 Nisan'daki toplantısında faiz oranlarını beklentiler paralelinde değiştirmeyerek % 0,1 seviyesinde bırakmıştır. Toplantı sonrası yapılan açıklamada Japonya ekonomisinin mevcut koşullarında büyümenin desteklenmesinin önem taşıdığı vurgulanmıştır. Öte yandan, Ocak ayında deflasyonun 2011 mali yılında da sürebileceğini öngören BOJ, güncellediği tahminlerinde tüketici enflasyonunun 2011 mali yılında artabileceğini belirtmiştir. Ayrıca BOJ, 2010 yılında %1,8, 2011 yılında % 2 büyüyeceğini öngörmüştür.

Grafik 3.Vadeli Piyasa İstatistiği

Kaynak: Türkiye İş Bankası, "Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler", Mayıs 2010, <http://www.isbank.com.tr/index/isbank.asp> (10 Temmuz 2010), s. 4.

Avro, Yunanistan'ın mali durumunun düşünülenden daha kötü olduğunun ortaya çıkması ve rating şirketleri tarafından yapılan not indirimlerinin etkisiyle zayıf bir görünüm sergilemektedir. 30 Nisan itibarıyla €/ \$ paritesi 1,33 seviyesindedir. \$ / ¥ paritesi ise yatay bir seyir izleyerek ay sonunda 94 düzeyinde gerçekleşmiştir. ABD başta olmak üzere küresel ekonomideki toparlanma eğiliminin belirginleşmesiyle petrol fiyatlarındaki artış Nisan ayında da sürmüştür. Petrol fiyatları Nisan ayı sonu itibarıyla \$ / varil 87 düzeyinde gerçekleşmiştir. Nisan ayında, Yunanistan başta olmak üzere Avro Alanı ülkelerinin mali durumlarına ilişkin endişelerin risk algılamasını yükseltmesi altın alımlarını artırmıştır. Altın fiyatları Nisan ayında % 6'ya yakın artarak 30 Nisan itibarıyla \$/ons 1.178 ile yılın en yüksek seviyesine yükselmiştir¹⁶⁹.

Nisan ayında, Mart ayı sonuna göre gelişmekte olan ülkelerin Avro tahvillerinin risk primleri, 14 baz puan artarak 265 baz puana, Türk Avro tahvillerinin risk primleri 19 baz puan artarak 225 baz puana yükselmiştir. Nisan ayı boyunca Yunanistan ekonomisine ilişkin endişelerin devam etmesi risk primlerinin yükselişinde etkili olmuştur.

IMF, 21 Nisan 2010 tarihli son raporunda yer alan tahminlere göre, iki ülke arasındaki fark, satın alma gücü paritesiyle 2015 yılında 1,4 trilyon doların altına inecek. Satın alma gücü paritesine göre, 25 büyük ekonomi içinde, Çin 2009 yılında milli gelirini 798,7, Hindistan 228,3, Endonezya 52,7 milyar USD artırırken, ABD'nin milli geliri 185,2, Japonya'nınki 176,6, Rusya'nınki 154,1, Almanya'nınki 112,2 milyar USD düştü.

IMF verilerine göre, gelişmiş 7 (G - 7) büyük sanayileşmiş ülkeden 6'sı, 4 BRIC ülkesinin ise hepsi, ekonomik büyüklükte ilk 10'da yer aldı. Buna göre, G - 7 ve BRIC ülkesi olmayan en büyük ekonomi 11. sırada yer alan Meksika oldu.

¹⁶⁹ Türkiye İş Bankası, s. 4.

ABD, 2009 yılında milli gelirindeki gerilemeye rağmen, satın alma gücü paritesiyle 14,3 trilyon USD GSYH ile birinciliğini sürdürürken, ikinci sırada 8,8 trilyon USD ile Çin ikinci, Japonya 4,2 trilyon USD ile üçüncü, 3,5 trilyon dolarla Hindistan dördüncü, 2,8 trilyon dolarla Almanya beşinci, 2,1 trilyon USD ile geçen milli gelirleriyle İngiltere, Rusya ve Fransa altıncı, yedinci ve sekizinci sırayı paylaşıırken, Brezilya 2 trilyon USD'yi aşan milli geliriyle dokuzuncu oldu¹⁷⁰.

Türkiye, 2008 yılında, satın alma gücü paritesiyle 913 milyar dolarlık GSYH ile 15. sırada yer almıştı. Geçen yıl yaşanan ekonomik krizle satın alma gücü paritesiyle GSYH 33 milyar azalınca, Türkiye'nin milli geliri 880,1 milyar dolara ve sıralamada ise 16'ıncılığa indi. 2008 yılında, satın alma gücü paritesiyle 909,8 milyar dolarlık milli gelirle 16. sırada yer alan Endonezya, 2009 yılında milli gelirini 52,7 milyar dolar artırınca, Türkiye'yi geride bırakarak 962,5 milyar dolarla 15. sıraya yükseldi. Satın alma gücüne göre toplam milli gelirden, 2009 yılında İngiltere, Rusya'yı geçerek 6., Güney Kore, İspanya'yı geçerek 12., Endonezya, Türkiye'yi geçerek 15. büyük ekonomi haline geldi¹⁷¹.

FED, ECB, BOJ, IMF'nin, Global Finansal İstikrar Raporu'nda elde edilen veriler bizlere günümüzdeki ülkelerin durumunu aktarmaktadır. Bu göstergeler ülkelerin büyüme oranlarını sergilemiştir. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranı daha yüksek çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerde ise ABD en yüksek oranı elinde bulundurmıştır. Ülkelerin ekonomik büyümesi kamu sektöründeki büyümeyle doğru orantılıdır.

¹⁷⁰ *Dünyanın En Büyük Ekonomileri, 2010*,
<http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/dunya/05/02/dunyanin.en.buyuk.ekonomileri/574517.0/index.html> (10 Temmuz 2010).

¹⁷¹ *Dünyanın En Büyük Ekonomileri, 2010*,
<http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/dunya/05/02/dunyanin.en.buyuk.ekonomileri/574517.0/index.html> (10 Temmuz 2010).

Kamu sektöründe büyümeden bahsetmeden önce planlama kavramına değinmekte yarar görülmektedir. Belli bir büyüme söz konusu ise temelinde elbette bir plan ve programın yer alması gerekmektedir. Bu bağlamda genel olarak planlama, “spesifik amaçları başarmada mevcut en iyi alternatifleri seçmeye yönelik organize olmuş akılcı bir teşebbüs ¹⁷²” olarak tanımlanabilir. Ulusal düzeyde planlama kavramı ise temelde toplumsal değişimin inşa edilebileceği ve yönlendirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu açıdan ulusal planlama, toplumsal değişimin teknolojisi ya da bir toplum mühendisliği modeli olarak kabul edilebilir. Ulus devletin ve bürokratik mekanizmaların ortaya çıkışı ve olgunlaşması, matematiksel modellerin özellikle iktisatta kullanımının yaygınlaşması ve veri toplamayla ilgili yaşanan kurumsal gelişmeler, planlamanın daha hızlı bir uygulama alanı bulmasında etkili faktörlerden bazılarıdır. Böylesi bir toplumsal değişim modelinin yalnızca teknik bir süreç değil, aynı zamanda siyasi bir süreç olduğunun da altını çizmek gerekir. Siyaset, kaynakların ve gelirin yeniden dağıtıldığı bir mekanizma olarak tanımlandığında, planlamacıların ve hazırladıkları planların hangi amaçlara hizmet edeceği ve bu planların uygulanıp uygulanmayacağı soruları önemli hale gelmektedir. Genellikle planlamacı, siyasi iradeyi bilgilendiren ve kamu yararı ile siyasi tercihleri uzlaştıran bir uzmanlık misyonu ifa ederken, planlamanın amaç ve stratejileri siyasal otorite tarafından belirlenir. Planlama sürecinde, önceden belirlenmiş amaç ve stratejiler doğrultusunda istenilen sonuçlara ulaşmak için müdahale yapılması gereği açıktır. Dolayısıyla planlama özü itibarıyla akılcı ancak sonuçları itibarıyla müdahaleci bir süreç olarak karşımıza çıkar. İktisadi planlama fikrinin arkasında yatan akılcılık, piyasanın akılcılığındaki sapmalara dayanır¹⁷³.

Planlama uygulamasının tarihsel gelişim sürecini ele alırken önemli bir noktanın altını çizmek gerekmektedir. Planlama, Beş Yıllık Plan gibi kavramlar uluslar arası düşünceye 1917 Sovyet Devrimi ile birlikte girmiştir. 1917’de Lenin ve Rus Bolşevikleri iktidara el koyup, karmaşık devrim koşullarından sıyrıldıktan sonra, sosyalist hükümetin dağınık iktisadi faaliyetleri bir araya toplamak ve bir uyum

¹⁷² Alkan Soyak, “Türkiye’de İktisadi Kalkınma, DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, 2003, s. 2.

¹⁷³ Kamil Yılmaz, “**Türk Telekomünikasyon Sektöründe Reform:Özelleştirme, Düzenleme ve Serbestleşme**”, Aralık 1999, http://www.tesev.org.tr/projeler/kamuDevletİmetinİteblig2.php..12_ (10 Nisan 2010), s. 5.

sağlamak için ilk planı tasarladığı görülmüştür. Rus'ların amaçladığı şey, gelecekteki tüketim için su anki tüketimi kısıp, sanayi malları üretimini genişletmek (endüstrileşme) ve bunu büyük ölçüde de kapitalist Batı'nın engellemelerine rağmen başarıp, Batı'yı geçebilmektir. Bunu yaparken de sosyalist gelişmenin olmazsa olmaz koşulu olarak merkezi planlama mekanizması ve toplumsal mülkiyeti temel araç olarak kullanmaktır. Bu ülkede ilk sosyalist plan 1928 - 1929 yıllarında başlamış, "Dört Yılda Beş Yıllık Plan" sloganıyla zamanından önce uygulanmıştır¹⁷⁴.

1929 Büyük Dünya Krizinin ertesi ve 1930'lu yılların ilk yarısı kapitalist batı için bir bocalama dönemi iken, SSCB için bir sıçrama dönemi olmuştur. Kriz sonrası süreçte birçok batılı ülkede devletin ekonomiye müdahalesini öngören politikalar gündeme gelmiştir. Keynezyen efektif talep yönetimi politikalarının, kapitalizmin istikrarsızlıklarını gidermede en iyi ilaç olduğu önerisinin pratikte destek bulması ve devlet müdahalesinin meşrulaşması, planlama fikrinin de gelişimine zemin hazırlamıştır. Bu zeminin oluşumunda Sovyet planlama deneyiminin başarısını da göz ardı etmemek gerekir.

Bu dönem içerisinde Batı'da ilginç bazı planlama deneyimlerine rastlamak mümkündür. 1930'larda Akdeniz'de yeni bir Roma İmparatorluğu kurma idealini içeren faşist İtalyan planlamasının yanı sıra, Nazi Almanya'sının temelde işsizlik sorununu çözmeye yönelik ve özellikle de ikinci planla beraber silahlanmayı esas alan planlama faaliyetleri sıra dışı birer örnek teşkil etmektedir. Kriz sonrası dönemde Nazi Almanya'sı (3. Reich) ekonomide özel sektöre planlamanın uygulandığı tek sanayileşmiş ülke durumundadır. Büyük Dünya Krizinin etkilerini ortadan kaldırmak için planlama 1933 yılının ortalarından itibaren uygulamaya konulmuştur. Nasyonal Sosyalist Parti 1936'ya kadar ki dönemi kapsayan bir dört yıllık planı kurumsallaştırmıştır. Bu planın temel özelliği işsizliği azaltmak amacıyla kamu iş programlarından oluşmasıdır. İkinci dört yıllık plan 1936'dan II. Dünya Savaşı'na kadar

¹⁷⁴ Yalçın Küçük, **Planlama, kalkınma ve Türkiye**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1971, s. 9-10.

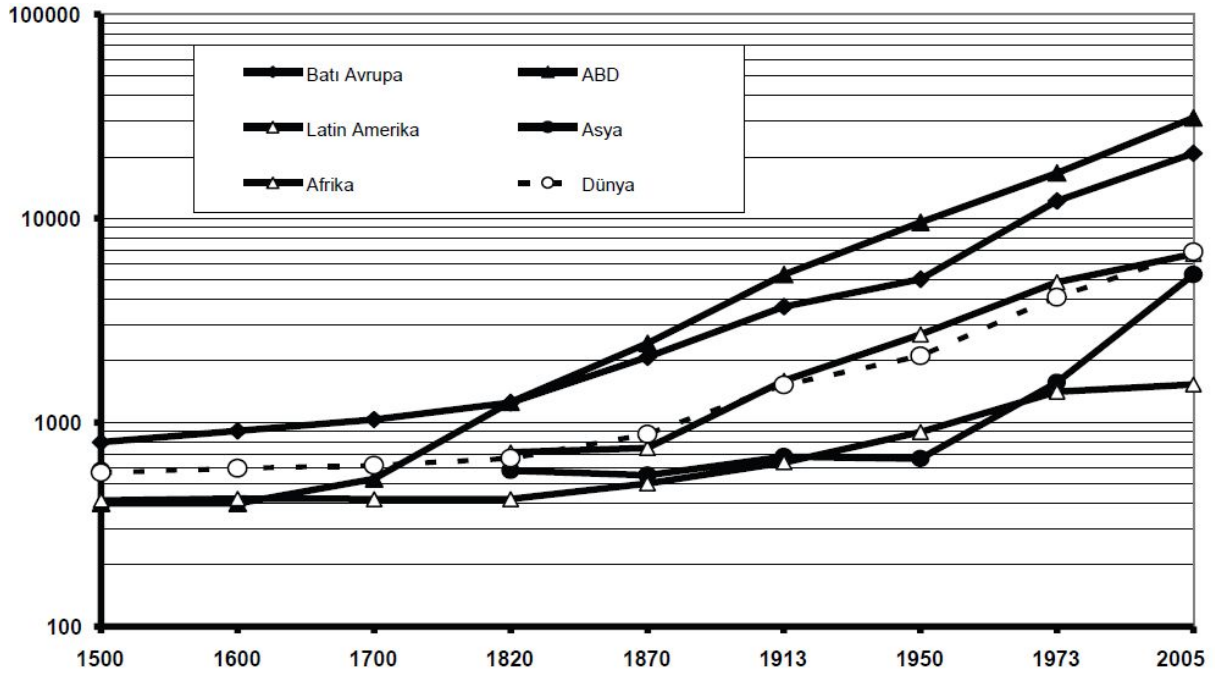
geçen dönemi kapsamakta ve silahları modernleştirme ve sentetik ürünler için fabrikaların inşası gibi amaçlarıyla diğer plandan ayrılmaktadır¹⁷⁵.

3.6 Avrupa Birliği Ülkelerinde Büyüme Eğilimleri

Son yirmi yılda iktisadi büyüme süreci iktisatçıların daha fazla ilgisini çekerken, başta Angus Maddison olmak üzere pek çok iktisat tarihçisi de özellikle Sanayi Devrimi sonrası dönemde tüm dünya ülkeleri veya bölgeleri için satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış GSYH'leri hesaplamaya çalışmaktadır. Bu çalışmalarda en son, örneğin 2001 yılı için 1990 yılı ABD doları cinsinden satın alma gücü paritesine göre ifade edilen kişi başına GSYH düzeyi her ülke için ayrı ayrı hesaplandıktan sonra, milli gelir hesaplarından elde edilen kişi başına GSYH büyüme hızları kullanılarak 19. yy. a kadar geriye gidilmektedir. Dünya ekonomisinin önemli dönüm noktaları olarak kabul edilen 1973, 1950, 1913, 1870 ve 1820 yılları için kişi başına GSYH düzeyleri her ülke için ayrı ayrı hesaplanmaktadır¹⁷⁶.

¹⁷⁵ B.C. Tandon, **Economic Planning : Principles And Problems**, Chaitanya Publishing House, 57 ve Oules, 1963-1966, s. 48-53.

¹⁷⁶ A. Maddison, **The World Economy, A Millennial Perspective**, Paris: OECD Development Studies Center, 2001, s. 4.

Grafik 4. Kişi Başına GSYH (Gelir) 1500 - 2005, 1990 ABD Doları ile Satın Alma Gücü Paritesine Göre

Kaynak: A. Maddison, *The World Economy, A Millennial Perspective*, Paris: OECD Development Studies Center, 2001, s. 4.

Grafik 4 ve Tablo 3’de 1500 yılından günümüze kadar dünyanın çeşitli bölgeleri ve ülkeleri için kişi başına gelirden sağlanan artışlar özetlenmektedir. Her ikisinde de iktisadi büyümenin 19. yy. da başlamasına bile hız kazandığı açıkça görülmektedir. 1820 ile 2005 yılları arasında dünyada kişi başına gelir yaklaşık olarak 8 kat artış göstermiştir. Ancak aynı süre içinde tüm ülkeler ya da bölgeler aynı hızla büyümemiştir. Sanayileşme ve gelir artışları, I. Dünya Savaşı’na ve hatta 20. yy. ın ortalarına kadar yüksek gelirli Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleriyle sınırlı kalmıştır. 20. yy. da, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında Güney Avrupa, Japonya ve Kore gibi az sayıda ülke ve bölge kişi başına üretim ve gelirden çok hızlı artışlar gerçekleştirerek kendileri ile yüksek gelirli ülkeler arasındaki farkı büyük ölçüde kapatabilmiştir. Ancak bu “iktisadi mucize” örneklerinin dışında, dünya ölçeğindeki genel eğilimlere bakıldığında, yüksek gelirli ülkelerle gelişen ülkeler arasında 19. yy. boyunca açılan farkın son elli ya da yüz yılda kapanmadığı görülmektedir. 1820’den bu

yana kişi başına gelir Batı Avrupa'da 15 kattan fazla, Kuzey Amerika'da 20 kat, Japonya'da 30 kat artmıştır. Oysa aynı dönemde kişi başına gelir Japonya dışındaki Asya'da 6 kat, Güney Amerika'da 7 kat, Afrika'da ise sadece 4 kat artabilmiştir. Bu yazıda gelişen ülkeleri Japonya dışında tüm Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri olarak tanımlıyoruz ve gelişen ülkeler için ortalamaları hesaplarken her ülkeye nüfusu oranında ağırlık veriyoruz. Bu çerçevede, gelişen ülkelerde kişi başına gelir 1820'den bu yana toplam olarak 6 kat artış göstermiştir.

Tablo 3. Yıllık Ortalama Büyüme Hızları (%)

	1500 - 1820	1820 - 1914	1914 - 1950	1950 - 1973	1973 - 2005
Batı Avrupa + ABD	0,1	1,3	1,3	3,3	1,9
Gelişen Ülkeler	0,0	0,3	0,5	2,8	2,4
Dünya	0,1	0,9	0,9	2,9	1,8
ABD	0,4	1,5	1,6	2,3	2,0
Batı Avrupa	0,1	1,2	0,8	3,9	1,7
Güney Avrupa	0,0	0,8	0,7	5,2	2,1
Latin Amerika		0,9	1,4	2,6	1,0
Asya	0,0	0,2	- 0,1	3,8	3,9
Afrika	0,0	0,4	0,9	2,0	0,3
Ortadoğu		0,5	1,3	4,5	0,7
Japonya	0,1	0,8	0,9	8,1	2,0
G. Kore		0,3	- 0,2	5,8	5,8
Çin	0,0	- 0,1	- 0,6	2,9	5,9
Hindistan	0,0	0,2	- 0,2	1,4	3,4
Türkiye	0,0	0,6	0,8	3,4	2,5

Kaynak: A. Maddison, **The World Economy, A Millennial Perspective**, Paris: OECD Development Studies Center, 2001, s. 4.

1820 yılına kıyasla bugün dünyanın hemen her ülkesinde ortalama gelirin çok daha yüksek olduğu açıktır, ancak bugün ortalama gelirler ülkeler arasında çok daha eşitsiz dağılmaktadır. 1820 yılında dünyanın en zengin ülkeleriyle en yoksul ülkeleri arasında kişi başına gelir bakımından fark en fazla (4:1 / dörde bir) mertebesinde idi. Son iki yy. da dünyada kişi başına gelir yaklaşık olarak 8 kat artmış, ancak en yüksek gelirli ülkelerle en düşük gelirli ülkeler arasındaki ortalama gelir farkı (60:1 / altmışa bir) mertebesine kadar yükselmiştir¹⁷⁷. Bunun ardında, ülkelerin yıllık büyüme hızlarındaki % 1 ya da % 2 gibi farklar yatmaktadır. İlk bakışta önemsiz gibi gözükebilen bu farklar, uzun vadede ülkelerin ortalama gelir düzeyleri arasında büyük uçurumlar ortaya çıkarmıştır.

Son otuz yılda dünyanın en büyük nüfuslu iki ülkesinde, önce Çin’de ve daha sonra aynı ölçüde olmasa da Hindistan’da, iktisadi büyüme sürecinin büyük bir ivme kazandığı tabloda görülmektedir. Son otuz yılda kişi başına gelir Çin’de yılda % 5’in üzerinde, Hindistan’da ise yılda % 3’ün üzerinde bir hızla artmıştır. Bu iki ülkenin ve daha genel olarak Doğu - Güney Asya bölgesinin son dönemdeki başarısı, hızlı iktisadi büyümenin eski ya da yeni Avrupa ülkeleriyle sınırlı olmadığını, ev ödevlerini yapabilen gelişen ülkelerin de pekala başarılı olabileceklerini göstermektedir.

1990’lı yıllarda her iki ülke grubunda da, özellikle sanayileşmiş ülkelerde kamu büyüklüğü ve kapsamı çok fazla genişlemiştir. Sanayileşmiş ülkeler refah toplumunu genişletirken, gelişmekte olan ülkelerin çoğu devlet denetimindeki kalkınma stratejilerini benimsemişlerdir. Bunun sonucu olarak bütün dünyada kamu büyüklüğü artmış kapsamı genişlemiştir. Kamu harcamaları önde gelen sanayileşmiş ülkelerde toplam gelirin yaklaşık yarısını, gelişmekte olan ülkelerde dörtte birini oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları payının daha yüksek olması, kamu harcamaları payındaki artışın kalkınmanın bir göstergesi olup olmayacağı sorusunu akla getirmektedir¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Maddison, s. 4.

¹⁷⁸ Nisfet Uzay, “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1971-2000)”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 19, 2002, s. 151-172.

3.7 OECD Ülkelerinde Büyüme Eğilimleri

Aşağıdaki tabloda, OECD Ülkelerinde yıllar itibariyle kamu büyüklüğündeki artışı açıkça göstermektedir.

Tablo 4. OECD Ülkelerinde Kamunun Büyüklüğü, 60 - 70 - 80 - 90'lı Yıllarda (GSYH'nin %si Olarak Toplam Kamu Giderleri)

ÜLKE	1960-69	1970-79	1980-89	1990-96	1996	ARTIŞ
	(Ort.)	(Ort.)	(Ort.)	(Ort.)		1960 - 96
Avustralya	21,2	25,5	34,0	37,7	37,5	16,3
Avusturya	35,7	39,2	48,9	49,3	52,7	17,0
Belçika	34,5	36,5	50,7	54,6	54,5	20,0
Kanada	28,6	35,7	40,5	47,8	46,4	17,8
Danimarka	24,8	40,2	56,2	58,6	60,8	36,0
Finlandiya	26,6	31,3	36,6	46,8	59,4	32,8
Fransa	34,6	38,9	46,1	49,9	54,7	20,1
Almanya	32,4	38,6	48,3	45,7	56,0	23,6
Yunanistan	17,4	22,4	30,5	49,6	49,4	32,0
İzlanda	28,2	29,6	32,2	39,9	37,3	9,1
İrlanda	28,0	39,6	50,8	40,9	37,7	9,7
İtalya	30,1	34,2	41,9	53,8	52,7	22,6
Japonya	17,5	19,3	32,6	31,9	36,9	19,4
Lüksemburg	30,5	33,1	54,8	45,5	49,3	18,8
Hollanda	33,7	46,0	57,5	57,5	58,1	24,4
Yeni Zelanda	27,7	34,4	47,0	50,0	42,3	14,6
Norveç	29,9	41,6	48,3	51,3	46,4	16,5
Portekiz	17,0	21,6	25,9	41,9	46,0	29,0
İspanya	13,7	22,2	32,9	43,0	45,4	31,7
İsveç	31,0	43,7	61,6	60,8	66,1	35,1
İsviçre*	17,2	21,3	29,3	30,9	36,9	19,7
İngiltere	32,2	39,2	44,9	42,3	43,7	11,5
ABD	28,4	32,5	33,7	34,8	34,6	6,2
Ortalama	27,0	33,3	42,8	46,3	48,0	21,0

* İsviçre için veriler cari kamu harcamalarını göstermektedir.

Kaynak: Nisfet Uzay, "Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği (1971 - 2000)", *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 19: 2002, s. 151 - 172.

OECD ülkelerinde 1960'da kamu harcamalarının GSYH'ye oranı % 27'dir. 1996'da bu oran % 48'e yükselmiştir. Kamu sektörü iç kaynak kullanımı önemli ölçüde artmıştır. Yıllar itibariyle kamu harcamalarındaki bu artış, kamunun geleneksel fonksiyonlarının ötesinde genişlediğini göstermektedir. Kamu harcamalarının payı artarken ekonomik büyüme yavaşlamıştır. Yapılan çalışmalar sonucu elde edilen

bulgular, kamu harcamaları seviyesi ile GSYH'nin büyümesi arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir¹⁷⁹.

1989 yılından sonra Doğu Bloku Ülkeleri'nde başlayan değişim Bulgaristan'ın üretim pazarlarını yitirmesine ve ülkede atıl kapasitelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bulgaristan'ın pazar ekonomisine geçişinden sonra, başarıyla uygulanamayan reformlar sonucunda 1996 yılında ülkede bir ekonomik kriz başlamıştır. İç ve dış ticaret durma noktasına gelmiştir. Özel sektör zarar görmüş birçok firma kapanmış ve bazı bankalar faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Ülke ekonomisi 1996 yılında % 10,9 oranında küçülmüştür. 1997 yılı Şubat ayında ekonomik kriz daha da derinleşmiştir. IMF ile imzalanan anlaşma çerçevesinde 1997 yılı Temmuz ayında Para Kurulu kurulmuştur. Para Kurulunun kurulması ve Leva'nın Alman Markına endekslenmesi ile birlikte ülkede makro ekonomik istikrar sağlanmış olup, 1998 yılından sonra büyüme yeniden başlamıştır. Bulgaristan'da büyüme; 2004: % 6,6 - 2005: % 6,2 - 2006: % 6,1 gerçekleşmiştir¹⁸⁰.

Eurostat¹⁸¹ verilerine göre 1996'dan günümüze kadar ülkelerdeki büyüme oranları ile ilgili ayrıntılı sunum sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

¹⁷⁹ Holcombe ve Lawson, s. 151-172.

¹⁸⁰ www.igeme.org.tr(20 Temmuz 2010).

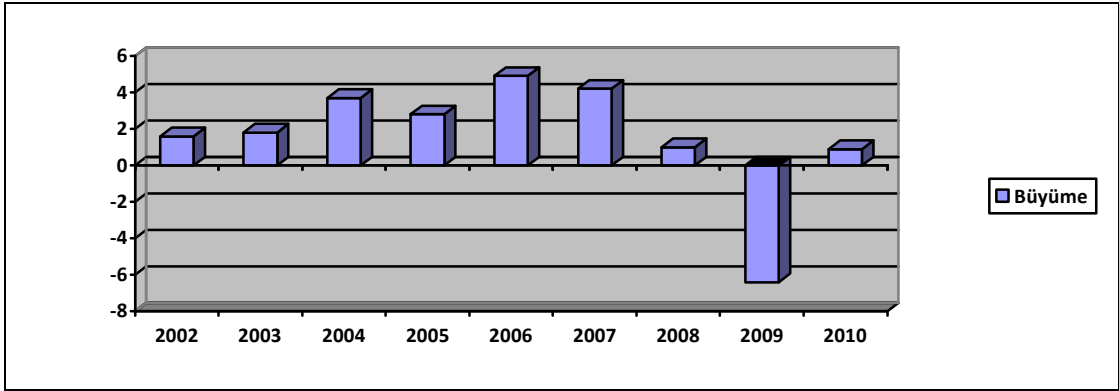
¹⁸¹ <http://epp.Eurostat.ec.Europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

3.8 Seçilmiş Ülke Uygulamaları

Buraya kadar geçen kısımda dünyanın düştüğü büyük bunalım ve evrelerinden bahsettik. Bu evrelerde dünyada büyüme eğilimleri nasıl gerçekleştiğinin aktarılması amaçlanmıştır. Şimdi de seçilmiş bazı ülkelerin verilerini aktaracağız.

3.8.1 Finlandiya

Finlandiya, Avro Bölgesi'nde Maastricht kriterlerine uyum açısından en iyi ülke olmasına karşın, 1996 yılından bu yana "Standard and Poors"dan "AA" derecesi alarak İtalya ve Portekiz ile birlikte Avro Bölgesi'nin en düşük derecesini paylaşmaktadır. Finlandiya'nın bütçe fazlası 1999 yılı için % 2,5 olarak tahmin edilmektedir ve bu açıdan S&P'dan "AAA" derecesi alan Almanya ve Fransa'dan çok daha iyi durumdadır. Finlandiya ekonomisinin açmazları ise; yüksek işsizlik, yüksek vergi oranları, esnek olmayan işgücü piyasası ile giderek artan emeklilik harcamalarıdır¹⁸².

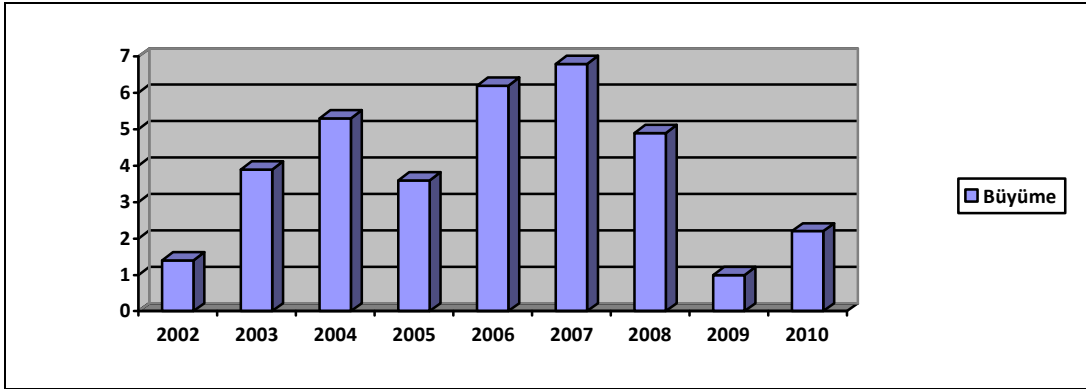
Grafik 5. Finlandiya Ekonomik Büyüme Eğrisi

Kaynak:<http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

¹⁸² Euro Bölgesi İzleme Raporu, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/nisanRAP.html> (20 Temmuz 2010).

3.8.2 Polonya

Polonya'nın GSYH'de son yıllardaki artış nedeniyle dünya ekonomisindeki önemi ve payı yükselmektedir. Özelleştirme uygulamaları neticesinde, 1996 yılından beri ülke Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri içerisinde en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına konu olan ülke durumundadır. Merkezi planlamaya dayalı sisteme 1989 yılında son verilmesini müteakiben göreve gelen hükümet serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde ekonomik politikalar izlemiştir. Bu dönemde izlenen "Balcerowitz Planı" piyasa ekonomisine geçiş için sistematik bir dönüşümü öngörmüştür. Uygulanan politikalar neticesinde, ilk anda işsizlik ve enflasyon artmış, ancak yıllar itibarıyla düşüş göstermeye başlamıştır. 1990 yılında % 600 olan enflasyon, 1991 yılında % 70'e düşmüştür. 2004 yılı itibarıyla AB üyesi olan Polonya'da 2000 yılındaki GSYH artışı % 4 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı GSYH'si 157,7 milyar \$'dır. 1996 yılındaki miktar ise 143.8 milyar \$'dır. Bu rakamlar dikkate alındığında son beş yılda GSYH artışının % 9,6 olduğu görülmektedir. Reformların başladığı 1990 yılındaki GSYH'si ise 59 milyar \$ seviyesindeydi. Polonya'da büyüme 2005: 3,6 - 2006: 6,2 - 2007: 6,6 şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁸³

Grafik 6. Polonya Ekonomik Büyüme Eğrisi

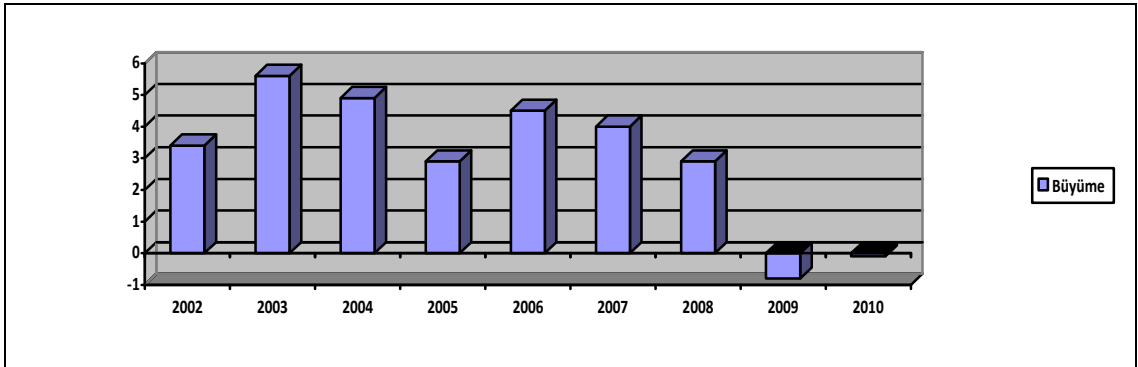
Kaynak: <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

¹⁸³ www.igeme.org.tr (20 Temmuz 2010).

3.8.3 Yunanistan

Küçük fakat son derece açık ekonomiye sahip bir ülke olan Yunanistan, toplam milli gelirden AB ülkeleri içinde Portekiz'den sonra en düşük değere sahiptir. Halihazırda sürdürülmekte olan özelleştirme programına rağmen devlet ekonomide önemli rol oynamaya devam etmektedir. Yunanistan'da endüstriyel yapı, diğer AB ülkelerine nispeten daha sınırlıdır.

Yunanistan'da tarım, ormancılık ve balıkçılığın GSYH'ye katkısı son yıllarda azalmış olmasına rağmen, bu sektörlerin GSYH'ye katkısı 2004 yılında % 6,6 oranı ile AB ortalaması olan % 2,5'un çok üzerindedir. Hizmetler sektörünün GSYH'ye katkısı çoğu gelişmiş ülkede olduğu gibi önemli yer tutmaktadır. Hizmetler sektörünün düşük katma değerli yapısı finansal sistemin 1990'lı yıllarda modernizasyonu ile değişmiştir. Turizmin toplam milli gelirden önemli bir payı bulunmakta ve sektör ülkenin döviz kaynakları için hayati önem taşımaktadır. En geniş alt sektörler emlak işleri ve ticarettir. Finans sektörünün büyümesi ve telekom pazarının serbestleştirilmesi ile ulaştırma ve iletişim sektörlerinin önemi artmıştır. Yunanistan 2003 yılında 4,9 ; 2004 yılında 4,7; 2005 yılında 3,7 büyüme göstermiştir¹⁸⁴.

Grafik 7. Yunanistan Ekonomik Büyüme Eğrisi

Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

¹⁸⁴ www.igeme.org.tr (20 Temmuz 2010).

3.8.4 Latin Amerika

IMF, dünya ekonomisi konusunda yaptığı son değerlendirmede Latin Amerika'da yaşanan sorunlara rağmen global olarak ekonomik düzelme belirtileri görüldüğünü belirtmiştir. IMF'nin 1999 yılında dünya ekonomisi için büyüme tahmini % 2,3'tür. Bu da 1998 yılı ile aynıdır. Ancak, dünya ekonomisindeki düzelme belirtilerinin hız kazanması durumunda 2000 yılında % 3,4 global büyüme beklenmektedir. Bu büyümeyi etkileyecek iki risk faktöründen biri yükselen piyasalardaki bunalımlardır. Çin ekonomisinin yavaşlaması ve devalüasyon beklentileri, Rusya'da ekonomik kaosu sürmesi, Brezilya'nın halen kolayca geriye dönebilir durumda olan ekonomisi gibi. İkinci bir risk ise dünya ekonomisinin üç bloğunda (AB, ABD ve Japonya) var olan dış ticaret dengesizlikleridir. Yükselen piyasalarda yaşanan krizlerin ardından ortalama düzeyde bir ekonomik olumluluk vardır. Bununla beraber, ABD ekonomisinin süren güçlü büyüme eğilimine karşın Japon ekonomisi yavaşlamaya devam etmektedir. Avro bölgesinde ise endüstriyel üretim, 1999 yılı başında düşmüştür. Perakende satış hacmine ilişkin veriler azalma göstermektedir ancak son dönemde toparlanma belirtisi vardır. Avro bölgesinde işgücü piyasasına ilişkin son veriler, geçen yılın sonuna göre işgücü büyümesinde azalma göstermektedir. Ocak ve Şubat aylarında işsizlik oranında düşüş varken Mart ayında sabit kalmıştır. Endüstriyel güven endeksi, 1999'un ilk çeyreğinde azalmıştır ama Nisan verileri hafif bir düzelme göstermektedir. Tüketici güven endeksi ise, yıl başında doruk noktasına ulaşmıştır ve ortalama düzeyde devam etmektedir¹⁸⁵.

¹⁸⁵ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/nisanRAP.html> (20 Temmuz 2010).

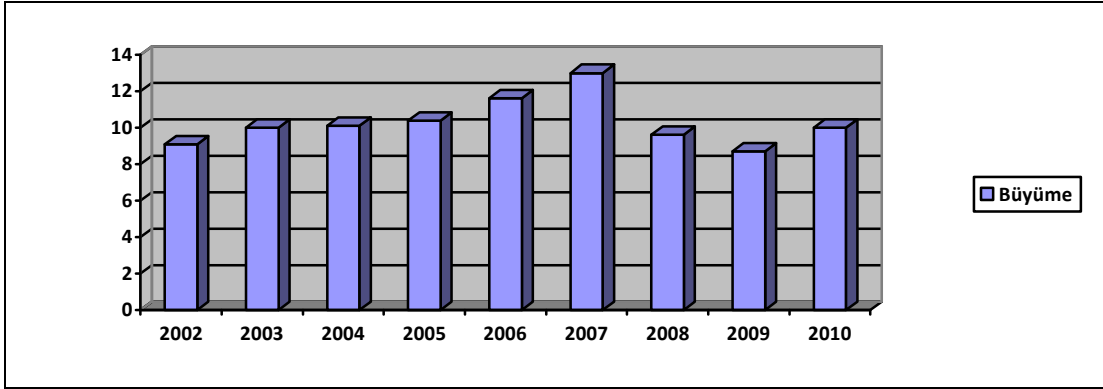
3.8.5 Çin

Çin’de büyük bir endüstriyel devrim ve değişim yaşanmaktadır. 1978’e kadar devlet mülkiyetli kuruluşlar ağır basarken, bu tarihten itibaren yerel hükümetlerin himayesindeki “kollektif şirketler” giderek özel müteşebbisler ya da yabancı sermayeli kuruluşlar ve ortak teşebbüsler üretimden pay almaya başlamışlardır. Devlet sektörünün endüstriyel çıktı içindeki payı neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Bununla birlikte devlet sektörü sermaye yoğun ve genellikle büyük ölçekli endüstrileri elinde tutma eğilimini sürdürmektedir. 1990’ların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların başında Çin yer almıştır.

Merkezi planlamadan ayrıldığı 1978 yılından bu yana Çin, yılda ortalama % 10 oranında büyümektedir. Özellikle ülkenin doğu kıyıları hissedilir ölçüde bir gelişme göstermektedir. Ancak, ekonomik büyümenin hızı istikrarlı değildir. Tüketim eğilimi artmakta, fiyatlar yükselmekte, yabancı yatırımlar ve şehirde kişi başına düşen gelir artmaktadır. Bazı gözlemciler Çin’in resmi olarak açıklanandan çok daha hızlı büyüdüğünü öne sürmektedir. Reform döneminde ekonomik büyüme kıyı bölgelerinde çok daha hızlı gerçekleşmiştir. 1980’li yıllar ve 1990’ların başında Guangdong eyaleti genel olarak İnci Nehri Deltası, en hızlı büyüyen bölge olmuştur¹⁸⁶. Çin 2006 yılında 11,1 ; 2007 yılında 11,4 oranında büyüme eğilimi göstermiştir¹⁸⁷.

¹⁸⁶ <http://www.kobifinans.com.tr/tr/dispazar/040601/753> (20 Temmuz 2010).

¹⁸⁷ www.deik.org.tr (20 Temmuz 2010).

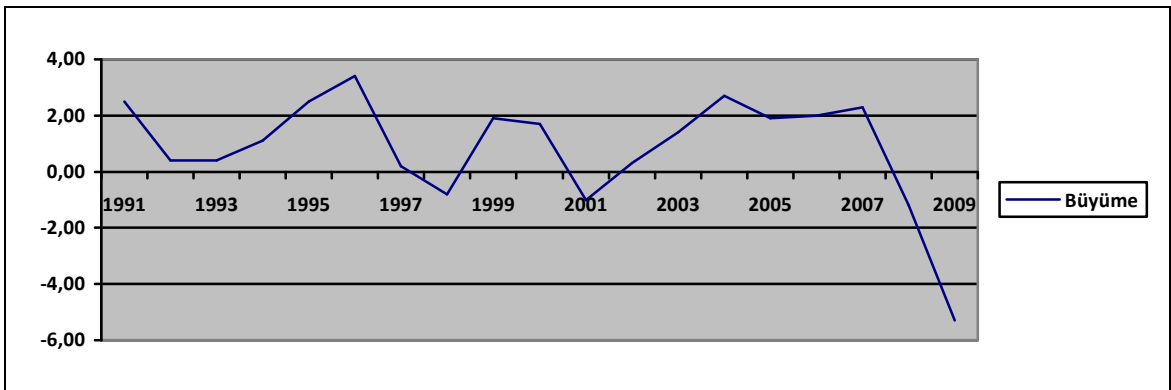

Grafik 8. Çin Ekonomik Büyüme Eğrisi

Kaynak: <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

3.8.6 Japonya

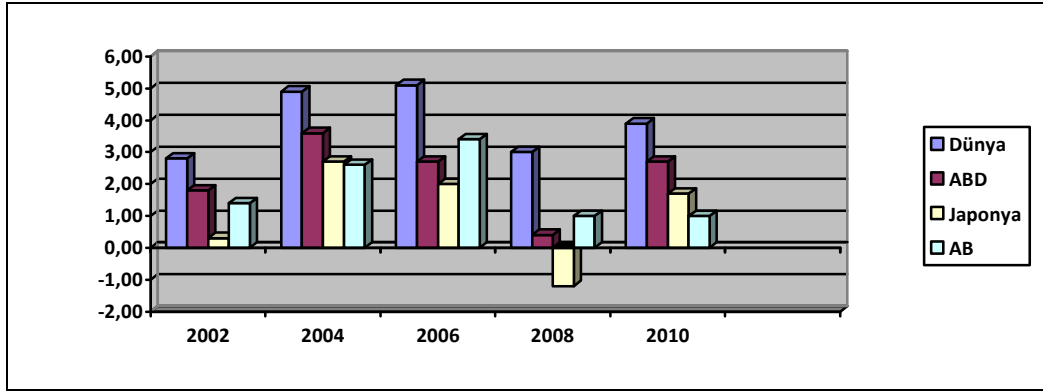
Japon Maliye Bakanı Miyazawa, G7'ler toplantısında şu anda dünyadaki üç kutup (Amerika, Avrupa ve Japonya) içinde ekonomik açıdan en problemlili durumda olan ülkenin Japonya olduğunu belirtmiştir. Ekonomistler, Japonya'nın 1999 - 2000 mali yılında % 0,5 büyüebilmesi için sonbaharda ek bir bütçenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadırlar. Ekonomik verilerdeki bazı iyileşme belirtileri ve istikrara kavuşan mali piyasalara rağmen Japonya'nın ekonomiyi uyarıcı bazı adımlar atarak bütün araçlarını kullanıp iç talebin büyümeyi sağlaması gerekmektedir.

Grafik 9. Japonya 1991 - 2009 Arası Büyüme Eğrisi

Kaynak: <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

Japon ekonomisinin büyüme eğilimi (1991 - 2002) dönemi itibariyle incelendiğinde, 1991 yılında balon ekonomisinin sönmesi akabinde ekonomik büyümede 2 yıllık bir düşüş yaşanmıştır. 1994 yılından 1997 yılındaki Asya Finansal Krizi'ne kadar yeni bir iyileşme süreci yaşanmıştır. 1999 yılından sonra Japon Hükümeti'nin aldığı tedbirler olumlu sonuçlarını göstermiştir. 2001 yılında ise, dünya ekonomisindeki daralma ve 2001 yılında, dış ticaret fazlasının % 50 civarında düşmesi büyüme olumsuz etkilemiştir.

Grafik 10. Yurt İçi Hasıla Değişimleri

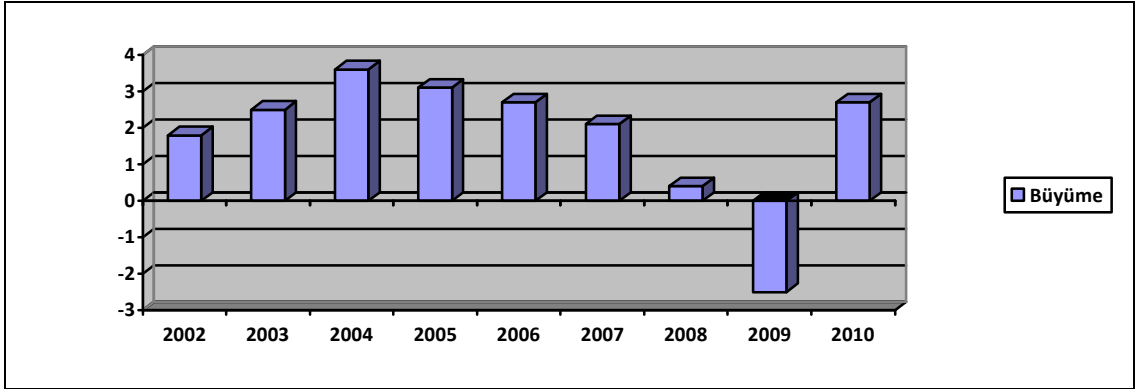
Kaynak: <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

Başlıca ülkelerin Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasılları dünya ortalaması ile karşılaştırıldığında; Japonya 1980'lerde dünya ortalamasının 3 katı düzeyinden 2000 yılında dünya ortalamasının yarısına düşerken, ABD tam tersi şekilde 1980'lerde dünya ortalamasının 1/3 düzeyinden dünya ortalamasını yakalamıştır.

3.8.7 Amerika Birleşik Devletleri

ABD, 1990 - 2000 arası dönemi çok iyi kullanmış, 1990'deki büyüme oranını 2,5 katına katlamış, Japonya ise 1990'lar boyunca yaşadığı durgunluk nedeniyle 1990'daki büyüme oranının 1/3'üne yakın düzeye inmiştir. AB ise, 1980 - 1990 döneminde 2,5 kat hızlı büyümüş iken, 1990 - 2000 arasında sabit bir büyüme seyri izlemiştir. Japon ekonomisi, diğer gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde 1990'lı yıllardan itibaren içinden çıkamadığı durgunluk nedeniyle hem tüm kalemlerde olumsuz gelişmeler kaydetmiştir.

1997 - 2003 yılları arasında ekonomik durgunluk (resesyon) yasayan İsviçre, sonraki yıllarda bu durgunluktan kurtulmuş ve yeniden büyüme sürecine girmiştir. Nitekim, 2003 yılında binde 5 oranında azalan (% - 0,05) ülke GSMH'si, 2004 yılında % 1,5 artmış olup, 2005 yılında da % 1,9 oranında bir ekonomik büyüme kaydedilmiştir.

Grafik 11. ABD Ekonomik Büyüme Eğrisi

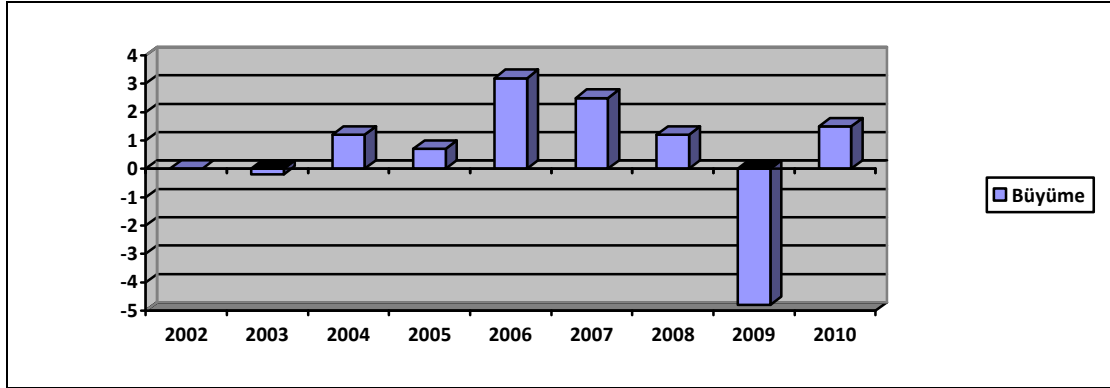
Kaynak: <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

2004 yılında 356 milyar \$ olan ülke GSMH'si, 2005 yılında 365 milyar \$'a yükselmiş olup, ekonomik büyüklük açısından dünyada 15. sırada gelmektedir. Dış borcu bulunmayan İsviçre'nin iç borçları tutarı 241 milyar İsviçre Frangı düzeyinde olup, ülke GSMH'sine oranı yaklaşık % 55 düzeyindedir. İsviçre ekonomik coğrafyası ilginçlikler sergilemektedir. Ülkenin çok yönlülüğü yer yer özel endüstri kollarının

oluşumuna katkıda bulunmuştur. İsviçre 2004 yılında 1,5'lik bir büyüme gösterirken 2005 yılında 1,9'luk bir büyüme sağlamıştır¹⁸⁸.

3.8.8 Almanya

Almanya'nın belli başlı altı ekonomi kuruluşu, 1999 yılı için Almanya'nın ekonomik büyümesini % 1,7 olarak revize etmiştir. Altı ay önce yapılan büyüme tahmini ise % 2,3 idi. Alman hükümetinin tahmini ise % 1,5'tir. Söz konusu altı kuruluşun 2000 yılı için büyüme tahmini % 2,6, işsiz sayısı 3.8 milyondur.(1999 yılı işsiz sayısı tahmini 4 milyon) Ancak kuruluşlar, bu tahminlerin çok çeşitli değişkenlere bağlı olduğunu, bunların en başında da Güney Amerika ve Asya ekonomilerinin iyileşme hızının geldiğini belirtmektedirler. Almanya, EMU'yu oluşturan 11 ülkenin içinde ekonomik performans açısından şu anda İtalya'dan sonra en kötü ikinci ülke durumundadır. Almanya'nın yeni maliye bakanı Eichel, ülkenin en büyük probleminin yüksek vergi oranları olduğunu, ancak vergi reformları ile ilgili düzenlemelerin umulandan daha çok zaman alacağını belirtmiştir. Almanya'da öncelikle kurumlar vergisinin 2000 yılı başında tek bir orana (% 25) oturtularak düzenlenmesi planlanmaktadır¹⁸⁹.

Grafik 12. Almanya Ekonomik Büyüme Eğrisi

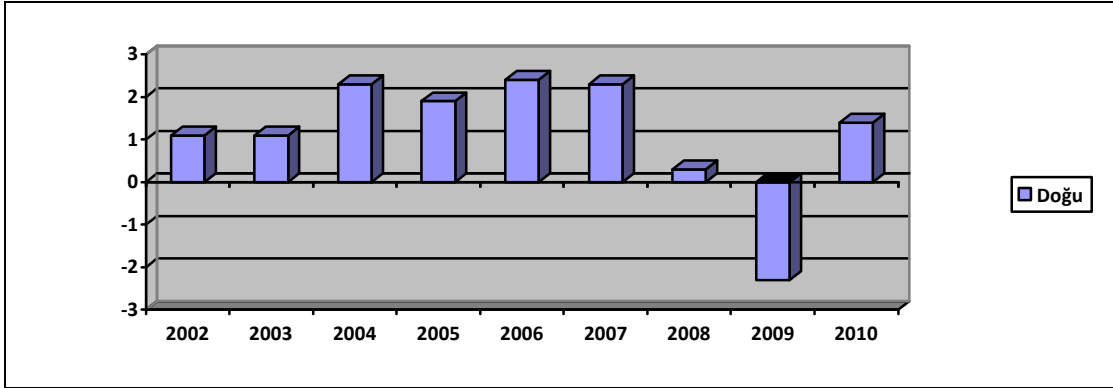
Kaynak:<http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

¹⁸⁸ www.kto.org.tr (20 Temmuz 2010).

¹⁸⁹ <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/nisanRAP.html> (20 Temmuz 2010).

3.8.9 Fransa

Fransız ekonomisinin 1990'lı yıllardan bu yana en önemli ekonomik sorunları sırasıyla, düşük büyüme hızı, özellikle delocalizasyonun (uluslararası rekabet dolayısıyla üretim maliyetlerinin yüksek kalması nedeniyle fabrikalarının üçüncü ülkelere taşınması) artırdığı işsizlik, bütçe açıkları ve sosyal güvenlik sistemi açıklarıdır. Fransız ekonomisi özellikle 1990'lı yıllardan bu yana gelişmiş ülkelerin kaydettiği büyüme oranlarının altında bir büyüme gerçekleştirmektedir. 1990 - 2000 yılları arasında yıllık % 2'lik bir büyüme gerçekleştiren Fransa'nın büyüme hızı, 2000 yılından sonra % 2'nin altına düşmüştür.

Grafik 13. Fransa Ekonomik Büyüme Eğrisi

Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>.

İyi bir sosyal devlet olmanın sonucu olarak, iş dünyası yüksek düzeyde sosyal prim ve vergi ödeyen ve işçilerinin haftalık çalışma süresini zorunlu olarak 35 saat ile sınırlandırmak zorunda olan Fransa özel sektörünün, bu yükler nedeniyle diğer gelişmiş ülkelere göre rekabet gücü azalmıştır. 35 saat uygulaması, 2002 yılında ilk defa gevşetilmiştir. 2007 yılının sonunda ise, fazla mesai yapan çalışanların (35 saatten fazla)

gelirlerinden vergi indirimleri yapılmasına karar verilmiş ve fazla mesai teşvik edilmeye çalışılmıştır. Fransa ekonomisi, 2008 yılının sonunda derinleşerek reel ekonomiyi de etkisi altına alan global krizden etkilenmektedir. Yapısal ekonomik sorunlar yaşayan Fransa'da, iç ve dış talebin azalması ile işsizlik artmaya devam etmektedir. Hükümet, sorun yaşayan sektörlerle ve firmalara destek olmak amacıyla çeşitli önlemler almış, inşaat ve otomotiv sektörlerine doğrudan ve dolaylı finansman yardımı yapmıştır. Hükümetin temel yaklaşımı yatırımların arttırılarak büyümenin sağlanması şeklinde olmuştur. 2008 yılını % 0,4 büyüme ile bitiren Fransa ekonomisinin, OECD tahminlerine göre, 2009 yılında % 3,3 küçülmesi öngörülmektedir.¹⁹⁰

Tablo 5. Fransa 2003 - 2008 Yılları Arası Büyüme Hızı

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GSYH (Milyar €)	1 594,8	1 660,2	1 717,9	1 792,0	1 868,0	1950
Büyüme Hızı (%)	1,1	2,5	1,7	2	1,9	0,4
Tarımsal Büyüme	- 15,3	20,5	- 5,4	- 0,3	- 2,4	2,6
Sanayi Büyümesi	1,8	1,1	1,4	0	0,7	- 2,3
Hizmetler Büyümesi	1,9	2,7	2,4	3,5	3,3	1,2

Kaynak: OECD verilerinden derlenmiştir.

DB değerlendirmesine göre dördüncü büyük ekonomiye sahip İngiltere, dünya mal ve hizmet ticaretinde de üst sıralarda yer almaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün 2004 yılı istatistiklerine göre; ülke, DTÖ üyesi ülkeler arasında, mal ticareti büyüklük sıralamasında yaklaşık 464 milyar dolarlık ithalat değeri ile 5. sırada, 347 milyar dolarlık ihracat ile 8. sırada yer almıştır. Bu verilere göre, mal ticaretinde dünya ithalatının % 4,9'u, dünya ihracatının % 3,8'i İngiltere tarafından yapılmıştır. İngiltere, dünya hizmet ticareti büyüklük sıralamasında ise 136 milyar dolarlık hizmet ithalatı ile 3.; 171 milyar dolarlık hizmet ihracatı ile 2. sırada yer almıştır. Buna göre, dünya

¹⁹⁰ [http://forumturquie2010.ubifrance-events.com/cms/tr/informations-pays\(20 Temmuz 2010\).](http://forumturquie2010.ubifrance-events.com/cms/tr/informations-pays(20 Temmuz 2010).)

hizmet ithalatının % 6,5'i, dünya hizmet ihracatının % 8'i İngiltere tarafından yapılmıştır. Yine DTÖ istatistiklerine göre, 2004 yılında ülkenin mal ithalatı % 18; mal ihracatı % 13; hizmet ithalatı % 14; hizmet ihracatı % 18 oranında artmıştır. Ülke mal ticaretinde açık verirken, hizmetler ticaretinde bir miktar fazla vermektedir¹⁹¹.

¹⁹¹ www.dtm.gov.tr (20 Temmuz 2010).

4. TÜRKİYEDE DEVLETİN BÜYÜME EĞİLİMİ

Devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Bu bölümde, Türkiye’de kamu büyüklüğü ve büyüme eğilimi araştırılmıştır. Temel kamu harcamaları büyümeyi pozitif yönde etkilerken, temel fonksiyonların ötesinde kamu harcamalarının artması büyüme üzerindeki pozitif etkinin azalmasına yol açabilir.

Kamu sektörünün büyüklüğü önemli politik ve kurumsal etkilere sahip olabilir¹⁹². Kamu büyüklüğündeki artışın ne anlama geldiğinin bilinmesi için öncelikle temel kamu harcamalarının tanımlanması gerekir. Temel kamu harcamaları birçok iktisatçı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. A. Smith’e göre kamunun temel üç görevi vardır:

- Ülkenin güvenliğini sağlamak,
- Adaleti sağlamak,
- Özel sektörün girmesinin mümkün olmadığı alanlarda kamu yatırımlarını gerçekleştirmek.

Kamu harcamalarının temel ekonomik sebebi, dışsallıkları ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmek, kamu malları sağlamak ve yeniden dağılım yoluyla sosyal güvenliği sağlamaktır¹⁹³. Kamu faaliyetlerinin büyüklüğünü ölçmek için en yaygın olarak kullanılan yöntem GSYH’de kamu harcamalarının payıdır. Kamu harcamaları / GSYH oranının, iç kaynakların ne ölçüde kamu sektörü tarafından kullanıldığının bir göstergesi olacağı varsayılmaktadır.

¹⁹² IMF , **Sweeden Selected Issues-The Role of Government**, IMF Country Report No: 01/169, September, 2001, <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=15383.0>, (20 Temmuz 2010).

¹⁹³ IMF , **Sweeden Selected Issues-The Role of Government**, IMF Country Report No: 01/169, September, 2001, <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=15383.0>,(20 Temmuz 2010).

19. yy. da klasik iktisatçılar minimal devleti savunmuşlar ve devletin rolünü ulusal savunma, güvenlik ve yönetimle sınırlı görmüşlerdir¹⁹⁴. 1870’lerde birkaç sanayileşmiş ülkede kamu sektörünün payı minimaldir (GSYH’nin sadece % 8,3’ü). 19. yy. ın ikinci yarısında toplumcu düşünürler klasik iktisatçılara karşı çıkmışlardır. Yeniden dağılımla ilgili faktörler (servetin zenginden daha düşük gelirliye transferi) devletin yasal fonksiyonlarını artırmıştır. Bu uygulamalara karşın, kamu harcamalarının GSYH’deki payı sınırlı kalmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası ve kısmen 1960 – 1980 yılları arasında etkin kamu politikaları çok büyük ilgi görmüştür. Keynezyen iktisat, sosyalizmin sorgulanması, kamu malları ve dışsallıklar teorisi gibi çeşitli faktörler bu gelişmeye katkıda bulunmuştur. 1960’ların sonlarına doğru kamunun rolü hakkında şüphecilik ortaya çıkmıştır ve bilhassa etkin kamu politikalarını savunan teorik modellerdeki eksiklikler ve uygulama ile ilgili problemlerin ortaya çıkmasıyla 1970’lerde daha güçlü hale gelmiştir. 1970’lerin ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisi piyasa mekanizmasını merkeze alan liberal bir eksene doğru kaymaya başlamıştır¹⁹⁵. Kalkınma ekonomisi alanında, neo - klasik yeniden doğuşun esas olarak Doğu Asya’nın yükselmesi ile ortaya çıktığı söylenebilir.

4.1 Cumhuriyetin İlk Dönemi (1923 - 1945)

Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı ve dış borçlanmalar, Duyun - u Umumiye İdaresi ile sürekli imtiyazların verilmiş olduğu bir iktisadi yapıyı devralmıştır¹⁹⁶. 1923 - 1929 arasındaki yıllar devlet işletmeciliği ve müdahalelerinin asgari düzeyde tutulduğu ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği yıllardır. Bunda iki önemli husus rol oynamıştır. Birincisi; ilk yıllardaki mevcut ekonomik tablo, ikincisi de dönem içerisindeki gelişmelerdir.

¹⁹⁴ V. Tanzi, And L. Schuknecht. “**Reforming Government in Industrial Countries**”, Finance and Economic Development, September, 1996, s. 2-5.

¹⁹⁵ H. Çeştepe, Ve M. Bilen, “Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya’da Performans Analizi”, **İşletme Finans Dergisi**, Haziran, 2001, s. 54-71.

¹⁹⁶ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, 1908-1985, 2. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989, s. 11-13.

İlk yılların ekonomik tablosunu yokluklar belirlemektedir. Bu yoklukların en başında ise milli ellerde sermaye birikiminin olmaması gelmektedir. İlk yıllardaki iktisat politikalarının atmosferinde ve daha sonraki uygulamalarda bu yoklukları ortadan kaldıracak, sermaye kazançlarını milli olmayan unsurlardan milli unsurlara aktaracak, kalkınma hamlesini devlet desteğiyle ve milli özel girişimci eliyle sağlayacak milli iktisat anlayışı bulunmaktadır¹⁹⁷. Ancak Lozan Antlaşması'nın gümrüklerle ilgili düzenlemeleri nedeniyle korumacı, sanayileşmeci milli iktisat anlayışı arka planda kalmıştır.

Dönem içinde iktisat politikalarını etkileyen iki önemli gelişme, İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşmasıdır. Atatürk daha Cumhuriyet ilan edilmeden Şubat 1923'te İzmir'de, izlenecek iktisat politikalarının ve iktisadi kalkınma hamlelerinin tespiti için iktisat kongresini toplamıştı¹⁹⁸. Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmada Batı'nın birtakım kurum ve kuralları alınarak en kısa zamanda iktisadi ve toplumsal gelişmeye ulaşılması istenmekteydi.

İlk yılların iktisat politikalarına damgasını vuran ve iktisat politikalarında dışa açık bir yapının izlenmesine neden olan diğer önemli gelişme Lozan Barış Antlaşması'dır. Antlaşmanın 28. maddesinde Türkiye'de kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığı hükme bağlanmakla birlikte diğer iki önemli gelişme lehimize sonuçlanmamıştır. Antlaşma hükmü gereği, gümrük tarifelerinin beş yıl süre ile 1916 yılındaki seviyede tutulması, sınai üretimi bir süre daha gümrük korumasından mahrum bırakmıştır. Ayrıca, Osmanlı dış borçlarından bir bölümü genç Cumhuriyet tarafından devralınmış ve daha başlangıçta borç yükü altına girilmiştir.

¹⁹⁷Bilsay Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, s. 46.

¹⁹⁸Kongrede yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması gerektiği, girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olduğu, fakat tekelliliğe izin verilmeyeceği ve yabancı sermayeye iktisadi kalkınmaya katkıda bulunmak ve yasalara uymak kaydı ile izin verileceği belirtiliyordu.

Bu tarihlerde iktisat politikası ile ilgili kararları uygulamak amacıyla bir dizi düzenleme de yapılmıştır¹⁹⁹. Ancak, bütün çabalara rağmen ülke arzu edilen düzeyde hızlı bir sanayileşme atılımı gösterememiştir. Bunun nedeni yukarıda izah edilen faktörlerin yanısıra, altyapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliğidir. Yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlara gitmemesi ve gayrimüslim azınlıkların ülkeyi terk etmesi sınaî üretimi olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir. Devletin sanayiye yatırım yapmak eğilimi vardır, ancak yetersiz kamu sermayesinin önemli bir bölümü demiryolu yapımı ve yabancıların elindeki demiryollarının satın alınmasında kullanılmıştır. Milli iktisat anlayışı içerisinde sermayenin yerli ellerde toplanması istenmektedir.

Kamu harcamalarındaki ilk artış, I. Dünya Savaşı esnasında savaş harcamalarının vergi oranlarında bir artışa yol açmasıyla gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında yüksek vergiler büyük ölçüde yüksek sivil harcamaları finanse etmek üzere kullanılmıştır. 1920'lerin sonlarına doğru birçok Avrupa ülkesi basit sosyal güvenlik sistemlerini oluşturmuşlardı. Büyük bunalım kamu harcama politikalarında genişleme dalgasıyla sonuçlanmıştır. 1937'ye kadar minimal devlet büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kamu harcamalarında genişlemeye yol açan en önemli tarihi faktörler 1917'deki Rus Devrimi ve 1930 yılındaki Büyük Buhran olmuştur²⁰⁰.

1950'lerde ve 1960'larda tam istihdamı sağlamak amacıyla devletin ekonomiyi yönlendirmesini öngören Keynezyen yaklaşım hakim olmuştur. Bu teori, kalkınmakta olan ülkelerde piyasa mekanizmasının başarısızlığını ve bunun yerini tutacak hükümet müdahalesine olan ihtiyacı vurgulamıştır²⁰¹.

¹⁹⁹Yapılan düzenlemelerin içerisinde Aşar Vergisi'nin kaldırılması, İş Bankası ve Sanayi ve Maden Bankası'nın kurulması, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yeniden düzenlenip yürürlüğe konması sayılabilir.

²⁰⁰ Uzun, s. 2.

²⁰¹ Çeştepe ve Bilen, s. 56.

4.2 Liberal Devlet Dönemi (1945 - 1960)

İki dünya savaşı ve bunların arasında uzun süreli bir bunalım yaşanması nedeniyle, 1913 - 1950 aralığı dünya ekonomisinde büyümenin ve gelir artışlarının sınırlı kaldığı bir dönemdir. Bu alt dönemde özellikle Avrupa ve Asya'daki savaşlardan olumsuz yönde etkilenen ülkelerde ortalama gelir artışları sınırlı kalmış veya düşüş göstermiştir. Buna karşılık, savaşlara girmeyen ve/veya 1930'lu yıllarda dünya ekonomisi dağılma eğilimiyle karşı karşıya kaldığında içe dönük, müdahaleci politikalar izleyen ülkeler daha iyi sonuçlar almıştır.

Cumhuriyetin erken dönemindeki büyüme eğilimleri tartışılırken hangi yılların başlangıç ve bitiş noktaları olarak kullanılacağı büyük önem taşımaktadır. Sadece Cumhuriyet dönemi milli gelir verilerini kullanan araştırmacılar, 1923'ten itibaren hızlı bir büyüme eğilimiyle karşılaşmaktadır. Bu nedenle, 1923 yılı başlangıç olarak kullanıldığında ortaya çok olumlu bir tablo çıkmaktadır. Ancak, 1923 öncesinde Anadolu'nun Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile on yıl süren savaşlar çemberi içine çekildiğini unutmamak gerekir. 1923 yılına gelindiğinde kişi başına gelir, 1913 düzeyinin yaklaşık % 40 altındaydı. Cumhuriyetin bir enkaz devraldığı doğrudur, ancak bu enkaz büyük ölçüde 1912 - 1922 döneminde ortaya çıkmıştır. 1920'lerdeki hızlı büyüme, büyük ölçüde uzun süren savaşlar sonrasındaki toparlanmayı yansıtmaktadır. Bu toparlanma sürecinde kent ekonomisindeki yatırım hamlesinin yanı sıra, tarımsal üretimdeki artışlar da önemli rol oynamıştır. Böylece, Cumhuriyet ekonomisi 1913 yılının kişi başına milli gelir düzeyini 1929 yılında yakalayabilmiştir.

1930'lardaki hızlı sanayileşme ve büyümeye karşın, II. Dünya Savaşı'nın güçlü ve olumsuz sonuçlarının da katkısıyla, 1950 yılında Türkiye'de kişi başına GSYH'nin 1913 düzeyinin sadece % 25 - 30 üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, 1913 - 1950 alt döneminde kişi başına gelirin ortalama büyüme hızı yılda % 1'in altındadır. Ancak, 1913 - 1950 arasında Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı iki dünya savaşının yanı sıra, yeni bir coğrafyada yeni bir devlet kurmanın iktisadi maliyetleri de dikkate alındığında, kişi başına gelirdeki bu artış başarı sayılmalıdır.

1930'lu yıllarda dünya ekonomisinde ticaret ve uluslararası yatırımlar gerilerken Türkiye'de korumacılığa başvurulması, iç pazara yönelik sanayileşmeye ağırlık verilmesi olumlu sonuçlar doğurmuştur. Devletçilik, uzun vadede Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, 1930'lu yıllarda devletçilik henüz uygulamaya girmekteydi.

II. Dünya Savaşı öncesinde devletin kurduğu fabrikaların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır. Öte yandan, tarım kesiminin aleyhine gelişen fiyat hareketlerine karşı, ekilebilir toprakların bolluğu ve demo şekil toparlanmanın da katkısıyla 1939 yılına kadar tarımsal üretimde önemli artışlar sağlanmıştır. Tarımdan gelen bu destek olmadan kent ekonomisindeki başarılı çizgi yakalanamazdı. Dünya bunalımı koşullarına karşın mali disiplinden vazgeçilmemesi, “denk bütçe - sağlam para” politikasına sıkı sıkıya bağlı kalınması, Türk Lirası'nın tüm dünya para birimleri karşısında değer kazanmasına izin verilmesi çok ilginç ve o dönemde bağımsız ülkelerde az rastlanan iktisat politikası tercihleridir. Bu ihtiyatlı, hatta muhafazakar politikaların tercih edilmesinde, Osmanlı Devleti'nin son döneminde bütçe açıkları, enflasyon ve borçlarla yaşanan ve Cumhuriyetin siyasal kadrolarının hala belleğinde olan olumsuz deneyimler mutlaka önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, dünya bunalımı koşullarında bütçe disiplinine bu denli önem verilebilmesini açıklarken, tek parti iktidarı üzerindeki kitle baskısının sınırlı kalmış olmasını da dikkate almak gerekir²⁰².

1930 ve 1931 yılları korumacı - devletçi iktisat politikalarının hakim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllardır. Dünya ekonomisinin girdiği Büyük Buhran yıllarında Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir. Krizin hammadde fiyatlarını sanayi fiyatlarından daha çok düşürmesi sonucu bir önceki dönemdeki serbest ticaret - açık kapı politikalarının sürdürülmesinin dış ticarete yaratacağı olumsuz gelişmeler sezilmiştir. 1929'da Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak koruma duvarları

²⁰² Korkut Boratav, ve E. Türkcan (Edit.), **İktisat Politikası Seçenekleri 1, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 53.

altında eskiden ithal edilen sınaî tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidildi. Böylece, bunalım döneminde az gelişmiş ülkelerin sanayisiz yapıyı değiştirmeye yönelik ilk adımlarına Türkiye de katıldı.

Devletçi iktisat politikaları iki şekilde yürütüldü. İlki devlet işletmeciliği, ikincisi de fiyat mekanizması, dış ticaret gibi konularda iktisadi yaşamın kontrol yoluyla düzenlenmesi. Bu kapsamda bir dizi kanun ve düzenleme çıkarıldı. Bu yıllarda, Türkiye planlama deneyimi de yaşadı. Hatta Sovyetler Birliği'nden sonra dünyada ilk planlama deneyimlerinden birinin Türkiye'de yaşandığı söylenebilir.

1930 - 1939 yılları genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını planlama çabaları ile gerçekleştirmiştir.

1929 Büyük Dünya Buhranı ve devam eden yıllarda yaşanan II. Dünya Savaşı korumacı, ithal ikameci politikaları gündeme getirmiştir. Bu süreçte devletin ekonomiye müdahalesi ve teorik ve pratik altyapısının uluslararası Keynes'çilikle atılmış olması savaş sonrasında ithal ikameci birikim modelinin Az gelişmiş ülkelerde benimsenmesinin ön hazırlığı olmuştur. Bu çerçevede tek merkez devlet konumundaki ABD'den yayılan üretken sermaye, çevre ülkelerdeki sanayileşmenin yönünü belirlemiştir²⁰³.

Türkiye'de tek partili rejimden çok partili parlamenter rejime geçiş yılı olan 1946, iktisadi yapıdaki dönüşümlerin de başlangıcı sayılabilir. Savaş sırasında, İsmet İnönü'nün Türkiye'nin savaşa girmesini önlemesi ve Fransa ve İngiltere ile ilişkileri sürdürmesi, bundan sonra da ilişkilerin batı ile devam ettireceğini gösteriyordu. Bu oluşum çok partili sisteme geçmeyi zorunlu hale getiriyordu. Bunun ekonomik anlamdaki yansıması ise devletçilikten ayrılıp liberal ekonomiye yönelmeydi.

²⁰³İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 376.

II. Dünya Savaşı yıllarında, özellikle ticaret sermayesi birikiminin hızla artması ve bu kesimin iç ve dış etmenlerin de katkısıyla toplumsal ve ekonomik gelişmelerde ön plana çıkması dönüşümün belirleyici özelliği olmuştur. Bu özellik, tarım kesiminde hızlı makineleşme, yeni alanların tarıma açılması, fiyat destekleme politikaları ile kırsal kesimin pazara yönelmesi ile destek kazanmıştır²⁰⁴.

Kırsal alanın pazara açılması ve II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada esen tüketim rüzgârları ve bundan Türkiye'nin de etkilenecek yerli tüketim kalıplarını değiştirmeye başlaması iç pazarın genişlemesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına kadar gözlenmiş olan ekonomide serbest dışa açık politikaların 1946 yılından itibaren, fakat farklı bir ortamda yeniden gündeme geldiği söylenebilir²⁰⁵. Türkiye, 1930 öncesinde olduğu gibi, temel tarım ürünleri ve hammadde ihracatçısı ve mamul mal ithalatçısı konumuna bürünmüş, ABD'de bu yapının sürdürülmesinde ısrar etmiştir²⁰⁶.

1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye, bu dönemden itibaren iç pazara yönelik, tüketim

²⁰⁴Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 9. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997, s. 80-81.

²⁰⁵Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 74.

²⁰⁶Dönemin iktisat politikalarındaki dönüşümü ortaya koymak açısından Beş Yıllık İvedili Sanayi Planı ve Türkiye Kalkınma Planı'nın incelenmesi ilginç sonuçlara götürmektedir. Bakanlıklar arası bir komisyonca hazırlanmaya başlanan Beş Yıllık Sanayi Planı 1946 yılının ilk yarısında bitirilmiştir. Hazırlanmasına eski Kadrocu'lardan Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev'in de katıldığı söz konusu plan, kalkınma ve sanayileşme hamlelerinde devletin öncülüğünü zorunlu görmekte ve dış ekonomik ilişkilerde ekonomik bağımsızlığın önemini vurgulamaktadır. Bu plana rağmen 7 Eylül 1946 tarihinde, '7 Eylül Kararları' diye adlandırılan liberal tedbirler alınmıştır. Bu kararlarla, bir dolar karşılığı Türk Lirası 1,28 den 2,80'e çıkarılarak devalüe edilmiş, ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırılmış, altının satışı serbest bırakılmış ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonuna yönelik liberalizasyon tedbirleri uygulamaya konulmuştur. Dış yardım arayışına da girişen siyasi iktidar, bu aşamada Beş Yıllık Sanayi Planı'nın söz konusu gelişmelere hiç de uygun olmadığını görmüştür. Bunun üzerine, daha liberal iktisatçılardan oluşan bir kadroya özel teşebbüsün öne çıkartıldığı bir plan hazırlanmıştır. Planda yatırımların %49 gibi bir bölümünün dış yardım ve kredilerden sağlanacağı öngörülmektedir. Resmi olarak uygulamaya geçmese de hazırlanan Türkiye Kalkınma Planı (Vaner Planı), devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının artık terk edildiğinin somut bir belgesidir (Boratav, s.77.).

malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme sürecinde yol almaya başlamıştır²⁰⁷.

İthal ikameci sanayileşmenin uygulandığı, dönemin ikinci yarısında da enflasyon oranı düşürülemedi, dış ticaret açıkları kapatılamamıştır. 1958 yılına doğru Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı dış yardımların gereken düzeyde sürdürülebilmesi için bir istikrar programının uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. Türkiye, dış yardımların kesilmesini göze alamadığından 4 Ağustos 1958'de istikrar programını uygulamaya koymuştur.

Programla kur ayarlaması yapılmış, dış ticaret rejimi yeniden düzenlenmiş, para arzı kontrol alj alınmış, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) ürünlerinin fiyatları yükseltilmiştir. Ancak bu yıllarda kur ayarlaması ve KİT fiyatlarının yükseltilmesi fiyatlar genel seviyesinin hızla yükselmesine yol açmış, fiyat artışları 1959 yılında da devam etmiştir. Sonuç olarak, 1958 istikrar programı da enflasyonu önlemede ve ödemeler dengesi açıklarını gidermede başarılı olamamış ve 1959 yılında ekonomide bir durgunluk baş göstermiştir.

²⁰⁷Bu yıllarda uygulanan ithal ikameci politikaların temel amacı, bir taraftan dış ticarete sınırlamalara gitmek, diğer taraftan bu sınırlamalar sonucunda azalan tüketim malları ithalatını telafi etmek için, önemli ölçüde bunların ikamesine yönelik sanayileşme sürecini devlet yatırımlarıyla gerçekleştirmek olmuştur. Bu dönemde gündeme gelen ithal ikameci model, devletçi sanayileşme stratejisinden tamamen farklı nitelikte olup, özel sektör denetiminde fakat tamamen devlet işletmeciliğini kullanan bir sanayileşmeye dayalıdır. Bu yapı içerisinde özel sektörün sanayi sektörü içindeki ağırlığının artmaya başlamasıyla birlikte devlete olan bağımlılığının artması da söz konusu olmuştur. "Devlet işletmelerinin özel sektöre devri" sloganı ile iktidara gelen DP bu dönemde tersine kamu yatırımlarının ve devlet işletmeciliğinin özel sermaye birikimi lehine önemli bir rol oynadığının farkına varmıştır. Devletçi modele benzeyen ancak, devlet kesiminin özel sektöre desteğinin ön plana çıkmasıyla ondan ayrılan yeni bir karma ekonomi anlayışı benimsenmiştir. Karma ekonomi yapısı içinde devletin ekonomik faaliyetlere müdahalesi de özel teşebbüsü sınırlamak ve kontrol etmekten çok, onu teşvik etmek yolunda gelişmiştir. Bu amaçla kalkınma ve sanayileşme hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak, gerekli alt yapı yatırımları ve özel sektörün altından kalkamayacağı bazı temel sınai ve tarımsal maddeler ve ara malları tesislerinin devlet tarafından kurulması amaçlanmıştır.

4.3 Refah Devleti (1960 - 1980)

Refah devleti, ilk kez Almanya’da 18. yy. ın sonunda sosyal güvenlik alanında alınan önlemler nedeniyle kullanılmaya başlanmıştır²⁰⁸. Giddens’a göre refah devleti, toplumsal düzenin daha adil hale getirilmesi için devletin ekonomiye müdahale ederek refahı getirme çabasıdır²⁰⁹. Başka bir tanıma göre refah devleti, müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir devlettir. Refah devleti modelinde yoksulluk, adil ve eşitlikçi toplum anlayışının, toplumsal adaletin ve birliğin, yaşam hakkının ve insan onuruna uygun bir yaşam sürme hakkının ihlali olarak görülmüş ve sosyal politika alanının merkezine yerleşmiştir²¹⁰.

Refah devleti, özellikle avrupada 1945 - 1975 (refah devletinin “Altın Çağ”) arası dönemde gelir ve harcamalarını arttırmış, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi alanlarda refah devleti kurumsallaşmıştır. Özellikle, son çeyrek yy. da sanayileşmiş batı toplumlarında evrensel ve kurumsal refah devleti anlayışına geçildiği görülmektedir²¹¹. 20. yy. ın gelişmiş kapitalist ülkelerinde Keynes’ci yaklaşım temelinde sosyal devlet, refah devleti olarak adlandırılmıştır. Az gelişmiş kapitalist ülkelerde ise kalkınma devleti olarak da adlandırılmıştır.

Geleneksel klasik ekonomi, 1929 dünya ekonomik bunalımıyla doğan deflasyon ve işsizlik sorununu çözemeyince, Keynes piyasanın görünmez eli yanında devletin görünmez elini ikame etmiştir. Devletin ekonomik ve sosyal alanda tam bir tarafsızlığa sahip olunamayacağı anlaşılmış; jandarma devlet anlayışı yerini müdahaleci sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır²¹².

²⁰⁸ Abdulkadir Şenkal, “Sosyal Politika Perspektifinden Sosyal Devleti Yeniden Düşünmek”, www.sosyalpolitikalar.com, (20 Temmuz 2010).

²⁰⁹ Anthony Giddens, *Beyond Left and Right: Future of Radical Politics*, Polity, Cambridge, 1994, s. 134.

²¹⁰ Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül, Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar, **Amme İdaresi Dergisi**, 40/3, Eylül 2007, s. 7.

²¹¹ Süleyman Özdemir, “Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme”, www.sosyalsiyaset.com/documents/refah_devleti_ustlendigi_gorvlr.htm, (20 Temmuz 2010).

²¹² Nazım Öztürk, “Ekonomide Devletin Değişen Rolü”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 39, 1 Mart 2006, s. 22.

Cumhuriyetin ilk on yılı ie donk ve dışa bağımlılıktan uzak bir sanayileşme doğrultusunda önemli adımlar atılmış, ulusal gelir ve sınaı üretiminde yüksek büyüme hızları sergilemiřtir²¹³. Türkiye’de 1945 sonrası başlayan idari reform donemi, yabancı heyet ve uzmanlarca hazırlanan raporlarla başlar. Bunlardan bazıları: Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel alışma Hakkında Rapor, Neumark Raporu, Barker Raporu, Martin - Cush Raporu’dur²¹⁴.

24 Ocak Kararları, öncesinde iktisadi politikaların iki temel alanı, kamu yönetimini derinden etkileyecek iki kurulun oluşumunu gündeme getirmiştir. Öncelikli olarak ithalat ve ihracat rejimini düzenleyecek Koordinasyon Kurulu, diğeri de demeler dengesi ile ilgili maliye ve para politikalarını belirleyecek olan Para ve Kredi Kurumu’dur. Bu iki kurulun kurulması ile Anayasa’da düzenlenmiş olan yürütme içinde öngörülmemiş yeni organlar ortaya kmıştır. Bu da ikili bir bürokratik yapılanmanın ortaya kmasına da sebebiyet vermiştir. 1980 sonrasında bu ikili yapı kurumsallařacaktır²¹⁵.

Liberal düşünce, süreç içerisinde kapitalist yapılanmanın bir başka açılımı olan “refah devleti (kalkınmacı devlet)” anlayışını ortadan kaldırmadaki yetersizliği “neo - liberal” politikalarla giderilmeye çalışılmıştır. Liberal düşüncenin kuramsallaştırılması, 1950 - 1960’lı yıllarda kendini iyice göstermeye başlayan Parasalcı Okul (Monetarizm) ve düşünürü Milton Friedman sağlamıştır.

Dolayısıyla 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında donemin hkim yaklaşımı olan ve 1936 yılından sonra gündeme gelen Keynezyen politikaları eleştiren Friedman ve Hayek’in görüşleri 1970’li yılların başında yaşanan petrol krizi ile yeni arayışlar neticesinde temel kazanmıştır. Özellikle, bu donemde yaşanan ekonomik bunalım, “refah devleti” anlayışının sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda neo - liberal akım, Keynezyen ve refah devleti politikalarını eleştirmiş ve devletin

²¹³ Birėl Ayman Güler, **Yerel Yönetimler**, Ankara: İmge Yayınevi, 2006, s. 221.

²¹⁴ Birėl Ayman Güler, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi-Yapısal Uyarılama Politikaları**, Ankara: Todaie Yayınları, 1996, s. 70.

²¹⁵ Güler, *Yerel Yönetimler*, s. 109.

ekonomiye ve serbest piyasaya müdahalesinin ortadan kaldırılmasını savunmuştur.²¹⁶ Buna göre devlet, ekonominin tam rekabet ortamında çalışması için garantör ve temel düzenleyici güç haline gelmelidir²¹⁷.

Planlı dönemde, yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesini amaçlayan en önemli girişim MEHTAP (Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi)'tir. 13 Şubat 1962 gün ve 6 / 209 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla başlatılan bu projenin amacı, planlı dönemde, yönetim yapısında hızlı ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmeye elverişli bir değişiklik yapmaktır. Bu araştırmalar sonrasında şu öneriler yapılmıştır: “Merkezi kuruluşlar ile merkezi hükümet teşkilatının taşra birimleri ve mahalli idareler arasında görev dağıtımı, mahalli idarelerin yetkileri, kaynakları, teşkilatlanması konuları çok önemli bir inceleme alanı teşkil etmektedir. Bu konular ayrı ayrı ele alınıp incelenmelidir.” Öneriler arasında mahalli idareler ve merkez ile yerel arasındaki ilişkiler de bulunmaktadır²¹⁸. Bu proje, rasyonel bir devleti ve liyakata dayalı bir istihdam örgütlenmesini temel almaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kuruluşunun hemen sonrasında çıkarılan 1 numaralı “Planlama” adlı yayımında “Kuruluş ve gelişme safhalarında batı memleketleri birçok sosyal meselelerle karşılaşmışlardır. Refah devleti, batıdaki gelişmenin tabii bir sonucu olmayıp uzun mücadeleler sonucunda ve geniş ölçüde devlet müdahalesiyle varılmış bir merhaledir” denilmekte ve önemli bir saptamada bulunmaktadır²¹⁹.

²¹⁶ Dorothee Bohle, Neoliberal Hegemony, Transnational Capital and The Terms Of The EU's Eastward Expansion, Capital & Class, 2006, s. 57–86.

²¹⁷ David G. Gren, The New Right: The Counter-Revolution In Political, Economic And Social Thought, Wheatheaf-Harvester, Great Britain, 1988, s. 35.

²¹⁸ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, İstanbul: Cem Yayınları, 2000, s. 413.

²¹⁹ Devlet Planlama Teşkilatı, **Planlama**, No 1, Haziran 1962, Ankara: DPT Yayınları, s. 7-15.

1963 - 1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968 - 1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla 15 yıllık bir perspektif içinde hazırlanmıştır²²⁰. Bu iki dönem içinde 10 adet yıllık program da uygulanmıştır. Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler şöyle sıralanabilir:

- i. Yılda % 7'lik bir büyüme sağlanması,
- ii. İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- iii. Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- iv. Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- v. Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sağlanması.

Bu hedefler çerçevesinde ele alınan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yürürlüğe konulmasıyla ithal ikameci sanayileşme de yeni bir evreye girmiştir. Sıkı maliye ve para politikaları, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve en iyi biçimde tahsisine engel olan enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek biçimde tespit edilmiştir. Bu planın öngördüğü dönem sonunda Türk ekonomisinde şu gelişmeler olmuştur: Sanayi için yıllık % 12,3 gelişme hızı öngörülmüş, bu oran % 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Dış finansman kaynaklarının hedeflenen ölçüde sağlanamaması ve tarım kesiminin gelişiminin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı bulunması nedeniyle % 7'lik büyüme hızına ulaşılamamış, yılda ortalama % 6,5 oranında büyüme gerçekleştirilmiştir.

²²⁰ 1960-1980 yılları arasında dört tane Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış olup, gerçekleşme oranı en yüksek plan, hedeflenenler ve gerçekleşenler arasında 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı olmuştur. Cengiz Ekiz ve Ali Somel, **Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi**, A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri, No 81, Ocak 2005, s. 13.

Toplam yatırımların GSMH içindeki payı başlangıç yılı olan 1963'te % 18'e yükselmiştir. Kamu gelirleri artışı olmakla birlikte öngörülen seviyeye ulaşılamamış; bu da kamu harcamalarının kısılması sonucunu doğurmuştur. 1968 - 1972 yılları arasında uygulaması gerçekleştirilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın birinci plandan farkı çok kesimli olmasıdır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sanayi sektörü, ekonomik büyüme için "sürükleyici sektör" konumuna geçmektedir. Bu plan döneminde, bir taraftan "ithalat" yerine "yerli üretim" ikame edilirken, diğer taraftan "ara mallar" üretimi önem kazanmıştır. Birinci ve ikinci planda öngörülen kalkınma hızları eşit olmakla birlikte, Birinci Plan'da hizmetler kesimi için öngörülen kalkınma hızı % 7,2'den % 6,8'e indirilmiştir. Her iki planda temel sektörlerin payları öngörülen yönde gelişmekle birlikte beklenenden daha düşük seviyede olmuştur.²²¹

1945 ve 1980 arası dönemle günümüzü karşılaştırdığımızda; kamusal anlayışından bireyselliğe, sosyal refah devleti anlayışından neo - liberal devlet anlayışına, yani sosyal refah devletinden düzenleyici devlet anlayışına, toplumu esas alan düşünceden piyasa ekonomisini esas alan, tamamen piyasa odaklı bir kamusal düşünceye geçilmiştir²²². İşte, tüm bu açıklamaların sonucunda refah devletinin esasen maliyetleri arttıran ve gerekli, asgari hizmetleri yerine getirmede hantal bir yapıya dönüştüğü, dolayısıyla kendi amaçları ile çeliştiği sonucuna ulaşılabilir.

²²¹ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Baskı İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994, s. 125-137.

²²² İbrahim Cılga, "Küreselleşme Sürecinde Devlet Sorunu ve Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması", **Hukuk ve Adalet**, Yıl 1, Sayı 2, 2004, s. 172.

4.4 Neo - Liberal (1980 - ...)

1970’li yıllarda krizlerle bunalan ülkeler Keynezyen politikaların artık sorunlara çare üretmediğini ve bu politikaların öngörülerinde de yanılsamalar olduğu tartışılmaya başladı. 1980’li yılların başında ABD ve Avrupa ülkelerinde kamu yönetimi alanında hızlı gelişmelerin olduğu bir dönemdir. Türkiye’de de 1980 ihtilali sonrasında dünya ile entegrasyon ve dışa açılma politikalarında önemli atılımlar olmuştur.

Türkiye’de kamu yönetiminin sorunları genel başlıklar halinde sıralanacak olursa; merkeziyetçilik, örgütsel büyüme, yönetimde gizlilik ve dışa kapalılık, yönetimde tutuculuk, kuralcılık ve sorumluluktan kaçma, yönetimde siyasallaşma, kayırmacılık, yolsuzluk ve rüşvettir²²³.

Sosyal refah devletine bir eleştiri olarak ortaya çıkan neo - liberal politikaların temelini, devletin küçültülmesi düşüncesi oluşturmaktadır. Sınırlı devlet anlayışı öncülüğünde devletin sadece asli fonksiyonları olan, savunma, diplomasi ve adaleti sağlama, yarı kamusal nitelikli hizmetlerin ise, piyasa tarafından karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır. Hatta devletin özel sektör gibi yönetilmesi ve hizmetlerin sunumunda rekabet sağlanmasını, özelleştirmenin desteklenmesini kamu yönetim giderlerinin azaltılmasını istemektedirler. Dünyada geniş yankı bulan “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”nı (NPM – New Public Management) yadırgamamak gerekir. Çünkü, refah devleti kamuyu büyütmüş, müdahaleci devlet anlayışı sonucu hizmet alanları artmış, giderler çoğalmış ve artık devlet tarafından karşılanamaz duruma gelmişti. Türkiye’de bu gelişmelerden uzak kalamamıştır. Ancak, Türkiye’de durum biraz farklıdır. Bizde bu tür gelişmeler tam olarak kavranamadığı ve ülke şartları göz önüne alınmadan uygulanmak istendiği için içi boş kalmıştır.

Dünyada kamu yönetimi reformlarını, OECD, DTÖ, IMF ve DB gibi uluslar üstü kuruluşların desteklediği ve öneriler sundukları bilinmektedir. Bu kuruluşlar liberal

²²³ Ali Acar ve İsmail Sevinç, “1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Merkez Örgütünde Yapılan Reform Çalışmaları”, S.Ü. İ.İ.BF. Dergisi, C:7, Ankara, 2005, s. 21-24.

politikaların benimsetilmesi ve ülkelere sağladıkları imkânlar karşılığında ülkelerin sorumluluklarını yerine getirebilmesi için bu alanda çalışmalar yapmaktadırlar. Ülkelerin demokratik yapısına hatta egemenlik alanına bile müdahalede buldukları bilinen bir gerçektir. Hatta bu duruma en iyi örneklerden biri de Türkiye'dir.

Türkiye'de Özal hükümeti zamanında dışa açık ve global yapıya uyumlu politikalar izlenmiştir. Özel girişimler desteklenmiş piyasa ekonomisi anlayışı temelinde kamu hizmetleri rekabete açılmaya çalışılmıştır. Merkezîyetçi yönetim geleneğinden adem - i merkezîyetçi yönetim anlayışına geçme çabalarının yaşandığı 1980'li yıllarda yerel yönetimlere aktarılan kaynaklar artırılarak yerelleşmeye katkı sağlanmıştır. Liberal politikalar, belediyelerde ve büyük şehir belediyelerinde, imar planlama yetkisinde desantralizasyona, mali personel kaynağı temin etmesi konusunda da değişikliklere ve alternatif hizmetler sunma yöntemlerinin farklılaşması gibi gelişmelere yardımcı olmuştur²²⁴.

1980 - 1990 dönemi özellikle AB'nin, Türkiye'nin üyelik süreci dolayısıyla ülkede kamu yönetimi reformları üzerinde etkili olduğu yıllardır. 1990 sonrası gelişmelerde ise, OECD, DB, ve AB'nin kamu yönetimi reform çabalarında etkili olduğu görülmüştür. Bu dönemde, küreselleşme, yerelleşme ve kuramsal alandaki gelişmelerin etkisi büyüktür.

Küreselleşme ve yerelleşme süreci eşgüdümlü olarak, demokratikleşmenin de katkısıyla kamunun sunduğu hizmetlerin halka en yakın yönetim birimleri tarafından sağlanması ilkesini ve dolayısıyla yerel yönetimlerin güçlendirilmesini hızlandırmıştır²²⁵.

²²⁴ Bilgiç Veysel, "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, Namık Kemal Öztürk, Bayram Coşkun (Ed), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2005, s. 27.

²²⁵ Köse H. Ömer, "Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi", *Sayıştay Dergisi*, Ankara, 2004, s. 3.

1990'lı yıllara damgasını vuran küreselleşme, teknolojik devrim, kentleşme gibi kavramlar, ulus devletinin yapısını ve niteliğini dünyanın işleyiş düzenini ve biçimini kökten değişikliğe uğratmıştır. Küreselleşme ile birlikte üniter devletlerin belirgin yapısını oluşturan tek merkezden yönetim, kamu otoritesinin merkezde toplanması ve hiyerarşik yapılanmayı tehdit etmeye başlamıştır. Küreselleşme, toplam kalite yönetimi, performans yönetimi, yönetim, post bürokrasi gibi paradigmalardan dünya yüzeyinde uygulanmasına ise gelişmiş devletler eliyle DB, OECD, IMF gibi uluslararası kuruluşlar üstlenmişlerdir.

Türkiye'de Avrupa Konseyinin 1985 yılında kabul ettiği "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik" şartı, 08.03.1991'de bazı maddeleri haricinde kabul edildi. Özerklik şartının Hizmette Halka Yakınlık İlkesi'ne göre: "Kamusal sorumluluklar genellikle ve tercihen yurttaşın en yakın olan yönetimlerce yerine getirilir. Sorumluluğun bir başka yönetime bırakılmasında görevin kapsamı ve niteliği ile etkinlik ve ekonomi ilkelerinin gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır"²²⁶ denilmektedir.

1980 sonrasında kadar kamu yönetiminin adem - i merkezileşmesi yönündeki reform çabalarının başarılı olduğu söylenemez. Ancak 1980 sonrası neo - liberal öğretinin ve ülkede dışarı açılma girişimlerinin olumlu adımlar olduğunu belirtmek gerekir. Bu dönemde özel sektörün önü açılmaya çalışılmış, kamunun yaptığı hizmetlerde tekeller kaldırılmak istenmiştir. Özelleştirme uygulamaları ile de devletin piyasa aktörü değil, piyasada düzeni sağlayıcı ve denetleyici olması yönünde gelişmeler olmuştur. Bu maksatla bağımsız çalışan düzenleyici ve denetleyici kurullar oluşturulmuştur.

Kamu yönetiminde merkezîyetçi anlayışın sona erdirilmesi yönündeki en büyük adım AB ve uluslararası kuruluşların da desteğiyle 2000'li yıllarda atılmıştır. 2003 yılında meclisten geçen Kamu Yönetimi Temel Kanunu Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadığı için hayata geçirilememiştir.

²²⁶ Ruşen Keleş, "Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity)", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C:4, 1995, s. 1.

1980’li yıllardan sonra kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılmasına yönelik politikanın ulusal gelir ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ne yönde etkilediği araştırılmıştır. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağladığı fikri 1970’li yıllardan önceki döneme hakim iken sonraki dönemde gelirin kamu harcamalarını etkilediği fikri hakim olmuştur. Bu yeni dönemde, devletin ekonomik hayattan çekilip, eğitim, savunma ve sağlık gibi asli görevlerini yerine getirmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, gelişmiş ve daha sonra gelişmekte olan ülkelerde daha önce millileştirilmiş veya mevcut endüstriler özel kesime devredilmiş veya devretmeye yönelik uygulamalar başlatılmıştır. Ancak, bu dönemde beklenenin aksine bir gelişme olmuştur. 1970’li yıllardan sonra hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerde özelleştirmeye ağırlık verilmesine rağmen, gelişmiş ülkelerde, devlet harcamalarının GSYH içindeki payları zaman içerisinde yükselen bir trend göstermiştir. Diğer yandan, gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSYH içindeki payı yükselmesine karşılık gelişmekte olan ülkelerde düşük seviyede kalmıştır. Bu iki olgu, kamu harcamaları ile ulusal gelir arasındaki etkileşimin yönü hakkında ekonomi yazınında yeni bir tartışma başlatmıştır²²⁷.

Günümüzde temelini klasik iktisadi düşüncenin oluşturduğu yeni düşünce akımlarının (Kamu Tercih Teorisi, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Monetarist Teori ve Arz Yanlı İktisat Teorisi) savunucuları yaşanan ekonomik sorunların çözümüne ilişkin öne sürmüş oldukları düşüncelerde, kamu harcamalarının azaltılması gereğini öne sürmüşlerdir. Şu anda dünyadaki genel eğilim de bu yöndedir. Söz konusu görüşü benimseyen iktisatçılar, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkarak müdahale sonucu kaynakların etkin dağılmadığını, özel sektör yatırımlarını dışlandığı, bunun sonucu olarak hem ortalama verimliliğin hem de ekonomik büyümenin azaldığını, işsizliğin arttığını dile getirmişlerdir²²⁸.

²²⁷ R. Sarı, "Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir ile İlişkisi", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 209, 2003, s. 26.

²²⁸ A.Ulusoy, ve A. Zengin, "**Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz**", XII. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı, İ.Ü Maliye Bölümü Yayınları, No:83, İstanbul,1998, s. 3.

Son zamanlarda kamu harcamaları ile milli gelir arasındaki ilişki ilgi çekici konulardan biri haline gelmiştir. İlginin bu iki makro değişken üzerinde odaklaşması farklı nedenlere dayanmaktadır. 1980’li yılların sonlarına doğru sosyalizmin çökmesi sonucunda demir perde ülkelerinde piyasa mekanizması lehine gelişen uygulamalar, gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomik payının azaltılması ve bunun sonucunda ivme kazanan özelleştirme eğilimleri ve paradoksal bir şekilde, piyasa mekanizmasının ana savunucuları olan gelişmiş ülkelerde artan devlet harcamaları bu iki değişken arasındaki ilişkinin gündeme gelmesinin nedenlerinin başında yer almaktadır. Devlet harcamaları ile gelir arasındaki ilişkinin, harcamaların geliri veya gelirin harcamaları etkilemesi şeklinde iki yönlü olması ve her iki yönün de teorik temellere dayanması bu konuyu ilgi çekici hale getiren bir diğer önemli nedendir²²⁹.

Geçen yy. ın son çeyreğinde gelişmiş ülkelerdeki devlet harcamalarında görülen bu artış üç temel nedene dayandırılmaktadır²³⁰. Birinci neden, iktisadi kalkınma ile birlikte kültürel ve toplum refahını yakından ilgilendiren harcamaların artmasıdır. Bunun gerekçesi olarak, eğitim, kültürel ve sağlık hizmetleri gibi kamunun sunduğu hizmetlerin gelir talep esnekliğinin yüksek olması gösterilmektedir.

Türkiye’de 1950 - 1973 döneminde kişi başına GSYH yılda ortalama % 3’ün üzerinde bir hızla artmış, ortalama gelir toplam olarak % 100’ün üzerinde artış göstermiştir. Tarımda ekilebilir toprakların sınırına ancak bu dönem sonunda ulaşıldığı için, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında büyük yatırımlara gerek kalmadan tarımda hızlı üretim artışları gerçekleştirilebilmiştir. Benzeri bir eğilimin kent ekonomisinde de görüldüğü, üretim artışlarının girdilerin verimini arttırmaktan çok, girdilerin miktarını arttırma, bir başka deyişle ekstansif büyüme yoluyla sağlandığı belirtilebilir.

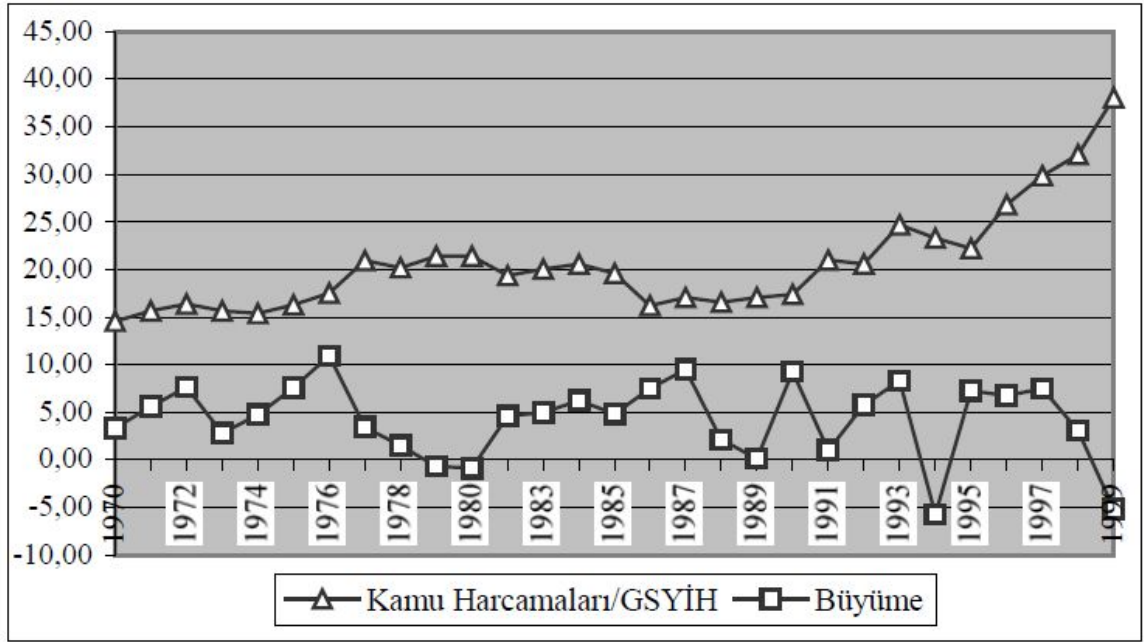
²²⁹ Sarı, s. 27.

²³⁰ Tanzi ve Schuknecht, s. 5.

Türkiye açısından bakıldığında, bu alt dönemin 1979'a kadar olmasa bile 1977'ye kadar devam ettiği söylenebilir. Ancak 1975 yılından itibaren büyümenin olumsuz koşullarda sağlanan kısa vadeli dış borçlanma sayesinde sürdürülebildiğini unutmamak gerekir. Eğer ithal ikamesi sanayileşme sürecinin sağladığı üretim kapasitesi 1978 - 1979 bunalımını beklemeden, örneğin, 1970 devalüasyonu ile birlikte ihracata yönlendirilebilseydi, iktisadi ve siyasal bunalım bu denli ağır olmaz, 1980'lerde ödenen ağır iktisadi ve siyasal maliyetlere katlanılmadan sanayileşme sürecine yeni açılımlar sağlamak mümkün olabilirdi. Ancak 1970'lerde yaşanan siyasal istikrarsızlık ve dalgalanmalar, uzun dönemli iktisat politikalarının gündeme gelmesine izin vermemiştir²³¹.

Türkiye'de kamu harcamalarının GSYH'deki payı, 1970 - 1979 döneminde ortalama olarak % 17,4; 1980 - 1989 döneminde % 18,7 ve 1990 - 1999 döneminde ise % 25,6 olarak gerçekleştirilmiştir. Dönemler itibariyle bakıldığında Türkiye'de kamu büyüklüğünün sürekli olarak arttığı, yani iç kaynakların giderek artan kısmının kamu sektörü tarafından kullanıldığı söylenebilir. Şekilde, 1970 - 1999 döneminde Türkiye'de kamu büyüklüğünün ve büyümenin yıllar itibariyle seyrini göstermektedir.

²³¹ Boratav ve Türkcan, s. 53.

Grafik 14. Türkiye’de Kamu Büyüklüğünün Yıllar İtibariyle Seyri (1970 - 1999)

Kaynak: IMF, *International Finance Statistics CD - ROM and World Development Indicators CD - ROM*, 2001.

Yıllar itibariyle baktığımızda kamu büyüklüğünün 1995 yılından itibaren hızla büyüdüğü gözlenmektedir. 1995 yılında kamu büyüklüğü % 22,2 iken, 1999 yılında % 38’e ulaşmıştır. Yine aynı dönemler itibariyle ortalama büyümeye (GSYH’deki artış) baktığımızda, 1970 - 1979 döneminde 4,7; 1980 - 1989 döneminde 4,4 ve 1990 - 1999 döneminde 3,8 olarak gerçekleştiğini görüyoruz. Ortalama olarak baktığımızda büyümede de bir düşme eğilimi gözlenmektedir.

1970’lerden itibaren Türkiye siyasal yapıların zayıflığı ve istikrarsızlığı nedeniyle küreselleşen dünyaya ayak uydurmakta ve istikrarlı büyüme için gerekli önlemleri almakta zorlanmıştır. 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi dışa açılmaya başlamış ve ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplini sağlamakta başarılı olamamıştır. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır. Yine bu dönemde bütçe denkliliği henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin

önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990 sonrasında Türkiye iç ve dış kaynaklı dört büyük iktisadi krizle (1994, 1999, 2000, 2001) karşı karşıya kalmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir. Mali sorunların da etkisiyle eğitime ayrılan kaynakların giderek azaltılması, uzun vadede politika seçeneklerini ve daha ileri teknolojilerin devreye sokulma şansını sınırlandırmıştır.

Tablo 6. Kamu Kesiminin Nispi Büyüklüğü

	Kamu kesimi harcamaları/GSMH %	Kamu kesimi gelirleri/GSMH %	Kamu kesimi vergi gelirleri/GSMH %	Kamu kesimi borçlanma gereği/GSMH %	GSMH ²³² (milyar TL cari)
1998	34,2	25,2	20,6	9,4	53.5
1999	40,1	24,8	22,1	15,6	78.3
2000	42,2	30,4	25,1	11,8	125.7
2001	49,7	33,3	27,2	16,4	176.5
2002	44,3	31,6	24,2	12,7	275.0
2003	39,8	30,4	25,6	9,4	356.7
2004	33,3	28,5	23,4	4,7	428.9
2005	30,8	31,2	24,8	- 0,4	486.4
2006	29,3	32,4	24,9	- 3,1	575.8
2007	23,8	22,3	15,4	0,1	853.6
2008	23,7	22,1	12,6	1,6	950.0
2009	28,5	22,8	19,5	6,4	946.6

Kaynak: Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, 2007, s. 518.

Türkiye’de 1998 - 2003 döneminde devlet harcamalarının GSYH’ye oranının 1992’den beri yükselmesine karşılık, Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldığı tespit edilmektedir. Avrupa Para birliğine bağlı ülkelerde 2003 yılında devletin GSYH’nin ortalama % 38,2’sini harcadığı görülüyor. Bu verilere göre Türkiye’nin ekonomideki yeri sanıldığı gibi yüksek değildir. Sonuç olarak 1990 yıllardan itibaren Türkiye’de kaynak kullanımı fazlaşmış, 1981 - 1985 döneminde kamu harcamaları / GSYH oranı % 23’ün altında iken bu oranlar 1990 - 1996 arasında % 27 ve 2003 / 2005 döneminde % 37 civarında gerçekleşmiştir.

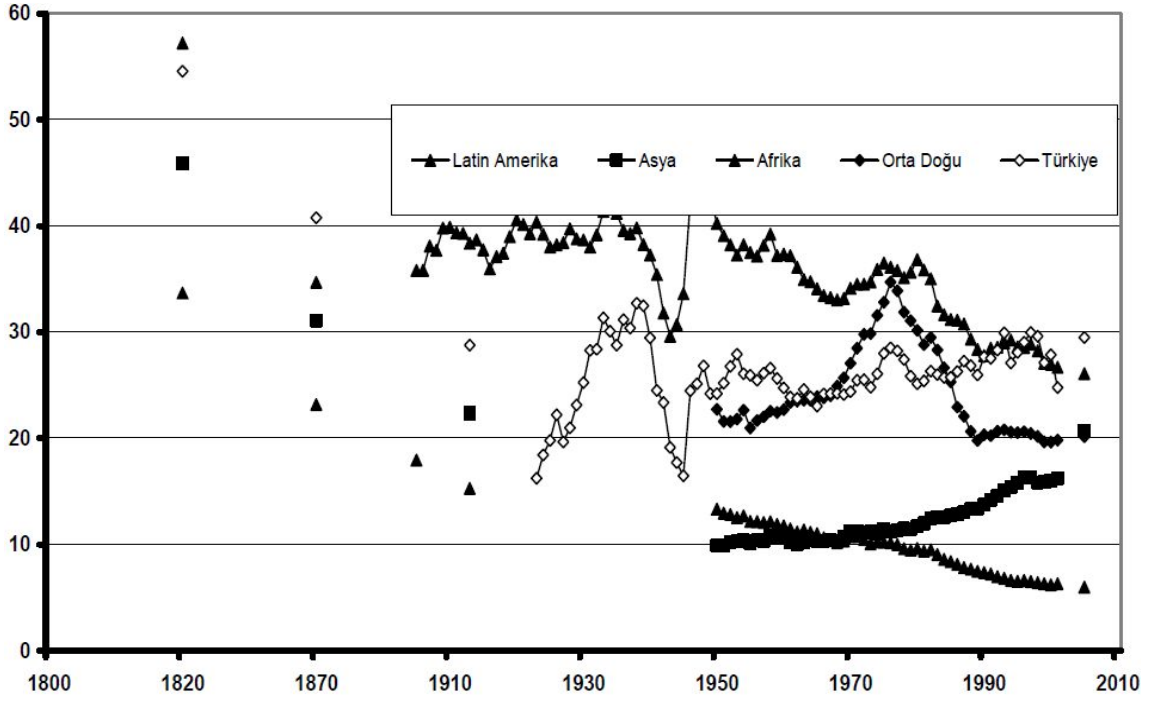
²³² <http://economicresearchforum.org/tr/series/5940?type=index&other=5954&start=1975&end=2009&title=Kamu+Kesimi+Bor%C3%A7lanma+Gere%C4%9Fi+%28DPT%29%0A+Toplam+Kamu+Kesimi+Bor%C3%A7lanma+Geregi> (20 Temmuz 2010).

Türkiye, dünya koşullarının içe dönük, müdahaleci modele daha elverişli olduğu 1913 - 1975 yılları arasında dünya ortalamalarına yakın veya onun biraz üzerinde büyüme hızları yakaladıktan sonra, son dönemdeki piyasa ağırlıklı, küreselleşmenin daha sert koşullarına ayak uydurmakta bir hayli zorlanmıştır. 20. yy. ın son çeyreğinde Türkiye, iktisadi büyüme performansında olduğu kadar gelirin bölüşümü ve insani gelişme ölçütleri bakımından da, hem mutlak olarak hem de dünya ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, daha olumsuz sonuçlar sergilemiştir. Türkiye ekonomisi, 2001 yılındaki derin bunalımdan sonra devreye sokulan ve mali disiplini öne çıkaran programın da katkısıyla önemli ölçüde toparlanmıştır. Yıllık enflasyon hızı otuz yıl sonra ilk kez % 10 düzeyine çekilirken, kişi başına GSYH 2001 yılında % 10'dan fazla düştükten sonra 2005 yılına kadar % 20'nin üzerinde artmıştır.

AB sürecinin de ilerlemesiyle ilk kez ciddi düzeyde dolaysız yabancı sermaye girişi başlamıştır. Ancak bu toparlanmanın şimdiye kadar sınırlı oranda istihdam yarattığını da vurgulamak gerekir. Kent kesiminde işsizlik 2005 yılında % 13'ün üzerinde kalırken, tarım kesimi çok sayıda az eğitimli ve düşük gelirli kişi barındırmaktaydı²³³. Sonuç olarak, Türkiye'de kişi başına üretim ve gelir ya da satın alım gücü 1820 yılından günümüze kadar yaklaşık 10 kat artmıştır.

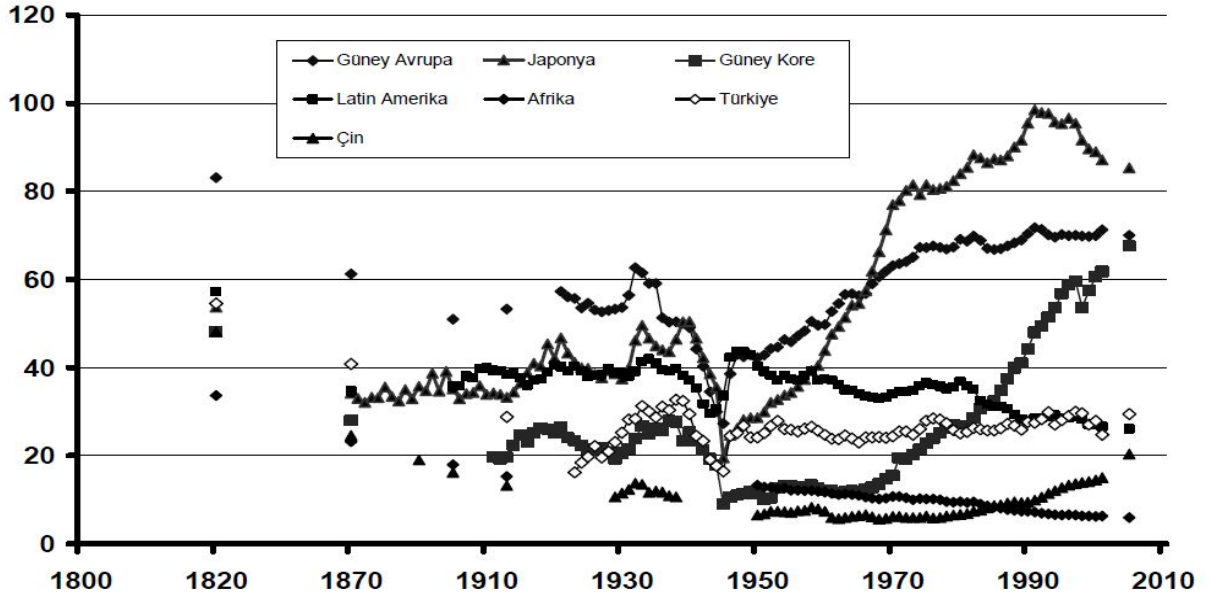
Büyüme hızı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra artmış, ancak gelişmiş ülkelerle aradaki ortalama gelir farkı son yüz ya da son elli yılda kapanmamıştır. Türkiye'nin 20. yy. daki iktisadi büyüme sicilinin gelişen ülkeler içinde daha başarısız kalan Güney Amerika, Afrika ve Ortadoğu bölgelerine kıyasla daha olumlu olduğu söylenebilir. Buna karşılık II. Dünya Savaşı sonrasında "iktisadi mucize" yaratan İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkeleriyle ya da Japonya ve Güney Kore ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin benzeri büyüme hızlarını yakalayamadığı açıkça görülmektedir. Son yarım yy. da "iktisadi mucize" yaratan ve yüksek gelirli ülkelerle aralarındaki farkı önemli ölçüde kapatabilen ülkelerde, kişi başına gelirin artış hızı en az 20 - 30 yıllık sürelerle % 5'in üzerinde kalmıştır.

²³³ Pamuk, s. 16.

Grafik 15. Kişi Başına GSYH, 1820 - 2005 Batı Avrupa ve ABD'nin %si Olarak

Kaynak:<http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2007İlkbahar/SevketİPamuk.pdf> (25 Haziran 2010).

Grafik 16. Kişi Başına GSYH, 1820 - 2005 Batı Avrupa ve ABD'nin %si Olarak

Kaynak:<http://www.uedtp.org.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2007İlkbahar/SevketİPamuk.pdf> (25 Haziran 2010).

2009 yılı itibariyle; Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip olan Almanya'da büyüme 1,7, İtalya'da % 0,5, Fransa'da % 1,2, Macaristan'da % 0,1, İsviçre'de % 2,2, Avusturya'da % 0,2, Çek Cumhuriyeti'nde % 1,1, Hollanda'da % 0,1 olarak gerçekleşti. İngiltere ise, ilk çeyrekte % 0,2 ile küçülme yaşadı. ABD'nin büyüme oranı % 2,5, Rusya'nın % 4,5 oldu.% 15,5 ile Singapur'un başı çektiği dünya genelinde ise Türkiye 5. oldu. Singapur'u izleyen ülkeler % 13,3 ile Tayvan ve % 12 Tayland oldu. Böylece büyümede ilk üç sırayı Asya ülkeleri aldı. Bu ülkeleri % 11,9 ile Çin, % 11,7 ile de Türkiye izlerken, 6. sıradaki Malezya da % 10,1 ile çift haneli büyüme kaydetti²³⁴.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan verilere göre, geçen yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla % 11,7 artmasıyla, üretim yöntemiyle hesaplanan gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) 23 milyar 350 milyon TL oldu. Cari fiyatlarla GSYH'de % 16'lık artışla 243 milyar 258 milyon TL'ye ulaştı. USD cinsinden cari fiyatlarla GSYH ise geçen yılın aynı dönemine göre % 26.9 artışla 161 milyar 235 milyon USD olarak tahmin edildi. Nominal olarak GSYH, ilk çeyrek sonunda 987.5 milyar TL'ye (yaklaşık 652 milyar USD) ulaştı.

Ekonomik kriz nedeniyle 2009 yılı sonunda 8.590 USD'ye kadar gerileyen kişi başına milli gelir, 2010 yılının ilk çeyreğinde yaşanan çift haneli büyümenin etkisiyle 9 bin 66 USD'ye yükseldi. TÜİK verilerinden yapılan hesaplama göre, ortaya çıkan sonuçlar şöyle: Mart ayı itibariyle son bir yıllık dönemde (4 çeyrek) cari fiyatlarla yıllık GSYH 651 milyar 814 milyon USD olurken, kişi başı gelir de 9 bin 66 USD olarak gerçekleşti.²³⁵

²³⁴<http://finans.milliyet.com.tr/2010/Haber/7/1/g-20-yerine-oecd-rekoru-kirdik/714478/index.html>(10 Temmuz 2010).

²³⁵<http://finans.milliyet.com.tr/2010/Haber/7/1/g-20-yerine-oecd-rekoru-kirdik/714478/index.html>(20 Temmuz 2010).

Mart itibariyle son bir yıllık dönemde cari fiyatlarla GSYH, TL bazında 987 milyar 527.9 milyon TL, kişi başına gelir ise 13 bin 735 TL oldu. 2009 yılı sonunda kişi başına gelir cari fiyatlarla dolar bazında 8 bin 590 dolar; TL bazında ise 13 bin 269 TL olduğu belirlendi. Böylece ekonomideki toparlanmaya paralel olarak kişi başına gelir dolar cinsinden 476 dolar, TL cinsinden 466 TL arttı. Hükümetin yenilenmiş nüfus istatistikleri ve milli gelir hesaplarıyla bir zamanlar 10 bin doları aşması ile övüldüğü kişi başı gelir, kriz nedeniyle bu sınırın altına düştü. 2008 yılında 10 bin 440 dolar olan kişi başına gelir, krizin etkisiyle 15 aylık dönemde 1374 dolar gerilemiş oldu. İhracatta yıllık reel büyüme kaydedilmemesine karşın ithalatta % 21’lik artış yaşandı. Bu durumda ihracatın büyüme oranına eksi % 5,3 puan etkisi oldu²³⁶.

2009 yılı ilk çeyreğinde iç talep belirgin bir şekilde iyileşmeye devam ederken, özel tüketim harcamaları % 10’a yakın büyüdü. Özel tüketim harcamalarındaki bu artışın büyüme oranına etkisi 7.4 puan oldu. Kamu harcamalarındaki artış ise % 1’le sınırlı kaldı. Yatırım harcamaları istenen düzeyde olmasa da artış kaydetti. Yatırım harcamalarının 2009’un ilk çeyreğinde yıllık % 28 küçülmesinin ardından, 2010’un ilk çeyreğindeki artış hızı % 14 oldu. Böylece yatırım harcamaları, 7 çeyreklik gerilemenin ardından büyürken, 2008’in ilk çeyreğinden sonra ilk defa büyümeye olumlu katkı yaptı. Yatırım harcamalarındaki artış da özel yatırımlardan kaynaklandı. Kamu yatırımları % 26 gerilerken, özel yatırımlar % 22 arttı. Bu artışın nedeni baz etkisi oldu²³⁷.

²³⁶ <http://finans.milliyet.com.tr/2010/Haber/7/1/g-20-yerine-oecd-rekoru-kirdik/714478/index.html> (20 Temmuz 2010).

²³⁷ <http://finans.milliyet.com.tr/2010/Haber/7/1/g-20-yerine-oecd-rekoru-kirdik/714478/index.html> (20 Temmuz 2010).

Türkiye’de uygulanan istikrara programlarına, uygulanma amaçlarına ve sonuçlarına aşağıda verilen tabloda değinilmiştir.

Tablo 7. Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikaları

Tarih	Hükümet	Amaç	Sonuç
Eylül 1946	Recep Peker	Ekonomiyi dışa açmak ve yeniden yapılandırmak	İthalat patlamış dış ticaret açığı artmıştır
Ağustos 1958	Adnan Menderes	Enflasyonu dizginleyip büyümeye hız kazandırmak	Enflasyon dizginlendi büyüme hızlanamadı
Ağustos 1970 (Stand - By)	Süleyman Demirel	Ekonomik durgunluğa son vermek	Büyüme arttı, enflasyon da arttı
Ağustos - Eylül 1977	Süleyman Demirel	Enflasyonu indirmek döviz açığını gidermek	Enflasyon arttı, cari açık yükseldi, büyüme yavaşladı
Mart 1978 (Stand - By)	Bülent Ecevit	İhracatı artırmak, büyümeyi hızlandırmak	Ekonomik sorunlar arttı, durgunluk krize döndü
Mart 1979 (Stand - By)	Bülent Ecevit	Ekonomik krizi sonlandırmak	Ekonomi küçüldü, enflasyon ölenemedi
Ocak 1980	Süleyman Demirel	Ekonomiyi dışa açmak ve ekonomik durgunluktan çıkmak	Ekonominin dışa açılmasında başarılı olundu ancak enflasyon üç haneli rakamlara ulaştı
Nisan 1994 (Stand - By)	Tansu Çiller	İç ve dış açıklardaki artışı durdurmak	Enflasyon patladı, 94 krizi doğdu
Ocak 1997	Mesut Yılmaz	Enflasyonu önlemek	Erken seçim kararı sebebiyle tamamlanamadı
Aralık 1999 (Stand - By)	Bülent Ecevit	Enflasyonu frenlemek	2000 ve 2001 yılı krizleri ile sarsıldı
Mart 2003	R.Tayyip Erdoğan	Acil eylem planı, yeni bir ekonomik programla makro ekonomik istikrar	Milli gelir, enflasyon ve faiz açısından en iyi performans

Kaynak: Muhammet Akdiş, **Türkiye’de Ekonomik İstikrar Programlarının Dünü Ve Bugünü**, 2001, s. 18.

Cumhuriyet tarihimizde, IMF ile şimdiye kadar 16 anlaşma yapmış bulunan Türkiye’deki en başarılı iki istikrar programı 1946 ve 1960 - 1961 yılı programlarıdır. 1946 devalüasyonu ve milli gelirden % 32’lik artış, fiyatlarda % 4,6 civarında bir artışla gerçekleşmiştir. 1958 devalüasyonu sonrası 1961 'de alınan önlemlerle enflasyonda önemli düşüşler sağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde; 1923 - 1960 arasında ekonomik dalgalanmaların içerdiği zaman boyutları 1960 - 1965 dönemine kıyasla daha uzun, özellikle 1980 sonrasında ise bu dalgalanma süreleri daha kısadır. Bu da, 1980 sonrasında ekonominin uluslararası şoklara daha açık hale gelmesinin bir göstergesidir. 5 Nisan kararları ve sonrasında IMF ile stand - by anlaşması yapılmış ve bu anlaşma Temmuz 1994 - Eylül 1995 dönemini kapsamıştır. Bu iki önlem ekonomik beklentileri değiştirmiş ve kısa vadeli dengeleri oluşturmuştur. Sonra uygulamaya konulan

genişleyici politikalar ekonominin yeniden büyüme trendi içine girmesine yol açmış, kamu açıkları büyümüş ve sıcak para girişi olmuştur²³⁸.

Bundan sonra 1997 Mayıs'ında başlayan Uzakdoğu mali krizinin sıcak para girişleri üzerindeki dolaylı ve olumsuz etkisiyle birlikte ekonomi 1997 sonbaharından itibaren gerileme dönemine girmiştir. Türkiye'de son çeyrek yy. ın ekonomik sıkıntılarının önemli bir nedeni; kısa vadeli ve büyük hacimli yabancı sermaye hareketleridir. Ne var ki; her türlü sermayenin serbestisi uluslar arası mali kuruluşların ve sermayenin temel isteği olup, IMF de 1990'larda bu isteğe paralel uygulamaları önermiştir. 1997 - 1998 Uzakdoğu mali krizinin doğmasında önceden erken uyarı ve önlemleri oluşturmakta kusurlu olduğu yorumu yapılan IMF'nin stand - by anlaşmalarında, yardımı isteyen ülkelerin güç durumundan yararlanarak, ulusal egemenlik konusu olan reformları empoze etmesi pek çok gelişmiş ülke iktisatçısı tarafından da eleştirilmiştir. Öte yandan; Türkiye, Haziran 1998'de IMF ile, Türkiye tarafından taahhütler içeren fakat bir kredi içermeyen bir anlaşma yapmış, yani karşılığı olmayan tek taraflı bir taahhüt altına girmiştir. Buna göre amaçlanan;

- Türkiye'nin dış kredi itibarını arttırmak, böylece iç borçların bir kısmını da dış borçlara dönüştürmek,

- İç itibar artışı temelinde ücretli, maaşlı, tarımsal üretici vb. gibi toplumsal kesimleri yeni özverilere razı etmek,

- Kendisini ve ekonomi bürokrasisini taahhüt edilen amaçlarla kilitleyerek kamu yönetiminde iç disiplini sağlamak,

Bu amaçların arkasındaki temel gerekçe ise; bütçenin faiz dışı fazlasının arttırılması için faiz dışı harcamaların kısılması, faiz dışı fazlanın faiz ödemelerine aktarılması olmaktadır.

²³⁸ Falay, s. 1.

Dünya ve Türkiye uygulamalarından ortaya çıkan; sürdürülebilir dış ve mali dengelerin kalıcı makro ekonomik istikrar ve büyümenin en önemli koşullar olduğudur. istikrar ve yapısal uyum çabaları, vergi gelirlerinin ve ihracatın artırılması yerine, çoğunlukla kamu harcamalarında ve ithalatta kısıtlamalara dayandırıldığı için, özlenen istikrarlar kısa vadeli olmuştur. Gerçekte bu önlemler, yatırım eğiliminin zayıflamasına, yetersiz büyüme hızlarına ve sosyal dengesizliklere yol açar. Bu koşullar altında büyümenin sağlanması, ancak borçlanmanın artırılabilmesine bağlıdır. Bu da, büyümenin, borçlanmaya bağlanması demektir ve ekonomik dengeleri giderek daha hassas hale dönüştürür ve zayıflatır. Unutulmaması gereken nokta; liberalizasyon politikalarının formülasyonunda mevcut sosyo - ekonomik yapıların ve gerçeklerin dikkate alınmasıdır.

5. SOSYAL HİZMETLERİN SUNUMU İLE DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ İLİŞKİSİ AVRUPA BİRLİĞİ UYGULAMASI

Bu son bölümde önceki açıklamalarınız doğrultusunda, kamu ekonomisinin büyüklüğü ile amaçlarının arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışacağım. Önce, sosyal hizmetler yönünden Türkiye ile AB üyeleri arasında bir karşılaştırma yaparak, makro ekonomik göstergeleri değerlendireceğim.

5.1 Sosyal Hizmetlerin Sunumu İle Devletin Büyüklüğü İlişkisi Yönünden Avrupa Birliği Uygulaması

Sosyal hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür²³⁹.

Sosyal hizmetlerin gelişmesi ve etkililiği sosyal devlet anlayışı ile yakından ilişkilidir. Ülkelerin sosyal düzenlerini oluşturan sosyal devlet sistemleri büyük ölçüde tarihsel geçmişiyle bağlantılıdır. Küreselleşmenin ve AB'nin etkisinin iç hukuktaki yansımaları, toplumda yaşanmakta olan sosyal değişim ve sosyal gelişme, zamanla farklı ve yeni sosyal problemlerin ortaya çıkması nedeniyle sosyal hizmetlerin tanımı, mahiyeti, muhtevası, politikaları ve hedefi de buna paralel olarak değişmekte ve gelişmektedir. Buradan hareketle çalışmamızın amacını teşkil eden bu bölümde sosyal hizmetlerin sunumunun devletin büyüklüğüyle ilişkilendirilerek AB uygulamaları aktarılacaktır.

²³⁹ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu (SHÇEK), 1983: 3/a.

5.1.1 Eğitim

Günümüzde gelişmiş ülkelerin bugünkü ekonomik,sosyal ve siyasi gelişme düzeylerinin bu derece yüksek olmasını sağlayan en önemli unsur eğitim hizmetlerinin kaliteli sunumu olmuştur. Bu tür hizmetlerin kaliteli biçimde sunulması neticesinde, toplumun refah seviyesinin artması, sosyal faydanın yaygınlaşması gibi verimli sonuçlar elde edilmektedir. Diğer yandan; Türkiye'de eğitime ayrılan maddi kaynak da düşük seviyededir. Kamu eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı az gelişmiş ülkelerde % 3,1, orta gelişmiş ülkelerde % 4,4, gelişmiş ülkelerde % 5,6 iken, dünya ortalaması % 4,4, AB ortalaması ise % 5,1 seviyesindedir. 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, 16 milyar 568 milyon TL bütçesi ile 575 milyar 784 milyon TL'lik GSYH'den ancak % 2,8'lik pay alabildi. 2007 yılında GSYH'de 631 milyar 393 milyon TL'lik hedef yakalanabilirse, 21 milyar 355 milyon TL'lik bütçesiyle, Milli Eğitim Bakanlığı'nın aldığı pay % 3,3 seviyesine yükselecek. Türkiye bu oranla, hem dünya hem de AB ortalamasının gerisinde kalıyor. Bazı AB ülkelerinde kamu eğitim harcamalarının GSYH içindeki payları şöyle: Almanya % 4,8, Fransa % 5,6, Hollanda % 5,1, İngiltere % 5,3, İspanya % 4,5, İsveç % 7,7, İtalya % 4,7, Polonya ;% 5,6, Portekiz % 5,8'dir. İsrail, GSYH'nin % 7,5'ini, İsviçre % 5,8'ini, ABD % 5,7'sini eğitime ayırıyor²⁴⁰.

Bütçeden yeteri kadar eğitime pay ayrılmaması neticesinde Türkiye'de eğitim hizmetinin kaliteli sunulmasına engel teşkil etmektedir. Sonuçta toplumun sosyal faydası da düşük seviyededir. Her işin başı eğitim olduğundan dolayı, eğitimden verim alınmadıkça diğer sosyal hizmetlerin sunumundan da alınacak verimi olumsuz etkilemektedir.

²⁴⁰ Türkiye'nin Eğitim Karnesi, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1378&l=1> (17.10.2010).

5.1.1.1 Eğitim Hizmetlerinin Sosyal Faydaları

Eğitim hizmetleri bir toplumda ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli önemli dışsal ekonomiler yayarak çeşitli sosyal faydalar sunarlar²⁴¹. Eğitim, sadece ekonomik büyüme için değil aynı zamanda bu büyümeyi destekleyen daha geniş bir süreç içinde hayati derecede önemlidir²⁴². Eğitim hizmetlerinin topluma sağlayacağı sosyal faydalara aşağıda kısaca değinilecektir.

Gelir Seviyesindeki Artış: Eğitimin bireylere sağladığı faydalardan birisi, belki de birincisi, bireylerin gelir seviyesindeki artışlardır. Bunun da temel sebebi ilave eğitimin bireye işgücü piyasasında katma değeri daha yüksek bir iş bulmasına sağladığı katkıdır.

Gelir Dağılımında İyileşme: Gelir dağılımı kavramı en genel ifadeyle, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin, bireyler (aileler) veya üretim faktörleri sahipleri arasında bölüşülmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle öncelikle gelirin oluşumu ve bununla birlikte oluşan gelirin paylaşımını sağlamak düşüncesi söz konusudur. Aslında üretim süreci aynı zamanda bir bölüşüm sürecidir. Gelir dağılımı kavramı birincil ve ikincil dağılım şeklinde de ifade etmek mümkündür. Birincil gelir dağılımını, sermaye, emek gibi klasik üretim faktörlerinin kullanımı neticesinde elde edilen ücret, kar gibi payların bölüşülmesi olarak tanımlamak mümkündür. Bu şekilde sağlanan gelirler yada gelirlerin bu şekildeki bölüşümüne birincil gelir dağılımı adı verilir. Birincil gelir dağılımı ülkenin sahip olduğu gelişmişlik düzeyine göre ve uyguladığı ekonomik sisteme göre şekillenir. Örneğin üretim faktörlerine sahip olanların aldığı rant, faiz, ücret, kar ve bunun paylaşımı serbest piyasa ekonomisine sahip ülkelerde piyasa mekanizması ile, devletçi ekonomik sisteme sahip ülkelerde ise merkezi otoriterler tarafından belirlenir. İkincil gelir dağılımı yada diğer bir ifadeyle gelirin yeniden dağılımında ise, devlet bireylerin sağladıkları gelirlerden bir kısmını vergi, harç, vb. isim altında toplar. Kamu harcamaları adı altında bu topladığı gelirleri

²⁴¹ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 400.

²⁴² Fatih Türkmen, *Eğitimin Sosyal Ekonomik Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması*, Uzmanlık Tezi, DPT: 2655, 2002, <http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/turkmenf/ekonomik.pdf> (17.10.2010), s. 47.

yeniden dağıtır. Bu aşamada ülkelerin uyguladıkları gelir dağılımı politikaları devreye girer. Çağdaş sosyal devlet anlayışında gelir dağılımı politikalarının temel amacı gelirin mutlak anlamda eşit dağılımı yerine toplumsal refahın maksimum düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamaktır²⁴³. Devletin eğitimi yaygınlaştırıcı politikalar uygulaması bir taraftan ulusal geliri artırırken, diğer taraftan gelir dağılımının düzelmesine de katkıda bulunur. Bunun yanı sıra, eğitim almış kişilerin istihdamının çok daha kolay olması sebebiyle bu kişilerin istihdam maliyetleri de daha düşük olacaktır ve gelirlerdeki artış devletin gelir vergisi yoluyla tahsil ettiği vergi gelirlerinde de bir artışa yol açabilecektir.

Daha İyi Birey ve Kamu Sağlığı: Bir toplumun eğitim düzeyi ile demografik özellikleri arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bireyleri daha iyi eğitime sahip toplumların temel sağlık göstergelerinin de daha iyi olduğu bir gerçektir. Eğitim seviyesi ile doğuştan hayatta kalma ümidi, bebek ölüm hızı, doğurganlık hızı arasında yakın bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Eğitim ile sağlık arasındaki dikkat çeken önemli bir hususta aile fertlerinin eğitimin kendi sağlıkları ile ilgili olduğu kadar özellikle çocukların sağlığı ile olumlu gelişmelere sebebiyet vermesidir. Bunların yanı sıra eğitimin sağlıkla ilgili olarak ikincil olarak da nitelendirebileceğimiz etkilerinden de söz etmek gerekmektedir. Bunlar ise eğitim sebebiyle kazanılan olumlu alışkanlıklara bağlanabilir. Sigara içen bireyler üzerinde yapılan bir araştırma ilave bir yıllık eğitimin günlük sigara tüketimini erkeklerde % 1,6, kadınlarda ise % 1,1 azalttığını ortaya koymuştur. Yine benzer bir şekilde ilave eğitimin haftalık egzersizleri ortalama 17 dakika artırdığına ilişkin sonuçlar vermiştir²⁴⁴. Eğitimin birey ve kamu sağlığına olumlu bir başka etkisi de, artan kişi başına gelir sebebiyle sağlık harcamaları aynı oranda kalsa bile, bu oranın artık daha büyük bir rakam ifade ediliyor olmasıdır. Ayrıca, birey ve halk sağlığındaki olumlu gelişmeler işgücünün verimliliğine de olumlu katkılar yapabilir.

²⁴³ Türkmen, s. 47.

²⁴⁴ Donald Kenkel, “**Health Behavior, Health Knowledge, and Schooling**”, *Journal of Political Economy*, 99 (2), 1991, s. 287-305.

Düşük Doğurganlık Oranı ve Bebek Ölüm Hızı: Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve fakir ülkeler için önemli bir dışsallık olan bu gösterge; kişi başına geliri artıran bir etki yaparak özel bir sosyal faydaya sebebiyet vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, kadınların özellikle 9. yıldan sonraki ilave eğitimleri doğurganlık hızlarının düşmesine ve yaşam süresinin artmasına yol açmaktadır.

Demokratikleşme: Eğitimin demokratikleşmeye, insan haklarına ve siyasi istikrara doğrudan ve dolaylı olumlu etkisinin 15 - 20 yıl sonra belirginleşmeye başlaması, bu boyutun pek çok siyasinin politika belirlemedeki kriterlerin dışında kalmasına sebep olsada, eğitim planıcıları konunun bu boyutunu da dikkate almalıdır.

Siyasi İstikrar ve Toplumsal Dayanışma: Eğitimin bireyin bütün niteliklerini uyumlu bir biçimde geliştirmek, bireyin kişisel yeti ve becerilerini yükseltmek, sorumluluk duygusuyla donatılmış, bilinçli bir toplumsal varlık yaratmak, bireyi değişken ve çok boyutlu bir yaşama hazır hale getirmek olarak sıralanabilecek temel işlevleri zaten eğitim ile toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi kendiliğinden göstermektedir. Eğitilmiş bireylerin, yukarıdaki özelliklere sahip olduğu varsayımı altında işyerlerindeki performanslarının ve sosyal konulara duyarlılıklarının çok daha farklı olması beklenmelidir. Aslında eğitimin toplumsal, siyasal, ekonomik ve bireysel gelişimi artıran dört temel işlevinden bahsetmek mümkündür. “Eğitimin toplumsal işlevi toplumun sürekliliğini ve gelişimini sağlayan, toplumla uyumlu bireyler yetiştirmek iken, siyasal işlevi toplumdaki bireylere ulusal ideolojiyi, değerleri ve idealleri kazandırarak onları mevcut siyasal düzene bağlı vatandaşlar olarak yetiştirmektir²⁴⁵.” “Nasıl ve ne için eğitim?” sorularına eğitimin toplumsal işlevi bakış açısından verilecek cevap, toplumla uyumlu bireyler yetiştirme ve toplumsal dayanışma duygusunun pekiştirilebilmesini esas alan bir eğitim olmalıdır. Bu işlevi yerine getiren bir eğitim anlayışı da siyasi istikrarın sağlanmasındaki en önemli etmenlerden birisi olacaktır.

²⁴⁵ Nurettin Fidan ve Münire Erden, **Eğitime Giriş**, İstanbul: Alkım Yayınları, 1998, s. 54.

Suç Oranında Düşme: Toplumlarda bireyleri suça iten en temel sebep ekonomik nedenlerdir. Kişilerin eğitimleri ile gelir seviyesi arasındaki pozitif ilişki ekonomik sıkıntılar sebebiyle işlenen suçların azalması etkisi ile kendisini göstermektedir. Yine benzer bir şekilde, eğitimin gelir dağılımını düzenleyici ve toplumsal dayanışmayı artırıcı etkileri suç oranında düşmelere yol açmaktadır. Aslında eğitimin sosyal faydalarını yukarıdaki konu başlıkları ile sınırlamak mümkün değildir. Örnek olarak, literatürde bireylerin eğitimi ile derneklere, vakıflara yaptıkları bağışlar arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalar dahi vardır. Kamu için önemli bir diğer sosyal fayda da daha fazla eğitim almış kişilere diğerlerine oranla devletin daha az transfer harcaması yapmasıdır.²⁴⁶

5.1.1.2 Türkiye’de Eğitim Sisteminin Durumu

Türk eğitim sistemi 1973 yılında kabul edilen 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesine göre, herkes eğitim görme hakkına sahiptir. Bireyler eğitimleri süresince ilgi ve yetenekleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara, okullara yöneltilerek yetiştirilmektedirler. Bu açıdan, Türk eğitim sisteminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılâp ve ilkeleri ile Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmektir. Bunun yanında özel amaç olarak, yurttaşları beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde geliştiren bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmektir. Özetle, esas gaye; bir yandan Türk vatandaşlarının refah ve mutluluğunu artırmak, milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi,

²⁴⁶ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 401.

sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak; diğer yandan, Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır²⁴⁷.

Türkiye’de eğitim sisteminin tüm düzeylerinde okul öncesi eğitimden üniversiteye kadar sorunlar ve sıkıntılar yaşandığı bilinmektedir. Türkiye’de yıllardır kalıcı bir eğitim politikası oluşturulamamış olması, hem yaşanan sorunların çözümünü geciktirmiş, hem de eğitim sisteminin yeni sorunlar üretmesini beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de 2009 yılı itibariyle eğitim sürecinde olması gereken nüfusun belli bir bölümü eğitim hakkından yararlanamamaktadır. Eğitimin önde gelen sorunlarından birisi olan okullaşmadaki eksiklikler, hala çözülmemiş olarak ortada durmaktadır. Okullaşma oranına Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2009 rakamları açısından bakıldığında, tablonun hiç de iç açıcı olmadığı görülmektedir.

Tablo 8. Öğretim Yılı ve Eğitim Seviyesine Göre Net Okullaşma Oranları (%)

Öğretim yılı	İlköğretim			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2001/2002	92,40	96,20	88,45	48,11	53,01	42,97	12,98	13,75	12,17
2005/2006	89,77	92,29	87,16	56,63	61,13	51,95	18,85	20,22	17,41
2006/2007	90,13	92,25	87,93	56,51	60,71	52,16	20,14	21,56	18,66
2007/2008	97,37	98,53	96,14	58,56	61,17	55,81	21,06	22,37	16,69
2008/2009	96,49	96,99	95,97	58,52	60,63	56,30	-	-	-

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2008 - 2009.

2009 yılında ilköğretimde net okullaşma oranı % 96,49’dur. 2009 rakamlarıyla ilköğretimde okullaşma oranı erkeklerde % 96,99, kızlarda % 95,97 olarak gerçekleşmiştir. Zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu belirtilen ve Anayasal güvence altında olan ilköğretim, ailelerin gelir seviyesinin düşüklüğü, çocukların çalışmak zorunda bırakılması, devletin yeterli kaynağı ayırmaması ve gerekli yatırımları zamanında yapmaması gibi nedenlerle henüz tüm çağ nüfusuna yaygınlaştırılamamıştır.

²⁴⁷ Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’ye Bakış:Eğitim, http://www.tasam.org/images/tasam/absurecindedtr_egitim.pdf (17.10.2010), s. 3.

İlköğretim zorunlu olmasına karşın ilköğretim çağ nüfusunun yaklaşık % 5'i eğitim hakkından yararlanamamaktadır. Yine ortaöğretim çağ nüfusunun % 42'si ortaöğretime devam etmemekte ya da edememektedir. İlköğretime kaydı yapılan çocukların bir kısmı 8 yılı tamamlayamadan okulu terk etmektedir. Yapılan araştırmalara göre 1999 - 2005 yılları arasında toplam 436 bin 614 çocuk ilköğretim diplomasına sahip olmadan hayata atılmış durumdadır.

TÜİK'in 2008 verilerine göre 6 yaş ve üstü Türkiye nüfusunu oluşturan 64 milyon 241 bin 226 kişinin 4 milyon 930 bin 12'si hala okuma yazma bilmemektedir. Bu sayı, okuma yazma öğrenecek yaştakilerin % 7,68'ine denk gelmektedir. Okuma yazma bilmeyenlerin içinde kadınların oranı % 79,98'dir.

Türkiye'de köyde ya da şehirde yaşamak eğitim hakkına erişimin farklılaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle okullaşma oranlarını değerlendirirken köylerde ve şehirlerde yaşayan nüfusun eğitime ne kadar ulaşabildiği ve eğitim düzeyinin dikkatle değerlendirilmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında özellikle kız çocuklarının okullaşmasında yaşanan sorunların sürüyor olması düşündürücüdür.

Türkiye'de toplam öğrencilerin % 75'i ilköğretimde bulunmaktadır. İlköğretimdeki duruma son yedi yılda yaşanan rakamsal değişiklikler ışığında baktığımızda tablonun hiç de iç açıcı olmadığını görmek mümkündür.

Tablo 9. 2009 Yılında Okul, Derslik, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Eğitim Kademesi	Okul Sayısı (Resmi - özel)	Derslik Sayısı (Resmi - özel)	Öğrenci Sayısı (Resmi - özel)	Öğretmen Sayısı	
				Kadrolu	Sözleşmeli
Okulöncesi	23.653	39.481	804.765	28.848	18.785*
İlköğretim	33.769	320.393	10.709,920	419.340	33.978
Ortaöğretim	8.675	109.042	3.837,164	193.255	3.458
Toplam	66.097	468.916	15.351,849	641.443	56.221

* 494'ü sözleşmeli öğretmen, 18. 291'i usta öğretici

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2008 – 2009.

2002 yılında yükseköğretim kurumlarına yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısı 455 bin 485 iken, 2009 yılında bu sayı yaklaşık iki kat artarak 869 bin 619'a yükselmiştir. Benzer bir durum öğrenci sayısı açısından da geçerlidir. 2002 yılında üniversitede okuyan öğrenci sayısı 1 milyon 677 bin 936 iken, 2009 yılında bu sayı 2 milyon 924 bin 281'e yükselmiştir. Gerek yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısı, gerekse öğrenci sayıları iki katına yakın artarken, öğretim elemanı sayısındaki artışın yüzde 50'nin altında kalmış olması dikkat çekicidir.

Son 7 yılın rakamlarına bakıldığında, artan öğrenci sayısına karşın Milli Eğitim Bütçesinin, ortaya çıkan ihtiyacı karşılayacak kadar artmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda son altı yıl içinde eğitime bütçeden ayrılan pay ve bu payların Milli Gelire oranı gösterilmiştir. Üstelik eğitime bütçeden ayrılan payların ortalama % 65'i personel harcamalarına ayrılmakta, eğitimin finansmanı öğrencilerin, dolayısıyla öğrenci velilerine yüklenmiştir.

Tablo 10. MEB Bütçe Payı ve GSMH'ye Oranı

Yıllar	MEB Bütçesinin Konsolide Bütçeye Oranı (%)	MEB Bütçesinin GSMH'ye Oranı (%)
2002	7,60	2,71
2003	6,91	2,85
2004	8,53	3,00
2005	9,53	3,06
2006	9,47	2,88
2007	10,42	3,30
2008	10,30	3,20
2009	10,64	2,51

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2008 - 2009.

Son yıllarda eğitime bütçeden ayrılan pay rakamsal olarak artmakla birlikte eğitimin Milli Gelir içindeki payı fazla değişiklik göstermemiştir. Öyle ki, Türkiye'den sadece Eğitim Sen'in üyesi olduğu 30 milyon üyeli Eğitim Enternasyonu'nin verilerine göre, Türkiye'de milli gelirden eğitime ayrılan pay, sosyo - ekonomik yapısı itibariyle Türkiye'nin çok gerisinde olan Barbados Adaları (% 7,1), Brunei Sultanlığı (% 4,8), Fildişi Sahilleri (% 4,6), Kiribati (% 11,4), Fiji (% 5,2), Vanuatu (% 7,3), Honduras (% 4) gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır.

Bütçe içinde sınırlı, ancak sosyal harcamalar içinde önemli bir paya sahip eğitim harcamaları, sosyal harcamaların her geçen yıl azaltılması, daha doğrusu özel kesime yönelik kaynak olarak aktarılması nedeniyle ya azalmış ya da yerinde saymıştır. Böylece eğitim sistemi içinden çıkamayacağı bir kriz içine itilmiştir. Özellikle 1990 sonrası ülke ekonomisini alt - üst eden krizlerin sıklaşması, ekonomide olduğu gibi eğitim hizmetlerinde de büyük yapısal sorunlara neden olmuş, çözüm olarak eğitimin ticarileştirilmesi, özelleştirilmesi, eğitim harcamalarının öğrenci ve velilerin sırtına yıkılması gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de eğitim sistemi içinde bulunduğu durumu, OECD ülkelerinde öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları miktarı bakımından değerlendirmek mümkündür. eğitime bütçeden ayrılan payın artıyor gibi görünmesine karşı, eğitime ayrılan kamu kaynaklarının yetersiz olduğunu OECD verileri de doğrulamaktadır. OECD’nin her yıl yayınladığı “Bir Bakışta Eğitim Raporu”, üye ülkelerin ilköğretimden yükseköğretimin sonuna kadar öğrenci başına yapılan harcamalarını göstermektedir.

Tablo 11. Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Harcama (ABD Doları)

Ülkeler	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim	İlköğretimden Yükseköğretime
Çek Cumhuriyeti	3.217	5.307	7.989	5.174
Fransa	5.482	9.303	11.568	8.428
Avusturya	8.516	10.577	15.148	10.895
Macaristan	4.599	3.978	6.367	4.588
İtalya	7.716	8.495	8.725	8.263
Meksika	2.003	2.165	6.462	2.460
Polonya	3.770	3.411	5.224	3.868
Türkiye	1.130	1.834	4.648	1.614
OECD Ortalaması	6.437	8.006	12.336	7.840

Kaynak: OECD, Education At a Glance, 2009, s. 202.

Eğitim kademelerine göre öğrenci başına yapılan harcamalarda Türkiye, pek çok konuda olduğu gibi, OECD ülkeleri arasında en son sırada yer almaktadır. OECD rakamlarına göre Türkiye’de devletin öğrenci başına yaptığı yıllık eğitim harcaması miktarı ilköğretimde 1.130 ABD doları, ortaöğretimde 1.834 ABD doları, yükseköğretimde 4.648 ABD dolarıdır.

5.1.1.3 Avrupa Birliği'nde Eğitim Uygulamaları

Ařađıda verilen tablolarda AB űlkelerindeki eđitim istatistikleri yer almaktadır. Bu tablolara bakıldıđında GSYH'den eđitime en bűyűk pay ayıran űlke % 8,5 ile Danimarka olmuřtur. Bu durum Danimarka'nın sosyal hizmet sunumu noktasında oldukça ilerlediđinin kanıtıdır. unkű daha űncede basedildiđi űzere sosyal hizmetlerin sunumunda űnce yapılması gereken eđitime űnem verilmesidir. Sıralamada eřitli Dűnya űlkelerinden sonra Tűrkiye'nin yűzdeliđi 3,7 olarak belirlenmiřtir. Hűkűmetlerin Tűrkiye'de en űnce yapılması gereken reformlardan birincisi eđitim alanında olması gereklidir ki, diđer sosyal hizmetleri sunumu ařamasında bařarı sađlayabilsin.

Tablo 12. űlkelere Gűre Eđitim Harcamaları (GSYH%) (2010)

űlkeler	Yűzde
Danimarka	% 8,5
İsveç	% 7,7
Norveç	% 7,6
Finlandiya	% 6,4
Belçika	% 6,3
Portekiz	% 5,8
Avusturya	% 5,7
Polonya	% 5,6
Fransa	% 5,6
İngiltere	% 5,3
İtalya	% 4,7
Almanya	% 4,6
İspanya	% 4,5
Hırvatistan	% 4,5
Yunanistan	% 4
Tűrkiye	% 3,7

Kaynak:http://www.nationmaster.com/graph/edu_educ_spe-education-spending-of-gdp

(17.10.2010).

AB űlkeleriyle Tűrkiye'nin okullařma ve okuryazarlık oranlarına bakılacak olursa, uygulanan eđitim politikalarını ne derece bařarılı olduđu açıkça gűrűlmektedir.

Bu bağlamda ülkeler bazında en büyük okullaşma oranı İsveç'te % 96,1'lik oranla ön sırada yer alırken, bu oranı % 95 ile Norveç, % 94,6 ile de Finlandiya takip etmektedir. Türkiye'deki okullaşma oranı da % 51,3'lerde seyretmektedir. Okuryazarlık oranlarında ise ilk sıraları % 100'lük oranlarla Finlandiya ve Norveç almaktadır. Avrupa'da yer alan çoğu büyük devletlerde (Almanya, İngiltere, Fransa vb.) ise % 100'e yakın değerler taşımaktadırlar. Türkiye okuryazarlık konusunda da diğer ülkeler bazında % 87,4 ile sınıfta kalmıştır. Bu sayısal veriler gerçekleri büyük ayrıntıları ile gözler önüne sermektedir. Çünkü tabloların başlarında yer alan devletler sosyal hizmet sunumunu en kaliteli şekilde ifa eden devletler olup daima uygulamada örnek teşkil etmektedirler. AB'nin eğitime verdiği önem okullaşma ve okuryazarlık durumlarındaki oranlardan görülmektedir. Türkiye de AB'ye girme konusunda kararlı olduğu içindir ki, uygulanan eğitim politikalarında her sene değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu politikalar kısa zamanda diğer devletler seviyesine ulaşma gayretinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 13. Ortaöğretim Düzeyinde Okullaşma ve Okuryazarlık Oranları (2010)

Okullaşma Oranı*	Yüzde	Okuryazarlık**	Yüzde
İsveç	% 96,1	Finlandiya	% 100
Norveç	% 95	Norveç	% 100
Finlandiya	% 94,6	Polonya	% 99,8
İspanya	% 93,7	Slovakya	% 99,6
İngiltere	% 93,7	Almanya	% 99
Fransa	% 92,4	Belçika	% 99
Polonya	% 90,9	Danimarka	% 99
İtalya	% 90,5	İsveç	% 99
Danimarka	% 89,5	Fransa	% 99
Slovenya	% 88,6	İngiltere	% 99
Avusturya	% 88,5	Bulgaristan	% 98,6
Belçika	% 88	İtalya	% 98,6
Almanya	% 87,7	Romanya	% 98,4
Bulgaristan	% 87,6	Avusturya	% 98
Yunanistan	% 87,4	İspanya	% 97,9
Portekiz	% 85,2	Yunanistan	% 97,5
Romanya	% 79,6	Portekiz	% 93,3
Türkiye	% 51,3	Türkiye	% 87,4

*Kaynak: http://www.nationmaster.com/graph/edu_ent_rat-sec-lev-education-enrolment-ratio-secondary-level (17.10.2010).

**Kaynak: http://www.nationmaster.com/graph/edu_lit_tot_pop-education-literacy-total-population (17.10.2010).

OECD tarafından yapılan araştırma, eğitime yapılan kamu harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıcı bir etki yaptığını göstermektedir. Bu durum gelir dağılımının üst kesiminde bulunan kesimlerden nispeten daha fazla vergi toplanıp, bunun herkesin kapsandığı zorunlu eğitimde kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, okul öncesi ve ilköğretime yapılan harcamalar önemli ölçüde gelir dağılımının alt kademesinde olan nüfusa ulaştığı için gelir eşitsizliğini düzeltici bir etki yapmaktadır. Yükseköğretime yapılan kamu harcamasının ise çoğu zaman gelir eşitsizliğini düzeltici etkisi olmayıp, birçok ülkede gelir eşitsizliğini artırmakta ve varlıklı kesimleri öne çıkarmaktadır²⁴⁸.

Tablo 14. Eğitimde ve Eğitim Dışında Olan Genç Nüfusun Değişim Eğilimi (1998 - 2007)

		1999			2001			2007		
		Eğitimde	Eğitim Dışında		Eğitimde	Eğitim Dışında		Eğitimde	Eğitim Dışında	
	Yaş grubu	Toplam	İstihdam edilen	İstihdam dışında	Eğitimde	İstihdam edilen	İstihdam dışında	Toplam	İstihdam edilen	İstihdam dışında
		%	%	%	%	%	%	%	%	%
	15 - 19	40,2	32,1	27,7	41,0	26,7	32,3	44,6	19,30	36,1
Türkiye	20 - 24	13,4	44,7	42,0	12,7	43,1	44,2	17,6	36,70	45,7
	25 - 29	2,9	60,4	36,7	2,6	57,1	40,2	4,7	53,5	41,8
OECD ortalaması	15 - 19	80,2	11,2	8,6	80,4	11,4	8,2	84,3	8,6	7,1
	20 - 24	35,2	46,9	18,0	36,7	46,7	16,5	41,0	42,9	16,1
	25 - 29	12,8	67,1	20,1	12,6	68,8	18,6	14,0	68,9	17,1
AB -19 (1) Ortalaması	15 - 19	83,7	8,5	7,8	83,8	9,0	7,2	87,7	6,6	5,7
	20 - 24	36,7	45,2	18,1	38,1	45,6	16,3	42,2	41,5	16,3
	25 - 29	12,8	66,5	20,7	12,2	69,2	18,6	13,6	69,2	17,2

Kaynak: OECD, *Education at a Glance*, 2009; (1) Aynı zamanda OECD üyesi olan AB üyesi ülkeler.

DB'nin yaptığı çalışmada ise, Türkiye'de zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması ile beraber gelir dağılımının alt kesimlerine yapılan kamu eğitim harcamalarının arttığı tespiti yapılmıştır²⁴⁹.

²⁴⁸ OECD, "Publicly Provided Goods and the Distribution of Resources", Paris, 2006, s. 11.

²⁴⁹ Dünya Bankası, *Expanding Opportunities and Building Competences for Young People A New Agenda for Secondary Education*, Washington D.C., 2005, s. 9.

5.1.1.4 Eğitim Hizmetleri İçin Reform Önlemleri

Daha sağlıklı bir sosyal hizmet sunumu için kaliteli eğitim hizmeti verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda eğitimde yapılacak reform önlemleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Türk okul sistemi pek çok uzmanın gözden kaçırdığı temel bir sorunla yüz yüzedir. Çağ nüfus artışı kontrol altına alınmadığı sürece milli eğitime ayrılan ulusal kaynakların daha uzun süreler sadece okul binası yapmaya ayrılması kaçınılmazdır. Ulusal milli eğitim politikasının en önemli önceliklerinden birisi hızlı çağ nüfus artış oranını kontrol altına almak olmalıdır. Kalkınma ile nüfus artışı arasında, eğitimde nicelik ve nitelik konusunda nüfus artış dinamiklerinin doğrudan ilişkisi vardır²⁵⁰.

Türkiye’de eğitimin her aşamasında aklın eğitimini temel alan “entellektüelizm” yani akademik yönelim söz konusudur. Okul öncesinden üniversite eğitimine kadar eğitimimizde mantıksal - matematiksel yani bilişsel zekanın üstünlüğü tartışma götürmemektedir. İyi vatandaş, özgüveni ve sosyal - etkileşimsel becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmek için eğitimin değişik aşamalarında farklı zeka türlerinin öne çıkarılması gerekmektedir. Okul öncesi - ilköğretim 6. - 7. sınıflara kadar olan programlardaki ağır akademik yük kaldırılarak, bu eğitim basamaklarında bireylerin duyuşsal alanlarının eğitimine ağırlık verilmeli, entellektüel - bilişsel boyutun keskinleştirilmesi kademeli bir şekilde 7. - 8. sınıflardan itibaren başlamalıdır.

Türk Milli Eğitim Sisteminde hakim olan program anlayışı içerik olarak yukarıda sözü edilen “entellektüelizmi” temel alarak oluşturulmuştur. Kapsanan konular ve bunların program içinde dizilişi çocukların yaş ve gelişimsel özelliklerine uymamaktadır. Sözü edildiği gibi ilköğretim ve ortaöğretim programları arasında felsefe ve pedagojik yönelim açılarından ciddi farklılaşmalar gerçekleştirilmelidir. İlköğretimde konuların seçimi ve bunların içerikleri daha çok duyuşsal gelişimi ön plana çıkarırken, ortaöğretimde daha akademik bir yönelim vurgulanabilir. Tek tip

²⁵⁰ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 406.

program anlayışı yerine yerel özellikleri de içine alabilecek esnek alanları içeren bir program anlayışına geçilmelidir²⁵¹.

Sınava çoktan seçmeli testlere dayalı ölçme - değerlendirme sistemi, özellikle de üniversite seçme sınav sisteminin bir sonucu olarak Türk Milli Eğitim Sistemi ezbere ve hatırlamaya dayalı, bir takım ipuçlarını yakalama yoluyla doğru yanıtı bulmayı hedefleyen “*sınav çılgınlığına*” tutsak düşmüştür. Uzun süredir küresel dünyanın karmaşıklığı ve bireyin yaratıcılığını ön plana çıkararak anlayışa tezat “çoktan seçen” bir kuşak yetiştirmekteyiz. Öğrencilerin yaratıcılığını, keşfetme ve bulma yeteneklerini güçlendirmek ve parçalardan özgün bütünlere ulaşma becerilerini keskinleştirmek için farklı ve çağdaş ölçme ve değerlendirme yöntemlerini sistemimizde hayata geçirmek zorundayız. Açık uçlu sorular, proje temelli değerlendirme, portfolyo, sözel becerileri ölçmeye yarayan drama türü ölçme ve değerlendirme sistemleri dikkate alınmalıdır.

Türk Milli Eğitimi Sisteminde mesleki yönlendirme ve rehberlik sadece öğrenci üniversite sınavlarında tercihlerini yaparken gündeme gelmektedir. Dahası var olan sistem herkesi mühendis, doktor, öğretmen gibi klasik mesleklere yönlendirmektedir. Oysa yönlendirme ve rehberlik formal eğitimin başladığı okulöncesinden ortaöğretimin sonuna kadar kesintisiz devam etmelidir. Okul eğitiminin amacı sadece doktor, mühendis yetiştirmek olmamalı iyi sporcu, iyi müzisyen, iyi şair, iyi romancı yetiştirmek de olmalıdır. Howard Gardner’ın diğer zeka alanlarını da keşfetmeye yönelik; öğrenci, öğretmen, rehber uzman ve ailenin birlikte çalıştığı çok yönlü ve sürekli bir yönlendirme ve rehberlik sisteminin yerleştirilmesi gereklidir²⁵².

Türkiye’de diğer bir eşitsizlik alanı yükseköğretimdir. Üniversite sınavlarında başarılı olan öğrencilerin % 70’ten fazlası üst - orta gelir grubundan gelmektedir. Var olan % 3’lük katkı payı aslında Türkiye’de yükseköğretimin temel olarak kamu kaynaklarından desteklendiğini göstermektedir. Yükseköğretimde dünya normlarının tersine “ters gelir aktarımı” (yoksuldan zengine) söz konusudur. Sözü edilen “ters gelir aktarımını” önlemenin yolu etkili bir “burs” sistemiyle öğrenci katkı paylarının aşamalı

²⁵¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2008**, Ankara: Pegem Yayınevi, 2008, s. 437 - 440.

²⁵² Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 407 - 410.

olarak yükseltilmesi ve Türkiye'ye benzer ekonomik göstergelere sahip ülkeler düzeyine çıkarılması gereklidir. Bu yolla edinilen kaynakların üniversiteler tarafından özerk kullanımının yolları açılmalıdır. Tüm eğitim Sistemini “sınav çılgınlığına” iten üniversite sınavları, dolayısıyla bunun en temel nedeni olan kapasite yetersizliği konusunda iki önlem ciddi olarak dikkate alınmalıdır. Yeni uygulamaya koyulan mesleki eğitim mezunlarına sınavsız üniversiteye geçiş hakkının yaygınlaştırılması, vakıf üniversitelerinin kapasitelerini artırma konusunda özendirici önlemlerin devreye sokulması.

Değişimin başlatılması ve yönetilmesinde profesyonel bir yaklaşımın olmaması pek çok özgün reform girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır. Uzun yıllardır uygulanan ve çağdaş işletme ve yönetim uygulamalarıyla bağdaşmayan atama ve yükseltme ölçütleriyle göreve gelen yönetici kademesini değişime hazırlama konusunda uygulanan hizmet - içi eğitim etkinlikleri yetersiz kalmaktadır.

5.1.2 Sağlık

Bir ülkedeki “sağlık” tanımlanmak istendiğinde, bu tanımlamaya esas oluşturan; “sağlık politikası” , “sağlık hizmetlerinin düzeyi” ve “toplumun sağlık düzeyi” olarak adlandırılan üç bileşen üzerinde durulur.

Bu bileşenlerden birincisine kaynaklık eden, politika kavramı için çeşitli tanımlar verilebilmektedir. Bunlardan birisinde, politika; “toplum yaşamının her alanını benimsenen felsefe doğrultusunda düzenlemek ve yapılandırmak” olarak tanımlanır. Buradan yola çıkıldığında, sağlık politikası; bir ülkedeki, “sağlık sektörünü benimsenen felsefe doğrultusunda düzenlemek ve yapılandırmak” olarak tanımlanabilir. Sağlık sektörünü yapılandırmada kullanılan üç temel araç ise; insan gücü, örgütlenme ve finansmandır.

Sağlık hizmetlerinin düzeyi ile; sağlığa ayrılan para, sağlık insan gücü ve sağlık hizmetlerinin fiziki altyapısı gibi genellikle toplumun ya da yönetimin sağlık hizmetlerine ayırmış olduğu kaynakların miktarı ve niteliği anlatılmak istenir. Doğuşta yaşam beklentisi, bebek ölüm hızı, beş yaş altı ölüm hızı, anne ölüm hızı gibi ölçeklerle

ölçülen sağlık düzeyinden ise; uygulanan politikalar ve ayrılan kaynaklar sonucunda toplumun ulaşmış olduğu yaşam kalitesi ve sağlıklılık düzeyi kastedilir²⁵³.

Koruyucu sağlık hizmetleri; gelecekteki muhtemel hastalık ve sakatlığın riskini, ciddiyetini ve süresini en aza indirecek veya engelleyecek, hastanın farkında olmadığı hastalık belirtileri ortaya çıkmadan önce teşhis edip, tedavinin, hastalığın erken döneminde yapılmasını sağlayan hastalık öncesi sağlık hizmetlerini kapsamaktadır.

Koruyucu sağlık hizmetleri tehlikenin kendisine karşı bir mücadele şeklidir. Tehlikenin önlenmesi, temelde fert ve toplum güvenliğine bir katkıyı ifade etmektedir²⁵⁴.

Kişinin ve toplumun sağlığının korunup geliştirilmesi için kişiye ve çevreye yönelik olarak alınacak tedbirlerin tümü koruyucu sağlık hizmetleri kapsamındadır. Koruyucu sağlık hizmetleri kişilerde hastalığın tedavisi ile doğrudan ilgili değildir. Ancak aşı hariç kişilerin fiziki varlıkları ile ilgili olmakla birlikte kişilerin çevresine yönelik hizmetler sunarak fertlerin sağlığının korunması ve iyileştirilmesine dolaylı olarak etki eder. Aşılama, içme suyunun ve yiyeceklerin denetlenmesi, ana - çocuk sağlığı, hastalık tarama programları, hıfzıssıhha (sağlıklı yaşamak için alınması gereken önlemlerin bütünü) tedbirleri, atıkların denetimi, hayvan hastalıklarının denetimi, hava ve su kirliliği gibi hastalık riski taşıyan çevre şartlarının kontrolü gibi faaliyetler koruyucu sağlık hizmetleri alanına girmektedir.

Günümüzde koruyucu hizmetlerin kapsamı daha da genişleyerek sağlıklı su rezervlerinin temini, halk sağlığını koruma tedbirlerinin yanı sıra beslenme, aile planlaması, kronik hastalıkların önlenmesi ve erken teşhisi gibi temel olarak tüm nüfusun sağlık hizmetlerini de kapsamaya başlamıştır.

²⁵³ R. Akdur, Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması, Ankara, 1999, s. 8.

²⁵⁴ Mustafa Bulun ve Diğerleri, Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Bilişim Teknolojileri Kullanımının Önemi, www.ab.org.tr/ab02/tammetin/57.doc (20 Eylül 2010), s. 1.

Sosyal devlet olma vasfı sağlık hizmetlerinin devlet tarafından teminini zorunlu kılmaktadır. İŖte bu niteliği dolayısıyla koruyucu sağlık hizmetleri kamu tarafından sunulmaktadır. Bu tür hizmetlerle toplumda hastalık ihtimalinin azaltılması hedeflendiğinden, ödeme gücüne bakılmaksızın toplumun tüm fertleri hizmetlerden önemli ölçüde yararlanmaktadırlar. Koruyucu sağlık hizmetleri çoğu zaman kiŖisel fayda hedeflemediği ve tüm toplumun yararı söz konusu olduğu için gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltıcı bir rol de oynamaktadır.

Koruyucu hekimlik ülke ekonomisi için de çok önemlidir. İlave bir hayat kurtarmanın maliyeti koruyucu hekimlik ortalama olarak 250 USD iken, bu rakam tedavi edici hekimlikte 5000 USD'ye kadar çıkmaktadır.

Türkiye'de koruyucu sağlık hizmetleri, Sağlık Bakanlığı'na bağlı, en küçük birimi sağlık evi olmak üzere; sağlık ocakları, ana - ocuk sağlığı ve aile planlaması merkezleri ve verem savaŖ dispanserleri yoluyla verilmektedir.

Koruyucu sağlık hizmetlerinde kamunun yadsınamaz ağırlığı, btçeden ayrılan payların Türkiye'deki yetersizliği ve bürokrasinin hantallığı yüzünden biliŖim teknolojileri uygulamaları toplumun tamamını ilgilendiren bu alanda etkin biçimde kullanımını ve ilerlemesini gleŖtirmektedir²⁵⁵.

²⁵⁵ Bulun ve Diğerleri, s. 1.

5.1.2.1 Sağlıkla İlgili Evrensel İlkeler

Dünya Sağlık Örgütü (WHO – World Health Organization) Anayasası’nda, “*sadece hasta veya sakat olmama hali değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma hali*²⁵⁶” olarak tanımlanan sağlık konusunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ciddi farklılıklar olduğu gibi, ülkelerin bölgeleri ve bu ülkelerdeki sosyo - ekonomik gruplar arasında da farklılıklar söz konusudur. Sağlık ve sağlık hizmet standartlarını yükseltmek ve söz konusu farklılıkları en aza indirmek amacıyla ulusal ve uluslararası çapta faaliyet gösteren kuruluşlar arasında, yönetici ve koordine edici bir otorite olarak WHO, amaçlarını gerçekleştirebilmek için bireyler ve devletlerarasında tam işbirliğini öngörmektedir.

Sağlığın korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında ortak hareketi belirlemek amacıyla, çeşitli örgütler tarafından, dünyanın çeşitli yerlerinde çok uluslu konferanslar düzenlenmekte; hedefler ortaya koyulmakta; bu konuda birçok bildirme yayınlanmaktadır. Bugüne değin uluslararası kuruluşların düzenlediği muhtelif konferans ve toplantılarda birçok bildirme kabul edilmiştir.

²⁵⁶ World Health Organization (WHO), Working Together For Health, World Health Report, 2006 , s. 4.

Sağlık alanında günümüze kadar çeşitli bildirgeler yayınlanmış ve uygulama çalışmaları yapılmıştır. Şimdi bu bildirgeleri kısaca inceleyeceğiz.

Tablo 15. Sağlık Alanında Yayınlanan Bildirgeler

Bildirgenin Adı	Yayınlandığı Yıl	Bildirgenin Ana Teması
ALMA - ATA BİLDİRGESİ	1978	Temel sağlık hizmetleri açıklanmış ve temel sağlık hizmetlerinde devletin görevleri üzerinde durulmuştur.
LİZBON BİLDİRGESİ	1981	Genel olarak hasta hakları ele alınmıştır. Hastanın hekimini özgürce seçme; dış baskı altında kalmadan serbestçe çalışabilen bir hekim tarafından bakılma; kendisiyle ilgili tüm tıbbi ve kişisel bilgilerin gizliliğine gereken saygıyı göstermesini hekimden bekleme; onurlu bu biçimde ölme; dini temsilci de dahil olmak üzere, ruhsal ve manevi yönden teselli edilmeyi isteme ya da reddetme hakkı öngörülmüştür.
OTTOWA ŞARTI	1986	Sağlığı geliştirme yalnızca sağlık sektörüne ait bir sorumluluk olmaktan çıkarılmış, sağlık için ön koşullar ve sağlığı geliştirme politika araçları belirlenmiştir.
ADELAIDE TAVSİYELERİ	1988	Sağlıklı Halk Politikası stratejileri belirlenmiştir.
AMSTERDAM BİLDİRGESİ	1994	Hasta haklarını; bilgilendirme; onay; mahremiyet ve özel hayat; bakım ve tedavi ile başvuru başlıkları altında ele almıştır.
KOPENHAG BİLDİRGESİ	1994	Avrupa'da sağlığa yöneltilen eleştiriler yer aldığı gibi gerekli değişimlerin yapılmasını ve geleceği şekillendirmeyi öngörmektedir.
BALİ BİLDİRGESİ	1995	Amsterdam Bildirgesi'ne ek olarak intihar girişimi, dini temsilcilerin ruhi ve moral desteği, sağlık eğitimi görme hakkı ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.
LJUBLJANA BİLDİRGESİ	1996	Güneydoğu Avrupa'daki sağlık hizmetlerinden yararlanamayan nüfusun sağlık ihtiyaçlarının karşılanması esasına dayanmaktadır
JAKARTA DEKLARASYONU	1997	21 .Yy.da sağlığı geliştirme eylem planları sunulmuş ve önceliklerine yer verilmiştir.
DUBROVNIK SÖZLEŞMESİ	2001	Sağlık alanında hedef ve stratejilerin belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca sağlığın finansman kaynaklarının oluşturulması ve kalite üzerinde durulmuştur.

Kaynak: *Türkiye'de Aile Hekimliği.*

www.ailehekimligi.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=54&Itemid=213 (15 Ekim 2010), s. 1.

1978 yılında yayınlanan Alma Ata Bildirgesi'nde temel sağlık hizmetlerinin önceliği vurgulanmıştır. 1981 yılında yayınlanan Lizbon Bildirgesi'nde hasta hakları üzerinde durulmuştur.

Ottawa Şartı ile sağlık hizmetlerine ilişkin olarak ortaya çıkan sorumlulukların sadece sağlık sektörüne yüklenemeyeceği ve bu konuda ortaya çıkan ihtiyaçlar konusunda diğer sektörlerin de sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Adelaide Tavsiyelerinde ise sağlıklı toplum ve halk stratejilerinin oluşturulması benimsenirken, Amsterdam Bildirgesinde hasta hakları; sağlık bakımında insan haklarının önemi ve değerleri; bilgilendirmenin önemi, mahremiyet ve özel hayata karşı saygının tesisi gibi ilkeler kabul edilmiştir.

Kopenhag Bildirgesi'nde sağlık hizmetlerinin geleceğinin şekillendirilmesi üzerinde durulmuş, Bali Bildirgesi'nde ise intihar girişimi, dini temsilcilerin ruhi ve moral desteği konusu ve sağlık eğitimi görme hakkı ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Jakarta Deklarasyonu'nda 21. yy. da sağlığı geliştirme eylem planları geliştirilmiş ve bu kapsamda sağlık önceliklerine yer verilmiştir.

Ljubljana Bildirgesinde sağlığın finansman kaynaklarının oluşturulması ve kaliteye önem verilmesi öncelikli konu olarak belirlenmiştir. Dubrovnik Sözleşmesi'nde ise bölgesel anlamda sağlık hedefleri belirlenmiş, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik ve sunum konusunda temel ilkeler belirlenmiştir. Dubrovnik Sözleşmesi , 2.Eylül.2001 tarihinde Hırvatistan'da imzalanmıştır. Güneydoğu Avrupa'da ki "Sağlık Hizmetlerinden Yararlanamayan Nfusların Sağlık İhtiyaçlarının Karşılanması" başlığına dayanan bu sözleşmeye, Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkeler kendi aralarında bir takım hedeflerin belirlenmesi ve elde edilmesi konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Bu sözleşmede şu hususların altı çizilmiştir:

i. vatandaşlara uygun, elde edilebilir ve yüksek kalitede sağlık hizmeti sunmak ve ulaşılabilirliğini sağlamak,

ii. toplum ruh sağlığı hizmetlerini güçlendirmek ve bu yolla sosyal birleşmeyi kuvvetlendirmek,

iii. kan ve kan ürünleri konusunda güvenilirlik sağlamak,

iv. Ücretsiz sunulan entegre acil sağlık bakım servislerini güçlendirmek,

v. bulaşıcı hastalıkların gözetimi ve kontrolünü sağlamak,

vi. elde edilebilir ve güvenilir beslenme kaynaklarının oluşturulmasını sağlamak.

Sağlık bildireleri birçok devletin ve örgütün bir araya gelerek sağlık sorunlarına ortak çözüm arayışlarının bir sonucu olarak doğan, bir çoğu uluslararası anlaşma niteliğine sahip olan belgelerdir. Bu özellikleri dolayısıyla, bildireler ve şartlar bir anlamda, ülkelerin sağlık hizmetleri ile ilgili olan ortak eylem planlarını yansıtmaktadırlar. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi dünyada global bir çabayı gerektirmektedir. Hükümetler, ulusal ve uluslararası örgütler, toplumlar ve bireylerin ortak çabasıyla yürütülecek sağlık gelişim politikalarının başarı şansı daha fazladır.

5.1.2.2 Avrupa Birliği'nde Sağlık Uygulamaları

Devletin daha iyi yaşam ve çalışma şartlarının sağlanmasında yardım etmesinin düşüncesi sosyal demokrasi veya refah devletinin bir ifadesi olarak görülebilir. Genel olarak refah devleti değerlerinden bakıldığında hükümetler sağlığı birey ve toplum için toplumsal ve hayati bir fayda olarak tanımlarlar.

Refah devletleri olarak nitelenen İskandinav ülkelerinde bazı farklılıkların olduğu sağlık politikaları uygulanmaktadır. Bu politikalar nüfusun genel sağlık seviyesinin yükseltilmesini, ölümlerin ve sağlık hizmetlerinde eşitsizliklerin azaltılmasını hedeflemektedir. İskandinav refah ekonomileri vatandaşlar için daha iyi yaşam standartlarını yaratmayı ve böylece genelde toplumun ve devletin ekonomik durumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Danimarka; insan, sağlık ve ekonomik kriterlere vurgu yaparken Norveç ve İsveç'e göre, otonomiye, sorumluluğu ve kişisel davranışın önemini vurguladığı için daha liberal politikalar uygulamaktadır. Norveç daha çok sağlık hizmetlerinin iyi bir yaşam elde etmek için yatırım olarak hatta farklı bir anlamda ekonomik olarak

görülmektedir. Fakat artan sağlık harcamaları neticesinde Norveç harcamaları azaltmayı hedeflemektedir²⁵⁷.

Norveç, sağlık hizmetlerinin sosyal belirleyici faktörlerindeki eşitsizlikleri azaltmak amacıyla son yıllarda ciddi çalışmalar yapmıştır. Beyaz Kağıtlar (White Papers) olarak tanımlanan çalışmaların neticeleri Parlamente'ye sunulmuştur. Bunların bir tanesi, sağlıkta sosyal adaletsizlikler, diğeri eğitim ve sonuncusu ise emek, refah ve sosyal katılım ile ilgilidir. Norveç Sağlık Bakanlığı'na göre, güçlü bir refah devleti sağlıklı nesillerden geçmekte olduğundan sağlık hizmetleri devlet tarafından finanse edilmelidir. Sağlıkta eşitlik yakalanması için önlemler ve teşvikler tüm nüfusa yayılmış olmak zorundadır. Dahası, bu hizmetlere “daha çok hangi grupların ihtiyacı fazla ise teşviklerin onlara ulaşmasının sağlanması hedef olarak” tespit edilmiştir²⁵⁸.

İsveç ise, sürekli büyümeyi yakalama, ileri seviye sürdürülebilir sosyal refah ve çevrenin var olmasını hedeflemektedir. İsveç'in kamu sağlığı politikaları yakinen refah devleti politikaları ile ilgilidir. İsveç hükümeti açısından toplumun sağlık durumu refah trendinin en önemli göstergesi ve asıl yakalanması gereken bir hedefdir. Refah devleti politikaları, İsveç'te politikaların oluşturulmasında en önemli politik referans kaynağı olarak asli bir rol oynamaktadır²⁵⁹. İnsan sağlığı refah devletinin karşılaştığı en önemli meselelerden birisidir. Aslında İskandinavya ülkelerinde sağlık politikaları yönü ile tek bir model görülmemektedir. Danimarka başlıca liberal politikalara dayanırken, Norveç belli bir süreliğine sosyal liberal ve İsveç ise sosyal demokrat ideallere yaslanan politikalar uygulamaktadır.

²⁵⁷ Signild Vallgarda, **Public health policies: A Scandinavian model?**, Scandinavian Journal of Public Health, 2007, s. 205–211.

²⁵⁸ Rigmor Aasrud, Health Systems' Impact On Social Determinants Of Health, Sage Publications, Global Health Promotion, 2009, s. 88.

²⁵⁹ Vallgarda, s. 205–211.

İngiltere, genel olarak liberal refah devleti olarak ifade edilmesine rağmen, Ulusal Sağlık Hizmetleri'nin (NHS – National Health Service) varlığı, sistemi toplanan vergiler ile finanse etmesi, devletin tedarik boyutunda olması ve sosyal vatandaşlığa vurgu yaparak topluma faydalar sunması ile sosyal demokratik modele yakındırlar²⁶⁰. İngiltere'deki muhafazakar hükümetler sağlık hizmetleri harcamalarını devlet tarafından yönlendirilen market stratejisi ile kontrol altında tutmaya çalıştılar.

Almanya'da ise, sosyal sigortalar sistemi istihdam temelli olarak kurulmuştur. Çalışanlar ve işverenler eşit oranlarda sigorta sistemine katkı sağlamaktadırlar. Sağlık hizmetlerinde, mesleki ya da statü gruplarına göre sigorta fonları (hastalık fonları), organize olmuş sağlıkçıların var olduğu kurumlar, işveren birlikleri ve sosyal sigorta kurumlarının yönetimlerine katılan işçi sendikaları önemli aktörlerdendir. Hem sigorta kurumları hem de sağlıkçıların kurdukları birlikler devlet tarafından tanınan statüleri sayesinde refah hizmetleri içerisinde neredeyse monopole yakın bir şekilde imtiyazlara sahip ve hizmet alanları daha önceden tanımlandığı için bazı faaliyetlerini gerçekleştirmede ise birtakım sınırlamalar ile karşılaşmaktadırlar²⁶¹.

Almanya'da maliyet kısma reformları hasta başı maliyet paylaşımında (özellikle son sağlık hizmetleri reformları ile) belirgin yükselişlere neden oldu. Böylece, sağlık hizmetleri fonlarından kullanan arz tarafı aktörleri arasında da kontrol edilebilir rekabete yol açmaktadır. İngiltere ve Almanya'da hükümetler oldukça dinamik bir şekilde sağlık hizmetleri sektörüne müdahale ettiler. Bu müdahale beraberinde, sağlık hizmetlerinde reformlara ve sektör aktörlerinin aktif bir şekilde şekillenmesine yol açmıştır. Özellikle İngiltere, Ulusal Sağlık Hizmetleri içerisindeki piyasa aktörlerinin ve devlet yönetiminin yapısından dolayı reform sürecinde oldukça dirençle karşılaşmıştır. Hem Almanya hem de İngiltere'de sağlık sektörüne devlet müdahalesi, her ne kadar devlet harcamalarını artırsa da, sosyal olarak kabul edilemeyen piyasa hatalarını

²⁶⁰ Giaimo Susan ve Philip Manow, **Adapting the Welfare State: The Case of Health Care Reform in Britain, Germany, and The United States**, Sage Publications, Comparative Political Studies, Vol: 32, No: 8, December 1999, s. 967-1000.

²⁶¹ Susan ve Manow, s. 967-1000.

engellemek ve rekabetin kabul edilebilir sınırlara çekilmesini sağlamak amacıyla yapılmaktadır.

Tablo 16. Ülkelerin Sağlık Harcamaları Oranları

	Toplam Harcamalar % GSMH	Toplam Kamu Harcamaları % GSMH	Toplam Özel Sek. Harcamaları % GSMH
ABD	15,3	7,0	8,3
Fransa	11,1	8,9	2,3
Almanya	10,6	8,1	2,4
Danimarka	9,5	7,6	1,5
Hollanda	9,3	7,6	1,7
İsveç	9,2	7,5	1,7
Yunanistan	9,1	5,6	3,5
OECD	8,9	6,8	2,5
Avustralya	8,8	5,9	2,9
Norveç	8,7	7,3	1,4
İngiltere	8,4	7,3	1,1
Macaristan	8,3	5,9	2,4
Finlandiya	8,2	6,2	2,0
Türkiye	5,7	4,1	1,6

Kaynak: OECD'nin 2008 yılı sağlık sektörü verilerinden derlenmiştir.

Tablo 16'daki verilere göre, Almanya'da toplam sağlık harcamaları GSMH'nin % 10,6'sına denk gelmektedir. Bu oran, % 8,9 olan OECD ortalamasının 1,5 puan üzerindedir. Sadece Amerika (% 15,3), İsviçre (% 11,3) ve Fransa (% 11,1) GSMH oranları ile Almanya'dan fazla sağlık harcamalarına tahsisat yapmışlardır. Bununla birlikte, Almanya 2006 yılında kişi başına düşen sağlık harcamalarında OECD ülkeleri içerisinde 3.371 USD ile onuncu sırayı almıştır. 2006 yılında sağlık harcamalarında OECD ortalaması olan 2.824 USD'nin de üstünde kaldığı görülmektedir.

İsveç'te toplam sağlık harcamaları GSMH'nin % 9,2'sine denk gelirken bu oran OECD ortalaması olan % 8,9'un biraz üzerinde kalmıştır. İsveç, 2006 yılında OECD ülkeleri içerisinde 3.202 USD ile kişi başına düşen sağlık harcamalarında 2.824 USD olan OECD ortalamasının üzerinde kalmıştır. İsveç'te sağlık harcamaları 2000 ve 2006 yılları arasında yıllık ortalama % 4,7 artış göstermiştir. Bu artış oranı % 5 olan OECD ortalamasının biraz altında kalmıştır.

Son yıllardaki ilaç harcamalarındaki artış, birçok OECD ülkesinde toplam sağlık harcamalarındaki artışa neden olan faktörlerden biri olmuştur. 2006 yılında

İsveç'in toplam sağlık harcamaları içerisindeki ilaç harcamalarının oranı olan % 13,3 ile OECD ortalaması olan % 17,6'nın kısmen altında kalmıştır.

İsveç, sağlık sektöründe diğer OECD ülkelerinden daha fazla kaynak istihdam ettirmektedir. İsveç'te 2005 yılında her 1000 kişiye 3,5 pratisyen doktor düşerken bu oran OECD ülkelerinde ortalama 3,1 olmuştur. Ayrıca İsveç, her 1000 kişiye 10,7 hemşire düşerken OECD ülkelerinde sayı 9,7 olarak gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, hastanelerdeki yatak sayısı 2006 yılında her 1000 kişiye 2,2 sayısında kalırken, OECD ülkelerinde ortalama sayı 3,9 gibi İsveç'in sayısına göre oldukça yüksek çıkmaktadır. Diğer OECD ülkelerindeki gibi İsveç'te de hastanelerde hastaların yatılı kalma süreleri zaman içerisinde oldukça azalmıştır.

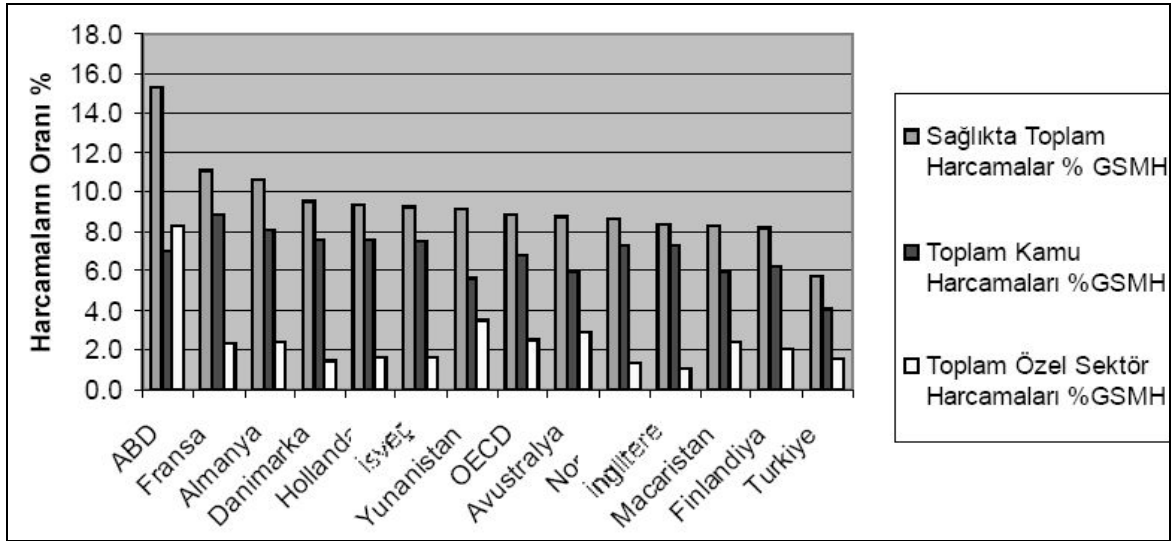
Tablo 17. Ülkelerin Hastane Durumları

	Doktor sayısı/1000 kişi	Hemşire sayısı/1000 kişi	Yatak sayısı/1000 kişi
ABD	2,4	10,5	2,7
Almanya	3,5	9,8	6,2
Danimarka	3,6	15,3	3,1
İsveç	3,5	10,7	2,2
OECD	3,1	9,7	3,9
İngiltere	2,5	11,9	2,2
Yunanistan	5,0	3,3	3,9
Finlandiya	2,7	8,3	3,1
Türkiye	1,6	2,1	2,5

Kaynak: OECD'nin 2008 yılı sağlık sektörü verilerinden derlenmiştir.

OECD 2008 yılı sağlık sektörü verilerine göre, Türkiye'de, 2005 yılında toplam sağlık harcamaları, aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi GSMH'nin % 5,7'sine tekabül etmektedir. Bu oran OECD ülkelerinin ortalaması olan % 8,9'un oldukça altında kalmaktadır. Ekonomide 2006 yılı GSMH'nin % 15,3'i oranında bir rakamı sağlık harcamaları için tahsis eden Amerika ile karşılaştırıldığında aradaki farkın oldukça fazla olduğu görülmektedir. Amerika'yı İsviçre % 11,3'le, Fransa % 11,1'le ve Almanya ise % 10,6 ile takip etmektedir. Sağlık harcamaları gelirin artması ile doğru orantılı olarak artış göstermektedir. OECD ülkeleri kişi başına düşen milli gelir oranları ile doğru orantılı olarak sağlıkta fazla harcama yapma eğilimindedirler. Türkiye'nin OECD ülkeleri içerisinde en düşük kişi başına düşen milli gelire sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, 2005 yılında 591 USD ile OECD ülkeleri arasında kişi başına düşen en

düşük sağlık harcamalarına sahip olması hiç şaşırtıcı olmamaktadır. Ancak, bu rakam 1992 yılında 103 USD, 1996 yılında 108 USD, 1997 yılında 125 USD, 1998 yılında da 150 USD olarak gerçekleşmiş olması nedeniyle 2005 yılındaki 591 USD ile karşılaştırılınca arada ciddi bir farkın ve yükselişin olduğu ortadadır²⁶². Kişi başına düşen sağlık harcaması OECD ülkelerinde ortalama olarak 2.824 USD ve Amerika'nın kişi başı sağlık harcaması olan 6.714 USD göz önünde bulundurulursa, Türkiye ile arada çok büyük bir farkın varlığından bahsedebiliriz.

Grafik 17. Kişi Başına GSYH Ülkelerin Sağlık Harcamalarının Oranları

Kaynak: OECD'nin 2008 Yılı Sağlık Sektörü Verilerinden Derlenmiştir

²⁶² Tübitak, **Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı**, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-18.pdf, online (20 Ekim 2010), s. 3.

Bununla birlikte, Türkiye’de sağlık harcamaları 2000 ve 2006 yılları arasında yıllık ortalama % 7,6 büyüme oranı ile OECD ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülke ünvanını almıştır. Bu oran OECD’nin aynı yıllarda büyüme oranı olan yıllık % 5’ten önemli bir biçimde yüksektir. Türkiye’de 2005 yılında sağlık harcamalarının % 71’i devlet tarafından finanse edilmiştir. Bu oran % 73 olan OECD ortalamasının çok az altındadır. Her ne kadar ortalamanın altında bile olsa, Türkiye’nin sahip olduğu bu oran son 5 yılda önemli oranda artış göstermiştir. 2000 yılında % 63 olan sağlık harcamalarındaki devlet katkısı, 2005 yılında % 71’e çıkmıştır. Türkiye ile kıyas etmek anlamında, Meksika % 44 ve Amerika % 46 oranları ile sağlık harcamalarında devletin en düşük katkısının olduğu ülkelerdir. İskandinav ülkeleri, İngiltere ve Japonya % 80 oranları ile nispeten yüksek devlet katkısına sahiptirler.

5.1.2.3 Türkiye’de Sağlık Hizmetleri

Türkiye, sağlık hizmetlerinin gelişimi ve organizasyonunda, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin bireylere ulaştırılması yönündeki çalışmalar Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar uzanan gelişim sürecinde hız kazanmıştır. Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ilk yıllarından itibaren, bugünkü sağlık teşkilatlandırması ve sağlık hizmetlerinin temeli atılmıştır. Cumhuriyet döneminde bir yandan tedavi hizmet ağını genişletmek istenirken öteki yandan da koruyucu sağlık hizmetlerinde büyük bir atağa geçilmiştir.

Cumhuriyet’in ilanından sonra, Refik Saydam sağlık hizmetlerinin kuruluşunda ve gelişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1930)’nda yer alan sağlık politikaları sağlık hizmetlerinin planlanması ve programlanması, koruyucu ve tedavi edici hekimliğin yürütülmesi, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, tıp fakültelerine ilginin artırılması yönelik ilkeler mevcut olup bu ilkeler ışığında sağlık hizmetleri, “geniş bölgede tek amaçlı” / “dikey örgütlenme” modeli ile yürütülmüştür. Nüfusun çok olduğu yerlerden başlayarak muayene ve tedavi evleri açılmış, koruyucu sağlık hizmetlerinde çalışan hekimler desteklenmiş günümüz sağlıkta dönüşüm programının temelleri daha o zamanlar da atılmıştır.

Sağlık hizmetlerinde dönüşüm programı, temel sağlık hizmetlerinin kurumsal konumunu diğer hizmet düzeyleri üzerinde yetki ve kontrol sahibi olacak bir yapıya kavuşturmayı hedeflemektedir. Bireylerin ve sağlık çalışanlarının durumlarını iyileştirmek bu konuda yapılacak yeniliklerin hareket noktasını oluşturmaktadır. Sağlıkta dönüşüm programının en belirgin özelliği bireylerin sağlıklı hayat programlarına erişiminin sağlanması, anne - bebek ölümlerinin azaltılması, bulaşıcı hastalıklarla ve kronik hastalıkların risk faktörleriyle mücadele etmeyi öncelemek bireylerin kendi sağlık durumlarını kontrol edebilme yetilerini geliştirmek ve koruyucu hekimlik yaklaşımını sağlığın merkezine tamamen yerleştirmektir²⁶³.

Sağlık hizmetlerinde dönüşüm programının temel amaçları arasında olan bu uygulamanın, Türk halkının sağlık düzeyinin yükseltilmesi, kaynaklarımızı uygun şekilde kullanarak daha fazla hizmetin sağlanması ve hakkaniyet ilkesi ışığında bütün bireylerin sağlık hizmetlerine ihtiyaçları ölçüsünde ulaşmalarının gerek kırsal - kent ve gerekse doğu - batı arasında sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık göstergeleri ile ilgili farklılıkların azaltılması yer almaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için birinci basamak sağlık hizmetlerinin çağdaş bir yaklaşımla yeniden düzenlenip yaygınlaştırılması ve tüm toplum bireyleri tarafından tercih edilebilir şekilde sunulması sağlanmaktadır. Herkesin kendi seçebileceği, kolayca erişebileceği, herhangi bir engelle karşılaşmasızın danışabileceği, başvurabileceği bir aile hekiminin olması bu yaklaşımın ana unsurlarının başında gelir. Nusret Fişek'in ifadeleriyle: "Kişiye yönelik koruyucu hekimlik hizmetleri ile ayakta ve evde hasta tedavisi hizmetleri entegre yürütülmelidir" Entegre sağlık modeli, çağdaş aile hekimliğidir.

²⁶³ *Türkiye'de Aile Hekimliği*,
www.ailehekimligi.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=54&Itemid=213
(15 Ekim 2010), s. 1.

Türkiye’de çağdaş aile hekimliği ile sağlık hizmetlerinin tüm bireylere coğrafi açıdan dengeli şekilde ulaştırılabilmesi, birinci basamak sağlık hizmetlerinin toplumun katılımını sağlayacak şekilde bireylerin yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerde koruyucu, tanı koyucu tedavi ve rehabilite edici yönleriyle sunmak temel hedefimizdir. Sağlık hizmeti sunumunda, birinci basamak sağlık hizmetlerinin sürekli eğitimle geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, çalışan hekimler ile diğer sağlık elemanlarının özendirilmesi, birey ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak koruyucu sağlık sistemine ağırlık verilmesi ve kabul edilebilir sevk sisteminin uygulanması ana ilkelerdir. Bu ilkeler ikinci basamakta yığılmayı engelleyecek, ikinci basamakta tedavi edilemesi gereken hastalara yeterince zaman ayrılmasını sağlayacaktır. Aile hekimliğinin multidisipliner bir sağlık yaklaşımı olduğu düşünülürse bütüncül bir sağlık hizmeti yaklaşımını öngörür. Güvene dayalı iletişim kurar, sorunları fiziksel, psikolojik ve sosyal yönleriyle ele alır. Birey merkezli olmasının yanında bütünleştiricilik, süreklilik, aile ve topluma yönelik olma özellikleri nedeniyle aile hekimliği uygulamasının önemli bir yapı taşıdır. Gittikçe artan orandaki yaşlı nüfusun temel sağlık hizmeti gereksinimleri, onları tanıyan ve kolay ulaşabilecekleri aile hekimleri vasıtasıyla çok daha etkili olarak karşılanabilecektir.

Birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkili bir şekilde verilebilmesi, toplumun hastalık yükünün azaltılmasının yanı sıra ikinci ve üçüncü basamak tedavi kuruluşlarımızın da daha iyi ve kaliteli sağlık hizmeti ve sağlık eğitimi vermelerine fırsat tanıyacaktır.

WHO, 2010 yılına kadar insanların aile ve topluma dayalı temel sağlık hizmetlerine daha iyi ulaşılabilmesini, Alma Ata kongresinde de alınan kararın devamı olarak 21. yy. da “Herkes için Sağlık” anlayışını hedefleri arasında saymaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmeyi amaçlayan Sağlıkta Dönüşüm Programı, aileye dayalı temel sağlık hizmetlerini gerekli eğitim ve beceri ile donanmış sağlık ekipleriyle, entegre bir şekilde sunmayı öngörmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde aile hekimliği başarıyla uygulanmış olup Türkiye’deki aile hekimliği uygulama çalışmaları desteklenmektedir.

Türkiye’de 5258 sayılı Aile Hekimliği pilot uygulaması hakkında kanun 24.11.2004 tarih ve 25650 sayılı Resmi Gazete’de, ardından sırasıyla Aile Hekimliği pilot uygulaması hakkında yönetmelik 06.07.2005 tarih ve 25867 sayılı ve Aile Hekimliği pilot uygulaması kapsamında Sağlık Bakanlığı’nca çalıştırılan personele yapılacak ödemeler ve sözleşme şartları hakkında yönetmelik 12.08.2005 tarih ve 25904 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu kapsamda 15.09.2005 tarihinde Aile Hekimliği Pilot Uygulamasına Düzce ilimizde geçilmiştir. Halen 68 ilimizde birinci basamakta Aile hekimliği modeli uygulanmaktadır. Aile Hekimliği uygulama yönetmeliği 25.05.2010 tarih ve 27591 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış ve bu yönetmelik 06.07.2005 tarih ve 25867 sayılı Aile Hekimliği pilot uygulaması hakkında yönetmeliği yürürlükten kaldırmıştır. Günümüze kadar aile hekimliği uygulamasına geçen illerimizdeki hasta - hekim ilişkilerindeki memnuniyet ve başarılı çalışmalar ışığında 2010 yılı sonunda tüm illerimizin Aile Hekimliği Uygulamasına geçmesi planlanmaktadır²⁶⁴.

²⁶⁴ Türkiye’de Aile Hekimliği,

www.ailehekimligi.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=54&Itemid=213
(15 Ekim 2010), s. 1.

* Sürveyans: Belirli hastalıkların nasıl ortaya çıktığı ve yayıldığına ilişkin sistematik yapılan gözlem anlamına gelir.

5.1.2.4 Sağlık Hizmetlerinde Reform Önlemleri

Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP), Türk sağlık sektörünün uzun zamandan beri var olan sorunlarını ele almak için tasarlanmıştır. Bu sorunlar:

i. Diğer OECD ve orta gelirli ülkelere kıyasla geri kalmış olan sağlık hizmetleri,

ii. Sağlık hizmetlerine erişimdeki hakkaniyetsizlikler,

iii. Sağlık hizmetleri finansmanı ve sunumunda verimsizliğe yol açan ve mali sürdürülebilirliği zayıflatan parçalı yapı,

iv. Düşük hizmet kalitesi ile hastalara sınırlı cevap verebilirliktir.

SDP'nin amacı, yönetim, verimlilik, kullanıcı ve hizmet sunucu memnuniyeti ile uzun vadeli mali sürdürülebilirliği iyileştirerek sağlık sistemini daha etkili hale getirmektir.

Sağlık Bakanlığı (SB)'nin kılavuzluk işlevinin güçlendirilmesi amacıyla SB'nin yeniden yapılandırılması. (Bunun için SB'nin hizmet sunucu işlevinden kurtulması ve bunun yerine hastalık sürveyansı* / hastalık kontrolü, sağlık düzenlemesi, planlama ve yönetim kapasitesi, izleme ve değerlendirme, sağlığın teşviki, sağlık alanında sosyal katılım, hakkaniyetli erişimin artırılması, kalite güvencesi, insan kaynakları eğitimi, halk sağlığı, kontrol ve afet önleme araştırmaları gibi işlevlerini güçlendirerek genişletmesi gerekmektedir.)

SSK, Bağ - Kur, Emekli Sandığı ve Yeşil Kart programlarını tek bir şemsiye Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) altında birleştirecek tek bir satın alıcı bünyesinde Genel Sağlık Sigortası (GSS)'nin kurulması. (GSS'ye kaydolmak zorunlu olacaktır. Prim oranları, ödeme gücü ile orantılı olacak ve tüm lehdarlar aynı teminat paketine hak kazanacaktır. Primini ödeyemeyeceği düşünülenlerin primleri, para ve mal varlığı soruşturması sonucuna göre kamu fonlarından ödenecektir. SGK, sağlık sektöründeki tek satın alıcı olarak, teminat paketinin sunumu için özel hizmet sunucular ve kamu hizmet sunucuları ile sözleşmeler yapacaktır.)

Kamu hastanelerine özerklik tanımak; aile hekimliği modeline dayalı güçlü bir koruyucu sağlık ve birinci basamak sağlık hizmetleri sistemi oluşturmak, etkili bir sevk sistemi kurmak ve sağlık kuruluşlarındaki hizmet kalitesini iyileştirmek vasıtasıyla sağlık hizmetleri sunumu sistemlerinin reforme edilmesi anlamına gelir.

SDP'nin sağlık reformu hedeflerinin gerçekleştirilmesi için birbiriyle ilintili konuların ele alınması. (Bu hedefler şöyledir: Yeterli bilgi ve becerilere sahip motive sağlık personelinin olması, sağlık sistemini destekleyecek eğitim ve bilim enstitülerinin güçlendirilmesi ve sağlık sektörü karar alma süreçlerinde etkili bilgiye erişimin iyileştirilmesi)²⁶⁵.

5.1.3 Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik, özünde, insanların yaşamlarında karşılaştıkları muhtemel ekonomik ve sosyal risklere karşı önceden gerekli önlemlerin alınarak kendilerine gelir sağlamak üzere oluşturulmuş kamu harcama programlarıdır. Sosyal güvenlik yoksulluk, işsizlik, gelecekle ilgili ekonomik belirsizlik, yaşlılık ve hastalık gibi sosyal tehlikelerin ortaya çıkaracağı olumsuzlukları hafifletmeyi ya da yok etmeyi sağlayan önlemleri içerir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından temel insan hakkı olarak ilan edilen, asgari çerçevesi ILO sözleşmesi ile çizilmiş olan ve Avrupa Sosyal Şartı ile standartları belirlenen sosyal güvenliğin kapsamında, kısa ve uzun vadeli ekonomik ve sosyal risklere karşı sigorta oluşturulmakta ve belirlenen koşulları sağlayan hak sahiplerine aylık bağlanmakta ya da diğer ödemeler yapılmaktadır.

Uzun vadeli sigorta kolları bir bütün olarak ele alınıp incelenmekte ve bu bütün, emeklilik sigortası sistemi olarak adlandırılmaktadır. Uzun vadeli sigorta kapsamına yaşlılık, ölüm ve malullük sigortaları girmekte ve kamuoyunda tartışılan sosyal güvenlik sisteminin asıl unsurlarını bunlar teşkil etmektedir. Kısa vadeli sigorta kolları ise hastalık, analık, iş kazaları, meslek hastalıkları, aile yardımları ve işsizlik gibi doğası gereği daha çok sağlık ile ilgili sosyal güvenlik alanını içermektedir. Bunların

²⁶⁵ T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Kurumları Yıllık İstatistikleri, <http://www.saglik.gov.tr>, (15.10.2010).

dışında sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar da geniş anlamda sosyal güvenlik ya da sosyal koruma sistemi içinde yer almaktadır²⁶⁶.

Sosyal güvenlik sistemleri toplumda yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri önlemede ve toplumsal huzuru sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de sosyal güvenliği sosyal sigorta sistemi ile sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar sistemi adı altında incelemek mümkündür. Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi büyük oranda sosyal sigortaya dayalı olup, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar bu sistemin küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yoksul kesim çoğunlukla çalışmadığı veya kayıt dışı sektörlerde düşük ücretlerle çalıştığı ve prim ödeme gücüne sahip olamadığı için sosyal sigorta sistemi içinde yer alamamakta, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar sistemi aracılığıyla desteklenmektedir.

Sosyal güvenlik sistemi, sosyal güvenliğin finansman ve harcama esaslarını bir bütün olarak ifade eder. Uzun ve kısa vadeli sosyal sigortalar, sosyal hizmetler, sosyal yardımlar, bunların birbirleri ile olan ilişkileri, finansman şekilleri bir bütün olarak sosyal güvenlik sistemini oluşturur. Genellikle bir sosyal güvenlik sisteminin niteliğini finansman yöntemi belirler. Bu yaklaşıma bağlı olarak dört sistemden söz edilebilir:

- 1880’li yıllarda geliştirilen ve prim esasına göre finansmanı sağlanan Bismarkçı sosyal güvenlik sistemi,
- 1942 yılında geliştirilen ve vergi gelirleri ile finanse edilen Beveridge tipi sosyal güvenlik sistemi,
- Prim ve vergilerle karma finansmanı öngören karma sosyal güvenlik sistemi,
- 1981 yılında Şili’de uygulanmaya başlanan, devletin gözetim ve denetiminde finansmanı tamamen bireysel primlerle sağlanan özel zorunlu bireysel sigortacılık sistemi.

²⁶⁶ Erdal Gümüş, “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Sosyal Güvenlik Kurumlarının Finansal Geleceği”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 45 (517), 2008, s. 29.

Sosyal güvenlik sistemleri ya da sosyal güvenlik ile sağlanan sosyal koruma kurumları, insanlık tarihi ile birlikte gelişim göstermiştir. Aile yapıları, üretim tarzları, çalışılan kurum gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan farklı sosyal risklere karşı, savunma ya da korunma mekanizmaları sanayi toplumu öncesinde geleneksel yöntemlerle geliştirilmiştir. Sanayi toplumu ile kitlesel üretim sürecine geçilmesi ile birlikte geleneksel korunma yöntemlerinin ortaya çıkan yeni risklere karşı yetersizliği nedeniyle yeni korunma arayışları başlamış ve bu süreçte devletin bu alanda görev üstlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. 19. yy. ın sonlarına doğru başlayan ve 20. yy. da şekillenen sosyal güvenlik sistemleri bir yönüyle iktisadi sistemlerden ve bir yönüyle de siyasal gelişmelerden etkilenmiştir.

5.1.3.1 Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi

Modern anlamda Türkiye sosyal güvenlik sisteminin başlangıcını 1945 olarak kabul edersek, sistemin 65 yıllık bir geçmişi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, nispeten genç ve yeni sayılan bu sistemin sorunlarının da yüzeysel ve geçici, esasa ilişkin olmayan türden olması beklenirdi.

Türkiye’de Sosyal Sigorta sistemi "edim & karşı edim" prensibine dayalı primli rejime dayanmaktadır. Bu çerçevede Türk Sosyal Güvenlik Sistemi altmış yıllık gelişimi ve doğan sıkıntıları aşmak bakımından 2006 yılında başlatılan çalışmalar ile yeniden revize edilmiş ve yeni yasal düzenleme Ekim / 2008 tarihi itibariyle yürürlüğe konulmuştur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu aşamada prensipler olarak ortaya koyduğu görüşler şunlardır:

- i. Sağlık hizmetlerinin sunumu ile finansmanının ayrılması,
- ii. Genel sağlık sigortası sistemi ve kurumunun kurulması,
- iii. Uzun vadeli ve kısa vadeli sigorta programlarının birbirinden ayrılması,
- iv. Prim karşılığı olmayan ödemelerin kaldırılması,
- v. Bütünleştirilmiş bir sosyal güvenlik ağının kurulması,

- vi. Bütünleştirilmiş bir sosyal hizmet ve yardım ağı ve kurumsal yapının oluşturulması,
- vii. Sosyal güvenlik kuruluşlarında norm ve standart birliğinin sağlanmasıdır.

Bu temel prensipler içinde düzenlendiği açıklanan yeni Sosyal Güvenlik Reformu Yasası ile sosyal taraflar olarak İşçi Sendikaları Konfederasyonlarının birçok açıda görüş ayrılıkları bulunmaktadır²⁶⁷.

Yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Reform yasasının en önemli iki unsuru;

Birinci unsur, devletin ilk defa oransal olarak primli sisteme dahil olması, işçi , işveren ile birlikte üçüncü ayak olarak sosyal güvenliğin mali yapısına katkıda bulunmak,

İkinci unsur, 18 yaşına kadar bütün çocukların prim ödeme şartına bağlı olmaksızın sağlık sistemi içine alınarak onların geleceğe sağlıklı birer fert olarak katılmalarını sağlamaktır.

Bunun yanında İşçi Sendikaları Konfederasyonlarınca eleştirisi konusu edilen diğer konuların başında da Emeklilikte Yaş unsuru gelmektedir. Bu konuda kazanılmış haklar korunmakla birlikte 2000 yılında getirilen kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaş sınırının, 2046 yılına kadar kademeli olarak 65 yaşına çıkarılması genç istihdam yapısına sahip olan Türkiye çalışma şartları ile uyummadığı görüşü hakimdir.

Diğer önemli bir husus Genel sağlık Sigortası uygulamasıdır. Bir yıllık uygulamanın sonucunda varılan nokta Genel Sağlık Sigortasının gelir ve gider dengesinin sağlanamadığıdır. Bu bakımdan Sosyal Güvenlik Kurumu ek mali destek sağlamak amacıyla sigortalı, emekli dul ve yetimlerden alınan katkı paylarını artırmak eğiliminde olduğu görülmektedir.

²⁶⁷ Zahit Gönençan, "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi", http://iscilerbirarada.org/antalya/zahit_g_tr.pdf (25 Ekim 2010), s. 1.

Belirtilen yaklaşım sigortalılar ile emekliler üzerine önemli ek mali yük getireceğinden kabul edilmesi zor bir husus olarak görülmektedir. Bu bakımdan önümüzdeki yıllar Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin en önemli noktasının Genel Sağlık Sigortasının mali yapısı ve katkı payları oluşturacağı anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki kayıt dışı istihdam hakkında 1990 - 2006 yıllarına ait özet bilgiler sağlamaktadır. 1990 yılında tarım dışı toplam istihdamın % 56'sı bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değilken bu oran tarım sektöründe % 25 olarak ifade edilmektedir. 2006 yılında bu oranlar sırası ile % 49 ve % 33 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler bile tek başına değerlendirildiğinde, başka herhangi bir veriyi dikkate almadan, sosyal güvenlik sistemini finanse edenlerin yüklerinin neden yıllar yılı giderek ağırlaştığını da ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı çalışanların sosyal güvenlik bakımından önemi, bir yönü ile sistemin potansiyel prim gelirlerini azaltmaları diğer yönü ile de hükümetlerin farklı gerekçelerle bunlara daha sonra prim affı, hizmet borçlanması ya da sistemin diğer bazı haklarını sağlayarak sistemin giderlerini artırmalarına yol açmasıdır. Ayrıca, sosyal güvenlik sisteminin amaçlarından biri tüm toplum kesimlerini kapsamı, sadece bir bölümünü ele alarak onlara hizmet sunmak ile sınırlı olmamasıdır. Kayıt dışı çalışanların pek çoğunun yoksulluk sınırında olması ve eğitim durumlarının da kendi geleceklerini güven altına alamamasından ötürü sosyal güvenliklerinin temininin sosyal adalet açısından da gerekliliği ortadadır.

Yukarıda ileri sürülen kayıt dışılık ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi aşağıdaki tabloda yer alan veriler desteklemektedir. Türkiye'de sigortalı nüfus oranı 1960 yılında toplam nüfusun % 5,7'sini oluştururken hızla bu oran yükselmiş, 1965 yılında %20, 1980 yılında % 47 ve 2005 yılında % 92'ye ulaşmıştır²⁶⁸. Bu durum prim ödeme konusunda aynı paralelde ne yazık ki gelişmemiştir. Daha açık bir ifade ile prim ödemeleri hiçbir zaman yeterli düzeye ulaşamamıştır. Sıklıkla çıkarılan prim afları, prim borçlarının yeniden yapılandırılması, aynı prim borcunun birkaç kez daha düşük

²⁶⁸ TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2008, Ankara, 2008, www.tuik.gov.tr (30 Ekim 2010).

faiz oranları ile yapılandırılmasının etkisi söz konusu olmuş ve finansman sorunu mevcudiyetini hep devam ettirmiştir.

Tablo 18. Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

Yıl	Sigortalı nüfus oranı (%)	Sağlık hizmeti kapsamındaki nüfus oranı (%)
1950	3,9	4,0
1955	5,0	5,1
1960	5,7	5,8
1965	20,0	20,3
1970	26,7	27,1
1975	41,0	33,8
1980	46,9	38,7
1985	55,2	42,4
1990	67,2	55,0
1995	79,4	65,0
2000	82,2	80,9
2005	92,0	91,7
2006	83,0	
2007	82,0	

Kaynak: TÜİK, “Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, www.tuik.gov.tr (30 Ekim 2008).

Kayıt dışı istihdam, sosyal güvenlik ve yoksulluk arasında da bir ilişki ileri sürülebilir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları yer almaktadır. Yoksulluk oranı 2002 yılında % 22,45 iken, 2008 yılı itibari ile % 13,52’ye gerilemiştir. Bu gelişme sevindirici olmakla birlikte, hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranının da arttığı görülmektedir. Hanehalkı sayısı 2 olduğunda yoksulluk oranı 2002 yılında % 16,51 iken 2008 yılında bu oran % 9,85’e gerilemiştir. Ancak, hanehalkı sayısı 5 olduğunda söz konusu oranlar 2002 yılında % 29,03 olup 2008 yılında % 21,14 olarak yüksek seviyesini korumaktadır²⁶⁹. Dolayısıyla yoksulluk sınırında çalışanların sosyal güvenlik açısından kayıtlı olup olmadıkları önemli bir konu olarak düşünülmelidir.

²⁶⁹ TÜİK, “Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, www.tuik.gov.tr (30 Ekim 2010).

Tablo 19. Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı büyüklüğü	Yoksul hanehalkı oranı (%)				Yoksul fert oranı (%)			
	2002	2004	2006	2008	2002	2004	2006	2008
TÜRKİYE	22,45	20,67	13,98	13,52	26,96	25,60	17,81	17,11
1 – 2	16,51	14,49	10,95	9,85	16,48	13,96	10,66	9,57
3 – 4	16,37	13,71	8,27	8,23	16,68	13,84	8,49	8,48
5 – 6	29,03	27,40	17,54	21,14	29,47	27,74	17,76	21,54
7+	45,95	51,06	41,83	37,68	47,38	51,97	42,98	38,20

Kaynak: TÜİK, “Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, www.tuik.gov.tr (30 Ekim 2009).

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de mevcut sosyal güvenlik sistemi, çok karmaşık ve ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. 1997 - 2006 yıllarına ait devlet bütçesinden sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferler ve bunların GSMH içindeki payları aşağıdaki tabloda görülmektedir. 1997 yılında üç kuruma yapılan toplam transfer miktarı GSMH’nin sadece % 1,82’sini oluştururken bu transferden en düşük payı % 0,42 ile Bağ - Kur almış, en yüksek transferi % 0,95 ile SSK almıştır. 1999 yılından itibaren Emekli Sandığı’nın bütçeden aldığı transfer GSMH’nin % 1,32 sini teşkil etmekte ve oran giderek artmaktadır. Yıllar itibari ile bakıldığında Emekli Sandığı’nın SSK ve Bağ - Kur’a kıyasla hazineden en yüksek transferi aldığı görülmektedir²⁷⁰.

²⁷⁰ Gümüş, s. 29.

Tablo 20. Genel Bütçeden Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler

(Milyon TL)	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SSK	280	1,105	1,221	2,386	4.809	5.757	7.507	6.700
Bağ – Kur	123	796	1.750	2.622	4.930	5.273	6.926	6.750
Emekli Sandığı	133	1.035	2.625	4.676	6.145	7.800	8.947	9.835
Toplam	536	2.936	5.596	9.684	15.884	18.830	23.380	23.285
			GSMH					
			(%)					
SSK	0,95	1,41	0,69	0,87	1,35	1,34	1,54	1,19
Bağ – Kur	0,42	1,02	0,99	0,95	1,38	1,23	1,42	1,20
Emekli Sandığı	0,45	1,32	1,49	1,70	1,72	1,82	1,84	1,75
Toplam	1,82	3,75	3,17	3,52	4,45	4,39	4,81	4,14

Kaynak: Erdal Gümüş, “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Sosyal Güvenlik Kurumlarının Finansal Geleceği”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 45 (517), 2008, s. 29.

Emeklilik sisteminin prim oranları ile elde edilen hâsılat OECD ülkeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin prim tahsilatındaki sorunlar daha iyi anlaşılabilir. Tabloda yer alan bilgiler OECD ülkelerinde emeklilik için gerekli prim oranı ile oluşan hâsılatı ve bu hâsılatın toplam vergi hâsılatı içindeki oranını vermektedir. Bu verilere göre, Yunanistan ile Türkiye'nin emeklilik prim oranı aynı olup, 2006 yılı için prim hâsılatı Yunanistan'da GSYH'nin % 7,5'ini oluştururken, bu oran Türkiye'de sadece 2,2 olmaktadır. OECD ortalaması aynı veri için %5 olarak görülmektedir. Ayrıca Almanya'nın prim oranı 19,5 olmasına rağmen topladığı prim hâsılatı GSYH'nin % 5,8'ine tekabül etmektedir²⁷¹. Dolayısıyla Türkiye'de prim tahsilatında ve çalışanların sisteme dâhil edilmesinde bu sorunları giderici politikalar geliştirilmelidir.

²⁷¹ OECD, Pensions at a Glance 2009: Retirement-Income Systems in OECD Countries, Paris: OECD, 2009, s. 2.

5.1.3.2 Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Uygulamaları

AB lkelerinde sosyal güvenlik uygulamaları, birbirlerinden önemli farklılıklar göstermelerine karşın ortak iki temel yn görülmektedir: Birincisi, milli gelirden sosyal güvenliğe ayrılan kaynakların ykseklilđi; ikincisi ise sosyal güvenliğin finansmanında devlet katkısının byklgdr. Türkiye’de devletin sosyal güvenliğe katkısı, milli gelirin % 1’ine indirilmeye çalışılırken, AB 25 lkelerinde bu oran % 19,3’tür. Türkiye’de bütçeden sosyal güvenliğe % 14 pay ayrılırken, AB lkelerinde devlet katkısının bütçe içindeki payı % 40’tır. Üstelik bu oranlara devletin sağlık harcamaları dahil değildir. AB lkelerinde bütçeden sosyal güvenliğe ayrılan pay % 25 (G.Kıbrıs) ile % 46 (Almanya) arasında değişmektedir.

Avrupa Topluluğu (AT) yesi bazı ülkelerde sosyal güvenlik rejimleri ve genel dağılımı ise aşağıdaki gibidir²⁷².

Almanya:

Genel Yapı: Bir mesleki faaliyet icra eden kimseleri kapsayan kazanca bağlı sistem. Genel Rejim: İşçiler ve müstahdemler / Kurumsal bakımdan farklı nitelikleri olan, fakat benzeri hükümlere tabi olarak işlem gören kimseler. Özel Rejimler: Madenciler, devlet memurları ve benzeri kamu hizmeti gören kimseler, bağımsız çalışanlar, tarım bağımsız alışanları. İsteğe Bağlı Sigorta Rejimi: Hiç çalışmadıkları için genel rejim kapsama girmeyen kadınlar, uzun süre Almanya’da oturan yabancılar²⁷³.

²⁷² OECD Yayımı, **Aylıklar ile İlgili Rejimler**, 1995, s.4; AT Komisyonu Yayımı, **Avrupa’da Sosyal Koruma**, 1997, s.2-5.

²⁷³ *Avrupa Birliği ye ülkelerin Sosyal Güvenlik Sistemleri (Mevzuat zetleri)*, <http://www.tisk.org.tr/images/yayinlar/yayin257/yay257-7.doc> (10 Ağustos 2010), s. 1.

Fransa:

Genel Yapı: Kazanca bağı genel rejim ve ek rejimi içeren iki düzeyli zorunlu ulusal sistem. Genel Rejim: Ücretliler genel toplamının yaklaşık % 70 ini oluşturan özel sektör ücretlileri. Ek Rejim: Genel rejime tabi olup özel kesimde ve kamu kesiminde zorunlu ek aylık rejimlerine tabi olmak zorunda olan kimseler (ARCO, AGİRG ve diğer ek rejimler). Özel Rejimler: Kamu görevlileri, maden işçileri, gemi adamları, demiryolu müstahdemleri, diğer kamu işyerleri, tarım bağımsız çalışanları, çeşitli kesimlerden bağımsız çalışanlar²⁷⁴.

Hollanda:

Genel Yapı: Yarı üniversal kapsamlı, primli, maktu yardımları öngören sistem. Genel Rejim: Bütün oturanlar (yaşlılık ve rücu aylıkları) /18 yaşından yukarı bütün oturanlar (malullük aylıkları) / Bütün ücretliler (malullük aylıkları ek yardımları). Mesleki Ek Rejim: Özel kesim ücretlileri. Özel Rejim: Kamu görevlileri²⁷⁵.

İsveç :

Genel Yapı : Üniversal yardımlardan ve kazanca dayalı yardımlardan oluşan iki düzeyli kamusal sistem. Üniversal Rejim : Bütün oturanlar. Kazanca Dayalı Rejim : Bütün ücretliler ve kazançları belli bir “baz miktarı” aşan bağımsız çalışanlar. Özel Rejim : Kamu görevlileri. Zorunlu Mesleki Rejim : Özel sektör ücretlileri. Ek Rejim: Baz miktara ek olarak ödenen ek aylıktan yararlananlar.

İtalya:

Genel Yapı : Kazanca dayalı rejimler ve gelir kontrolüne dayalı üniversal programlar sistemi. Genel Rejim : Özel sektör ücretlileri. Özel Rejimler : Kamu görevlileri, demiryolları müstahdemleri, bağımsız çalışanlar. Gelir Kontrollü Aylık

²⁷⁴ Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Sosyal Güvenlik Sistemleri (Mevzuat Özetleri), s. 3.

²⁷⁵ Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Sosyal Güvenlik Sistemleri (Mevzuat Özetleri), s. 4.

Rejimi: Gelir durumu geçim için yetersiz olan ve diğer yardımlardan yararlanamayan 65 yaşından yukarı kimseler²⁷⁶.

AT üyesi ülkelerde, yukarıda belirtilen rejimlerden sağlanan sosyal güvenlik yardımları dışında zorunlu veya isteğe bağlı sigorta sistemiyle sağlanan ikinci ayak ek aylık rejimleri mevcuttur.

5.1.3.3 Sosyal Güvenlik Reform Önlemleri

Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin temel sorunu mali içeriklidir. Bunun da kaynağı esas itibarıyla emek piyasasının ortaya çıkardığı yapısal sorunlardır. OECD hesaplamalarına göre 2040'lı yıllara kadar sistemin açıkları sürecektir²⁷⁷. Bu nedenle sosyal güvenlik sisteminin temel finansman kaynağı olan prim gelirlerinin sürekli, düzenli ve yeterli olması için istihdam hacminin artması, çalışanların sisteme kayıtsız şartsız katılmaları, kayıt dışılığı önlemek üzere ciddi teşvik ve piyasayı düzenleyici politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bazı öneriler şöyle sıralanabilir:

Prim oranlarının makul bir düzeye çekilerek hem işverenlerin ve hem de çalışanların primlerinin ödenebilir hale gelmesini sağlanmalıdır.

Sistemin gelirleri giderlerini karşılayamadığından bu dengeyi sağlamak için gelir artırıcı ve gider azaltıcı politikaları belirlerken matrahtaki büyümeyi sağlayıcı önlemler alınmalıdır.

Matrahın büyümesinin sağlanması oranların azalması ile daha kolay gerçekleştirilebilir. Sosyal güvenlik kapsamında yükümlülüklerin ve hakların tüm vatandaşlara aynı koşullar ile yani norm ve standart birliği tesis edilerek sunulması ve bunun değişmemesi için gerekli önlemlerin de alınması sağlanmalıdır.

²⁷⁶ Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Sosyal Güvenlik Sistemleri (Mevzuat Özetleri), s. 5.

²⁷⁷ ILO, "Republic of Turkey Social Security and Health Insurance Reform Project: Social Security Final Report", Geneva, 1996, s. 2.

Hükümetlerin değişimi ile sosyal güvenlik politika ve uygulamalarının değiştirilmemesi gerekir. Bunun sağlanması için sistemin temel parametrelerinin Anayasa ile düzenlenmesi düşünülmelidir.

Kayıt dışı istihdam problemi çözüme kavuşturmalıdır.

Yeni açılan işyerlerinin sosyal güvenlik kurumu ile ilişkilendirilmesinde belli süre prim alınmaması, teşvik sağlanması ve sürdürülmesi yönünde politika geliştirilmelidir²⁷⁸.

Devletin sosyal güvenlik sisteminin finansmanına prim bazında katılması sağlanmalıdır.

Sistemin bir bütün olarak ve fonksiyonel denetime tabi tutulması gerekir. Denetim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, etkinleştirilmesi, sürekliliğinin sağlanması ve denetim raporları doğrultusunda gerekli işlemlerin yapıldığının kamuoyu ile paylaşılması sağlanmalıdır.

Sosyal güvenlik sisteminin sağladığı hizmetleri, sosyal sigortaları, sosyal hizmetler ve diğer ilgili hizmetlerin yaygın ve sürekli olarak tanıtımının yapılması sağlanmalıdır. Özellikle kırsal kesim, yoksullar ve sosyal risk grubunda olanlara tanıtılarak onların yararlanmaları sağlanmalıdır. Çünkü sistemin esası yoksulluğu da önlemeyi içermektedir. Bu konuda risk gruplarına gerçek anlamda ulaşmak, bilgilendirmek, onların haklarını ifade etmek için yeni yöntemler geliştirilmelidir.

²⁷⁸ Yeni açılan bir işyerinin önce üretim yapması, gelir elde etmesi sonra primini öder hale gelmesi düşünülmelidir. İşe başlar başlamaz prim talep edileceğini düşünen girişimci kayıt dışı kalmayı göze almaktan çekinmez. Kuruluş aşamasında aslında diğer pek çok kamusal yükümlülüklerin de tehiri bu kayıt dışılıkla mücadelede dikkate alınmalıdır.

5.1.4 Toplu Taşımacılık

Gelişmiş Avrupa ũlkelerindeki yaygın uygulamaya göre; eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinden sonra öncelik toplu taşımacılığa verilmektedir. Bu ũlkelerde ulusal ve uluslararası yük ve yolcu taşımacılığı trenle; kent içinde ise metro ve hızlı banliyö treniyle yapılmaktadır. Öte yandan, yk ve yolcu taşımacılığında ayrıca deniz ve nehir yolu taşıma araçlarından da yararlanılmaktadır. Toplu taşımacılık alanında en çok raylı taşıma araçlarını kullanılmaktadır. Şöyle ki, Fransa ve Japonya'da hızı saatte 300 ve 450 km'ye ulaşan hızlı trenler; kısa mesafelerde uçaklara göre daha fazla zaman ve kaynak tasarrufu sağlamaktadır. Böylece, çok sayıdaki dışsallıklardan da yararlanan bu ũlkelerde ũretim maliyeti düşürülerek, endüstrileşme süreci de tamamlanmış bulunmaktadır²⁷⁹.

5.1.4.1 Toplu Taşımacılığın Faydaları

Gelişmiş ũlkelerde şehirlerarası ve ũlkelerarası demiryolu taşımacılığı sistemi aynen kentlere de yansıtıldığından, ũlke çapında önemli dışsallıklar ve sosyo - ekonomik faydalar elde edilmektedir. Şener'in aktardığına göre, söz konusu olumlu dışsallıkları fayda maliyet analizlerinde de kullanılacak biçimde ve karayolu taşımacılığıyla karşılaştırmalı olarak Şöyle sıralayabiliriz.

Zaman Tasarrufu: Gelişmiş ũlkelerdeki uygulamalara göre, hızlı tren taşımacılığıyla, karayoluna göre önemli zaman tasarrufu sağlanmaktadır. Hava alanlarına gidiş geliş ve bekleme süreleri gözönünde bulundurulduğunda, hızlı trenler havayolu taşımacılığına göre bile, önemli zaman tasarrufu sağlamaktadır. Bu nedenle, çok sayıda çalışan kimse büyük kentlerden 200 km gibi uzak yörelerde oturarak, 2 saatten kısa bir sürede kentlere gidip dönebilmektedirler.

Konfor: Günümüzde gelişmiş ũlkelerdeki tren taşımacılığı, konforlu bir ortamda gerçekleştirildiğinden, otobüs taşımacılığına olan talep oldukça düşmüştür.

²⁷⁹ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 439.

Örneğin, hızlı trenle seyahat sırasında sarsılma ve gürültü gibi olumsuzluklar tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Güvenli Yolculuk: Tren taşımacılığı nedeniyle caz ve mal kaybı minimum düzeye indirilmiştir. Örneğin, Japonların ünlü "mermi tren"inde 15 yıldan beri sadece 1 kişi, o da kalp krizi nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Sinyalizasyon gibi teknik ve kötü yönetimden kaynaklanan nedenler dışında, gelişmemiş ülkelerde bile, yılda kaybedilen toplam insan sayısı 100'ü geçmemektedir.

Trafik Kazalarındaki Azalma: Türkiye'de raylı sistemle taşımacılığın son derece önemsiz olması nedeniyle, trafik kazalarında kaybedilen can ve mal değerinin aşırı boyutlara ulaşmıştır. Gerçekten, gelişmiş ülkelerde demiryolu taşımacılığının önem kazanmasına bağlı olarak, bu ülkelerdeki 1 araç başına düşen trafik kazası sayısı, Türkiye'ye göre en az 10 kat daha azdır.

Eğitim Bakanlığı'nın Harcamalarını Azaltması: Demiryolu taşımacılığının potansiyel dışsallıklarından yararlanarak, eğitim hizmetlerinin maliyetini önemli ölçüde düşürme olanağı bulunmaktadır. Örneğin, başta İsviçre olmak üzere birçok ülke uygulamasına göre, küçük yerleşim yerlerine ve dağ köylerine okul yapma yerine, trenlerin ölü saatlerinde öğrenciler kent okullarına parasız taşınmaktadır.

Turizmi Teşvik Edici Etkisi: Gelişmiş ülkelerdeki uygulamaya göre, turizme olan talebin arttığı yaz aylarında, artan yolcu talebini karşılayabilmek amacıyla, lokomotiflere bir kaç vagon eklenerek, kolayca kapasite yaratılabilmektedir. Böylece, sıfır marjinal maliyetle ve azalan maliyetler koşullarına uygun olarak hizmet sunma olanağı elde edildiğinden, taşımacılık maliyeti minimum düzeye indirilebilmektedir. Toplu taşımacılık sisteminin sağladığı içsel ve dışsal ekonomiler nedeniyle, turistlerin 3, 7, 14 ve 21 günlük pasolarla ve sembolik fiyatlarla ülkede daha uzun bir süre konaklama yapmaları teşvik edilebilmektedir.

Gelir Dağılımını İyileştirmesi: Demiryolu taşımacılığı nedeniyle gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı, iki ayrı etkisi nedeniyle iyileşmektedir. Birincisi, yukarıda anlatılan biçimde, demiryolu taşımacılığı ülkeye gelen turistlerin belli turizm merkezlerine değil ayrıca kırsal kesime de ulaşmalarını sağladığından, geri

kalmış yörelerde gelir dağılımını dengeleyici bir rol oynamaktadır. Demiryolu taşımacılığının gelir dağılımını daha etkin bir biçimde iyileştirici etkisi ise, uygulanan özel fiyatlandırma yönetiminden kaynaklanır. Dünyanın birçok ülkesinde, demiryolu taşımacılığı marjinal maliyet fiyatlandırmasına göre hizmet sunduğundan, satış fiyatı ortalama maliyetin altında saptanmaktadır. Bu nedenle birçok ülkede demiryolu taşımacılığıyla kâr değil zarar edilmesi temel hedef olarak benimsenmektedir.

Dış Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Olumlu Etkisi: Demiryolu taşımacılığının gelişmesine bağlı olarak, akaryakıt için ödenilen döviz azalacağından, dış ödemeler bilançosu da olumlu yönde etkilenecektir. Ne var ki, gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen araba sayısının fazlalığı nedeniyle, sözkonusu olumlu etki ilk aşamada görülmeyebilir. Bu ülkeler akaryakıt tüketimi bedelinin önemli bir kısmını, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları ihracatla kolayca aktarabilmektedirler.

Çevre Kirliliği: Gelişmiş ülkelerde oldukça önemli boyutlara ulaşan çevre kirliliğinin önlenmesinde, özel taşıt kullanımı sınırlandırılarak, toplu taşımacılık özendirilmektedir. Bu ülkelerdeki elektrikli trenlerin toplam tren sayısına oranı % 70'i geçtiğinden, toplu taşımacılık teşvik edilerek, çevre kirlenmesi azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla birçok gelişmiş ülkede park yasakları, bisikletliler için tercihli yol yapımı, kent içinde (Kopenhag'da olduğu gibi) bedava bisiklet sağlanması, (taşıt sayılarının azaltılamaması durumlarında) sürücünün bazı yörelerde metroyla seyahat etme zorunda bırakılması, tek - çift plaka uygulaması ya da İskandinavya ülkelerinde olduğu gibi özel taşıtlar için kent içinde yeraltında tüneller yapılması vb. Toplu taşımacılığın yaygınlığı nedeniyle gelişmiş ülkelerde alınan bu tür önlemlerle çevre kirliliği önemli derecede azaltılabilmektedir.

Enflasyonu Düşürücü Etkisi: AT ülkeleriyle ilgili olarak, geçmiş yıllarda yapılan araştırma sonuçlarına göre, üretilen bütün mal ve hizmetlerin maliyetinin en az % 20'sini taşımacılık hizmetleri oluşturmaktadır. Ne var ki, bu maliyet en son aşamada tüketiciye daha yüksek oranlarla yansıtılabilmektedir. Bu nedenle, taşımacılık hizmetlerinin maliyetini düşüren toplu taşımacılık yaygınlaştırıldığında, enflasyon olgusu önemli ölçüde kontrol altına alınabilmektedir. Gerçekten, toplu taşımacılık

hizmetlerinin sıfır marjinal maliyet ve azalan maliyetler koşulları altında sunulabilmesi özelliği nedeniyle, taşımacılık maliyetinin mal ve hizmetlerin toplam maliyeti içindeki payı önemli ölçüde düşürülebilmektedir. Bu amaçla, birçok Avrupa ülkesinde kitlesel taşımacılık deniz ve nehir yollarıyla; yük ve yolcu taşımacılığının yarısına yakın önemli bir bölümü ise demiryolu ile yapılmaktadır.²⁸⁰

5.1.4.2 Türkiye’de Toplu Taşımacılık

AB’nin sürdürülebilir taşımacılık politikalarının en önemli unsurlarından biri de, karayolunun ağırlığının hem yük hem de yolcu taşımacılığında raylı sistemlere kaydırılması ilkesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım paralelinde, Türkiye’nin konumu incelendiğinde görülmektedir ki Türkiye’de mevcut demiryolu ağı 2008 yılı itibariyle toplam 11.005 km.dir. Bu ağın % 41,5’i Cumhuriyet öncesinde yapılmış, % 40,5’lik bölümü 1923 - 1950 yılları arasında yapılmış ve kalan % 18’lik bölümü (1981 km) ise 1950’den günümüze 58 yıllık sürede yapılmıştır. Bu da son altmış yılda senede ortalama sadece 34 km yol yapıldığını göstermektedir²⁸¹. 1950 yılında demiryolu ile yük taşımacılığı % 78 iken bu oran 2008 yılında % 5,3’e gerilemiştir.

Aşağıda verilen tablo incelendiğinde 2005 - 2008 yılları arasında petrol boru harı uzunluğunda gelişme kaydedilmemiş, doğal gaz boru hattı uzunluğu 8.041 km’den %50 gibi bir büyüme kaydederek 11.483 km’ye ulaşmıştır. Karayolu uzunluğunda ise en büyük gelişme köy yollarının uzunluğunda gerçekleşmiştir. Üzücü olan bir gelişme ise demiryollarında gözlemlenmiştir. 4 yıl zarfında demiryollarında 2 km’lik bir uzunluk artışı olmuştur. Bu durum demiryollarına gereken önemin verilmediği, yapılan raylara ilave yapılmadığının göstergesidir. Devlet yatırımlarını otoyoldan yana kullanmaktadır.

²⁸⁰ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 441-445.

²⁸¹ Dilek Özdemir, AB’nin Sürdürülebilir Taşımacılık Politikaları ve Türkiye’nin Konumu, <http://www.turkiyeavrupavakfi.org/index.php/arastirma-yorum/diger/1905-tasiamcilik.html>, (25 Ekim 2010), s. 1.

Tablo 21. Boru Hattı, Karayolu, Otoyol ve Demiryolu Uzunluğu (km)

	2005	2006	2007	2008
Boru hattı uzunluğu				
Petrol boru hattı	3.065	3.065	3.065	3.065
Doğalgaz boru hattı	8.041	8.509	10.153	11.483
Karayolu uzunluğu				
Devlet yolu	31.371	31.335	31.333	31.311
İl yolu	30.568	30.429	30.579	30.712
Köy yolu	285.632	285.632	286.888	288.013
Otoyol uzunluğu	1.746	1.987	1.987	2.010
Demiryolu hat uzunluğu	8.697	8.697	8.697	8.699
Uçak sayısı	202	245	250	262
Koltuk kapasitesi	38.600	42.894	40.017	41.634
İç hat taşınan kargo (ton)	315.858	373.055	414.192	399.213
Dış hat taşınan kargo (ton)	933.697	973.934	1.131.833	1.130.464
İç hat uçak trafiği (adet)	264.805	343.956	365.136	385.053
Dış hat uçak trafiği (adet)	286.867	286.713	323.432	356.127
İç hat yolcu sayısı	20.502.516	28.799.878	31.970.874	33.546.000
Dış hat yolcu sayısı	35.042.957	32.884.325	38.381.993	40.840.000

Kaynak: Ulaştırma Bakanlığı Verileri, Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü

Havayolu istatistikleri incelendiğinde de 2005'te 202 olan uçak sayısı % 30'luk bir büyümeye 262 adete çıkmıştır. Uçak fiyatlarının cazip hale gelmesiyle karayolu ve tren yolu taşımacılıkları zayıflamış olup özellikle iç hatlarda havayolu taşımacılığında gözle görünür büyük yükselişler gözlemlenmiştir.

Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) çalışmasına göre, demiryollarının kombine taşımacılığın bir parçası haline gelmemesi en önemli sorunlardan biridir. Bu nedenle hem demiryolu taşımacılığı taşımacılıkta yeterli paya sahip olamamaktadır hem de ulaştırma maliyetleri yükselmektedir. Kombine yük taşımacılığı olmamasının sonuçlarından birisi de, buna uygun istasyonların olmamasıdır. Türkiye'de demiryollarının gelişimi sanayileşme hızı paralel ilerleyememiş ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) gelişime ayak uydurmakta geç kalmıştır²⁸². Dolayısıyla, TCDD hem organizasyon olarak geri kalmış hem kendisi bir tekel konumuna gelmiş ve serbest piyasa koşullarında hizmet

²⁸² TÜSİAD, "Kurumsal Yapısı, Yasal Çerçevesi ve Göstergeleriyle Ulaştırma Sektörü", Yayın No, TÜSİAD-T/2007-02/431, <http://www.tusiad.org.tr/> (10 Ağustos 2010).

verilememesine yol açmıştır. Bunun bir örneği ise, Erdemir demir çelik işletmelerine bağlı 19 demir yatağı olmasına rağmen, TCDD'deki yüksek fiyatlar nedeniyle Brezilya'dan daha düşük fiyatla demir getirtilmesidir²⁸³. Ayrıca, demiryollarında tek hat olması hızlı taşımacılık yapılmasına engel oluşturmakta; bu ise kar paylarının düşmesine neden olmaktadır. Vagon ve lokomotif sayılarındaki yetersizlik hizmet sunumu esnasında maliyetlerin yükselmesine yol açmaktadır²⁸⁴. Benzer şekilde İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından yaptırılan araştırma sonuçlarına göre, demiryollarında en önemli üç sorun demiryolu ağının yetersizliği ve modernizasyon eksikliği (% 94,7), demiryollarındaki yönetim sorunları (% 56) ve vagon temini (% 52,6) olarak belirtilmiştir²⁸⁵.

²⁸³ TÜSİAD, s. 247.

²⁸⁴ O. Orhan, **Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişimi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:2003-39, İstanbul, 2003, s.103.

²⁸⁵ Sahavet Gürdal, **Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, No:2006-14, İstanbul, 2006, s.103.

Tablo 22. Ulaştırma Sistemlerine Göre Yolcu Taşımaları

YILLAR	KARAYOLU		DEMİR YOLU		DENİZYOLU		HAVAYOLU		GENEL TOPLAM
	Yolcu - km	%	Yolcu - km	%	Yolcu - km	%	Yolcu - km	%	
1983	83.690	95,6	3.024	3,5	121	0,1	713	0,8	87.548
1984	87.539	95,1	3.489	3,8	120	0,1	864	0,9	92.012
1985	91.566	95,4	3.555	3,7	131	0,1	718	0,7	95.970
1986	93.587	95,7	3.248	3,3	139	0,1	785	0,8	97.759
1987	112.034	96,2	3.343	2,9	157	0,1	945	0,8	116.479
1988	128.202	96,3	3.802	2,9	186	0,1	991	0,7	133.181
1989	133.833	96,4	3.681	2,7	171	0,1	1.079	0,8	138.764
1990	134.991	96,6	3.479	2,5	127	0,1	1.208	0,9	139.805
1991	131.029	96,9	3.200	2,4	92	0,1	845	0,6	135.166
1992	142.173	96,8	3.456	2,4	58	0,04	1.138	0,8	146.825
1993	146.029	96,1	4.102	2,7	53	0,03	1.721	1,1	151.905
1994	140.743	95,7	3.941	2,7	47	0,03	2.268	1,5	146.999
1995	155.202	96,0	3.700	2,3	61	0,04	2.666	1,6	161.629
1996	167.871	96,5	3.215	1,8	58	0,03	2.754	1,6	173.898
1997	180.967	96,4	3.662	2,0	49	0,03	3.007	1,6	187.685
1998	186.159	96,2	3.972	2,1	54	0,03	3.243	1,7	193.428
1999	175.236	95,8	4.263	2,3	34	0,02	3.349	1,8	182.882
2000	185.681	96,0	4.240	2,2	30	0,02	3.555	1,8	193.506
2001	168.211	95,9	4.213	2,4	31	0,02	2.859	1,6	175.314
2002	163.327	96,1	3.939	2,3	21	0,01	2.706	1,6	169.993
2003	164.311	95,7	4.583	2,7	22	0,01	2.752	1,6	171.668
2004	174.312	96,1	3.835	2,1	-	-	3.223	1,8	181.370
2005	182.152	96,0	3.661	1,9	-	-	3.992	2,1	189.805
2006	187.593	98,0	3.878	2,0	-	-	-	-	191.471
2007	209.115	98,1	4.080	1,9	-	-	-	-	213.195
2008	206.098	98,3	3.650	1,7	-	-	-	-	209.748

Kaynak:Ulaştırma Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s. 119.

Ulaştırma sistemlerinin çeşitliği ve yolcu kapasiteleri incelendiğinde 1983 yıllarında en çok tercih edilen ulaşım çeşidi (% 95,6) karayolu iken, ikinci sırada (%3,5) demiryolu tercih edilmekteydi. Günümüzde ise karayolu taşımacılığı %98.3 oranında kullanılırken, demiryolu taşımacılığı % 1,7'lere gerilemiştir. Pastadan pay alma oranı denizyolu için her zaman düşük olmuştur. Bunun nedenleri arasında; uzun zaman alması, ülkenin konumu gibi nedenler sayılabilir. Son yıllara doğru da ülkede havayolu taşımacılığı demiryolu taşımacılığını gerilerde bırakmıştır.

5.1.4.3 Avrupa Birliği'nde Toplu Taşımacılık

AB ülkelerinde ulaştırma ve yolcu taşıma istatistiklerine bakıldığında demiryolu taşımacılığının büyük oranlara sahip olduğu görülmektedir. İkinci olarak da toplu taşımacılığın önde gelen simalarından olan otobüs gelmektedir. AB'de ülkelerarası ulaşımlarda giriş çıkış serbestiyeti nedeniyle demiryolu ve karayolu oldukça verimli kullanılmaktadır. Ülkelerin toplu taşımacılığa önemli yatırımlar yapması onların refah seviyelerinde olumlu iyileştirmeler sağlamaktadır. Sayısal veriler Türkiye ile kıyaslandığında toplu taşımacılık konusunda ne yaptığımız ortadadır. Türkiye'de sağlıklı politikalar geliştirilmemekle beraber eldeki imkanlarda da değerlendirilmemektedir.

Tablo 23. Ülkelere ve Ulaştırma Sistemlerine Göre Yolcu Taşımaları

ÜLKE ve KODU		DEMİRYOLU	%	OTOMOBİL	%	OTOBÜS	%	TOPLAM
TÜRKİYE	TR	4,1	1,9	117,8	55,3	91,3	42,8	213,2
İNGİLTERE	GB	50,0	6,3	689,0	87,2	51,5	6,5	790,5
LÜKSEMBURG	LU	0,3	4,1	6,6	84,9	0,9	11,1	7,8
YUNANİSTAN	GR	1,9	1,6	95,0	79,9	22,0	18,5	118,9
İRLANDA	İR	2,0	3,9	42,0	81,9	7,3	14,2	51,3
PORTEKİZ	Pİ	3,6	4,1	74,0	83,6	10,9	12,3	88,5
ALMANYA	DE	74,7	7,4	869,0	86,1	65,4	6,5	1.009,1
DANİMARKA	DK	5,7	8,4	55,0	80,7	7,4	10,9	68,1
İTALYA	İT	47,2	5,4	720,0	82,6	104,1	11,9	871,3
HOLLANDA	NL	14,7	8,4	149,0	84,7	12,3	7,0	176,0
İSPANYA	ES	21,2	5,0	343,3	81,0	59,2	14,0	423,7
BELÇİKA	BE	9,9	7,0	112,5	79,8	18,5	13,1	140,9
FRANSA	İR	81,7	9,5	727,8	85,0	47,1	5,5	856,6
İSVİÇRE	CH	15,8	14,3	88,2	80,2	6,0	5,5	110,0
NORVEÇ	NO	2,6	4,2	54,8	89,0	4,2	6,8	61,6
AVUSTURYA	AT	9,0	9,9	72,0	79,3	9,8	10,8	90,8
İSVEÇ	SE	6,5	5,6	99,6	86,9	8,5	7,4	114,6
FİNLANDİYA	FI	3,8	5,0	63,8	85,0	7,5	10,0	75,1
ÇEK CUMH	CZ	6,9	7,3	71,5	75,7	16,1	17,0	94,5
SLOVAKYA	SK	2,1	5,8	26,0	70,6	8,7	23,6	36,8
MACARİSTAN	HU	6,2	9,6	41,4	63,9	17,2	26,5	64,8
BULGARİSTAN	BG	2,4	5,1	34,0	71,2	11,3	23,7	47,7
HİVATİSTAN	HR	1,6	5,1	26,0	82,8	3,8	12,1	31,4
ROMANYA	RO	7,4	9,3	60,0	75,4	12,2	15,3	79,6

Kaynak:Ulaştırma Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2009, s. 120.

2001 yılında Avrupa Komisyonu taşımacılık sektörünün sürdürülebilirliği üzerine 10 yıllık bir süreci kapsayan Beyaz Kitabı (White Paper) yayınlamıştır. Bu rapor ile hayata geçirilmeye çalışılan temel stratejiler, değişik ulaşım modları arasındaki dengenin sağlanması, değişik sektörler arasındaki mevzuatın uyumlu hale getirilmesi ve ulaşım güvenliğinin oluşturulmasıdır. Ancak, AB'nin genişleme süreci içinde, Komisyon kendi koyduğu stratejileri bir kez daha gözden geçirmek durumunda kalmıştır. 2001 yılı sonrasında Haziran 2006'da Komisyon Ulaşım ile ilgili Beyaz Kitabın orta vadede bir değerlendirmesini yayımlanmıştır. 2007 yılında kentsel ulaşım üzerine Yeşil Kitap hazırlanmıştır. Ulaştırma sektörünün, sanayideki önemine karşın çevre ve halk sağlığı üzerindeki yan etkilerine değinen Komisyon, bir dizi önlem alınmasını önermektedir. Bu yıkıcı yan etkilerin en önemli nedeni ulaşım sektörünün artan faaliyetlerinin sera etkisi yaparak küresel ısınmaya neden olan gazların salınımını artırması, ozon tabakasının incilmesi ve ulaşımdan kaynaklanan yerel ve bölgesel ölçekteki hava kirliliğidir²⁸⁶. Buna ek olarak, taşımacılık sektörü yenilenemeyen enerji kaynaklarını kullanmaktadır ve AB içindeki enerjinin % 31'i bu sektör tarafından tüketilmektedir. Burada sözü geçen çevresel sorunların birçoğu karayolu taşımacılığından kaynaklıdır. AB'deki ulaştırma sektörü içinde en baskın olan taşımacılık biçimi karayolu olup CO2 emisyonlarının % 84'ü bu taşımacılık nedeniyle ortaya çıkmaktadır²⁸⁷. Dolayısıyla AB üyesi ülkeler, Kyoto Protokolü uyarınca sanayide kullandıkları CO2 gazı salınımını azaltmış olmalarına rağmen, 'taşımacılık sektörü kaynaklı çevre zararları' artmaktadır. Karbondioksit oranlarının 2010 yılında, 1990 yılı emisyon düzeyinden % 40 daha fazla olacağı hesaplanmaktadır²⁸⁸. Karayolu taşımacılığının bu kadar baskın olmasının nedeni ise kullanılan araçların diğer ulaştırma biçimlerine göre daha ucuz olmasıdır. Karayolu taşımacılığında ulaşım ağının

²⁸⁶ EurActiv, <http://www.euractiv.com/en/transport/sustainable-transport/article-117545> (20 Ekim 2010).

²⁸⁷ EurActiv, Sustainable Transport, 2008, (<http://www.euractiv.com/en/transport/sustainable-transport/article-117545%29%20%282010>) (30 Temmuz 2010).

²⁸⁸ European Commission, 2003, "Europe at crossroads: the need sustainable transport", Brussel, <http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/39/en.pdf> (30 Temmuz 2010).

gelişmişliğine bağlı olarak yol seçiminde esneklik söz konusu olup, kapıdan - kapıya teslimat yapabilmesi de diğer önemli nedenler arasındadır²⁸⁹.

Karayolu taşımacılığının bu yükselişi, Avrupa genelinde kargo taşımacılığında demiryolunun payının 1970'den bu yana % 21'den % 8'e düşmesine de neden olmuştur. Oysa demiryolu taşımacılığı diğer modlarla kıyaslandığında çevreye duyarlı oluşu dolayısıyla daha avantajlı konumdadır. Son yıllarda geliştirilen hızlı trenlerle çok yüksek ticari hızlara (515 km/saat) ulaşabilmek mümkün hale gelmiştir²⁹⁰. AB, 2003 yılında aldığı bir kararla özel sektördeki demiryolları işletmecilerinin kamu sektörü tarafından işletilen kargo taşımacıları ile rekabet etmesine izin vermiştir. Birliğin 2003 yılında yayımladığı Komisyon Raporunda ticari tren hızlarının ortalama 18km/saat olduğunu belirtilerek bu altyapının iyileştirilmesi yönünde tavsiyeler bulunmaktadır.

AB karayolu ve havayolu taşımacılığında doğan çevre sorunlarının önüne geçebilmek için alternatif taşımacılık türlerinin kullanılmasını desteklemeye çalışmaktadır. Bunun için alınması önerilen önlemler şöyledir²⁹¹:

i. “Değişik taşımacılık modlarının birbirlerine entegre edilmesi (co - modality) ve böylelikle verimli çalışan lojistik zincirlerinin oluşturulması, ulaştırma modlarındaki sıkışıklığın giderilmesi. Bu çabanın önemli bir bölümünü Kargo Taşımacılığı Lojistiği (Freight Transportation Logistics) ile ilgili bir Eylem Planı oluşturmakta olup 2007 yılında hayata geçirilmiştir. 2003 yılından beri Marco Polo programı tarafından desteklenmektedir. Ayrıca demiryolu ulaştırmacılığı konusunda piyasanın serbestleştirilmesi (market liberalisation) ve uyumunun (harmonisation) sağlanması ile ilgili iki paket hazırlanmıştır.

²⁸⁹ J.P. Rodrigue, C. Comtois ve B.Slack, **The Geography of Transport Systems**, Routledge, Londra ve New York, 2006, s, 103.

²⁹⁰ Rodrigue ve diğerleri, s. 103.

²⁹¹ EurActiv, <http://www.euractiv.com/en/transport/sustainable-transport/article-117545> (20 Ekim 2010).

ii. Kargo taşımacılığı yönetimi ve ulaştırmanın çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik altyapı yatırımları yapılabilmesi amacıyla altyapı üzerinden alınacak yeni vergiler. Buna göre AB üyesi ülkeler sadece otoyollar üzerinden değil tüm yollardan ve 2012 yılı sonrasında 3,5 tondan daha ağır olan tüm kamyonlardan vergi alma hakkına sahip olacaklardır.

iii. Karbondioksit emisyonlarını azaltabilmek için çevreyle dost yakıt ve araçların kullanılması,

iv. Yollardaki güvenliğini artırmayı hedefleyen eylem programının oluşturulması,

v. Kısa mesafelerde havayolu taşımacılığının azaltılması (Havayolu taşımacılığı diğer modlarla kıyaslandığında hız açısından en etkin olanıdır. Bu avantajına karşın pahalı bir ulaştırma biçimi oluşu, sınırlı taşıma kapasitesi ya da yakıt gibi dezavantajları bulunmaktadır²⁹². (1990 - 2003 yılları arasında havayolu trafiğindeki artış, sera etkisi yapan gazların salınımında % 73'lük bir artışa neden olmuştur).

vi. Toplu taşımacılığın özendirilmesi ve desteklenmesi,

vii. Yedinci Çerçeve Programı kapsamında ulaşımda sürdürülebilir, çevreci araştırma projeleri için 4,1 milyar Avroluk bütçe ayrılması²⁹³.

AB gündeminde önemli bir yer bulan rekabetçilik konusunda başarılı olunabilmesini lojistik aktivitelerin yürütülmesinde etkin bir organizasyon ve yönetim oluşturulmasında gören Komisyon için, taşımacılık modları arasında bütünleşik çözümler bulunmasını istemektedir. 2006 yılı itibarıyla Avrupa'da lojistik faaliyetler için yapılan harcamalar 1000 milyar Avroyu bulmaktadır. Buna göre bitmiş ürünlerin maliyetinin yaklaşık % 10 - 15'ini lojistik faaliyetler oluşturmaktadır. Lojistiğin AB için bu kadar öncelikli olmasının nedeni, etkin bir lojistik sektörünün performansının

²⁹² Rodrigue ve diğerleri, s.108.

²⁹³ EurActiv, <http://www.euractiv.com/en/transport/sustainable-transport/article-117545> (20 Ekim 2010).

arttırılabildiği takdirde bunun taşımacılık sektörünün negatif yan etkilerinin azaltılabileceği düşüncesidir.

AB içinde, yük taşımacılığındaki dağılımına bakıldığında karayollarının % 44, kısa mesafeli denizyolu taşımacılığının % 39, demiryollarının %10 ve iç su yollarının % 3 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem yolcu hem de yük taşımacılığında karayolunun ağırlığını azaltmaya, kısa mesafelerde havayolunun yerine demiryolunun tercih edilmesine çalışılmaktadır. Bunun herhangi bir kanun zoru ile yapılamayacağı göz önüne alındığında, sunulan hizmetlerin kalitesinin iyileştirilerek rekabet edebilirliğin sağlanması gerekmektedir. Ancak demiryolları konusunda da iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. Örneğin demiryolu ile yük taşımacılığında hız limitleri hala 18km / saat dolayındadır. Bu oranların demiryollarına yapılan yatırımlarla iyileştirilmesi önerilmektedir. AB, havayolu ile ulaşım ve taşımacılık konusunda da kendi içinde birlikte hareket etmenin yollarını araştırmaktadır. Ortak bir hava sahası oluşturulması (Single European Sky), Avrupa genelinde büyük ulaştırma altyapısı projeleri olan 'Transit - Avrupa Ulaşım Ağları'nın (Trans - European Networks - TEN - T) geliştirilmesi yönünde AB bütçesinden kaynaklar ayrılması bunu göstermektedir. Doğu - batı aksı boyunca Ren, Main ve Tuna nehri başta olmak üzere iç suyollarındaki ulaştırıcılığın önündeki engellerin kaldırılması; AB kıyılarındaki yoğun trafiğin düzenlenmesi, ve doğu - batı ile kuzey - güney aksları boyunca demiryollarının iyileştirilmesine yönelik projeler ortaya hazırlanmıştır²⁹⁴.

AB'de demiryolu taşımacılığına verilen önemle ulusal gelir artışı arasındaki doğrusal ilişki, toplu taşımacılık hizmetlerinin teknik özelliklerinden kaynaklanır. Demiryolu taşımacılığı sıfır marjinal maliyet ve azalan maliyet koşulları altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle birim başına üretim maliyeti, taşınan yolcu sayısının artmasına bağlı olarak, minimum düzeye indirilebilmektedir. Ayrıca akaryakıt tüketimini azaltması, önemli zaman tasarrufu sağlaması, turizmi teşvik etmesi, eğitim hizmetlerinin maliyetini düşürmesi, çevre kirliliğini ve trafik kazalarını önlemesiyle

²⁹⁴ Europa Transport, " **Looking for sustainable mobility**", http://Europa.eu/pol/trans/index_en.htm (30 Temmuz 2010).

gelir dağılımını iyileştirmesi gibi çok sayıda en - direk faydalar da yaymaktadır. Bütün bu olumlu endirek ekonomileri sağlaması nedeniyle, demiryolu taşımacılığının önem kazanmasına bağlı olarak, Avrupa ülkelerinin sosyo - ekonomik gelişmişlik düzeyi de oldukça yükselmiş bulunmaktadır²⁹⁵.

5.1.4.4 Toplu Taşımacılık Reform Önlemleri

2005 - 2015 dönemini içeren Ulaştırma Ana Planı Stratejisi'nde, ülkesel düzeyde stratejik bir çalışma olmasına karşın, kentsel ulaşımına geniş yer verilmiştir. Özellikle kent planlaması ve ulaşım planlaması arasında kurulması gereken ilişki vurgulanmış, uygulamadaki durum eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Ulaşım altyapısında yapılacak değişikliklerin, uygulanacak yatırım ve projelerin tekil olarak değil, bütüncül bir yaklaşımla kentsel ulaşım ana planlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği stratejiler arasında yer almıştır.

Kentsel ulaşımın planlama, uygulama, işleyiş, yatırım, finansman, işletme gibi her alanında görülen sorunlar derinlemesine irdelenmiş, bu sorunların nasıl ve neden meydana geldiği, kaynağının ne olduğu tarihsel süreçte irdelenmiştir. Bu sorunların çözümü ve ileride ortaya çıkabilecek çok daha ciddi sorunların önlenmesi amacıyla alınması gereken önlemler, strateji ve politikalar geniş bir yelpazede belirlenmiş, ancak çalışmanın adına uygun olarak öneriler strateji ve politika düzeyinde kalmış, somut uygulama araçları birkaç örnek dışında tanımlanmamıştır. Bir diğer ifadeyle, yıllardır birçok platformda tartışılan ve konuşulan konular yazıya dökülmüş, ancak bir ulaşım planından beklenen somut sonuçlar üretilememiştir.

2003 yılında DPT ve Ulaştırma Bakanlığı, ile AB arasında birlik destekli 'Ulaştırma Altyapısı Teknik İhtiyaç Değerlendirmesi' (Technical Assistance to Transportation Infrastructure Needs Assessment – (TINA)) projesi başlatılmıştır. Projenin amacı Türkiye'nin AB'nin büyük ölçekli ulaşım ağlarına (TEN - T) entegre olması ve coğrafi konumundan kaynaklanan avantajını, çok modlu ulaşım yöntemlerinin geliştirilerek en iyi şekilde kullanabilmesini sağlamaktır. Bunun amaca

²⁹⁵ Şener, *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, s. 440.

ulaşabilmek için ülkenin kuzey - güney ve doğu - batı ulaşım akslarının geliştirilmesi ve böylece uluslararası ağlara bağlanması gerekmektedir. Sadece Türkiye’de değil dünyada da konteynır taşımacılığının gelişmesi ile modlar arası ulaşım olanaklarının artması gündeme gelmiştir. Bu durum Türkiye’nin kendini güçlü duruma getirebileceği bir alandır. Ayrıca denizyolları ve limanların geliştirilerek buralarda sanayi ve lojistik platformlar oluşturulabilecektir²⁹⁶.

Bu bağlamda önerilen altyapı ağının gerçekleştirilebilmesi için 20 milyar Avroluk yatırım yapılması gerekmektedir. Buna göre, 10,912 km uzunluğunda (3,500 km. hızlı tren olmak üzere) demiryolu ağı 8,878 milyon Avroya mal olacaktır. Karayolları için 8,595 milyon Avroluk yatırım yapılarak 11,984 km uzunluğunda yeni karayolu ağı inşa edilecektir. 1,185 milyon Avro ile 20 yeni havalimanı ve 39 adet liman (1,488 milyon Avro) yapılacaktır. Çalışma kapsamında AB içindeki ulaştırma ağları ile uyumlu bir şekilde bütünleşebilecek bir ‘merkezi ağ’ (core network) oluşturularak yapılan altyapı yatırımlarının bu çerçeveye oturtulması hedeflenmektedir. Raporda karayollarındaki kapasite sorunlarına ve çevresel zararlara da değinilerek uzun vadede Türkiye’nin modlar arası daha dengeli bir taşımacılık dağılımına yönelmesi önerilmektedir²⁹⁷.

Karayolu, denizyolu / demiryolu / havayolu entegrasyonlu kombine taşımacılığın tek bir taşımacılık zinciri oluşturacak şekilde entegre edilmesine yönelik yeterli kapasitede yükleme, boşaltma ve aktarma terminaleri yoktur. Bunun için uygun mevzuat da bulunmamaktadır²⁹⁸. Türkiye’de lokomotif ve vagon üretiminin yapılabiliyor olması ise, dışa bağımlılığın azaltılması açısından olumlu bir faktör olup hem ulaştırma konusunda fayda sağlayacak hem de sanayi faaliyetlerin arttırılmasına katkıda bulunabilecek önemli bir güçlü yöndür²⁹⁹. Türkiye’nin ulaştırmacılık ve lojistik sektöründe bölgedeki konumunun güçlendirilmesi için demiryollarının kombine taşımacılığın bir parçası haline getirilmesi, demiryollarının ve özellikle de hızlı trenle

²⁹⁶ TINA-Turkey, Technical Assistance to Transportation Infrastructure Needs Assessment – Turkey, Final Report, 2007, s. 2.

²⁹⁷ TINA-Turkey, s. 11.

²⁹⁸ Özdemir, s. 1.

²⁹⁹ TÜSİAD, s. 249.

yük ve yolcu taşımacılığının payının artırılması gibi üst ölçekli kararların yanı sıra AB'nin konu ile ilgili mevzuatı ile uyumlu düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca önemli sanayi ve ticaret merkezleri ile organize sanayi bölgeleri arasında demiryolu bağlantılarının sağlanması, bu merkezlerle gerekli olan durumlarda liman bağlantılarının oluşturulması, lojistik köyler kurulması gerekmektedir³⁰⁰.

Türkiye'nin her sektörde yapması gerektiği gibi ulaştırma sektöründe de acilen bir devlet politikası belirlemesi ve bu politikayı süratle realize etmesi, küreselleşme olgusu içindeki dünyamızda, coğrafi konumu, siyasi ve ekonomik etkinliği açısından son derece önem taşımaktadır.

5.1.5 Sosyal Konut

Konut politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında Kamu'nun rolü ve yeri, konut sektörünün performansı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde konut sahipliği için bireylerin gelirlerinin büyük bir kısmını konut kredi ödemelerine ayırması gerekmektedir. Bu noktada düşük gelir grubundaki bireylerin konut sahibi olmaları için çeşitli şekillerde desteklenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Konut üretimi inşaat sektörünün bir parçasıdır. Konut yatırımları, yatırımların bir parçası, konut finansmanı ise finans sektörünün önemli bir bileşenidir. Konut sübvansiyonları ise, sosyal devlet ilkesi gereği sosyal refah harcamalarındandır. Konut yapımı, şehir gelişiminin, şehirleşmenin bir unsurudur.

Ulusal konut sistemleri ve konut politikalarının, AB'nin hedefi olan dinamik ve büyüyen Avrupa ekonomisi ile Avrupa sosyal modelinin oluşturulmasına yönelik başarısına katkısı üzerinde durulmaktadır. Üye ülkeler arası konut piyasalarının performansı karşılıklı etki yaratmaktadır. Bunun nedeni konut piyasaları arasındaki ilişki ve istihdama olan etkileridir. Kiralık sosyal konutlar ile ilgili AB üyesi ülkelerin çoğunluğunda, arazinin temini, inşaatın yapımı, kiralama yapımı, bakım idamenin sağlanmasından, kiracılara sosyal hizmetlerin verilmesine kadarki süreçte destek olunmaktadır.

³⁰⁰ TÜSİAD, s. 250.

5.1.5.1 Türkiye’de Sosyal Konut

Kentleşme, gecekondular denilen sağlıksız yaşama mekânlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1960’lı yılların sonuna doğru artan konut sorununa çözüm olarak “Toplu Konutlar” görülmeye başlanmıştır.

Toplu konut yapımındaki amaç, yalnızca barınma gereksinimini karşılamak ve ucuz konut sağlamak değil; insanlara, konut ve dış mekân özellikleri ile bütünleşen sağlıklı bir çevre kazandırmaktır. Sosyal kültürel etkinliklerini gerçekleştirebilecekleri sağlıklı ve güvenli ortamlar yaratılmalıdır. Türkiye son kırk yılın en önemli toplumsal olaylarından biri olan kentleşme sürecini yaşamaktadır. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren başlayan hızlı kentleşme sürecinde olan Türkiye’de konut ihtiyacı büyük boyutlarda önem kazanmaktadır³⁰¹.

Türkiye’de toplu konut uygulaması olarak nitelendirilebilecek ilk örnekler 19. yy.da Abdülmecit zamanında başlayarak, İstanbul’da yapılan sıra evleridir. Bu sıra evlerin ilk örneklerinden biri 1870’de Beşiktaş’ta yapılan ve saray mensuplarına ait olan Akaretlerdir³⁰².

Cumhuriyetin ilanından sonra hızlı gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan barınma sorunu Ankara’nın başkent olmasıyla daha da yoğunlaştı. Yenişehir de yaptırılan 198 konut, kentin ilk konut projesidir³⁰³. Ankara’nın başkent oluşundan sonra sayıları hızla artan memur ailelerinin, bir taraftan konut azlığı diğer taraftan da yükselen kiralar nedeniyle barınma sorunları gittikçe artmıştır. Bu sorunlara çözüm arama çabaları ise, dikkatlerin memur konutları konusunda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde konut kooperatifçiliğinin denendiği, kooperatiflerin ilk örnekleri olan Bahçelievler ve Güvenevler yerleşimlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir³⁰⁴.

³⁰¹ H. Unutulmaz, “1980 sonrası İstanbul’un Anadolu Yakasındaki Toplu Konut Uygulamaları ve Sorunları”, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989, s. 12.

³⁰² E. Ö. Eyüce, “Toplu Konut: Sorun ve Nedenleri, Konut Çevrelerinin Mekansal Gerekliliklerine Bireyin Tatmini Açısından Psikolojik Bir Yaklaşım”, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1991, s. 10.

³⁰³ R. Keleş, **Konut 81**, 1982, s. 7.

³⁰⁴ Eyüce, s. 10.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden 1950 yılına kadar olan kentleşme oranı sadece % 0,8 iken bu rakamlar her on yılda % 6 oranında artış eğilimi göstermiştir. Cumhuriyet döneminde konut açığına çözüm bulma çabaları, II. Dünya Savaşı sırasında tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de duraklama göstermiştir. 1963 yılında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte Bayındırlık ve İskân Bakanlığı çalışmalarını hızlandırarak bir taraftan hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan gecekondu olayına, bir taraftan da düşük gelirlilerin uygun koşullarda konut sahibi olabilmeleri için çözüm aramaya yönelmiştir. Bu dönemde, temel özellikleri bireylerin küçük birikimleri ile kamu finansiyel olanaklarını bütünlendirmek olan kredi sistemiyle, konut sorunu çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, 1973 yılına kadar 8.988 konut yapıp dağıtılmıştır. Ancak bu sayı konut açığını gidermekte yeterli olmamıştır³⁰⁵.

Toplu konut girişimleri, günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Türkiye'de toplu konut alanları, kentin gürültü ve karmaşasından uzaklığı, çocuk oyun alanları, yeşil alanları gibi sunduğu ideal çevre özellikleri ve sosyal ve kültürel tesisleri; sınırları kesin olarak çizilmiş olan bir yerleşimin hırsızlık, saldırı gibi olaylara karşı güvenliği, o yaşam çevresinin özelliklerinden dolayı tercih edilmektedirler. Tek parsel içinde yapılaşma yerine, toplu konut alanlarında, yerleşim ada ölçeğinde gerçekleştirilebilmekte, bu da, mimara, dış mekânların tasarımı ve iç - dış mekân ilişkisinin kurulması açısından daha fazla olanak sunmaktadır.

Türkiye'de konut sektörünün gelişimi, 1930'lu yıllarda konut kooperatifçiliğinin ilk olarak ortaya çıkmasıyla ve göçmenlere yönelik konutların ve devlet lojmanlarının inşaatlarıyla başlamış, II. Dünya Savaşı sonrasında sosyo - ekonomik gelişmelere paralel olarak tarımda makineleşme ve sanayileşme hareketlerinin yardımıyla sürmüştür. Konut üretimi, özellikle 1965 yılında kabul edilen "Kat Mülkiyeti Kanunu" yardımıyla yüksek katlı yapıların yaygınlaşması ile ivme kazanmıştır. Aynı yıllarda konut sektöründe kooperatifleşme ve toplu konut üretimi başlamıştır. 1970'li yıllarda kentlerde kendini belli etmeye başlayan yasa dışı yapılaşma bölgeleri, ekonomik etkenlerin yanı sıra kentlerde sosyal ve toplumsal açıdan da çeşitli

³⁰⁵ Eyüce, s. 10.

sorunlar yaratmaya başlamıştır. Bu dönemde parçalı ve sıçramalı büyüme süreci başlamıştır. 1980’li yıllar, Türkiye’de sürdürülen devlet politikalarının da etkisiyle kırdan kente göçün ikinci bir patlama dönemi yaşadığı yıllar olmuştur. 1980’li yıllarda yapılan bir diğer hamle, kamu eliyle toplu konut üretiminde yaşanmıştır. Bu bağlamda planlı kentleşme teşvik edilmeye çalışılmıştır. 1990’lar, devlet politikalarının etkisiyle kamu sektörünün konut üretimini azalttığı ve üretimin daha çok özel sektör tarafından üstlenildiği yıllar olmuştur. 2000 yılından beri konut sektörü ve üretiminde yaşanan büyük oranda gereksinimler, kamu sektörü ve özel sektör tarafından karşılanmaya çalışılmaktadır. Son yıllara dek özel sektörün bu üretimde yoğun olarak pay aldığı söylenirken kamu sektörü de 2004 ve 2005 yıllarında konut yatırımlarını artırmıştır.³⁰⁶

1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı toplu konut fonu ile yeni tip konut sunumuna başlamış ve kooperatiflere krediler vererek toplu konut üretimini desteklemiştir. Ancak konut sorunu nicelik ve nitelik olarak devam etmekte ve sorunun boyutları coğrafi olarak da farklılaşmaktadır. 1995 yılında toplam nüfusun % 60,9 - %37,8 milyonu şehirlerde yaşarken yaklaşık % 68,7 fakir hanehalkı kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Finansman problemi gibi konut edinme önündeki engeller nedeniyle düşük gelirli gruplarının çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır. Düşük gelirli hanehalkının % 30,3’ü Doğu ve Güney-doğu Anadolu’da yaşamaktadır³⁰⁷.

Ulusal hükümet nezdindeki önlemlere ilave olarak AB nezdinde, finansal hizmetler için tek piyasa ve bu piyasa içinde Mortgage finansmanını daha etkin hale getirme çalışmaları devam etmektedir. Amaç sınır ötesi rekabet ortamı yaratılması ve ülkeler arası kurumsal farklılıkların ortadan kaldırılmasıdır³⁰⁸.

³⁰⁶ TOKİ, “Türkiye’de Konut Sektörü ve T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) Konut Üretimindeki Yeri”, Yapı-Endüstri Merkezi, TOKİ Araştırma Dizisi 2, Ankara, 2006, s. 2.

³⁰⁷ United Nations, “Human Settlement Country Profile – Turkey”, http://www.un.org/esa/agenda21/natinfo/countr/turkey/Turkey_HS.pdf (10 Ağustos 2010).

³⁰⁸ John Doling ve Nick Horsewood, “Economic And Social Development In The New EU: The Role of Housing Systems And Prospects For Housing Policy”, <http://www.sigov.si/zmar/conference/2005/papers/Doling.pdf#search='eu%20housing%20public%20policy'>, (10 Ağustos 2010).

Son beş yıllık Toplu Konut Reformu, sadece üretilen konut sayısı, orta ve dar gelirli gruplara mesken edindirme, istihdamı ve yatırımı artırma bakımından önemli değildir; bu reform, kentleşme, gecekondü dönüşümü, kentsel yenileme bakımlarından olduğu kadar, eğitim, sağlık, sosyal dayanışma ve kültür hayatına yaptığı katkılar bakımından da önemlidir. Şöyle ki; 141 belediye ile toplam 152.868 konutluk kentsel yenileme ve gecekondü dönüşüm çalışmaları yapılmış; ayrıca 11.115 derslikli 389 okul (anaokulu, ilköğretim okulu, lise), 10 yurt ve pansiyon, 28 hastane, 73 sağlık ocağı, 398 spor salonu, 35 kütüphane, 309 ticaret merkezi, 248 cami, 133 birimli 12 Sevgi Evi ve 56 birimli 10 Engelsiz Yaşam Merkezi yapılmıştır. Yine, çevre düzenlemeleri kapsamında yaklaşık 17 milyon metrekare yeşil alan düzenlemesi, 2,5 milyon ağaç dikimi ve 3,5 milyon çalı peyzajı yapılmaktadır. Bu arada, Güneydoğu'da toplam 48.575 konut yapımı başlatılmıştır. Bütün bunlar, devlet bütçesinden tek kuruluş alınmadan gerçekleştirilmiştir.³⁰⁹

5.1.5.2 Avrupa Birliği Sosyal Konut Uygulamaları

AB konut politikalarının uyumlaştırılması ulusal konut politikalarının oluşturulmasına paralel olarak ekonomik entegrasyon sürecinde zorunlu olmaktadır. Çünkü diğer politikalar ile konut politikaları arasında etkileşim düzeyi yüksektir. Koordinasyonun sağlanması, düzenli bilgi değişimi ve politikaların tartışılması ile mümkün olabilecektir. Diğer bir konu ise ipotek piyasalarının entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çabalar³¹⁰.

Sosyal konut uygulamaları ilk önce İsveç, Danimarka, Avusturya, Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'de başlamıştır. İngiltere ve Hollanda'da belediyeler sosyal konut üretiminde anahtar rol oynamışlardır. Yunanistan'da sosyal konut yoktur ancak Devlet, borçların sübvansiyonu ve vergi indirimleri ile düşük gelir gruplarına destek olmaktadır.

³⁰⁹ <http://www.arkitera.com/h30224-turkiyede-14-yeni-sehir-kuruldu-farkinda-misiniz.html> (15.10.2010).

³¹⁰ Eszter Somogyi, Ivan Tosics ve Joan Smith, "European Values And Trends In Homeless Policies In Europe" http://www.cuhp.org/admin/EditDocStore/BRX_UK_HU.pdf#search='EU%20Housing%20policy (10 Ağustos 2010).

Sosyal konut kiralamaları ve satışında üye ülkelerin farklı uygulamaları yanında, katma değer vergisi (KDV) indirimi, borçlara garantörlük, düşük fiyatlarla arsa temini, yerel vergilerden istisna ve gelir vergisi muafiyeti gibi katkıları da bulunmaktadır. AB üyesi ülkelerde sosyal konut üretimi veya desteklenmesi, gerek yerel gerekse merkezi düzeyde görev olarak kabul edilmektedir. Üye ülkeler arasında ortak olarak tespit edilen husus piyasa arz ve talep arasındaki dengeyi otomatik olarak kuramamakta, yapısal ve düzenleyici rolleri ile kamunun müdahil olması gerekmektedir. Özellikle çeşitli nedenlerle konut edinemeyen gelir grupları için sosyal konutun desteklenmesi politikası, European Commission (EC) kararlarında da yer almaktadır³¹¹.

Fransa’da konut sahipliğinin artırılması için Mortgage sistemi içinde Mortgage taksitlerinin faizinin vergi matrahından indirilebilmesi gibi birtakım destekler sağlanmaktadır. Düşük gelir grubuna dahil ailelere sıfır faizli Mortgage kredileri kamu tarafından sağlanmaktadır³¹².

İngiltere’de sosyal konut stoku 1920’lerden itibaren artış göstermiştir. (Bu tarih öncesine kadar çok az sayıda sosyal konut yapılmıştır) Konut stokunun bölgelerarası ve bölge içinde yeniden dağıtımına başka deyişle arz talep dengesinin sağlanmasına ihtiyaç vardır. Fakat diğer bir sorun bu yeniden dağılımı yapacak bir kurumun olmayışdır. Kurumsal yapının oluşumu için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır³¹³.

Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya arasında yerel politikalar ile ilgili olarak karşılaştırma yapan çalışmada söz konusu devletlerde Kamu’nun konut sektöründe gerek arz tarafında gerekse talep tarafında bir takım destekler ile rol aldıklarını görmekteyiz. Ancak merkezi veya yerel düzeyde henüz

³¹¹ Darinka Czischke, “Social Housing In The EU”, EC, 209, 2001, http://www.iut.nu/EU/Soc%20housing%20in%20the%20EU%202005_CECODHAS.doc, (10 Ağustos 2010).

³¹² Hjördis Dröfn Vilhjalmsdottir, Housing Support And Public Housing Funds In Iceland And Abroad, <http://www.sedlabanki.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=2866>, (10 Ağustos 2010).

³¹³ Michael Jones, “Misallocated Assets? The Geography Of Supply And Demand In Social Housing”, <http://www.borg.hi.is/enhr2005iceland/ppr/Jones.pdf>, (10 Ağustos 2010).

politikaların netleşmediği, halen ne şekilde katkıda bulunmasının kararlaştırılmadığı tespit edilmektedir. Söz konusu ülkelerin konut politikalarının oluşturulması için konut ihtiyacının sağlıklı ölçülmesi ve bununla beraber konut politikalarını tespit etmek için açık tanımlamaların yapılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir³¹⁴.

Güney Doğu Avrupa ülkelerinde düşük gelir grubundaki insanların konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak, İngiltere’de bazı şehirlerdeki uygulamalara benzer yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin; kamu yardımları, kamu özel sektör işbirliği, karlılık amaç olmayan kuruluşlar, kooperatifler gibi³¹⁵.

Hollanda konut politikasının temelleri, 1901 yılındaki Konut Akti (Housing Act of 1901) ile atıldı. Bu akit, 19. yy. ın sonlarında Hollanda’daki kötü yaşam şartlarını iyileştirmek için hazırlandı. Hollanda konut politikasındaki esas dönüşüm 1990’ yılında gerçekleşti. Konut, Mekânsal Planlama ve Çevre Bakanlığı 1980’lerin sonunda, artık sayısal anlamda neredeyse hiç konut eksiği olmadığını, hatta ucuz konut alanında bir „arz fazlası’ olduğunu ve kalite ihtiyacının giderek büyüdüğünü iddia etti. 2000 yılında ise Hollanda Parlamentosu "İnsanlar Ne İster, Nerede Yaşar? (What People Want, Where People Live)" başlıklı bir doküman yayınladı. Bu dökümanda, 2010 yılına kadar konut politikasının 3 ana amacı belirlendi. İnsanların seçme özgürlüğünü artırmak - Sosyal değerleri gözetmek - Hükümet müdahalesini ve kontrollü bir pazar yapısını sağlamak Konut, Mekânsal Planlama ve Çevre Bakanlığı'nın açıkladığına göre ise 2000’lerde Hollanda Konut Politikası'nın hedefleri şöyle³¹⁶:

- İnsanlara daha fazla söz hakkı vermek,
- Zor durumdakiler için fırsatlar yaratmak,
- "Bakım ve konut" kombinasyonunu teşvik etmek,

³¹⁴ Martin Lux, "Local Government And Housing", http://seb.soc.cas.cz/publikace_download/publikace/enhr2002.pdf#search='housing%20policy%20comparison%20between%20countries' (10 Ağustos 2010).

³¹⁵ Ivan Tosics, Jozsef Hegedüs ve Michael Remmert, "Housing In South-Eastern Europe: Between State And Market", http://www.boeckler.de/pdf/South-East_Europe_Review-2001-04-p123.pdf#search='housing%20policy%20comparison%20between%20countries' (10 Ağustos 2010).

³¹⁶ <http://bursa.igeprojesi.net/web/Docs/activities/gezi%20rapor.pdf> (10 Ağustos 2010).

- Kent içinde konut kalitesini artırmak,
- Yapı alanında sürdürülebilirliği sağlamaktır.

Sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde konut politikaları önemli ölçüde savaş sonrası geliştirilmiştir. Özellikle 1960 ve 1970’li yıllarda Avrupa ülkelerinde, şehirlerin yeniden yapılandırılması ve sosyal konutlardaki sorunlara odaklanıldığı görülmektedir³¹⁷.

Son yıllarda, yarattığı ekonomik katma değeri ve istihdama katkısı nedeniyle üzerinde önemle durulan konut sektörünün ve dolayısıyla politikalarının esaslarını oluşturan konuların üye ülkeler bazında benzeştiği görülmektedir. Bu konuları veya sorunları; konut stokunun verimli kullanılmayışı, düşük gelir gruplarının konut edinme güçlükleri, konut politikalarının oluşturulmasındaki güçlükler, sektörün denetimi, ilgili kuruluşların yapılandırılması ve şehir planlaması gibi sıralanabilir³¹⁸.

5.1.5.3 Sosyal Konut Reform Önlemleri

Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde konut politikaları anlamında çok fazla revizyona ihtiyacı olmadığı, fakat gerek nüfusunun fazlalığı gerekse ekonomik kaynakların nispeten yetersizliği noktalarında kendisini geliştirmesi ve istikrarlı şekilde büyüme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Kamu, konut sektöründe kontrol eden konumunda olmalı, kurallara ve planlara aykırı uygulamalar olduğunda yaptırım gücünü kullanmalıdır. Ancak özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda özellikle düşük gelir gruplarına konut üretiminde ve desteklenmesinde rol oynamalı, boşluğu doldurmalıdır³¹⁹.

³¹⁷ “Regular National Reports On Changes Made To Housing Policies In European Countries”, http://www.iut.nu/Eng_EU%20rapport%20Housing%20Policies%20summary.doc (10 Ağustos 2010).

³¹⁸ Philippe De Boe ve Charles Mertens, “Regular National On Housing Policy Developments”, http://mrw.wallonie.be/dgatp/logement/logement_Avro/Dwnld/RapportRegulierAnglais.pdf, (10 Ağustos 2010),

³¹⁹ Cor Dijkgraaf, “Private Building Sector In Disarray In Indonesia And Thailand, Its Consequences For Social Housing Lessons To Be Learned”, <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/156603/housing/pdf/Indonesia.pdf> (10 Ağustos 2010).

Makro ekonomik önlemler ile sağlanabilecek ekonomik gelişme ve buna bağlı sağlıklı sosyal yapının kurulması, planlama ve şüphesiz en önemli unsur olarak konut politikalarının sağlıklı oluşturulması ile mümkün olacaktır. Sosyal sorunların aşılması için düşük gelir grubuna konut sahipliğinin desteklenmesi, neticede sosyal dışlamanın önlenmesi gerekmektedir.

Metropolitan alanlarda özellikle düşük gelir grubuna dahil, konut ihtiyaç sahiplerine gelirlerine uygun düşük maliyetli konut sunumu büyük bir uğraş gerektirmektedir. Özellikle büyük kentlerde çok süratli artan konut maliyetleri karşısında gelirler özellikle alt gelir grubu mensuplarının gelir artışları bu artışa cevap verememektedir. Bu durumu tersine çevirmek için, metropolitan alanlarda konut sunumuna hız verilmektedir³²⁰.

³²⁰ Eric S. Belsky ve Matthew Lambert , “Where Will They Live: Metropolitan Dimensions Of Affordable Housing Problems”, http://www.jchs.harvard.edu/publications/communitydevelopment/belskylambert_w01-9.pdf (10 Ağustos 2010).

5.2 Makro Ekonomik Göstergeler Ve Kamu Sektörünün Büyüklüğü İlişkisi

Aşağıda gelir dağılımını, kişi başına düşen ulusal gelir, işsizlik, enflasyon ve büyüme gibi makro ekonomik sorunlarla, devletin büyüklüğü arasındaki ilişkiyi ele almaktayım.

5.2.1 Ulusal Gelir

Satın alma gücü paritesi(SGP); genel bir tanımla aynı nitelikteki ürün ya da ürünlerin farklı bölgelerde kaç paraya alındığının belirlenmesi işlemine denilmektedir. Uluslararası anlamda ise ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını yok eden para birimi dönüştürme oranıdır. Daha basit anlatımıyla, ABD'de 1 dolara alınan bir sepet malın Türkiye'de kaç paraya alınabildiğini gösteriyor. Bu yolla da ABD fiyatları baz alınarak Türkiye'deki milli gelirin yeniden hesaplanıyor ve satın alma gücü paritesiyle milli gelir bulunuyor³²¹.

2009 Yılı Programında bu yıl 14 bin 761 USD bulacağı tahmin edilen SGP'ye göre kişi başına gelir, küresel krizin etkisiyle 2010 programına göre, 2009'da bu rakamın 1625 altında, 13 bin 136 dolar düzeyinde gerçekleşeceği tahmininde bulunuldu. SGP'ye göre, kişi başına milli gelirin 2010 yılı sonunda ise 13 bin 647 dolara yükseleceği tahmin ediliyor. GSYH ise, bu yılın sonunda 946 milyar 678 milyon liraya, gelecek yıl da 1 trilyon 28 milyar 802 milyon liraya ulaşacak.

SGP'ye göre kişi başına milli gelirin 1998 yılından bu yana en yüksek olduğu yıl ise 2008 yılı oldu. Söz konusu yılda yıl ortası nüfusu 71 milyon 79 bin, kişi başına gelir ise 14 bin 41 USD düzeyindeydi. 2010 Yılı Programına göre, cari fiyatlarla Türkiye'nin 1998 yılından bu yana yıl ortası nüfusu, GSYH, kişi başına milli gelir (KBMG) ve satın alma gücü paritesine (SGP) göre kişi başına düşen milli geliri (SGP - KBMG) aşağıdaki gibidir.

³²¹ <http://hpamuk.blogcu.com/1998-den-2010-a-turkiye-de-kisibasi-milli-gelir/6347351> (15 Ekim 2010).

Tablo 24. 1998 Yılından Bu Yana Yıl Ortası Nüfusu, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH), Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) ve Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) Göre Kişi Başına Düşen Milli Gelir

YILLAR	NÜFUS (Bin Kişi)	GSYH (Milyon TL)	KBMG (ABD Doları)	SGP - KBMG (ABD Doları)
1998	62.464	70.203	4.322	8.573
1999	63.366	104.596	3.953	8.171
2000	64.259	166.658	4.158	9.159
2001	65.135	240.224	3.016	8.618
2002	66.009	350.476	3.529	8.667
2003	66.873	454.781	4.548	8.800
2004	67.734	559.033	5.802	10.177
2005	68.532	648.932	7.056	11.386
2006	69.421	758.391	7.643	12.688
2007	70.256	843.178	9.221	13.455
2002	71.079	950.098	10.285	14.041
2009(x)	71.897	946.678	8.456	13.136
2010(xx)	72.698	1.028.802	8.821	13.647

Kaynak:<http://hpamuk.blogcu.com/1998-den-2010-a-turkiye-de-kisibasi-milli-gelir/6347351> (15 Ekim 2010).

(x) 2009 yılı için DPT'nin gerçekleşme tahmini;

(xx) 2010 Yılı Programı

Türkiye'nin geçmişten bugüne ekonomik performansına bakıldığında, Türkiye ekonomisinin iyi yönetilmediği ve insanlarına yeterli refah artışını sağlayamadığı görülmektedir. Bu çarpıcı sonuca varmak için Türkiye'yi geçmişteki durumuyla kıyaslamak değil, Türkiye'deki kişi başına düşen milli geliri Amerika ve Avrupa ülkelerindeki düzeylerle karşılaştırmak gerekmektedir. Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı, kendi halkına sunduğu yaşam olanaklarının artması ve çeşitlenmesi açısından en önemli parametredir.

Türkiye'nin zenginleşmesi için hiç de iç açıcı olmayan sonuç ortadadır. Bu sorunlu performansı teşhis ettikten sonra sorulması gereken bir başka soru ise diğer başarılı ülkelerle ilgilidir. Türkiye, 1975 - 2005 arasındaki otuz yıllık dönemde yerinde sayarken, İrlanda, Kore ve Çin AB - 15'in gelir düzeyine yakınsamak yolunda kayda değer bir performans sergilemişlerdir. 1975'te Türkiye'den de düşük düzeyde olan Kore'deki kişi başına milli gelir, 2005'e gelindiğinde AB - 15'in % 65'i düzeyine

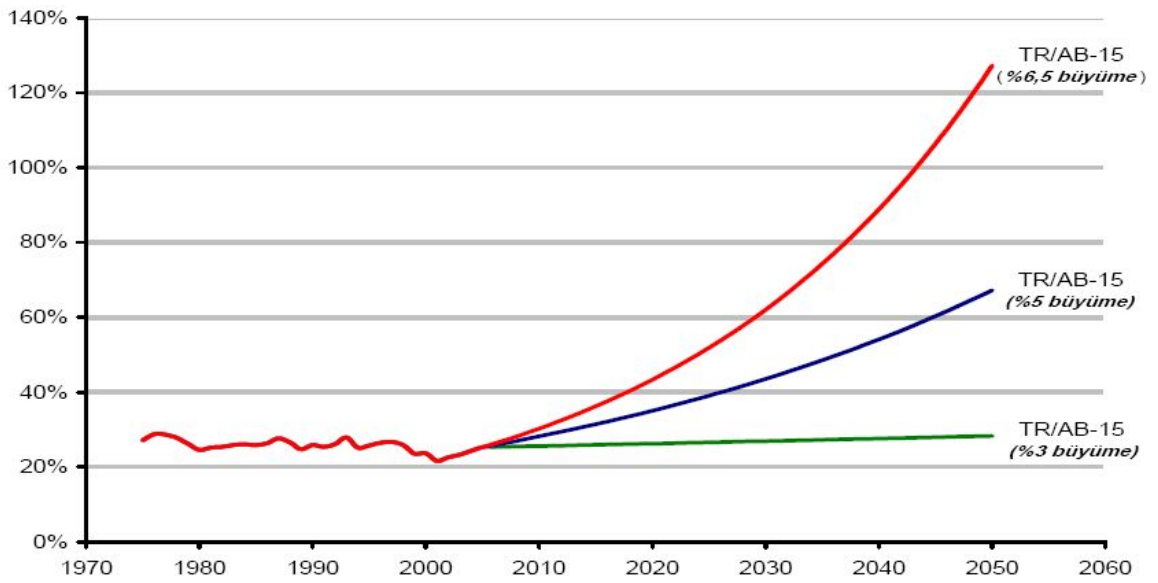
yükselebilmektedir. Çin de çok çarpıcı bir başarı göstermiş, 1975'teki neredeyse sıfıra yakın sayılacak % 3'lük oranı, 2005'te % 20'ye yükselterek bir milyar insanın göreceli zenginlik oranını AB'dekilere hızla yakınlaştırmış ve Türkiye ile neredeyse benzer bir düzeye gelmiştir. İrlanda da üstün bir yakınsama başarısı göstermiştir. 1975'te AB - 15'in % 60 düzeyindeyken, kişi başına milli gelirini tempolu ve sürekli olarak yükselterek, AB'yi geride bırakmıştır.

% 3, % 5 ve % 6,5'lik üç farklı yıllık kişi başına milli gelir artış oranının günümüzden 2050'ye kadar devam edeceğini varsayarak üç farklı senaryoyu değerlendirmek mümkündür. Bu senaryolarda bakılması gereken temel unsur, Türkiye'nin değişik büyüme hızlarında, yılda ortalama % 2,7 büyüyen AB - 15'in zenginlik düzeyinin yarısını ne kadar sürede yakalayabileceğidir. Türkiye'nin geleceğini kazanması veya kaybetmesi bu zaman diliminin uzunluğuyla yakından ilgilidir.

• **Yıllık % 3'lük kişi başına milli gelir büyüme hızı:** Eğer, Türkiye vasat bir büyüme oranını devam ettirerek kişi başına gelir artışını yıllık ortalama % 3 düzeyinde gerçekleştirirse ve Avrupa ülkeleri de son 10 yıldaki büyüme ortalaması olan % 2,74 hızında büyürse, Türkiye'nin AB'ye yaklaşması, içinde bulunduğumuz yüz yılda hiçbir şekilde mümkün gözükmemektedir. % 3'lük kişi başına gelir artışı, % 1 oranındaki yıllık nüfus artışıyla toplandığında, yaklaşık olarak % 4'lük bir ekonomik büyüme hızına tekabül etmektedir. Türkiye'nin uzun dönem ekonomik büyüme hızının %4 civarında olduğunu hesaba kattığımızda, Türkiye'nin tarihsel olarak alışkın olduğu ekonomik büyüme hızıyla, AB ülkelerini hiçbir zaman yakalayamayacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

• **Yıllık % 5'lik kişi başına milli gelir büyüme hızı:** Eğer Türkiye % 5'lik bir büyüme oranını devam ettirebilirse ve AB'nin de yılda % 2,74 büyüyeceği varsayılırsa, Türkiye'deki kişi başına milli gelir, AB - 15'in kişi başında gelirinin % 50'sine 2037 yılında ulaşabilecektir. Kişi başına milli gelir artışının % 5, milli gelir artış oranının da % 6 düzeyinde seyretmesi durumunda, otuz senelik bir zaman diliminde AB - 15 düzeyinin yarısına ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Bu da Kore'nin 1975 - 2005 yılında sergilediği performansın bir benzerinin, Türkiye tarafından 2006 - 2036 arasında sergilenmesi anlamına gelmektedir.

• **Yıllık % 6,5'lik kişi başına milli gelir büyüme hızı:** Eğer, Türkiye yukarıdaki iki seçeneğin de ötesine geçip, kişi başına % 6,5'lik bir milli gelir artış hızını yakalar, yani ekonomik büyüme hızını da yaklaşık % 7,5 düzeyine çekebilirse, AB - 15'deki kişi başına milli gelir düzeyinin % 50'sini 2024 yılında yakalamak mümkün olabilecektir. Bu yüksek büyüme hızı 18 yıllık bir zaman diliminde sürdürüldüğünde, Türkiye'nin bu önemli kalkınma hamlesini gerçekleştirmesi mümkün gözükmektedir. Bu varsayımlar altında, 2043 yılında ise AB - 15'le Türkiye'nin kişi başına gelir düzeyi eşitlenmiş olabilecektir.

Grafik 18. Türkiye'nin Yıllık % 3, % 5 Ve % 6,5'luk Kişi Başına Milli Gelir Artış Hızlarıyla AB - 15'in Kişi Başına Milli Gelir Düzeyine Yakınsaması, 1975 - 2050, Satın Alma Gücü Paritesiyle.

Kaynak: TEPAV Hesaplamaları ve Dünya Kalkınma Göstergeleri, Dünya Bankası, 2006, s. 2.

Türkiye'nin yılda ortalama % 7,5 büyümesini gerektirmektedir. Türkiye'nin son dört yıldaki tempolu büyüme performansı, bu oranların yakalanmasının hayal olmadığını göstermiştir.

Eurostat'ın verilerine göre, 2009 yılı AB ortalaması 100 olarak alındığında Türkiye'de alım gücüne göre kişi başına düşen GSYH 46 olurken, AB'nin en fakir üyeleri Bulgaristan'da 41 ve Romanya'da 45'te kaldı³²².

Türkiye, kişi başına düşen milli gelirden AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelerden sadece Hırvatistan'a geçildi. 2009 yılında Hırvatistan'da kişi başına gelir, AB ortalamasının % 64'üne ulaşırken bu oran Karadağ'da % 43, Sırbistan'da % 37, Makedonya'da % 35, Bosna Hersek'te % 30 ve Arnavutluk'ta % 27 oldu.

Kişi başına milli gelir ortalaması 100 olarak alındığında geçen yıl AB'nin en zengin üyesi 268 ile Lüksemburg olurken bu ülkeyi 131 ile İrlanda, 130 ile Hollanda, 124 ile Avusturya, 120 ile İsveç, 117 ile Danimarka ve İngiltere, 116 ile Almanya, 115 ile Belçika, 110 ile Finlandiya, 107 ile Fransa, 103 ile İspanya ve 102 ile İtalya izledi.

Bulgaristan ve Romanya'nın yanısıra kişi başına gelirden AB ortalamasının altında kalan üye ülkeler, 98 ile Kıbrıs Rum kesimi, 95 ile Yunanistan, 86 ile Slovenya, 80 ile Çek Cumhuriyeti, 78 ile Malta ve Portekiz, 72 ile Slovakya, 63 ile Macaristan, 62 ile Estonya, 61 ile Polonya, 53 ile Litvanya ve 49 ile Letonya şeklinde sıralandı.

Türkiye, AB ortalamasından hızlı büyüyen ekonomisi sayesinde kişi başına düşen GSYH'de AB üyeleri arasındaki farkı her yıl istikrarlı şekilde azaltıyor. 2005 yılında kişi başına düşen milli gelirden AB ortalamasının % 40'ına ulaşan Türkiye, bu oranı 2006'da % 43, 2007 ve 2008'de % 44'e yükseltmeyi başardı³²³.

³²² <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (10 Ağustos 2010).

³²³ http://www.dunya.com/turkiyede-kisi-basina-milli-gelir-ab-uyelerinden-yuksek_91857_haber.html (10 Ağustos 2010).

Türkiye, bugünkü ekonomisiyle dahi AB üyesi kabul edilse, daha önceki genişlemeler dikkate alındığında "fakir ülke" teorisi anlamını yitiriyor. Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin AB ortalamasının % 44'üne ulaştığı 2007 yılında, AB'ye üye olan Bulgaristan ve Romanya'nın kişi başına gelirleri, o dönemde sırasıyla ortalamanın % 37 ve % 38'iyle Türkiye'den çok daha düşüktü. Kişi başına düşen milli gelirin AB ortalamasına oranı, AB'ye 2004 yılında üye kabul edilen 10 ülkeden Letonya için % 41 oranla yine Türkiye'den daha gerideyken Polonya ve Litvanya için % 47 ile Türkiye'nin verilerine oldukça yakındı.

AB üyelerinin, kişi başına düşen gelirden ortalamanın ne ölçüde altında ya da üstünde kaldığı, AB ortak bütçesinden ne ölçüde faydalanacağını yakından ilgilendiriyor. Fakir ülkelerin üyeliği, otomatik olarak AB'nin kişi başına düşen milli gelirini de düşüreceğinden daha önce AB bütçesindeki yapısal fonlardan destek alan bazı ülkelerin, ortalamanın üzerine çıkarak bundan mahrum kalmasını da beraberinde getiriyor.

5.2.2 Büyüme

Eurostat tarafından açıklanan verilere göre; AB'de ortak para kullanan 15 ülkenin dahil olduğu Avro Bölgesi ve AB-27'de 2008 yılının ilk çeyreğinde, geçen yılın 4. çeyreğine göre binde 8 büyüme gerçekleşti. 2007'nin 4. çeyreğinde büyüme oranı Avro Bölgesi % 0,3, AB-27'de ise % 0,5 olarak gerçekleşmişti.

2007 yılının ilk çeyreği ile karşılaştırıldığında, mevsimsel etkenlerden arındırılmış GSYH Avro Bölgesi'nde % 2,2, 27 üyeli AB'de ise % 2,5 oranında arttı. Veriler; 2008 yılının ilk çeyreğinde hanehalkı tüketim harcamalarının Avro Bölgesi'nde % 0,2 AB-27'de ise % 0,3 oranında arttığını gösteriyor. Aynı dönemde yatırımların ise Avro Bölgesi'nde % 1,6, AB-27'de % 1,7 oranında arttığı görülüyor³²⁴.

³²⁴ AB'de Büyüme Oranı Arttı, <http://www.mess.org.tr/html/haberler/htm/6haz1.pdf> (15 Ekim 2010).

Veriler, ihracatın ise Avro Bölgesi ve AB-27’de sırasıyla % 1,9 ve AB-27’de % 1,7 düzeyinde arttığını ortaya koyuyor. İthalat miktarında ise söz konusu dönemde Avro Bölgesi’nde % 1,8, 27 üyeli AB’de ise % 1,1 artış olduğu kaydediliyor. 2008 yılının ilk çeyreğinde AB’nin en büyük ticari rakipleri ABD ise GSYH % 0,2, Japonya’da ise % 0,8 oranında arttı.

Tablo 25’de görüldüğü gibi; ülkelerin 2005 - 2010 yılları arasında ekonomik büyümeleri incelendiğinde Türkiye’de 2005 yılında 8,4 olan büyüme 2009’a kadar küçülmüş ancak 2010 yılında 4,7 gibi artış göstererek kötü gidişat engellenmiştir. Bu düşüşün nedeni yanlış uygulanan istikrar programları ve dünyada meydana gelen krizlerden Türkiye’nin etkilenmiş olması denilebilir. Ülkeler genel olarak incelendiğinde bu yıllar arasında düşüşler gerçekleşmiştir. AB ülkelerinde 2006 yılında 3,2’lerde olan büyüme oranları da eksilere düşmüş 2010 yılında toparlanmalar görülmüştür.

Tablo 25. 2005 - 2010 Yılları Arası Ekonomik Büyüme Oranları

	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Belçika	1,3	- 2,8	1	2,9	2,7	1,7
Bulgaristan	0	- 5	6	6,2	6,3	6,2
Danimarka	1,6	- 4,9	- 0,9	1,7	3,4	2,4
Almanya	1,2	- 4,9	1,3	2,5	3,2	0,8
Yunanistan	- 3	- 2	2	4,5	4,5	2,2
İspanya	- 0,4	- 3,6	0,9	3,6	4	3,6
Fransa	1,3	- 2,6	0,2	2,4	2,2	1,9
İtalya	0,8	- 5	- 1,3	1,5	2	0,7
Kıbrıs	- 0,4	- 1,7	3,6	5,1	4,1	3,9
Lüksemburg	2	- 4,1	0	6,5	5,6	5,4
Macaristan	0	- 6,3	0,6	1	4	3,5
Avusturya	1,3	- 3,9	2,2	3,7	3,6	2,5
Portekiz	0,5	- 2,6	0	2,4	1,4	0,8
Romanya	0,8	- 7,1	7,3	6,3	7,9	4,2
Finlandiya	1,4	- 8	0,9	5,3	4,4	2,9
İsveç	1,8	- 5,1	- 0,4	3,3	4,3	3,2
İngiltere	1,2	- 4,9	- 0,1	2,7	2,8	2,2
Hırvatistan	- 0,5	- 5,8	2,4	5,5	4,7	4,2
Türkiye	4,7	- 4,5	0,4	4,7	6,9	8,4
Norveç	1,6	- 1,6	1,8	2,7	2,3	2,7
ABD	2,8	- 2,6	0	1,9	2,7	3,1
Japonya	2,1	- 5,2	- 1,2	2,4	2	1,9

Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (15 Ekim 2010).

5.2.3 Enflasyon

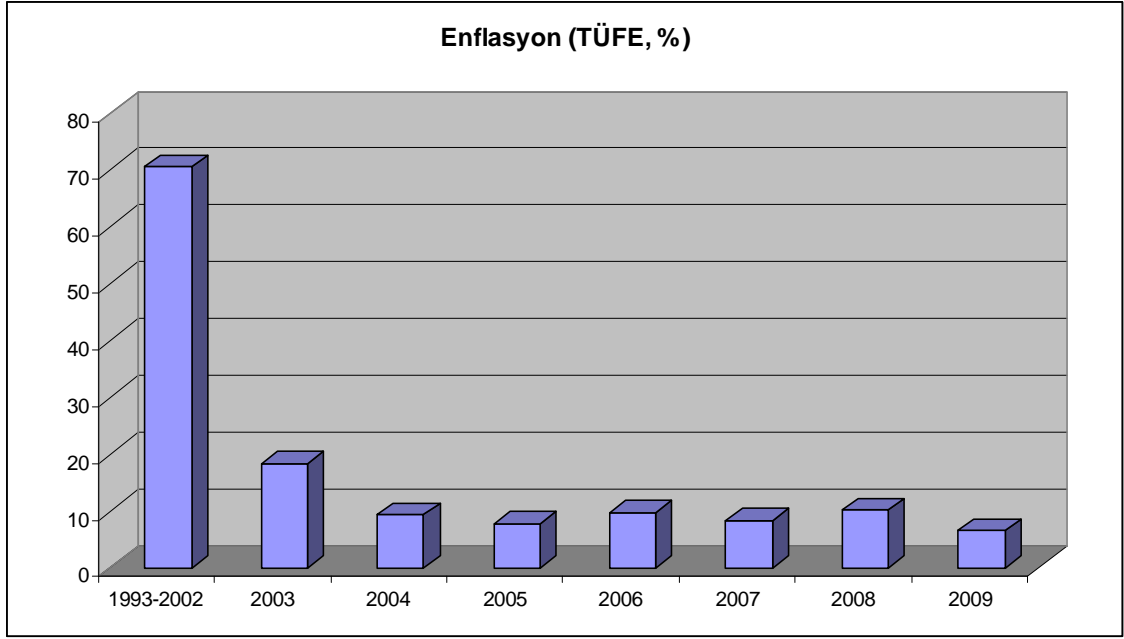
Türkiye, son yedi yılda enflasyonun volatilitesinde belirgin bir azalmanın yanı sıra, enflasyonla mücadelede büyük mesafe kat etmiştir. Sıkı maliye ve basiretli para politikalarının bir sonucu olarak 2004 yılında enflasyon tek haneli rakamlara inmiştir.

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile hesaplanan Türkiye'nin enflasyon oranı, 1993 - 2002 dönemindeki ortalama % 70,4'den, 2009 yılında son otuz yılın en düşük değeri olan % 6,5'e düşmüştür. 2008 Aralık ayında % 10,06 olan TÜFE, 2009 Aralık ayında % 6,53'e düşmüştür³²⁵.

Yıl boyunca, enflasyondaki artışın en büyük kaynağı alkollü içecekler ve tütün grubundaki artış olmuştur. Bir önceki yılın aynı ayı ile karşılaştırıldığında endekste en büyük yükseliş % 20,91 ile alkollü içecekler ve tütün grubunda gerçekleşmiştir. Çeşitli mal ve hizmetler (% 13,75), gıda ve alkolsüz içecekler (% 9,26), eğlence ve kültür (% 8,92), ulaştırma (% 7,89), lokanta ve oteller (% 7,31) artışın yüksek olduğu diğer harcama gruplarıdır.

2009 yılı Aralık ayında endekste kapsanan 449 maddeden; 67 maddenin ortalama fiyatlarında değişim olmazken, 223 maddenin ortalama fiyatlarında artış, 159 maddenin ortalama fiyatlarında ise düşüş gerçekleşmiştir.

³²⁵ <http://www.hazine.org.tr/index.php>(10 Ağustos 2010).

Grafik 19. Yıllara Göre TÜFE Enflasyon Oranları (1993 - 2009)

Kaynak: <http://www.hazine.org.tr/index.php> (15 Ekim 2010).

Aşağıda verilen tabloda da, 2002 yılı ile 2011 yılı arası enflasyon için belirlenen hedefler ve gerçekleşen oranlar yer almıştır. Tablo incelendiğinde, 2006 yılından itibaren hedefler ile gerçekleşme oranları arasında tutarsızlık görülmüştür. Mevcut hükümet, 2009 yılına kadar hedefini gerçekleştirememiştir.

Tablo 26. Enflasyon (TÜFE) Hedef ve Gerçekleşmeleri

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hedef	35	20	12	8	5	4	4	7,5	6,5	5,5
Gerçekleşme	29,7	18,4	9,3	7,7	9,7	8,4	10,1	6,5	-	-

Kaynak: <http://www.hazine.org.tr/ekonomi/enflasyon.php> (15 Ekim 2010).

AB resmi istatistik kurumu Eurostat'ın yayımladığı verilere göre, 16 üyeli Avro Bölgesi'nde enflasyon % 1,7 ile 2008 yılı sonundan bu yana en yüksek seviyeye çıktı. Ortak para birimi Avro'yu kullanan 16 ülkeden oluşan Avro Bölgesi'nde Mayıs ayında % 1,6 olan enflasyon, Haziran'da ise dört ay sonra ilk kez % 1,4'e gerilemişti. Avro bölgesinde tüketici fiyatları Temmuz'da bir önceki aya göre % 0,3 geriledi. 27

üyelı AB'nin tamamında ise tüketici fiyatları geçen ay bir önceki yılın Temmuz ayına göre % 2,1 artarken, bir önceki aya göre % 0,2 geriledi³²⁶.

Tablo 27. AB Ülkeleriyle Bazı Ülkelerin Enflasyon Oranları (2005 - 2009)

	2009	2008	2007	2006	2005
Bulgaristan	2,5	12	7,6	7,4	6
Danimarka	1,1	3,6	1,7	1,9	1,7
Almanya	0,2	2,8	2,3	1,8	1,9
Yunanistan	1,3	4,2	3	3,3	3,5
İspanya	- 0,2	4,1	2,8	3,6	3,4
Fransa	0,1	3,2	1,6	1,9	1,9
İtalya	0,8	3,5	2	2,2	2,2
Kıbrıs	0,2	4,4	2,2	2,2	2
Lüksemburg	0	4,1	2,7	3	3,8
Avusturya	0,4	3,2	2,2	1,7	2,1
Polonya	4	4,2	2,6	1,3	2,2
Portekiz	- 0,9	2,7	2,4	3	2,1
Romanya	5,6	7,9	4,9	6,6	9,1
Finlandiya	1,6	3,9	1,6	1,3	0,8
İsveç	1,9	3,3	1,7	1,5	0,8
İngiltere	2,2	3,6	2,3	2,3	2,1
Türkiye	6,3	10,4	8,8	9,3	8,1
Norveç	2,3	3,4	0,7	2,5	1,5
ABD	- 0,4	3,8	2,8	3,2	3,4
Japonya	- 1,4	1,4	0	0,3	- 0,3

Kaynak:<http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (15 Ekim 2010).

Eurostat verilerinden elde edilen tablo 27 incelendiğinde 2005 - 2009 yılları arasında enflasyon oranları incelendiğinde Türkiye’de 10,4’ten 6,3’e ; Bulgaristan’da 12’den 2,5’e; Avro bölgesi 16 ve 15 ülkede 3,3’ten 0,3’e ABD’de 3,8’den - 0,4’e; Japonya’da da 1,4’ten - 1,4’e gerilemeler görülmüştür. En düşük gerileme de Polonya’da görülmüştür.

³²⁶ <http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=14eacc60-758b-42cf-9634-b8e3af141c99> (10 Ağustos 2010).

5.2.4 Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ortaya çıkarmak üzere yapılan çalışmaların çoğunluğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanmaktadır. Hanehalkı gelirini temel alan gelir dağılımı anketlerine dayanılarak Türkiye’de bireysel gelir dağılımını elde eden çalışmalar, 1968, 1973, 1986, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar, gerek kapsam gerek yöntem açısından farklılıklar içermektedirler. Gelir dağılımı çalışmalarını, anketler dışında gelir vergisi beyanlarına dayanarak yapmak da mümkündür.

Bu konuda Türkiye’de gelir dağılımı konusunda sağlıklı bir veri tabanı bulunduğunu söylemek güçtür. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin toplam gelirin %60’a yakın bir bölümünü oluşturduğu bir ekonomide kâr+faiz+rant gelirlerini tespit etmek oldukça güçtür.

Eldeki veriler bile bize şunu göstermektedir ki; Türkiye’de adil olmayan bir gelir dağılımı vardır. Halen ülke gelirinin yarısı nüfusun % 20’si tarafından kullanılmaktadır. Türkiye’de ücretli + maaşlı kesimin gelirden aldığı pay % 39 seviyesindedir³²⁷.

³²⁷Özgür Tonus, Türkiye’de Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk Türkiye Ekonomisi, home.anadolu.edu.tr/~otonus/.../turkekon_3.ppt (15 Ekim 2010).

Tablo 28. Hanehalkı Büyüklüğü Yoksulluk İlişkisi

Hanehalkı büyüklüğü	2005	2006	2007	2008
TÜRKİYE	15,42	13,98	13,64	13,52
1 – 2	8,44	10,95	9,36	9,85
3 – 4	9,22	8,27	8,06	8,23
5 – 6	2,41	17,54	20,79	21,14
7+	44,08	41,83	39,79	37,68
KENT	8,91	6,85	7,28	6,80
1 – 2	3,22	3,17	3,21	3,12
3 – 4	5,02	3,79	3,70	4,04
5 – 6	14,33	10,69	14,03	11,95
7+	38,45	27,63	29,11	26,20
KIR	27,21	26,89	29,94	29,83
1 – 2	17,54	23,08	23,37	24,05
3 – 4	19,55	18,50	22,67	21,37
5 – 6	34,22	29,39	36,36	39,13
7+	48,93	54,33	51,68	53,95

Kaynak: TÜİK,(Türkiye İstatistik Kurumu), http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistik_Tablo.do?istablid=446
(15 Ekim 2010).

Hane büyüklüğü arttıkça yoksulluk artmaktadır. 2008 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,54’ü yani 374 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 17,11’i yani 11 933 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Kişi başı günlük harcaması, satınalma gücü paritesine göre 1 USD’nin altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 USD olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı % 0,47, yoksulluk sınırı 4,3 USD olduğunda yoksul fert oranı ise % 6,83 olarak tahmin edilmiştir.

2007 yılında % 0,48 olarak tahmin edilen açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2008 yılında % 0,54’e yükselmiş, yoksul fert oranı ise % 17,79’dan % 17,11’e düşmüştür. 2008 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 275 TL, aylık yoksulluk sınırı ise 767 TL olarak tahmin edilmiştir.

İnsani Kalkınma (İnsani Gelişme) kavramı ve kriterleri açısından UNDP tarafından hazırlanan İnsanî Gelişme Raporu'na göre 1990 - 2005 döneminde Türkiye'de;

Günde 1 USD ile geçinen nüfusun oranı % 3,4,

Günde 2 USD ile geçinen nüfusun oranı % 18,7.

TÜSİAD'ın gelir - tüketim 2008 raporuna göre Türkiye'deki kişilerin yüzde 17,8'i, hanelerin ise yüzde 14'ü yoksulluk sınırındadır. Bunların bir kısmı işsiz ve ücretsiz aile işçisi statüsünde çalıştıkları için yoksuldur. Danimarka, Norveç, İsveç gibi ülkelerde bu oran yaklaşık % 2 - 3, Çek Cumhuriyeti'nde % 5, ABD'de % 18,4 ve Meksika'da % 21,3'tür.

OECD'nin 2008 yılı raporuna göre ise Türkiye'de OECD ülkeleri içinde gelir dağılımı en çarpık olan ikinci ülke konumunda. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirin göre oluşturulan yüzde 20'lik hanehalkı gruplarından en yüksek gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %46,9 iken, en düşük gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay % 5,8 olarak gerçekleşti. Sonuç olarak nüfusun en zengin % 10'u ile en yüksek % 10'u arasındaki gelir farkı 17 kat olarak belirtildi. Bu oran Meksika'da 25, OECD ortalaması ise 8,9, OECD ayrıca, Meksika ve Türkiye'yi kamu hizmetlerinin de eşitsizliği gidermede en etkisiz olduğu ülkeler olarak gösteriliyor³²⁸.

Türkiye'de temel problem piyasa gelir dağılımından sonra etkin bir vergi, transfer politikasının işlememesidir. Bu nedenle Türkiye'de piyasa gelir dağılımı ile nihai gelir dağılımı arasında gereken müdahale yapılamamakta ve nihai gelir dağılımı Avrupa ülkelerine oranla eşitlikten uzak kalmaktadır³²⁹.

³²⁸ Murat Kaymak, Türkiye'de Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları, <http://www.muratkaymak.com/?&Bid=338437> (15 Ekim 2010).

³²⁹ TÜSİAD, Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, 2000, s. 1.

Bu veriler ışığında AB yolunda Türkiye'nin gelir dağılımı problemi en önemli ve çözülmesi gereken sorunların başında gözükmektedir. Nitekim, Ulusal Kalkınma Planı ve Katılım Öncesi Ekonomik Program çerçevesinde de gelir dağılımı adaletsizliği en önemli sorunların başında gözükmektedir. Bu problem yaşanan ekonomik krizler ve uygulanan yapısal uyum programları³³⁰ ile daha da derinleşmiş olup, 2001 yılı sonrasında ulaşılan yüksek büyüme oranlarıyla düzelme gösterse de hâlâ AB ortalamalarının gerisinde kalmaktadır.

5.2.5 İşsizlik Ve İstihdam

Türkiye'nin işsizlik sorununun temelinde, tarım toplumu niteliğinin az da olsa ağırlığının sürmesi, hızla artan genç nüfusa istihdam olanaklarının sağlanamaması gibi temel nedenler yatmaktadır. Bu da Türkiye'de işsizliğin yapısal bir özellik taşıması sonucunu doğurmaktadır. Başta sanayi sektöründe olmak üzere yatırım miktarında sürekliliğin sağlanamaması, tarım kesimindeki işgücü fazlasının tarım dışındaki sektörler tarafından yeterli ölçüde istihdam edilememesi ile sonuçlanmaktadır. Tarımın ekonomi içindeki ağırlığı sanayileşme ve kalkınma sürecindeki ilerlemelere bağlı olarak azalmaktadır.

2007 yılında % 4,5'lik bir büyüme ile son 6 yılın en düşük rakamı gerçekleşmiş olmasına rağmen Türkiye 24 çeyrektir kesintisiz büyüyor. 24 çeyrektir kesintisiz süren bu büyümeye rağmen işsizlik sorununa kalıcı çözümler bulunamadı. Bunun en önemli nedenlerinden biri; mevcut işletmelerin yeni yatırımlar yapmaksızın kapasite kullanım oranlarını ve verimliliklerini artırmış olmaları. Yeni yatırımlar yapılımsızın sağlanan büyümenin sürekli olamayacağı apaçık. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de yeni

³³⁰ TİSK bu konuda aşağıdaki görüşü dile getirmiştir; "Gelir dağılımında adaletsizliğe yol açan, yapısal uyum programları değil; yüksek oranlı enflasyon, artan işsizlik ve büyüyen kayıt dışı sektördür. Ekonomiyi istikrara kavuşturmaya yönelik yapısal uyum programlarının enflasyonun düşürülmesinde başarılı oluşu, bu programların uzun vadede istihdam imkânlarının geliştirilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi bakımından olumlu etkilerine işaret etmektedir."

yatırımlar yapılarak yeni istihdam alanlarının açılması gerekiyor. Bunun için özel sektör mantığını ön plana çıkaracak yeni düzenlemelere ihtiyacımız var³³¹.

1980'lerden başlayarak tüm dünyayı etkisine alan neo - liberal politikalar Türkiye'yi de etkilemiş ve bunun sonucunda da uygulanan özelleştirme, sendikasılaştırma, esnek çalışmanın teşviki vb. politikalar ve yapısal değişim kronik işsizliği getirmiştir. Türkiye'de yaşanan işsizlik, işsizlik sürelerini ve ümidini kestiği için iş aramayanları dikkate aldığımızda uzun süreli işsizliktir. 2009 Ocak ayı itibari ile işsizlerin % 22'lik bir bölümü bir yıldan uzun süredir iş aramaktadır. Uzun süredir iş arayanların oranının 2008'in ikinci yarısından itibaren küresel krizle birlikte işsiz kalanlar nedeniyle düştüğünü dikkate almak gerekmektedir. Uzun süredir iş arayanların oranının % 22'ye gerilemiş olmasına rağmen bu durum Türkiye'de işsizliğin kronikleştiğini işaret etmektedir.

Türkiye'de kapsamlı insan gücü ve eğitim planlamalarının yapılmıyor olması ve yüksek işsizlik baskısı, eksik istihdama neden olmaktadır. 2000 - 2009 yılları arasında eksik istihdamda genel olarak bir azalma görülmektedir. Bu yıllarda eksik istihdamın hem miktarı hem de işgücü içindeki payı azalmaktadır. 2000 - 2007 yılları arasındaki eksik istihdam edilenlerin miktarı toplamda 1.591.000'den 742.000'e düşmüş, 2000 yılında % 6,9 olan eksik istihdam oranı, 2007 yılında % 3,2'ye düşmüştür. 2008 yılının ikinci yarısından itibaren yaşanan küresel krizinde etkisiyle işsizliğin hızla bir artış göstermesi, eksik istihdamda da hem adetsel, hem de oransal olarak artışa neden olmuştur. Eksik istihdam 2008 yılının sonunda % 3,3'e, 2009 Ağustos ayında ise % 3,7'ye yükselmiştir.

Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 518 bin kişi azalarak 2 milyon 751 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise 2,5 puanlık azalış ile % 10,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 2,9 puanlık azalışla % 13,1, kırsal yerlerde ise 1,5 puanlık azalışla % 5,5 olmuştur. Bu dönemde;

- İşsizler sıklıkla (% 30,9) "torpil" vasıtasıyla iş aramaktadır.

³³¹ Erdem Alptekin ve Sait Kaya, Türkiye'de İşsizlik Sorunu Çıkamaz Sokakta, Ar-Ge Bülten, Mayıs 2008, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/9931/issizlik_saiterdem.pdf (25 Ekim 2010), s. 2.

- İşsizlerin % 88,4'ü (2 milyon 431 bin kişi) daha önce bir işte çalışmıştır.

- Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin % 52,4'ü "hizmetler", % 23,1'i "sanayi", % 15,8'i "inşaat", % 6,1'i "tarım" sektöründe çalışmış, % 2,6'sı ise 8 yıldan önce işinden ayrılmıştır.

- İşsizlerin; % 26,3'ünü çalıştığı iş geçici olup işi sona erenler, % 17,6'sını işten çıkarılanlar, % 17,3'ünü kendi isteğiyle işten ayrılanlar, % 8,5'ini işyerini kapatan/iflas edenler, % 8,8'ini ev işleriyle meşgul olanlar, % 10,6'sını öğrenimine devam eden veya yeni mezun olanlar, % 10,9'unu ise diğer nedenler oluşturmaktadır.

Tablo 29. Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı

İşgücü Araştırması 2010 Dönemi Sonuçları

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Kurumsal olmayan nüfus (000)	73.505	71.307	48.729	49.153	21.775	22.153
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	51.544	52.503	35.171	35.533	15.473	15.940
İşgücü (000)	25.215	25.239	15.527	17.251	9.599	9.998
İstihdam (000)	21.347	23.489	13.331	14.993	7.985	9.433
İşsiz (000)	3.259	2.751	2.553	2.258	503	493
İş gücüne katılma oranı (%)	48,8	50,0	45,0	47,2	55,5	55,4
İstihdam oranı (%)	42,5	44,7	38,5	41,0	51,5	53,3
İşsizlik oranı (%)	13,0	10,5	15,0	13,1	7,0	5,5
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	15,4	13,4	15,5	13,5	15,1	12,9
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	23,7	19,1	29,1	23,1	14,5	11,2
İş gücüne dahil olmayanlar (000)	25.429	25.254	19.544	19.312	5.994	5.951

Kaynak: TÜİK,(Türkiye İstatistik Kurumu), <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istablid=446>
(15 Ekim 2010).

2010 yılı Haziran döneminde, Türkiye'de kurumsal olmayan nüfus bir önceki yılın aynı dönemine göre 802 bin kişilik bir artış ile 71 milyon 307 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 859 bin kişi artarak 52 milyon 503 bin kişiye ulaşmıştır. Haziran 2010 döneminde işgücüne katılma oranı % 50'dir.

2010 yılı Haziran döneminde, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 1,2 puanlık artışla % 50 olarak gerçekleşmiştir. Aynı

dönemler için yapılan kıyaslamalara göre; erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,5 puanlık artışla % 71,6, kadınlarda ise 1,7 puanlık artışla % 29,1'dir.

İşgücünün eğitim ve yaş dağılımları ise; toplam işgücünün % 17,6'sını 15 - 24 yaş grubundakiler oluşturmaktadır. Orta öğrenim düzeyinde eğitim almış kişilerin işgücüne katılma oranı ise; erkekler için % 70,3, kadınlar için % 25,6'dır. Yükseköğretim mezunu erkeklerde % 83,8 olan işgücüne katılma oranı, kadınlarda ise %70'dir.

2010 yılı Haziran döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 1 milyon 541 bin kişi artarak, 23 milyon 488 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde, tarım sektöründe çalışan sayısı 446 bin kişi, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 1 milyon 95 bin kişi artmıştır.

Haziran 2010 döneminde istihdam edilenlerin % 26,6'sı tarım, % 19,3'ü sanayi, % 6,7'si inşaat, % 47,4'ü ise hizmetler sektöründedir. Önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payının 0,2 puan, sanayi sektörünün payının 1,2 puan, inşaat sektörünün payının 0,1 puan arttığı, buna karşılık hizmetler sektörünün payının 1,6 puan azaldığı görülmektedir.

İstihdamın yapısı, bu dönemde istihdam edilenlerin;

% 70,7'si erkek nüfustur.

% 60,3'ü lise altı eğitilidir.

% 60,1'i ücretli, maaşlı veya yevmiyeli, % 25'i kendi hesabına veya işveren,

% 14,9'u ise ücretsiz aile işçisidir.

% 60'ı, 10 kişiden az çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır.

% 3'ünün ek bir işi vardır.

% 3,1'i mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır.

Ücretli olarak çalışanların % 86,8'i sürekli bir işte çalışmaktadır

Türkiye'de İstihdam Politikası önceliklerine ilişkin Ortak Değerlendirme Belgesi (JAP) ve Ortak İçerme Belgesinin (JIM) (Joint Inclusion Memorandum) çalışmalarının sonlandırılması üzerinde çalışmaya başlamış ve ilerleme kaydedilmiştir.

Kadınlar, gençler ve özürlü kişiler için istihdam imkanlarını teşvik etmeye özel olarak odaklanan ve işsizlik sorunlarını ele almayı amaçlayan bir İstihdam Paketi, 2008 Mayıs ayında kabul edilmiştir:

İşverenin yeni işe alınan kadın çalışanlar için ödemesi gereken sosyal güvenlik primlerinin, ilk yılda % 100'le başlayarak beşinci yılda % 20'yle son bulması suretiyle İşsizlik Sigorta Fonu'ndan karşılanacaktır.

2008 kayıt dışı istihdamla mücadele yılı olarak ilan edilmiştir³³².

Türkiye'de işsizlik sigortasındaki devlet katkısı dışında, devletin sosyal güvenliğe yasal/düzenli bir katkısı söz konusu değildir. Türkiye'deki primli sosyal güvenlik sistemi, tamamen çalışanlardan ve işverenlerden (çalışanlar adına) yapılan kesintilere dayalıdır. Ancak 1990'lı yılların ortalarından başlayarak sosyal güvenlik sisteminin mali sorunlarının artmasıyla birlikte bütçeden sosyal güvenliğe kaynak aktarılmaya başlanmıştır. Bu transferler “açık” ve “kara delik” olarak nitelenmiştir. Oysa devletin sosyal güvenliğe aktardığı kaynaklar sosyal devlet olmanın gereğidir. Bütçeden sosyal güvenliğe ayrılan ve “kara delik” olarak suçlanan bu kaynaklar çöpe atılmıyor, bu kaynaklar SSK, Emekli Sandığı, BAĞ - KUR ve İşsizlik Sigortası kapsamındaki 63,5 milyon yurttaşın ihtiyaçları için harcanmaktadır.

³³² Berrin Ceylan Ataman, Avrupa Birliği Sosyal Politikası, Avrupa Sosyal Fonu Ve Sosyal Diyalog, Avrochamber Projesi, Ankara, 9 Eylül 2009, www.etcf.org.tr/EN/doc/kasim_2009_etcf/.../Berrin%20Ataman.ppt (20 Ekim 2010).

AB'nin istatistik kurumu Eurostat'ın Mayıs 2010 tarihli verilerine göre, Avro bölgesindeki işsizlik % 10 seviyesinde³³³. Bir kıyaslama yapmak için aynı kurumun 12 ay önceki raporunda yer alan işsizlik verisinin % 9,4 olduğunun altını çizmek lazım.

Tablo 30. Avrupa Birliği'nde İşsizlik Oranları

ÜLKELER	2005	2006	2007	2008
Almanya	10,6	9,8	8,4	7,4
Avusturya	5,2	4,8	4,4	3,9
Belçika	8,5	8,3	7,5	7,0
Danimarka	5,1	3,9	2,7	1,7
Finlandiya	8,4	7,7	6,8	6,4
Fransa	9,3	9,3	8,3	7,9
Hollanda	4,7	3,9	3,2	2,8
İngiltere	4,8	5,4	5,4	5,5
İrlanda	4,4	4,4	4,5	6,1
İspanya	9,2	8,5	8,3	11,3
İsveç	7,6	7,0	6,1	6,2
İtalya	7,7	6,8	6,1	6,8
Lüksemburg	4,3	4,5	4,4	4,4
Portekiz	7,6	7,7	8,0	7,6
Yunanistan	9,9	8,9	8,3	7,6
İzlanda	2,1	1,3	1,0	1,6
İsviçre	3,4	3,0	2,5	2,7
Malta	7,2	7,3	6,5	6,1
Norveç	4,6	3,4	2,5	2,6

Kaynak: IMD World Competitiveness Yearbook, 2009.

IMD World Competitiveness 2009 verilerine göre 2005 yılında Almanya'da 10,6 olan işsizlik oranı düzenli uygulanan politikalar sayesinde 2008 yılında 7,4 seviyesine gerilemiştir. 2005 - 2008 yılları arasında tabloya göre işsizlik oranında anormal büyüme sergileyen devletler ise İngiltere, İrlanda, İspanya olmuştur. Lüksemburg'da ise bu zaman zarfında işsizlik oranlarında pek bir gelişme görülmemiştir.

³³³ <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (20Ağustos 2010).

Tablo 31. Avrupa Birliği’nde Toplam İstihdam/Nüfus

2007 Yılı			2008 Yılı		
		Yüzde			Yüzde
	ÜLKELER			ÜLKELER	
1	Lüksemburg	72,73	1	Lüksemburg	72,31
2	İsviçre	60,67	2	İsviçre	61,23
3	Norveç	53,57	3	Norveç	53,99
4	Danimarka	53,28	4	Hollanda	53,28
5	Portekiz	53,00	5	Danimarka	53,28
6	Almanya	52,60	6	Portekiz	53,06
7	İrlanda	51,62	7	Almanya	52,84
8	İsveç	51,57	8	İsveç	51,58
9	Hollanda	51,38	9	İngiltere	51,14
10	Avusturya	50,66	10	Finlandiya	50,98
11	Finlandiya	50,64	11	Avusturya	50,67
12	İngiltere	49,42	12	İrlanda	50,27
13	İspanya	49,09	13	İspanya	49,50
14	Fransa	45,17	14	Fransa	45,16
15	Polonya	44,57	15	Polonya	44,99
16	Belçika	44,03	16	Belçika	44,80
17	İtalya	41,97	17	İtalya	43,30
18	TÜRKİYE	34,14	18	TÜRKİYE	33,74

Kaynak: IMD World Competitiveness Yearbook, 2009.

IMD World Competitiveness 2009 verilerine göre nüfusa oranla istihdam yüzdeleri 207 ve 2008 yılları değişiklikleri gözlemlendiğinde ülkeler istihdam politikalarını aynen devam ettirmişler ve değişiklikler arasında fazla bir fark gözlemlenmemiştir. İrlanda’da 51,62 olan yüzdeler 2008 yılında 50,27’ye düşerken; Hollanda’nın 2007 yılında 51,38 olan yüzdeleri 2008 yılında 53,28 seviyesine; İtalya’da 41,97 olan yüzdeler 43,30 seviyesine yükselmiştir. Türkiye de istihdam noktasında az da olsa düşüş yaşayan ülkeler arasındadır.

Elbette bu veriyi yorumlarken 2009’un “kriz yılı” olarak kabul edildiğini ve 2010’un da “krizden çıkış yılı” olarak görüldüğünü de unutmamak gerekiyor. Yani Avro bölgesindeki işsizlik krizden çıkış yılında kriz yılı verilerini geçti. Eurostat’ın verileri Avro bölgesindeki işsizlik oranının 2008’in aynı ayında da % 8,9 olduğunu gösteriyor. Bu verilerden yola çıkarak AB’de işsizlik oranının giderek arttığını ve henüz işsizliği önleme konusunda başarı sağlanamadığı söylenebilir. Bu arada işsizlik

oranındaki artışın Avro bölgesindeki yaşam standardı ile üretimi düşürdüğü de somut bir gerçek.

Avro bölgesinde genç nüfusun hızla azaldığı ve nüfusun büyük bölümünün çalışma çağına olduğu gerçeği dikkate alındığında söz konusu işsizlik oranının görünenden daha büyük etkinliği olduğu görülüyor. Nitekim Eurostat'ın verilerine göre Mayıs 2010 itibariyle AB'nin tamamında 23.127.000 ve Avro bölgesinde 15.789.000 işsiz vardı. İşsiz sayısındaki artış Mayıs 2009'a göre bütün AB'de 1.801.000 ve Avro bölgesinde 991.000 artış gösterdi³³⁴.

Avusturya % 4 ile en düşük işsizlik oranına sahip olan ülke. Onu % 4,3 ile Hollanda takip ediyor. Ancak, Letonya'nın % 20 ile lideri olduğu listede İspanya % 19,9 ve Estonya % 19 ile tehlikeli sinyaller veriyor. Sadece Avusturya ve Letonya arasındaki "tam beş kat" fark dahi işsizliğin çok ciddi artçı sarsıntılara yol açabileceğini gösteriyor. Mali piyasalarda başlayan ve özellikle işsizlikle daha somut biçimde algılanmaya başlanan küresel kriz giderek daha tehlikeli bir hal alıyor.

Bir diğer tehlikeli sinyal ise bütün AB'nin iş gücü içinde önemli bir yere sahip olan 25 yaşından genç erkek nüfus ile ilgili. Birliğin ve ülkelerin geleceği açısından da kritik öneme sahip olan bu kesimin durumu bir hayli dramatik. Bu kesimin İspanya'daki işsizlik oranı % 40,5; İtalya'da % 29,2; İrlanda'da % 26,5; Belçika'da % 23,8; Fransa'da % 22,6 ve Almanya'da % 9,4'tür. 25 yaşından genç erkek nüfusunun genel nüfus kompozisyonlarında önemsenmesinin nedeni, olası bir hayal kırıklığında ve düşüş döneminde kişisel ve toplumsal şiddet zemininde kolaylıkla ön plana çıkmalarından kaynaklanıyor.

³³⁴ <http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (20Ağustos 2010).

Table 32. Ülkeler İtibarıyla Temel Ekonomik Göstergeler - OECD Tahmini

	Reel - GSYH Büyümesi	Enflasyon Oranı		İşsizlik Oranı	
		2010	2017	2010	2017
	2011 - 2017				
Almanya	1,9	0,4	2,0	11,6	9,7
Avusturya	2,3	0,8	2,0	7,9	6,2
Belçika	2,2	0,9	2,0	10,6	9,6
Danimarka	1,8	1,4	2,0	7,9	5,2
Finlandiya	2,9	1,7	2,0	10,8	8,4
Fransa	2,1	0,5	2,0	11,2	9,0
Hollanda	2,2	0,9	2,0	7,0	4,9
İngiltere	2,7	1,0	2,1	9,7	6,3
İrlanda	2,8	- 1,4	2,1	14,8	9,4
İspanya	3,3	0,3	2,0	19,6	12,6
İsveç	3,2	0,9	2,0	11,4	7,8
İtalya	1,7	1,2	2,0	10,2	8,5
Lüksemburg	5,5	1,2	2,0	7,2	4,4
Portekiz	1,5	1,0	2,0	11,2	8,0
Yunanistan	3,9	1,8	2,0	10,3	9,7
İsviçre	2,1	0,6	1,1	5,1	4,1
İzlanda	2,9	2,4	2,8	9,9	3,9
Norveç	3,5	1,3	2,1	4,3	3,9
Çek Cumh	4,0	1,2	2,1	9,2	8,0
Macaristan	4,3	3,4	2,1	11,7	8,2
Polonya	2,6	1,7	2,1	11,6	10,2
Slovakya	5,3	1,9	2,9	13,6	11,6

Kaynak: IMD World Competitiveness Yearbook, 2009.

OECD tahminlerine göre ülkelerin 2011 - 2017 yılları arasında gerçekleşecek olan tahmini büyüme, enflasyon ve işsizlik oranları incelendiğinde; Almanya'nın 2010 yılında 11.6 olan işsizlik oranı 9.7'lere çekileceği ve ortalama 1.9'luk bir büyüme sergileyeceği göze çarpmaktadır. Dikkat çeken bir nokta bu süre zarfında ne olumlu büyüme Macaristan'da gerçekleşecektir. Çünkü, ortalama 4.3 oranında büyüme sağlayacak, 3.4 olan enflasyon oranını 2.1'e çekecek ve 11.7'lerdeki işsizlik seviyesi 8.2'lere düşecektir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, kamu ekonomisinin temel amaçlarına ulaşabilmek için, devletin optimal büyüklük olarak teori ve uygulamada % 50 kabul edilen bir oranda, genel ekonomiden pay alması gerektiği sonucuna ulaştık. Şöyle ki, kaynak ayırımı etkinliği ve gelir dağılımı adaletinin sağlanması gibi iki temel fonksiyonunu yerine getirebilmesi için Türkiye’de de kamunun payının % 50’ye çıkarılması gerekmektedir. Ancak, bu büyüklüğe erişen kamunun bütçesinden sosyal hizmetler için yeterli pay ayırabilir.

Gerçekten, AB üye ülkelerinde genel bütçenin en az % 50’si sosyal hizmet sunumuna ayrılırken, Türkiye’de ise % 20 kadar bir pay ayrılmaktadır. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu taşımacılık ve sosyal konut gibi sosyal hizmetler bu nedenle Türkiye’de yetersiz kalite ve kantitede sunulmaktadır.

Ekonomik büyümeye bağlı olarak bireylerin kişisel geliri arttıkça sağlık hizmetlerine yönelik talepleri artmakta, yaşlı nüfustaki artış sosyal güvenceye yönelik talepleri artırmakta ve gruplar arasında belirginleşen gelir dağılımındaki adaletsizlik nedeniyle kamu otoritesi, gelirlerin yeniden dağılımı görevini üstlenmektedir. Bu faktörler transfer harcamalarının artmasına ve dolayısıyla toplam devlet harcamalarının artmasına neden olmuştur.

Türkiye’de toplu taşımacılık hizmetleri Avrupa ülkeleriyle karşılaştırılamayacak derece önemsizdir. Şöyle ki, şehirler arası ve ülkelerarası denizyolu taşımacılığı yok gibidir. Demiryolu ise, Avrupa ortalamasından 7 kat daha kısadır. Son yıllarda havayolu taşımacılığının payı demiryollarının payını geçmiştir. Toplam taşımacılığın % 95’i karayolu ile sağlandığından önemli sosyal maliyetlere yol açmaktadır.

Avrupa’nın gelişmiş ya da devletçi geleneği devam ettiren ülkelerinde ise, yoksullukla savaşın daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, bu ülkelerde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu taşımacılık ve sosyal konut gibi hizmetlerinin önemli bir bölümü bedava ve taşımacılık ile sosyal konutun ise sübvansiyonlarla maliyetinin

altında bir fiyatla sunulması nedenleriyle, ailelerin reel geliri kolayca arttırılabilmektedir.

Devletin ekonomideki payının büyüklüğü ile gelir dağılımı adaleti arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Kamu sektörü büyük olan ülkelerde ayrıca yoksulluk oranı da düşüktür. Buna karşın, kamu sektörü küçük olan ülkelerde yoksulluk oranının yüksek olduğu görülmektedir. Kişi başına düşen ulusal geliri oldukça yüksek olan ABD’nde 36 milyon insanın yoksul olmasının nedeni, kamu sektörünün Avrupa ülkelerine göre daha küçük olmasıyla açıklanabilir. Türkiye’de ise, kişi başına ulusal gelirin düşük olmasının yoksulluk oranının yüksek olmasına yol açtığını ileri sürebiliriz.

Türkiye’de çalışan ve emekli olan memur ve işçilerin tamamına yakın bir bölümünün yoksulluk sınırı altında kaldığı açıkça görülmektedir. Toplam nüfusun ise, yarısından fazlasının yoksul sınırının altında kaldığı görülmektedir. Bir ailede karı kocanın da çalışması ya da emekli olmaları durumlarında, yine de yoksulluk sınırının üzerinde bir gelir elde etmeleri oldukça güçtür. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kamu sektörünün küçüklüğü nedeniyle yeterli kalitede ve kantitede sunulmaması ise, yoksulluk sorununun çözümünü önlemektedir. Taşımacılık hizmetlerinin tamamına yakın bir bölümünün piyasa tarafından pahalı sunumu ise, aile bütçesinden ayrılan payı arttırmaktadır. Sosyal konut üretimi de yetersizdir. Şöyle ki, Avrupa’nın gelişmiş ülkelerinde devletin ürettiği sosyal konutlar satılma yerine, düşük bedelle gelir düzeyi yetersiz olan kişilere kiralanır. Böylece, düşük gelirli ailelerin reel geliri arttırılmış olur. Benzer uygulama eğitim ve sağlık hizmetlerinin sosyalize edilmesi nedeniyle, düşük gelirli insanların reel geliri kendiliğinden yükseltilmiş olur. Türkiye’de ise, devletin ürettiği konutlar genellikle piyasa fiyatlarıyla pazarlanmakta olduğundan, yoksulluk sınırını düşürmede etkisi olmamaktadır.

Bu tez çalışmasında kanıtlamaya çalıştığımız gibi, sosyal hizmetler yeterli miktar ve kalitede üretilmediğinden, Türkiye’de makro ekonomik sorunlar da çözülememektedir. Şöyle ki işsizlik, enflasyon, istikrarsız büyüme ve artan dış açık gibi sorunlar kamu sektörünün küçüklüğü nedeniyle, nüfus artışının da etkisiyle giderek daha da artmaktadır. Ne var ki, kamu sektörünün büyümesi bir yandan toplum refahını

yükseltirken, öte yandan yayacağı önemli dışsallıklar nedeniyle piyasanın daha etkili işlemesine katkıda bulunacaktır.

Kamu sektörünün AB ortalamasına çıkarılabilmesi için şu önlemlerin alınması gerekir:

Kayıtdışı ekonomi önlenmelidir. (Ekonominin yarısının kayıtdışında kaldığı herkes tarafından kabul edilmektedir.) Kamu Sektörünün Optimal Büyüklüğe Ulaşması sağlanmalıdır. Bu amaçla vergi yapısında önemli bir değişiklik yapmadan yolsuzlukların, kayıt dışılığın ve vergi kaçakçılığının önlenmesiyle toplam vergi gelirleri önemli ölçüde arttırılabilir. Otokontrolü sağlayabilmek için Avrupa'da refah devleti döneminde uygulanan kişisel servet vergisi uygulamaya konulmalıdır. Kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran veya boyutlarını genişleten unsurlar ortadan kaldırılabildiği takdirde kayıtdışı ekonomi kayıt altına alınmış olacaktır. Kayıtdışı ekonomiyi önlemek (veya küçültmek) için kısa vadeli tedbirler yerine orta ve uzun vadeli yapısal değişiklikler gereklidir. Öncelikle, Türkiye'de kayıtdışı ekonomiye neden olan unsurlar tespit edilmeli daha sonra bu unsurların ortadan kaldırılması için gerekli yasal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır.

Vergi kaçakçılığı önlenmelidir. Vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi alanlarında etkin önlemler alınmadığı için bütçe açığı genellikle tüketim ya da dolaylı vergilerle finanse edilmiştir. Bu nedenlerle vergilemede adaletin sağlanmasına ilişkin önlemler alınmalıdır.

Vergi af yasaları çıkarılmamalıdır. Türk vergi sisteminde 1960 yılından günümüze kadar vergi affına ilişkin hükümler taşıyan toplam 18 adet kanun çıkarılmıştır. Sık aralıklarla çıkarılan vergi afları, vergisini zamanında ödeyen dürüst mükellefleri, faaliyetlerini kayıtdışı ekonomiye yönlendirmelerine neden olmuştur. Çünkü vergi afları, dürüst ve dürüst olmayan mükellefler arasında adaletsizliğe sebep olmaktadır. Ayrıca sık aralıklarla çıkarılan bu vergi afları, mükelleflerin her zaman af beklentisi içinde olmalarına neden olarak vergi kaçırmalarına da teşvik eder duruma gelmiştir.

Devletin savurganlığı önlenmeli ve yolsuzluklar ortadan kaldırılmalıdır. Yolsuzluk suçu işleyenler için yasalar geriye yürütülmelidir. Kamu gücünün kişisel çıkar amacıyla kullanılması birçok ülkede devlete karşı işlenen en ağır suçlardan sayıldığı için, kanunların geçmişe yürütülemeyeceğine ilişkin genel ilke yolsuzluk suçlarında uygulanmaz.

Bürokraside merit sistem uygulanmalıdır ve kamudaki savurganlık önlenmelidir. Türkiye’de kamu savurganlığının temel nedeni olarak kamunun kötü yönetimidir. Bunun nedeni ise, hükümetler değiştikçe yöneticilerin de değişmesidir. Seçim kazanamayan milletvekili adaylarının, yeterli bilgi ve beceriden yoksun partililerin iktisadi devlet teşekküllerinin başına getirilmeleri savurganlıklara ve kötü yönetime yol açmaktadır.

Ombudsman kurumu kurulmalıdır. Bu kurum yönetimin vatandaşların haksızlığa uğramaları durumunda haklarını korumada son derece etkili olması nedeniyle, adaletin sağlanmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, vatandaşın ücret ödmeden hizmetten yararlanabilmesi ise, herkesin hakkını aramasını teşvik edicidir. En önemli faydası ise, mahkemelerde biriken dosyaların sayısını önemli ölçüde azaltarak, adalet bakanlığının giderlerini azaltmaktadır.

Sosyal hizmetler için bütçeden ayrılan pay yükseltilmelidir. Yukarıda açıklandığı gibi sosyal hizmetler için bütçeden ayrılan payın % 20’lerden Avrupa ortalaması olan % 50’lere yükseltilmesi gerekmektedir.

Bu sayılan önlemler uygulanmaya konulduğunda, Türkiye’de kamu sektörünün büyüklüğü Avrupa ülkeleri düzeyine kolayca çıkarılabilecektir. Şöyle ki, Türk vergi sistemi ve vergi oranları yönünden Avrupa ülkeleri arasında önemli bir fark bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akalın, Güneri . **Kamu Ekonomisi**. 2. Baskı. Ankara: SBF Yay, 1986.

Aktan, Can . **Gerçek Liberalizm Nedir?**. İzmir: T. Yayınları, 1996.

Akyüz, Yahya. Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000 – M.S. 2008. Ankara: Pegem Yayınları, 2008.

Albertini, J. M. **Ekonomik Sistemler**. Cafer Ünay (çev.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1983.

Barber, William J.. **İktisadi Düşünce Tarihi**. İhsan Durdu (çev.). İstanbul: Şule Yayınları, 1999.

Bernard, Herber. **Modern Public Finance, The Study of Public Sector Economics**. Irwin Inc. Illinois, 1986.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi**. 14. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985**. 6. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1989.

Buchanan, James. **The Demand and Supply of Public Goods**. Chicago: R and MacNally and Co., 1968.

Cem, İsmail. **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**. 13. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Dalton, Hugh. **Principles of Public Finance**. London: Compton Printing Ltd.,1971.

Dornbusch, Rudiger ve Stanley Fischer. **Makroekonomi**. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım ve Refia Yıldırım (çev.). İstanbul: Akademi Yayınları, 1998.

Eker, Aytaç. **Kamusal Maliye**. Ankara: Doğu Matbaası, 1996.

Ekin, Nusret. **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**. İstanbul: İTO Yayınları, 1996.

Erkul, Hüseyin ve Levent Gökdemir (Ed.). **Türkiye’de Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Uygulanan Kamu Politikaları**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2007.

Fromm, Gary ve Paul Taubman. **Public Economic Theory and Policy**. New York: MacMillan, 1973.

- Galbraith, J. Kenneth. **The Affluent Society**. Boston: Houghton Mifflin Co.,1958.
- Galbraith, J. Kenneth. **A History of Economics**. London: Hamish Hamilton Ltd., 1987.
- Gözler, Kemal. **İdare Hukuku**. Cilt: 1. Bursa: Ekin Yayınları, 2003.
- Güven, Sami. **Sosyal Politikanın Temelleri**. 3. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001.
- Hacker, Jacobs S.. **The Divided Welfare State: The Battle over Public and Private Benefits in the United States**. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Herber, Bernard. **Modern Public Finance: The Study of Public Sector Economics**. Homewold: Richard D. Irwin Inc., 1971.
- Hiç, Süreyya. **Türkiye Ekonomisi**. 2. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1994.
- Hobsbawm, Eric. **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**. Yavuz Alogan (çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.
- Karlık, S. Rıdvan. **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**. 11. Baskı. İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2007.
- Keleş, Ruşen. **Yerinden Yönetim ve Siyaset**. İstanbul: Cem Yayınları, 2000.
- Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**. 9. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Koyuncu, Cüneyt ve Rasim Yılmaz. **Çin:Dragon Ekonomisinin Önlenemeyen Yükselişi**. Bursa: Ekin Kitabevi, 2005.
- Kuruç, Bilsay. **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- Küçük, Yalçın. **Planlama, Kalkınma ve Türkiye**. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1971.
- Millward, Robert. **Public Expenditure Economics**. London: Mc Graw Hill Book, 1971.
- Musgrave, Richard. **The Theory of Public Finance**. Tokyo: Mc Graw Hill Book Company Inc., 1959.
- Ochs, Jack. **Public Finance**. New York: Harper and Row Publishers, 1974.
- Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**. Ankara. 2005.
- Özdemir, Süleyman. **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**. İstanbul: İTO Yayınları, 2004.

- Pigou, A. C.. **The Economics of Public Enterprise**. London: MacMillan Press, 1932.
- Peston, Maurice. **Public Goods and Public Sector**. London: MacMillan Press, 1972.
- Polanyi, Karl. **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**. Ayşe Buğra (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Reed, P. W.. **The Economics of Public Enterprise**. London: Butterworth and C. Ltd., 1973.
- Savaş, Vural Fuat. **Politik İktisat**. 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, 1994.
- Savaş, Vural Fuat. **İktisatın Tarihi**. 5. Baskı. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2007.
- Serin, Vildan (haz.). **İktisat Politikası**. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998.
- Seyyar, Ali. **Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar**. İstanbul: Değişim Yayınları, 2006.
- Şaylan, Gencay. **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**. Ankara: İmge Yayınevi, 2003.
- Smith, Adam. **Ulusların Zenginliği, (1776)**. Haldun Derin (çev.). Ankara: Maarif Basımevi, 1955.
- Sönmez, Sinan. **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Spicker, Paul. **The Welfare State: A General Theory**. London: Sage Publications, 2000.
- Şener, Orhan. **Ünlü Ekonomistler**. İstanbul: Bahar Yayınevi, 2003.
- Şener, Orhan. **Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi**. 11. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2010.
- Talas, Cahit. **Ekonomik Sistemler**. 5. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Trotman-Dickenson, D. I.. **Economics of the Public Sector**. London: MacMillan, 1996.
- Türk, İsmail. **Maliye Politikası**. 15. Baskı. Ankara: Eda Matbaası, 2003.
- Uluatam, Özhan. **Kamu Maliyesi**. 5. Baskı. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997.
- Yayla, Atilla. **Liberal Bakışlar**. Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

Yıldırım, Kâzım. **Sosyal Hizmet**. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2007.

Yılmaz, Ejder. **Hukuk Sözlüğü**. Ankara. 2005.

Wagner, Richard. **The Public Economy**. Chicago: Markham Publishing Company, 1973.

Sürelî Yayınlar

Aasrud, Rigmor. "Health Systems' Impact On Social Determinants Of Health. Sage Publications". **Global Health Promotion** . 2009. s. 88.

Acar, Ali ve Sevinç İsmail. "1980 Sonrası Türk Kamu Yönetiminin Merkez Örgütünde Yapılan Reform Çalışmaları". **S.Ü. İ.İ.BF. Dergisi**. C. 7. Ankara. 2005. s. 21-24.

Akdur, R. "Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması". Ankara. 1999. s. 8.

Aktan, Okan. "Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Ulusal Bağımsızlık İle Ekonomik Bağımsızlık". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cumhuriyet'in 75. Yılı Özel Sayısı. Ankara. 1998. s. 29-30.

Alkin, E. "The First Glance Doing Business With Turkey". Kogan Page: London. 1995. s. 4.

Alkin, E. "Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Türk ve Alman Ekonomisinin Yapısal Sorunları ve Çözümleri". Konrad Alnaucs Vakfı. Ankara. 2004. s. 7.

Ana Britannica. Cilt 28. s. 171.

Aronson, Richard. **Public Finance**. McGraw Hill. New York. 1985. s.111-112-593.

Baumol, W. J. ve A.S. Blinder. Economics: Principles and Policy. Harcourt B. NewYork. 1979. s. 80.

Bennett, James T. And H.Johnson Manuel "The Political Economy of Federal Economic Growth. 1959-78". College Station. Texas A.M. University Press. 1980. Aytaç Eker (çev.). "**Devletin Büyümesi Teorileri**". yay. haz. Aytaç Eker. Coşkun Can Aktan. **Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme (Seçme Çeviriler)**. Takav Matbaası, İzmir. 1993. s. 8

Bilgiç, Veysel. "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı". Kamu Yönetiminde Çağdaş **Yaklaşımlar**. Asım Balcı. Ahmet Nohutçu. Namık Kemal Öztürk. Bayram Coşkun (Ed). Ankara:Seçkin Yayınevi, 2005. s. 27.

- Bohle, Dorothee. Neoliberal Hegemony. Transnational Capital and The Terms Of The EU's Eastward Expansion. *Capital & Class*, 2006. s. 57–86.
- Boratav, Korkut. ve E. Türkcan. (edit.). İktisat Politikası Seçenekleri 1. Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993. s. 53.
- Braithwaite, John. "The New Regulatory State And Transformation Of The **Criminology**". *Brit J.Criminol.* Is. 40. 2000. s. 222-238.
- Bresser, L.C. Pereira. "Managerial Public Administration: Strategy And Structure **For A New State**" *Journal Of Post Keynesian Economics.* 20 (1). s. 7-23.; Sudo, Sueo. (2003). "Regional Governance And East And Southeast Asia: Toward The Regulatory State? *Japanese Journal Of Political Science* 4 (2) United Kingdom Ci Cambridge University Press.1997. s. 331–347.
- Büyük, Tuncay. Ahlak Ve Hukuk Temeli Felsefesinde Adam Smith'in Ekonomi **Kuramı**. İstanbul Üniv. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. 2007. s. 89.
- Carr, E. H. *International Relations Between The Two World Wars: 1919-1939.* Great Britain: The Macmillan Press Ltd. 1973. s. 29.
- Carvalho, F. J. C. **Mr. Keynes and The Post Keynesians.** Edward Elgar. 1992. s.10.
- Conklin, John G. *From Ga Tt To The World Trade Organization: Prospects For A **Rule-Integrity Regime.*** (Eds. C. Roe Goddard. John T. Passe-Smith. John Conklin). *International Political Economy: State Market Relations In The Global Order.* Usa:Lynne Rienner Publishers. 1995. s. 401.
- Corry, B. "Keynes's Economics: Revolution In Economic Theory For In Economic **Policy**". (Ed. R.D.C. Black). *Ideas In Economics.* Totowa: Barnes And Nomle Books.1996. s. 5.
- Çağan, N. "Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı". **Ekonomide Durum.** 3-4.1997. s.129-130.
- Çakıroğlu, Deniz. **Çin Halk Cumhuriyeti.** İstanbul: İgeme Araştırma Ve Geliştirme Başkanlığı. 1996. s. 2.
- Çeştepe, H. ve M. Bilen. "Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya'da Performans Analizi" **İşletme Finans Dergisi.** Haziran. 2001. s. 54-71.
- Çılga, İbrahim. Küreselleşme Sürecinde Devlet Sorunu ve Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması. **Hukuk ve Adalet.** Yıl 1. Sayı 2. 2004. s. 172.
- Davis, J. S. *The World Between The Wars 1919-.1939: An Economist's View.*

London: John Hopkins University Press. 1975. s. 13.

Devlet Planlama Teşkilatı. **Planlama**. No 1. Haziran 1962. Ankara: DPT Yayınları. s. 7-15.

Dünya Bankası. Expanding Opportunities and Building Competences for Young People A New Agenda for Secondary Education. Washington D.C. 2005. s. 9.

Ekiz, Cengiz ve Ali Somel. Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri. No 81. Ocak 2005. s. 13.

Eyüce, E. Ö. “Toplu Konut: Sorun ve Nedenleri”. Konut Çevrelerinin Mekansal Gerekliliklerine Bireyin Tatmini Açısından Psikolojik Bir Yaklaşım. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. İzmir.1991. s. 10.

Fidan, Nurettin ve Münire Erden. **Eğitime Giriş**. İstanbul: Alkım Yayınları, 1998. s. 54.

Fontana, G. ve E. Venturino. Endogeneous Money: An Analytical Approach.Scottish Journal of Political Economy. Vol:50. No:4. 2003. s.149.

Foreman, James Peck. A History Of The World Economy:International Economic **Relation** Since 1850. Harvester Wheatsheaf. Great Britain.1983. s. 196.

Galbraith, K. **The Affluent Society**. Houghton Mifflin. Boston. 1958. s. 332.

Galbraith, John Kenneth. **The Great Crash 1929**. Great Britain: Penguin Books. 1975. s.12-13.

Giaimo, Susan and Philip Manow. Adapting the Welfare State: The Case of Health **Care Reform in Britain. Germany. and the United States**. Sage Publications. Comparative Political Studies. Vol. 32 No. 8. December 1999. s. 967-1000.

Giddens, Anthony. Beyond Left and Right: Future of Radical Politics. Polity. Cambridge. 1994. s. 134.

Giddens, Anthony. **Üçüncü Yol**. Çev. Nihat Şad. Ankara: Phoenix. 2001. s. 53.

Görenel, Zeki . “1980 Sonrası Neo-liberalizm ve Neo-popülizm” **İktisat Dergisi**. 418. 2001. s. 41-42.

Gregory, Paul R. And Robert C. **Stuart.Comparative Economic Systems**. Fifth Edition Houghton Mifflin C'ompany. Usa.1995. s. 2.

Gren,David G. The New Right: Te Counter-Revolution İn Political. Economic And Social Thought. Wheatheaf-Harvester. Great Britain. 1988. s. 35.

Gül, Hüseyin ve Songül Sallan Gül. “Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar”. **Amme İdaresi Dergisi**. 40/3. Eylül 2007. s. 7.

- Güler, Birgöl Ayman .Yeni Sağ ve Devletin Değişimi-Yapısal Uyarlama Politikaları. Ankara: Todaie Yayınları. 1996. s. 70.
- Gümüş, Erdal. “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Sosyal Güvenlik Kurumlarının Finansal Geleceği”. **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**. 45 (517). 2008. s. 29.
- Gürdal, Sahavet. **Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi**. İstanbul Ticaret Odası Yayını. No.2006-14. İstanbul. 2006. s.103.
- Hirst, Paul And Thompson Grahame. **Küreselleşme Sorgulanıyor**. Elif Yücel ve Çağla Erdem (çev.). Ankara: Dost Kitabevi, 1998. s. 262.
- Hobsbawm, Eric. **National and Nationalism Since 1780**. Cambridge University Press. Cambridge.1992. s.14-18.
- Hughes, Barry B. "The Future Of The Global Political Economy". (Eds. C. Roe Goddard. John T. Passe- Smith. John Conklin). International Political Economy: State Market Relations İn The Global Order. Lynne Rienne Publishers. Usa. 1995. s. 527.
- ILO. “Republic of Turkey Social Security and Health Insurance Reform Project: Social Security Final Report”. Geneva. 1996. s. 2.
- Işıklı, Alparslan. “Neo-liberalizm ve Sosyal Güvenlikte Reform”. **Ekonomide Durum**. Sayı 6.1999. s. 205-219.
- Kaldor, Nicholas . “**The German War Economy**”. The Review Of Economic Studies. Vol. 13. No.1.1945-1946. s. 41-47.
- Kegley ,Charles W. And Eugene R. Wittkoff . **World Politics: Trendand Transformation**. Fourth Edition. The Macmillan Pressltd. New York.1993. s. 82.
- Keleş, Ruşen. “Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity)”. **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**. C.4.1995. s. 1.
- Keleş, Ruşen. **Konut 81**.1982. s. 7.
- Kenkel, Donald. “ Health Behavior. Health Knowledge. and Schooling” **Journal of Political Economy**. 99 (2).1991. s. 287-305.
- Kennedy, Paul. Büyük Güçlerin Yükselişi Ve Çöküşleri: 1500'den 2000'e **Ekonomik Değişme Ve Askeri Çatışmalar**. Birtane Karanakçı (çev.). 5. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.1994. s. 348-349.

- Keynes, John Maynard. İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi. 1936; A. Baltacıgil (çev.). İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1969. s. 203-204.
- Koray, M. “Refah Devleti Nereye?” **Avrupa Araştırmalar Dergisi**. Sayı 2. 2001. s. 9-19.
- Köse, H. Ömer. “Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi”. **Sayıştay Dergisi**. Ankara. 2004. s. 3.
- Maddison, A. The World Economy. A Millennial Perspective . Paris: OECD Studies Center. 2001. s. 4.
- Marc, Lavoie. The Endogenous Flow of Credit and The Post Keynesian Theory of **Money**. Journal of Economic Issues. Vol:18. No:3.1984. s.771-772.
- Moore, Basil. The Money Supply Process: A Historical Reinterpretation. Edward N.J.ve G. Deleplace(Edit). Money In Motion(İçinde). Macmillan Press. 1996. s. 92.
- Mundell, R. A. **International Trade And Factor Mobility**. (Ed. J. N.Bhaagwati). International Trade: Selected Reading. Cambridge. Mıt Press.1981. s. 85-99.
- Niggle, C. J. The Endgeneos Money Supply Theory: An Institutional Appraisal. Journal of Economic Issues. Vol:25. No:1. 1991. s.190.
- OECD. Pensions at a Glance 2009: etirement-Income Systems in OECD Countries. Paris: OECD. 2009. s. 2.
- OECD Yayımı. **Aylıklar ile İlgili Rejimler**. 1995. s. 4. ; AT Komisyonu Yayımı. Avrupa’da Sosyal Koruma. 1997. s. 2-5
- OECD. “Publicly Provided Goods an the Distribution of Resources”. Paris. 2006. s. 11.
- Orhan, O. Dünyada ve Türkiye’de Lojistik Sektörünün Gelişimi. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. No.2003-39. İstanbul. 2003. s. 10.
- Overy, R. J. “**Hitler’s War and the German Economy: A Reinterpretation**”. **Economic History Review**. Vol 35. No. 2.1992. s. 272.
- Özkazanç, Alev. “Refah Devletinden Yeni Sağa” . **Mürekkep**. Sayı 7.1997. s. 21-35.
- Öztürk, Nazım. Ekonomide Devletin Değişen Rolü. **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt 39. 1 Mart 2006. s. 22.

- Palley, T. I. Accommodationism versus Structuralism: Time for An **Accommodation**. *Journal of Post Keynesian Economics*. Vol:18. No:4.1996. s. 585.
- Pamuk, Şevket. *Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme*. 2007. s. 16.
- Pierson, Christopher. **Modern Devlet**. (Çev.Dilek Hattatoğlu). İstanbul: Çiviyazıları. 2000. s. 277.
- Rodrigue, J. P. Comtois. C. and Slack. B. **The Geography of Transport Systems**. Routledge. Londra ve New York. 2006. s.103.
- Rostow, Wolt W. **The World Economy**. History And Prospect. Austin. 1978. s. 7.
- Sarı, R. "Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişimi ve Türkiye’de Ulusal Gelir ile İlişkisi". **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**. Sayı: 209(Ek). 2003. s. 26.
- Schweitzer, Arthur. "The Role Of Foreign Trade İn The Nazi War Economy". *The Journal Of Political Economy*. Vol. 51. No.4.1943. s. 322.
- Seylan, Gencay. *Değişim, Küreselleşme Ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1994. s. 132.
- SHÇEK Kanunu. 1983:3/a
- Soros, George. **The Crisis Of Global Capitalism**. Public Affairs. Usa.1998. s. 127.
- Soyak, Alkan. "Türkiye’de İktisadi Kalkınma. DPT’ye İhtiyaç Var mı?". 2003. s. 2.
- Stewart, Michael. **Keynes Devrimi**. (Çev. A. Baltacıgil). İstanbul:Minnetoğlu Yayınları. 1980. s. 126.
- Stryker, Robin. "**Globalization And The Welfare State**". *International Journal Of Sociology And Social Policy*. Vol. 18 Number 2/3/4. 1998. s. 1-49.
- Sweezy, Paul M. **ABD’de Ekonomik Kriz**. (Çev. Kemal Çakman). Dünya Ekonomisinde Bunalım. Basım Yayım Ve Dağıtım Aş,1983. s. 7.
- Şener, H. Engin. "Yeni Sağın Yerellik Söylemindeki Değişimi Anlamlandırmak". **Kamu Yönetimi Dergisi**. Yıl:4. Sayı:16. Ekim-Kasım 2003. s. 2-8.
- Şener, Orhan. *Devletleştirmenin Ekonomi Politikası*. (Yayınlanmamış Makale). s. 11.
- Tandon, B. C. *Economic Planning : Principles And Problems*. Chaitanya Publishing House, 57 ve Oules. 1963-1966. s. 48-53.

- Tanzi, V. And L. Schuknecht. "Reforming Government in Industrial Countries". Finance and Economic Development. September. 1996. s. 2-5.
- Tekin, S. "Neo-liberalizm. Teknik akıl ve Üniversitenin Geleceği" **Toplum ve Bilim**. Sayı 97. 2003. s. 144-163.
- Thurow, Lester. **A New Economic Game**. (Eds. C. Roe Goddard. John T. Passe-Smith. John Conklin). International Political Economy: State Market Relations In The Global Order. Usa:Lynne Rienner Publishers. 1995. s. 26.
- TINA-Turkey. Technical Assistance to Transportation Infrastructure Needs Assessment – Turkey. Final Report. 2007. s. 2.
- TOKİ."Türkiye’de Konut Sektörü ve T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) Konut Üretimindeki Yeri". Yapı-endüstri merkezi. TOKİ Araştırma Dizisi 2. Ankara. 2006. s. 2.
- Topal, Aylin. "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye’yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ" **Praksis**. Sayı 7. 2002. s. 63-84.
- Tosun, Ertan. Türkiye'de Kamu Kesimi ve Özel Kesim Ayrımının Normatif ve Reel Planda Önemi Sınırları. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu. Ankara.1996. s. 19.
- TÜSİAD. Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. 2000. s. 1.
- Ulusoy, A. ve A. Zengin. "**Türkiye’de Kamu Ekonomisi ve Mali Kriz**" XII. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı. İ.Ü Maliye Bölümü Yayınları No:83. İstanbul.1998. s. 3.
- Unutulmaz, H. "1980 sonrası İstanbul’un Anadolu Yakasındaki Toplu Konut **Uygulamaları ve Sorunları**". İ.T.Ü.. Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.1989. s. 12.
- Uzay, Nisfet. "Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği(1971-2000)". Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi. 19: 2002. s. 151-172.
- Vallgarda, Signild. Public health policies: A Scandinavian model?. Scandinavian Journal of Public Health. 2007. s. 205–211.
- Wood, E. Meiksins. "Küreselleşme Ve Devlet:Sermayenin İktidarı Nerede?". Başak Can (çev.). **Conatus Çeviri Dergisi**. Sayı:2. 2004. s. 43-52.
- World Health Organization (WHO). Working Together For Health. World Health Report. 2006 .s. 4.

1961 Anayasası

1982 Anayasası

İnternet Kaynakları

AB'de Büyüme Oranı Arttı,

<http://www.mess.org.tr/html/haberler/htm/6haz1.pdf>(15.10.2010).

Akat, Asaf Savaş. “Bürokrasi ve Siyaset”, *Vatan Gazetesi*. 2003.

[http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=7847&Categoryid=4&wid=8\(2](http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=7847&Categoryid=4&wid=8(2)
Haziran 2010).

Aksoy, Seyhan. “Yoksulluğun Türkiye Yazılı Basınında Sunumu”, 2010.

http://joy.yasar.edu.tr/makale/no19_vol5/05_seyhan_aksoy.pdf (5 Haziran 2010). s. 5.

Aktan, Coşkun Can. “Sivil Toplum İçin İdeal Devlet”,

http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/devlet-reformu/aktan-sivil-toplum-icin-devlet.pdf (3 Haziran 2010). s. 4.

Aktan, Coşkun Can. “Sınırlı Devlet”, 2002.

<http://www.canaktan.org/yeni-trendler/global-gercek/sinirli-devlet.htm>
(1 Mayıs 2010). s. 1.

Aktan, Coşkun Can. ve Özlem Özkıvrak.”Sosyal Devletin Temel Özellikleri”,

<http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/ozellikler.htm> (20 Mayıs 2010). s. 1.

Alptekin, Erdem ve Sait Kaya. “Türkiye’de İşsizlik Sorunu Çıkmaz Sokakta”, Ar-Ge Bülten. Mayıs 2008.

http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/9931/issizlik_saiterdem.pdf (25 Ekim 2010). s. 2.

Altay, Asuman. “Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller. Görevleri Ve Kobi’lerin Durumu”, 2003.

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/gecis.pdf> (10 Ağustos 2010). s. 4.

Amann, Edmund ve Baer Werner. “From The Developmental State to The **Regulatory State: The Transformation of The Government’s Impact On The Brazilian Economy**”, Mart 2003.

<http://www.socialsciences.man.ac.uk/socialanthropology/postgraduate/courses/documents/AmannFromtheDevelopmental.pdf> ..(16 Nisan 2010).

- Arrighi, Giovanni. “Adam Smith Pekin’de (21. Yüzyılın Soykütüğü)”, İbrahim Yıldız (çev.), İstanbul: Yordam Kitap, 2008. s. 416 .
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/997/12139.pdf> (10 Mayıs 2010). s. 6.
- Ataman, Berrin Ceylan. “Avrupa Birliği Sosyal Politikası. Avrupa Sosyal Fonu ve Sosyal Diyalog”, Avrochamber Projesi. Ankara. 9 Eylül 2009.
www.etcf.org.tr/EN/doc/kasim_2009_etcf/.../Berrin%20Ataman.ppt (20 Ekim 2010).
- Atamtürk, Burak.”Klasikler ve Adam Smith Ulusların Zenginliği”,
<http://www.ekodialog.com/Makaleler/adam-smith-klasikler.html> (10 Mayıs 2010). s. 1.
- Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’ye Bakış:Eğitim,
http://www.tasam.org/images/tasam/absurecindet_egitim.pdf (17 Ekim 2010). s. 3.
- Avrupa Birliği Üye Ülkelerin Sosyal Güvenlik Sistemleri (Mevzuat Özetleri),
<http://www.tisk.org.tr/images/yayinlar/yayin257/yay257-7.doc> (10 Ağustos 2010). s. 1.
- Belsky, Eric S. ve Matthew Lambert . “**Where Will They Live: Metropolitan Dimensions Of Affordable Housing Problems**”,
http://www.jchs.harvard.edu/publications/communitydevelopment/belskylambert_w01-9.pdf (10 Ağustos 2010).
- Boe, Philippe De. and Charles Mertens. “**Regular National On Housing Policy Developments**”,
http://mrw.wallonie.be/dgatlp/logement/logement_Avro/Dwnld/RapportRegulierAnglais.pdf. (10 Ağustos 2010).
- Bulun, Mustafa., Fatih Demirbaş, M. İ. Safa Kapıcıoğlu. “Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Bilişim Teknolojileri Kullanımının Önemi”,
www.ab.org.tr/ab02/tammetin/57.doc (20 Eylül 2010). s. 1.
- Czischke, Darinka. “**Social Housing In The EU**”,EC. 209. 2001
http://www.iut.nu/EU/Soc%20housing%20in%20the%20EU%202005_CECODHAS.doc . (10 Ağustos 2010).
- Çakallı, Mehmet Emin. “**Sosyal Devlet**”,2009.
<http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/> (1 Temmuz 2010). s. 1.
- Dağdelen, İlhan. “Liberalizasyon ”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**. Issn:1303-5134. Ekim 2004. www.insanbilimleri.com (12 Mayıs 2010). s. 1-66.
- Dijkgraaf, Cor. “Private Building Sector In Disarray In Indonesia And Thailand. Its Consequences For Social Housing Lessons To Be Learned”,
<http://info.worldbank.org/etools/docs/library/156603/housing/pdf/Indonesia.pdf> (10 Ağustos 2010).

Doling, John and Nick Horsewood. "Economic And Social Development In The New EU: The Role of Housing Systems And Prospects For Housing Policy", <http://www.sigov.si/zmar/conference/2005/papers/Doling.pdf#search='eu%20housing%20public%20policy>. (10 Ağustos 2010).

Dünyanın En Büyük Ekonomileri, <http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/dunya/05/02/dunyanin.en.buyuk.ekonomileri/574517.0/index.html> (10 Temmuz 2010).

Euro Bölgesi İzleme Raporu, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/nisanRAP.html> (20 Temmuz 2010).

EurActiv. <http://www.euractiv.com/en/transport/sustainable-transport/article-117545>(20 Ekim 2010).

European Commission. 2003. "Europe at crossroads: the need for a sustainable **transport**." ,Brussel. <http://ec.Europa.eu/publications/booklets/move/39/en.pdf> (30 Temmuz 2010).

Europa Transport." Looking for sustainable mobility", http://Europa.eu/pol/trans/index_en.htm (30 Temmuz 2010).

Falay, Nihat. "İstikrar Programları Ve Türkiye", <http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf> (20 Mayıs 2010). s. 1.

Gough, Ivan. "**Refah Devleti**", (Çev.Kamil Güngör). New Palgrave Dictionary of Economics. Vol 4. 2003. <http://www.canaktan.org/politika/antiİleviathan/diger-yazilar/gungor-refahdevleti.pdf>. (11 Mayıs 2010). s. 895-897.

IMF . "Sweden Selected Issues-The Role of Government", IMF Country Report No.01/169. September. 2001. <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=15383.0>. (20 Temmuz 2010).

Jayasuriya, Kanishka. "Globalization And The Changing Architecture Of The State: The Regulatory State And The Politics Of Negative Coordination", Journal Of European Public Policy. <http://www.tandf.co.uk/journals>. (16 Nisan 2010); Zaky, Eshrak. (Nisan 2004). "State-Capital Relationship: Incorporating The Role Of labor"www.socialeconomics.org/zaky.pdf5/25/2004. (12 Mayıs 2010).

Jessop, Bob. "Post-Fordism And The State", <http://www2.cddc.vt.edu/digitalfordism/fordismmaterials/jessop3.htm..1994>. (12 Mayıs 2010). s. 1.

- Jones, Michael. "Misallocated Assets? The Geography Of Supply And Demand In Social Housing",
<http://www.borg.hi.is/enhr2005iceland/ppr/Jones.pdf> (10 Ağustos 2010).
- Kaymak, Murat. "Türkiye'de Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları",
<http://www.muratkaymak.com/?&Bid=338437> (15.10.2010).
- Keidel, Albert. "China's Financial Sector: Contributions to Growth and Downside Risks",
<http://www.carnegieendowment.org/files/pb61%20keidel%20final.pdf> (15 Mayıs 2010).
- Koo, Jahyeong and Michael Cox. "**China Awakening Giant**", Federal Reserve Bank Of Dallas. 2003.
<http://www.dallasfed.org/research/pubs/china.pdf>. (20 Mayıs 2010). s. 10.
- Kutlu, Bülent. "Piyasa Aksaklıkları ve Devletin Ekonomik Rasyoneli", 2010.
<http://www.webilgi.com/aof-buros-u-acik-ogretim-fakultesi/12579-3-sinif-kamu-ekonomisi-piyasa-aksakliklari-ve-devletin-ekonomik-rasyoneli-unite-3-a.html> (12 Haziran 2010). s. 1.
- Kurumsallık Teorileri.* (t.y.). <http://www.ingilizcefinans.com/?id=633&kid=3&sfl=1> (1 Haziran 2010).
- Libermanis, Georgs. "The Reguatory Role Of The State In The Transition From **Command Economy To A Market Ekonomy**", State And Local Government Aspromoters Of The Economy.
<http://vip.latnet.lv/hss/liberman.htm..1997>. (12 Mayıs 2010).
- Lux, Martin. "Local Government And Housing",
http://seb.soc.cas.cz/publikace_download/publikace/enhr2002.pdf#search='housing%20policy%20comparison%20between%20countries' (10 Ağustos 2010).
- Özdemir, Dilek. "AB'nin Sürdürülebilir Taşımacılık Politikaları ve Türkiye'nin Konumu",
<http://www.turkiyevrupavakfi.org/index.php/arastirma-yorum/diger/1905-tasiamcilik.html>. (25 Ekim 2010). s. 1.
- Özdemir, Süleyman. "Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme".
www.sosyalsiyaset.com/documents/refah_devleti_ustlendigi_gorvler.htm. (20 Temmuz 2010)
- Price Waterhouse Coopers. "**The Opacity Index**", 2001.
<http://www.opacityindex.com/scripts/download.pl?qfilename=opacityIndexifu11.pdf&rm=sendifile>. (10 Haziran 2010).

“Regular National Reports On Changes Made To Housing Policies In European Countries”, http://www.iut.nu/Eng_EU%20rapport%20Housing%20Policies%20summary.doc (10 Ağustos 2010).

Scharpf, W. Fritz. “Globalization and the welfare state: Constraints, challenges and **vulnerabilities**”, “Social security in the global village” The Year 2000 International Research Conference on Social Security. Helsinki.
<http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic0/2scharpf.pdf>. (12 Mayıs 2010).

Seyhan, M. “1945 Sonrası Emperyalizmin 3. Bunalım Dönemi. Kapitalist Dünyada ve Devlette Dönüşüm”, 1992. **Sosyalist Barikat**. 8. Sayı.
<http://www.barikat-lar.de/barikat/8/devlet2.htm>. (12 Mayıs 2010). s.1.

Somogyi, Eszter., Ivan Tosics and Joan Smith. “European Values And Trends In Homeless Policies In Europe”,
[http://www.cuhp.org/admin/EditDocStore/BRX_UK_HU.pdf#search='EU%20Housing%20policy\(10](http://www.cuhp.org/admin/EditDocStore/BRX_UK_HU.pdf#search='EU%20Housing%20policy(10) Ağustos 2010).

Sosyalizm. <http://tr.wikipedia.org/wiki/sosyalizm> (20 Mayıs 2010).

Sosyalizmin Ekonomik Temel Yasası.
<http://kutuphane.halkcephesi.net/Politik%20Ekonomy/xxviii.htm> (12 Haziran 2010). s. 1.

Şenkal, Abdulkadir. “Sosyal Politika Perspektifinden Sosyal Devleti Yeniden Düşünmek.”,
www.sosyalpolitikalar.com. (20 Temmuz 2010).

T.C. Sağlık Bakanlığı. “Sağlık Kurumları Yıllık İstatistikleri.”,
<http://www.saglik.gov.tr>. (15 Ekim 2010).

TI (Transparency International). **Annual Report**. 2000.
<http://www.transparency.org/documents/annual.report/ari2000/ti2000.html>. (09 Haziran 2010).

TI (Transparency International). **Corruption Perceptions Index**. 2001.
<http://www.transparency.org/documents/cpi/2001/cpl2001.html#cpi>. (27 Haziran 2010).

Tosics, Ivan. Jozsef Hegedüs and Michael Remmert. “**Housing In South-Eastern Europe: Between State And Market**”,
http://www.boeckler.de/pdf/South-East_Europe_Review-2001-04-p123.pdf#search='housing%20policy%20comparison%20between%20countries' (10 Ağustos 2010).

Tonus, Özgür. “Türkiye’de Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk Türkiye Ekonomisi”,
home.anadolu.edu.tr/~otonus/.../turkekon_3.ppt (15 Ekim 2010).

Topakkaya, Arslan . “Tarihsel Metaryalizm Bağlamında Marxı Yeniden Okumak”, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/topakkaya_arslan.pdf (20 Mayıs 2010). s. 2.

Topak, Oğuz. “Esnekliğin Ötesi: Yeni İş Kanunu Tasarısı”, <http://www.petrol-is.org.tr/2003icd/18iesneklik/govde.htm> (12 Mayıs 2010). s. 1.

Tunçer, Mehmet. “Hükümet Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/467/5364.pdf> (30 Haziran 2010). s. 15.

Türkiye İş Bankası. “Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler”, Mayıs 2010. <http://www.isbank.com.tr/index/isbank.asp> (10 Temmuz 2010). s. 3.

Türkiye'nin Eğitim Karnesi. <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1378&l=1> (17 Ekim 2010).

Türkmen, Fatih. “Eğitimin Sosyal Ekonomik Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması”, Uzmanlık Tezi.DPT:2655.2002. <http://ekutup.dpt.gov.tr/egitim/turkmenf/ekonomik.pdf> (17 Ekim 2010). s. 47.

Türkiye’de Aile Hekimliği. www.ailehekimligi.gov.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=54&Itemid=213 (15.10.2010). s. 1.

Tübitak. “Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı”, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-18.pdf. online (20 Ekim 2010). s. 3.

TÜİK. “İstatistik Göstergeler”, 1923-2008. Ankara. 2008. www.tuik.gov.tr (30 Ekim 2010).

TÜİK. “Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, www.tuik.gov.tr (30 Ekim 2010).

TÜSİAD. “Kurumsal Yapısı. Yasal Çerçevesi ve Göstergeleriyle Ulaştırma Sektörü”, Yayın No. TÜSİAD-T/2007-02/431. <http://www.tusiad.org.tr/> (10 Ağustos 2010).

TÜSİAD. “21. Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet”, Şubat. 1995. <http://www.tusiad.org/FileArchive/optimaldevlet.pdf> (10 Mayıs 2010).

United Nations. “Human Settlement Country Profile – Turkey”, http://www.un.org/esa/agenda21/natinfo/countr/turkey/Turkey_HS.pdf (10 Ağustos 2010).

Ülman, Burak. “Uzun Süreçte Küreselleşme: Sihirli Bir Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi”, M. Koray (Ed.) Küreselleşme Ve Ulus– Devlet Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını. 2001.
<http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>. (12 Mayıs 2010).

Vilhjalmsdottir, Hjördis Dröfn. “Housing Support And Public Housing Funds In Iceland And Abroad”,
<http://www.sedlabanki.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=2866> (10 Ağustos 2010).

Yılmaz, Kamil . “Türk Telekomünikasyon Sektöründe Reform:Özelleştirme. Düzenleme ve Serbestleşme”, Aralık 1999.
<http://www.tesev.org.tr/projeler/kamuDevletİmetinİteblig2.php..12>. (10 Nisan 2010).
s. 5.

Zahit, Gönencan. “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi”,
http://iscilerbirarada.org/antalya/zahit_g_tr.pdf (25 Ekim 2010). s. 1.

Wray, R. “The Credit Money and State Money Approaches”, *CFEPS WorkingPaper*. 2004. No:32.
<http://www.cfeps.org/pubs/> (10.07.2010). s. 11.

1929 Ekonomik Buhranı ve Bunalımı.
<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/1929-ekonomik-buhrani-iktisat-tarihi.html> (25 Haziran 2010).

<http://www.arkitera.com/h30224-turkiyede-14-yeni-sehir-kuruldu-farkindamisiniz.html> (15.10.2010).

<http://bursa.igeprojesi.net/web/Docs/activities/gezi%20rapor.pdf>(10 Ağustos 2010).

<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=528> (5 Mayıs 2010).

http://www.turkcebilgi.com/alexis_de_tocqueville/ansiklopedi (10 Mayıs 2010). s. 1.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/saint-simon> (12 Mayıs 2010).

www.igeme.org.tr (20 Temmuz 2010).

<http://ww.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/nisanRAP.html> (20 Temmuz 2010).

<http://www.kbifinans.com.tr/tr/dis paz ar/040601/753> (20 Temmuz 2010).

www.deik.org.tr (20 Temmuz 2010).

www.kto.org.tr (20 Temmuz 2010).

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/nisanRAP.html> (20 Temmuz 2010).

<http://forumturquie2010.ubifrance-events.com/cms/tr/informations-pays> (20 Temmuz 2010).

www.dtm.gov.tr (20 Temmuz 2010).

<http://hpamuk.blogcu.com/1998-den-2010-a-turkiye-de-kisibasi-milli-gelir/6347351> (15.10.2010).

<http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (10 Ağustos 2010).

http://www.dunya.com/turkiyede-kisi-basina-milli-gelir-ab-uyelerinden-yukse_91857_haber.html (10 Ağustos 2010).

<http://www.hazine.org.tr/index.php> (10 Ağustos 2010).

<http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=14eacc60-758b-42cf-9634-b8e3af141c99> (10 Ağustos 2010).

<http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/Eurostat/home/> (20 Ağustos 2010).

<http://economicresearchforum.org/tr/series/5940?type=index&other=5954&start=1975&end=2009&title=Kamu+Kesimi+Bor%C3%A7lanma+Gere%C4%9Fi+%28DPT%29%0AToplam+Kamu+Kesimi+Bor%C3%A7lanma+Geregi> (20 Temmuz 2010).

<http://finans.milliyet.com.tr/2010/Haber/7/1/g-20-yerine-oecd-rekoru-kirdik/714478/index.html> (10 Temmuz 2010).

<http://epp.Eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=e&pcode=tsieb020> (20 Temmuz 2010).

<http://www.e-demokrasi.org/index.php?opion=comicontent&view=article&id=20&Itemid=25> (20 Mayıs 2010).

[http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=thorstein+veblen%2F%40zifir&iphone=1&İtarget=Topic\(20](http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=thorstein+veblen%2F%40zifir&iphone=1&İtarget=Topic(20) Mayıs 2010)

http://www.egitimaileforum.com/forums/3-sinif-kamu-ekonomisi-ders-notlari-35320.html?s=0381f00caaf66e23bdcdfc833005048f&_ (1 Haziran 2010).